

HOLMI

XXIII. évfolyam 1. szám

2011. január

Szerkeszti: Réz Pál (főszerkesztő),
Radnóti Sándor (bíráló), Várady Szabolcs (vers), Závada Pál (széppróza),
Szalai Júlia, Voszka Éva

Szerkesztőbizottság: Bodor Ádám, Dávidházi Péter,
Göncz Árpád, Kocsis Zoltán, Lator László,
Ludassy Mária, Nádasdy Ádám, Rakovszky Zsuzsa.
Tördelőszerkesztő: Környei Anikó. A szöveget gondozta: Zsarnay Erzsébet

---

TARTALOM

- Szvoren Edina:* Papírsárkány • 3
Rába György: Utcazenész • 8
Dörmögés • 9
A rózsafákig • 9
Imreh András: Egy belgrádi udvaron • 10
Darvasi László: Édes sör • 11
Poór Zsuzsa: Én nem • 23
Oláh Gábor: Díszbogár • 31
Hegedűs Lajos Hunor: Harctéri ereklye • 34
Petrik Iván: zsarolólevélnek rossz • 43
a tűzhöz hajolok a völgyet nézem hátam
mögött házak • 44
Schein Gábor: A villám fényében • 45
Sárközi Mátyas: A „Kegyenc” ősbemutatója Párizsban • 46
Miskolczi Ambrus: Mircea Eliade „Néphimnusz”-a • 50
Jónás Tamás: Szógyász • 75
Ima Csernelyért • 75
Magyar László András: Még • 76
Álmatlanság, három tételben • 76
Halasi Zoltán: Beszélő démonok. Elfriede Jelinek
színműve elé • 77
Elfriede Jelinek: Kézimunka (*Halasi Zoltán fordítása*) • 80

FIGYELŐ

- Keresztési József:* Személy szerint (Rosmer János:
Hátsó ülés) • 109

- Balogh Tamás*: Ő volt Thienemann (Thienemann Tivadar: Az Utókor címére) • 112
- Bánki Éva*: „Utópia nyelve ez, vagy ha nem, hát nagyon úgy hangzik” (François Rabelais: Pantagruel) • 118
- Horkay Hörcher Ferenc*: Esztétika és politika együttállásai (Szécsényi Endre: Szépség és szabadság) • 122
- Szécsényi Endre*: Miképp lehetséges politikai esztétika? (Jacques Rancière: Esztétika és politika) • 129
- Ferencz Zsuzsa*: Zsámboki Mária (1945–2010) • 138

Megjelenik havonta. Felelős kiadó: Réz Pál. Vörösmarty Társaság
Levélcím: HOLMI c/o Réz Pál, 1137 Budapest, Jászai Mari tér 4/A
Terjeszti a Nemzeti Hírlapkereskedelmi Rt. és a regionális részvénytársaságok
Előfizetésben terjeszti a Magyar Posta Rt. Hírlap Üzletág
Előfizethető közvetlenül a postai kézbesítőknél, az ország bármely postáján,
Budapesten a Hírlap Ügyfélszolgálati Irodákban és a Központi Hírlap Centrumnál
(Bp. VIII., Orczy tér 1. Tel.: 06 1/477-6300; postacím: Bp. 1900)
További információ: 06 80/444-444; hirlapelofizetes@posta.hu
Előfizethető még postai utalványon Závada Pál címén (1092 Budapest, Ráday u. 11–13.)
Előfizetési díj fél évre 2500, egy évre 5000 forint, külföldön 50, illetve 100 euró
Tördelte: Kardos Gábor. Nyomtatta az ADUPRINT Kft. Vezető: Tóth Béláné

A HOLMI honlapja: www.holmi.org

ISSN 0865-2864

Szvoren Edina

PAPÍRSÁRKÁNY

A függöny fény lyuggatta mintái elmozdultak a nővérem kerekded arcán. Úgy hívják, rombusz, amit a kelő nap a gyerekszoba falára vetett. Egek, micsoda reggel – apa azt mondja, nem emlékezhetek. Szikrázó vörös álmom volt, díjnyertes lovak sörénye hullámzott a láthatáron. Lerajzoltam bordóval, sárgával, feketével, és a sörény majdhogynem a narancsszínű falon folytatódott. De ellenálltam a kísértésnek, csak hogy anyának is megmutathassam az álmot. Akkor már nem jöhetett az emeletre, a lépcső miatt. Harminc mínusz nyolc foka volt a lépcsőnek, nem felejttem.

Nővéretem a satírozás hangja verte föl. Fölültettem, bár nem kérte. Nem jól viselem, ha a jelenlétemben alszanak, és ha unalom van, dögletes unalom. (Apa azt mondta, felérek tíz boszorkánnyal, és jó ideig komolyan vettem, hogy égetni való vagyok.) Önállóan öltöttem föl. Igenis emlékszem, hogy az ibolyamintás nyári ruhámat vettem föl, amit anya régi Lopahoff-kosztümjéből varrattunk. Anya azt mondta, az volt az első veszekedésük, apa viszont megmagyarázta, mi a különbség vita és veszekedés közt. Hogy Lószerafin fut-e be elsőnek, az vita, de hogy ki a felelős a nővérem balesetéért, az veszekedés. Holott a hangjukat sem emelték föl, tudom. Én örültem, hogy végre nem kell egyforma ruhákban járnunk, s hogy kivehetem hajamból a széles szalagot. A nővéretem volt a piros, enyém a sárga, az egykori Lopahoff-kosztümnek pedig még zsebe is volt. Amit abba beleraktam, nem vette el tőlem senki.

Nem szerettem az alvást. Én klopfolni szerettem, és panírozni a húsokat. Szóval fölvertem a nővéretem. Mikor a szemét dörzsölte aznap reggel, nyikorgott a könnyzacskója. Emlékszem. Hagyd abba, szörnyella, sikítok!, mondtam, de csak dörzsölte tovább. Mintha szikkadt körtemagokat tartana benne. Apák azt mondták, születésünkkor négy és fél perccel megelőzött, mégis én voltam az, aki reggelente elhúzta a függönyt, én voltam, aki ötévesen számolni tudott, és a konyhakert melletti kavicságyon is én voltam a gyorsabb, ha versenyeztünk. (Apa, anya, siket Tóni bácsi meg a magántanárra a nappali műanyag ablakpárkányát verte biztatásképp. Csikorogjon a murva!, kiáltozták magukon kívül.) Ha fölidegesített a nővérem bambasága, a hátsó kertbe szaladtam letaposni anya káláit, hogy lehiggadjak. Tóni bácsi azt mondta, őstehetség vagyok, anya azt, hogy türelmetlen. Apa szerint viszont csak azért emlékezhetek minderre, mert mesélték. De akkor apa miért felejtette el, hogy anya káláit a matematikatanárom gondozta külön díjazásért, miután anya tolószékbe került?

Aznap úgy rántottam el a függönyt, hogy anya is fölébredjen odalent. A tizenkét fém függönycsúszka hangja mint a nyerítés, vagy mint mikor a padik korlátjára ülnek károggni a varjak. Fölmásztam a radiátorra, és megkapaszkodtam a redőnysínben. Repülni nem tudok, de a fehér leander hosszúkás levelein kétszázhuszonegy csillogó harmatcseppel számoltam össze – s az már kétszázharminhárom volt a függönycsipeszekkel együtt. Láttam a lovászlány piros biciklijét. Láttam az udvaron apát. Vagy csak a csizmája nyomát a sárban, orral az istállók felé. A zöld szemű lovászlány éppen a szállítókkal tárgyalt, vártam, hogy észrevegyen, s újságolja el apának, hogy önvészélyes vagyok. Apa talán a higgadtsága miatt szeretett a közelében lenni, vagy mert vonzotta a bőrkabát

szaga. A havi vérzése közeledtét pattanások jelezték a homlokán. Én már tudtam, mi a nemzés, de apa mindig csak nézte a lovászlányt, és elfelejtett nyelni. Ló fara fölött, vadszőlő levelei közt, nyitva hagyott ajtószárny mögül nézte. Én ismertem azoknak a pattanásoknak a jelentését, egyedül csak a szorzásról nem tudtam, micsoda. Apa azt mondja, lehetetlen.

Emlékszem, apa aznap elnagyolta a reggelit, hogy kiérjünk. A kakaópor nem olvadt föl a tejben, a kenyerelem szélét nem fedte vaj. A paprikát nem nyolc keskeny cikkelyre vágta, mint máskor, hanem rusnya, alaktalan csónakokra. Anya a párizsi doppinglaboratórium eredményeiről kérdezett. A lámpaláztól remegett apa keze. Anya alig evett, apa szerint a rajzomra alig két pillantást ha vetett. Kettő pillantás az három mínusz egy. De én úgy emlékszem, hogy könnyezett. Elrakta a többi rajzhoz, a sárga dossziéba. Nővérem unalomtól puffadt arccal ült a tányérja felett, és villával piszkálta, amit én kézzel tömtem a számba. Engem nem zavar, ha a százugból kicsurran a pempő, a nővérem viszont hisztériás rohamot kap ugyanettől. Anya csak egyikünknek tudta megtörölni a száját a parteddlel, mert egyszerre születünk. Ezek szerint a nővéremét, és ő megszokta, hogy tiszta. Valakinek úgy megrúgtam volna a bokáját az asztal alatt. Én azért csodálkoznék, ha a partedlinek köze lenne a köztünk lévő különbséghez. A nővérem lassú, álmatag, és számolni sem tud. Siket Tóni bácsi szerint, aki csak nagyothall, nem süket, egyedül ál munkban látszik, hogy egypetéjűek vagyunk.

Hallottam, hogy megérkezett a szállítóköcsi. Az ablakhoz szaladtam, hogy lássam, amint Lószerafint az utánfutóba terelik. Nyugtalan volt, mellő lábát emelgette. Apa azt mondja, tajtékos volt a szügye. Én nem így emlékszem. Csak hátrasunyta kicsit a fülét, mert az abrakmester farral előre akarta az utánfutóba vezetni. Legfőbb ideje, gondoltam, hogy apa kirúgja ezt a balfék abrakmestert.

Mikor végre leszedtük az asztalt, anya az ablakhoz irányította az elektromos székét. Pumpálni kellett volna már a kerekébe, mint a baleset napján. Ha az volt a célja, hogy lel kifurdalást ébresszen bennem, hát nem sikerült. Apa azt mondja, bűnbánó arcot vágunk a testvéremmel, de én emlékszem, hogy a lapos gumi hangja csapta el a kedvem. Na, hát anya meg az ő zörejei! A legfontosabbak: surrogás, leffegés, cuppanás. Leffegni a szőnyeg számfűles sarka szokott, ha beleakad a kerék, cuppanni pedig a korlát, ha anya vércukorszintje leesik, és izzad a keze. Pumpálni nem volt már idő. Jobban vártam ezt a napot, mint apa. Mikor láttam, hogy a nővérem rosszul kötötte meg a piros hajszalagját, segítettem neki, aztán a konyhába osontam, hogy a Lopahoff-ruhám zsebet gyógyszerekkel töltsen föl. Hosszú napunk lesz, gondoltam, de négy elég lesz. Anya pirulái színesek voltak, mint az álmaim: cinóbervörösek és kékek, meg kétszínűek és nagyok. Mivel anya akkoriban már 10-12 gyógyszert szedett, sosem vette észre, ha csentem az adagolóból. Senki el nem vehette, amit a zsebembe raktam.

Nem bírom az ásítást, a lassan nyíló szájakat. Térdre ereszkedve megszámoztam a szőnyeg rojtjait – apa szerint nem volt rojtos a szőnyegünk –, aztán a rojtok számából már a leanderen ülő harmatcseppeket is kivontam, mire apa összeszedte a holmiját. Mert kivonni is tudtam ötévesen. Indultunk. A nővérem befogta a fülét, és úgy vánszorogott mögöttünk, mint akit vágóhídra visznek. Mintha nem ma futna a lovunk. A kertkapu rácsába kapaszkodva aztán föl nézett anya ablakára. Anya ott ült a kerekesszékekben, háttal az utcának és nekünk. Apa azt mondta, anya vállcsúcsa mint egy cselló nyaka. (Azt mondja, ő sosem mondott ilyet, azt sem tudja, milyen a cselló.) Keresztretjvényt fejt, vagy a körmét vágja – vizsgáltam a nővéremet, mert már nedvedzett a szeme. Ha keresztretjvényt, akkor olasz módra, ha köröm, akkor véraláfutásos. Anya szomorú,

mondta, aztán bemásztunk a kocsiba. A nővéremet föl kellett segíteni a gyerekülésre. Apa azt mondja, hogy a balesetről sem tehetett. De hát én láttam, apa ott sem volt. Emlékszem, a takarmánykereskedővel tárgyalt éppen, vagy talán Lószerafinban gyönyörködött. Én találtam a lónak nevet. Nem, mondja apa, ezt ne vedd el a nővéredtől: ő találta a nevet. Hát nem tudom. Mindenesetre a baleset napján érkezett hozzánk Lószerafin, betöretlenül. Anya kiborult, mert Szerafin ősei tizennyolcadik századiak voltak, ő pedig a dédapja keresztnévében sem volt egészen biztos. És mert Szerafin háromszor annyiba került – egymillió forintba –, mint anya hónapok óta halogatott műtété. Álmatag nővérkém a szőnyegen feküdt, mint egy virsli, ujjával a minták csigavonalát követte szegélytől szegélyig. Felbosszantott rendesen, hogy hámlik a homloka. Anya a könnyeit nyelte Szerafin ősei meg az egymillió miatt. Nem is biztos, hogy telivér, mondogatta. Átverték apátokat. Ez a mi szerencsénk. (Apa szerint ennek pesszimizmus a neve. De a rombuszt, a nemzést és a kivonást már akkor is értettem.) A varróasztalka viaszos felszínén anya láthatatlan morzsákat terelgetett. Aztán vadonatúj elektromos székével a komódhoz hajtott, ahova a házvezetőnő a monogramos zsebkendőket tette. Anya ugyanis a bőre miatt nem használhatott papírkendőt, apa pedig monogramokkal kedveskedett operáció helyett. Mikor anya visszatolatott a varróasztalkához, nem vette számításba, hogy bamba nővérem a szőnyegen játszik. Elfelejtette. Később azt mondta, rossz gombot nyomott. Meg hogy új volt még a szék. A nagy hátsó kerekében alig volt levegő, és felninek hívják, ami a nővérem négy és fél perccel öregebb kezén örökre nyomot hagyott. Én a helyében sikítottam volna, de ő föl sem nyögött, csak a mutatóujja hagyta el a szőnyegkacs egyik kanyarulatát. Arcán, mint valami szárny árnyéka, átvonult egy mosoly. Anya mozdulni sem tudott a döbbenettől. A székéhez ugrottam. Megnyomtam az irányító gombok közül a pirosat, és a kerekesszék legördült a nővérem kezéről. A bécsi kanapéhoz kísértem a nővéremet, a több helyen fölfeslett huzatra ráfolyt a szép vér. Igenis emlékszem, hogy tekintetében Szerafin virgonckodásával megérkezett apa. Míg a mentőt vártuk, föl-alá járkált a szőnyegen, ahol nem nőtt kála, amit letaposna. Később fölemelte anyát székestül, és húsz centivel a szőnyeg fölött elejtette. Nem is tudtam, hogy ilyen erős. Sem apa, sem anya nem kiabált. A nővérem a felni nyomát nézte, és sírdogált. Nem emlékszem, ki engedte be a mentőket, akik olyan pirosak voltak, mint a lovászlány biciklijé. Apa beült a nővéremmel a rohamkocsiba, én meg otthon maradtam anyával, egyedül. Mikor láttam, hogy sírás rázza, megpróbáltam megmagyarázni, mi fán terem a tizennyolcadik század. Mondtam neki, hogy éveim számához adja hozzá apa gyöngéd pillantásainak század, a nyugdóját emelés után, az éppen ellő kancákat, apa fizetését, de ő kiabálni kezdett, hogy végre egyszer hallgassak, fogjam be a számat. Be is fogtam. Csak akkor vettem le róla a tenyerem, mikor anya zöld gyógyszeradagolójából kipiszkáltam a legszebb tablettákat. A konyhaszekrény fiókjában tartotta. Emlékszem, az egyik égszínkék volt, a másik lila és piros. Víz nélkül nyeltem le. Akkor loptam először gyógyszert. Visszaoldalogtam a szobába, a vérfolt mellé ültem. Míg apáékát vártuk, anya fekete hajából kikelt mindenféle bogár, és néhány felderítő kör után a csillár tejüveg burájába menekültek. Egek, ott aztán olyan örülten keringtek, mint centrifugában a titokzoknik.

Apa beszíjazott minket a gyerekülésre, hogy ha baleset ér, túléljük őt, és anyára maradjunk. Két kézzel fogta a kormányt, ebben egyetértünk. Máskor hegyes könyökén redőbbe gyűlt a bőr. Rég nem hajtott ilyen lassan: a pályaudvar utáni bukkanót, ahol a gyomor liftezik, hiába vártam. Kakaót neki, kérleltem kitartóan. Mindig túl óvatos. Nem szeretem, ha valami csálé, ha valami szétcsúszik, mint anya két szeme, de apa arca a

viisszapillantó tükörben ferde volt, mint a hadarós polgármester látogatásakor. Apa szerint erre sem emlékezhetek. Pedig újságírók is jöttek, kamerák. Lószerafin a déli pihenőjét szakította meg. Mint az adventi koszorúnkban a gyertyák, apa, a lovászok, az abrakmester, az állatorvos meg siket Tóni bácsi mind félrebillent fejfel ácsorogtak a polgármester körül. A polgármester félt a lóharapástól. Almát hozott. Mindenki mosolygott, ahogy tudott. Apa csálé, szétesett arccal. Azon a télen pattant ki a doppinglaboratórium körüli botrány, a polgármester félrevonta apát. Anya a nappali ablakában könyökölt. Apa akkoriban még nem emelgette anya székét, és jutott anya orvosainak is a pénzből, amit a polgármester hozott. Volt min számolni tanulnom. (Atyavilág, azok az adventi gyertyák olyan álmosítóan pislákolnak, hogy meg kellett gyűjtanom a koszorú tűleveleit, ha nem akartam, hogy a karácsony végképp unalomba fúljon.) Mikor a látogató elment, apa a kerületi újság riporterének elmondta, hogy a méltán népszerű polgármester bioalmával kedveskedett. Emlékszem, a polgármester látogatása után szereltettünk kapaszkodót a véce falára.

Dobált az út, kezdett mégis ellaposodni a nap. Még mind a négy gyógyszer az ibolyamintás ruhám zsebében lapult, ezek a tények. A bekötőút kockaköveit valami nedvesség vonta be, mint ásításkor a fogakat. A nővérem felszisszent, mivelhogy valaki a dereka fölötti bőrfelületbe csípett. Klopfolni akarok! De végre megérkeztünk. Ez már a régi mázsaház, ugráltam, a régi csodaló szobra. A nővérem nem bírja, ha sikoltok, ujjal dugta be a fülét.

Hiába rángattam meg apa ingujját, nem úgy fékezett, hogy a kocsikerék hátraköpködjön a kavicsokat, mint Bud Spencer ellenlábasai a fogakat. Kioldottam a hevedert. A nővérem, rossz keze miatt, apa segítségére szorult. Kiszálltunk. Apa csokorra fogta a csuklónkat. Siket Tóni bácsi a térképénél várakozott, és egy összegöngyölt lovasmagazinnal megbúbolta a fejem. Mondta, amit szokott: nagy nap a mai, és nagy firma vagyok. Apának jelentette, hogy Lószerafin patája egy picikét meleg. Szent Habakuk!, mondtam. Apa a homlokát ráncolta. Elmagyaráztam a nővéremnek, hogy begyulladhatott a patkolószeg helye. Idegesített, hogy apa hangja fátyolos. Nem baj, susogta, fusson. Nem mertem apára szólni, hogy köszörülje meg a torkát. Tóni bácsi megdicsérte a Lopahoff-ruhám, és mikor elárultam, hogy anyáéból varrattuk a házvezetőnővel, elkomorult az arca. Apa azt mondja, sosem téptünk porrongyokat anya levitézlett pólóiból, de én még arra az érdes hangra is emlékszem, ahogy az anyag elhasad. Én tátom nagyra az ollót, apa feszíti szét a szövetet. A cipőiből pedig kötőféket csináltattunk. – Nejed?, kérdezte Siket bácsi apát, mintha nem tudná, hogy apa hideglelést kap ettől a szótól. Keresztretjvényt fejt, mondtam, és véraláfutásos a körme, aztán elsasszétam. Kullancsarcú nővérkém némán követett. Megszámoltam a lelátó felé igyekvő mozgásszerűleteket. Rengetegen jöttek aznap is, és egyiküknek sem volt kerekesszéke. Volt, aki biztosítótűvel fogta össze az üres nadrágszárat, volt, aki meg sörnyitót erősített a kézcsonkjára. Egy mankón indiánjelmez rojtjai fityegtek, miközben anya az alkoholos filcét lehelgette otthon, és fényképeket dátumozott. A zanótbokrokknál láttunk néhány vakot. Apa rám szólt, hogy ne bámészkodjam, aztán mindkettőnket kézen fogott. Talán mert a díjkiosztó zónát övező díszkötél olyan rezzenetlenül lógott, mint egy béna alsó ajak, éreztem úgy, hogy itt az idő. Észrevétlenül a zsebembe nyúltam.

Mikor a versenypálya bejáratánál lestük Lószerafint, számban már olvadozott a gyógyszer filmbevonata. Fölülhettünk a korlátra, ha vigyázunk. Vigyáztunk, jöttek a lovak. A pályán készülődtek a starterek. Apa megtiltotta a szokénak, hogy ostort használjon, aztán a vállára vert. Mária Magdolna, milyen apró fülkagylója volt annak a fiúnak! (Apa állítja, hogy lány volt.) Megrángattam volna a porcogóját, hogy történjen valami. Meg-

számoltam a másodperceket, hogy gyorsabban teljen az idő. Épp százkilencvennél tartottam, mikor a méltán népszerű polgármester ránk köszönt. Apa kezelt vele, Tóni bácsi a háttérbe húzódott. Hallottam, hogy a párizsi doppinglaboratórium jelentéseit vitatják, és rosszul adnak össze bizonyos milligrammokat. Álmatag nővérkém apa zsebébe akasztotta a hüvelykjét, és azt gügyögte: *laboratórium*. Végre pályára vontatták az indítóbokszt.

Tudtam, hogy megjött a lovászlány, mivel apa ádámcsutkája félúton megakadt. Pislogva intett, hogy minden rendben, és a lelátóra vonultunk. Siket Tóni bácsi ötzedeser mondta el, hogy nagy nap a mai, miközben a kezét dörzsölgette. Kérdeztem, hozzak-e sört a büféből. Apa föltartotta abrakaszagú mutatójúját, és arra kért, maradjak ez egyszer veszteg. Már nem volt idő elszaladnom pattogatott kukoricáért, már nem volt idő gögösen nézni az árusra, aki egyszer huszonöt forinttal kevesebb visszajárót adott. Velem ne packázzon, idéztem akkor apát, a sorban állók pedig hüledeztek, azt hitték, négy és fél perccel idősebb vagyok. Közöltem velük, hogy a számokat százmil-lióig ismerem.

A polgármester és siket Tóni bácsi az előttünk lévő sorban ült. Igenis emlékszem, hogy két üres helyet hagytak maguk között. A polgármester hátrafordult apához, és bennfenteskedve megjegyezte: nem jó, hogy Lószerafin ilyen nyugodt. Akkor már szédelegtem. A színes műanyag ülőkék már nem csak azért vetettek hullámot, hogy kényelmes legyen ülni rajtuk, a lelátó lépcsőjén pedig gyanúsán megsokasodtak a szögletek. Derékszögnek hívják, ahonnan a seprű nem képes eltávolítani a múlt heti tökmag-héjakat. Nővérkém a lovászlány ölébe mászott, megzörgette szemzugában a körtemagokat. Apa sápadt volt, orrgyöke remegett. A lovászlány tekintete úgy úszott emberről emberre, mint egy túlon túl hosszú zsinóron vezetett papírsárkány – apa talán ezért szerette meg. A tárgyak körvonalai egyszer csak kiüresedtek, aztán meg kétkészletnyi zsírkréta színével töltődtek föl hirtelen. A lovak az indítógép előtt tébláboltak, és már csak az hiányzott, hogy a zöld bukósisakos ujjá rájuk mutasson. Jó ég, hogy üvöltött az az ember. Arra még emlékszem, hogy mikor rajtot intett, meg kellett kapaszkodnom a Lopahoff-ruha egyik ibolyájában. A lovak kirobantak a bokszból, ez maga az örület. Emlékkönyvi szívekre hasonlítottak, ahogy mellső lábaik a hátsókkal majdnem összeértek. Apa szerint a lelátóról aligha láthattam, hogy Lószerafin negyedikként fordul az oldalívbe. Hiszen ő sem látta. Az emberek talpra ugrottak, és a combjukat verték. Hagyták földre esni a mankót, a tökmagot. A zsoké mezéről elszabadultak a színek, és szétmosódtak a párás levegőben, mintha anya könnyei nem csak a rajzaimat tudnák tönkretenni. Túl messze voltak a számok. A lovászlány lerakta öléből a nővéremet. Siket bácsi a lovasmagazinnal csapkodta a combját, és két ujjal a levegőbe csípett, mintha a testvérem hashurkája lenne ott. Mindenki így csinálta a csípést. Apa lesöpörte magáról a kezem, mikor a nadrágja élvasalásába kapaszkodtam, hogy ne essem el. Mikor a lovak a befutóra fordultak, siket Tóni bácsi kinyitotta a száját, de nem jött belőle hang. Csak a fogtömése villogott. Még láttam, hogy nővérem az ülésre mászik, és toporzékolni kezd. Rosszulesett, hogy sérült kezével a combját veri, ép kezével pedig a levegőbe csíp, mint siket Tóni bácsi és a többiek. Nem tudtam, mi ez, mikor olvadt el köztünk a hendikep. Hogyan sajátította el ezt a mozdulatot. Emlékszem, ő is kiált, de hangja neki sincsen. Az apró fülű zsoké ostort ragad, és a lovunk vékonyát veri, pedig apa megtiltotta. Néma minden. Még látom, hogy Lószerafin az élre tör, de akkor hirtelen fölem boltozódik a lelátó fedele, mint egy szigorú szemöldök. Még egyszer, utoljára minden föllobog vörösen. Arcom egy kóla tócsájába esik.

Apa már átvette a díjat, mire magamhoz tértem. Vacogtam még a lovászlány bőrkabátjában is. Orrhosszal nyertünk, apa szerint. Kórházba vittek. Apa ügyelt rá, hogy menetirány szerint kerüljek a rohamkocsiba. Anya küldött négyzetrácsos füzetet, ceruzát, radírt. A paplanomra rakták, a nővérem és apa. Mikor rájöttem, hogy valami megváltozott, kértem apát: inkább filcet hozzon. A futam óta összeadni is csak húszig tudok. Inkább rajzolnék, üzentem anyának. Mikor siket Tóni bácsi meglátogat, nem mondja, hogy nagy firma vagyok. És sosem nagy nap a mai. Fölolvassa a futameredményeket, a bánathátralékos listát, mert a betűket még mindig nem ismerem. Ha apa kimegy a kórteremből, a nővérem közelebb húzza a hokedlit. Lelkendezve meséli, hogy rajtakapta a lovászlányt meg az abrakmestert. Az nem lehet. De igenis, hogy az istállóban hullámoztak egymáson, világitott a fenekük. A legtöbbet apa látogat. Mosolyogva javít ki, hogy nem a zsinór volt túlságosan hosszú, hanem a papírsárkány lyukas. Képtelen vagyok megállapítani, hogy vajon viccel-e. Lószerafin jól szerepel, bőven jut hálapénzre. Az ágy fejrészét gombokkal vezérlem. A nővérek kedvesek, karácsonykor anya is meglátogat. Az étkezőtálcámnak két kihajtható lába van. Míg apa a főorvossal beszél, s közben nagyobb a jobb orrlyuka, mint a bal, nővérem a fülemhez hajol: most már apa is tudja. Sérült kezét megszorítva tiltakozom, de nem hallgat el. Közelebb hajol. Most már mindenki tudja, ki nyomott rossz gombot anya székén. Kígyó, mondom, de én szíveszek. Karácsony lett, anya három szál kálát hozott. A Lopahoff-ruhából pizsama lett.

Rába György

UTCAZENÉSZ

Ne hidd hogy a lába előtti sapka
vagy egy ütött-kopott bádogszelence
hivatásának volna címere
nem is várakozik baksisra
ha megcsörren egy-egy pénzérme
az együttes öröm kísérete
noha az aluljáróban azért
foglalt talpalatnyi területet
hogy nyilvános himnuszba áradjon
az élet ingyen öröme a legjobb
csak épp a jól visszhangzó közeg
az kellett hozzá s ha hiszed
ha nem a nagynéni parkolópályára
küldött pár üres befőttesüvege
most fölfüggesztett munkaidejünkben
igazi gyönyörzene csiholói
mozdulatlan megigézetten hallgatom
megámulom minthogy én sohasem
tenném magam így közszemlére

DÖRMÖGÉS

Észlelések aprópénze
dobd bár szökőkút vizébe
nagy címletű élmény
nem jár érte
választalan maradsz
kérdőjeles vénségedre
mikor a ragadozónak
már vadászni sincsen kedve
mit tesz mégis dörmög morog
sebágyában csak hánytörög
ennyi ami kitart vele
ébredtőnek becsüljük meg
nyugtalanít életjele

A RÓZSAFÁKIG

Már nem élsz
Mit remélsz
Ki a helyét adja át
A trolin máskor énközpontúság
A testi selymét lengeti
A vágy trilláit pengeti
Kapaszkodik a nótafára
Az anyja lánya
Beste borostyánja
Veti le a fehéreneműt
Megülik ünnepük
Boldogok a létben
Mit szóljon aki szépen
Napról napra csak a másik
Számlálja rózsafáit
Bimbókra bízva a folytatást

Imreh András

EGY BELGRÁDI UDVARON

Öt óra délre, húsz év visszafelé.

Iskolaszag, uszodavisszhang,
holott se víz, se gyerek,

csak a délelőtt intenzív csendélete.

Napoztatott fikuszok a gangon,
egy gól nélküli szőnyegporoló,
a kerítéstalazaton üres sörösüveg,
prizmáz rajta a nap.

Sülő hús, távoli tánczene,
mindjárt ugrik a tű.

Mellettem piros Zastava parkol,
pár perccel előttem érkezetett,
hűlő motorja kotyog még,
de közben a kocsitetőn
már süldő macska mosakszik.
Nem éri el a háta közepét,
feje egyre nagyobb lendületet vesz.

Az udvar közepén
szabályos körben szotyolahéj –
napóraszámplap:
vastagsága mutatja az időt.

De ezen a napórán nem csak egy mutató volt.
Látom: a nagy és a kicsi
jó két órát is beszélgethetett.

Látom már azt is, hogy húszévesek.
A lány hátratólta vállán a szvettert,
melege volt.

Még néhány hét, és egymáséi lesznek,
talán pont itt, a piros Zastavában,

de az nagyon soká lesz.

A visszapillantót lesem,
 hogy jössz-e már a fagyival.
 Az utcán üdítősrekeszt húz el a boltos,
 számítógépet hurcol egy egyetemista...
 Egyszerre ismerős alak dereng át –
 Réka? De hogy? Ez lehetetlen!
 Húsz éve nem láttam, különben is
 mit keresne itt a régi kabátban?
 Macskaléptével kioson
 látómezőmből, másodpercekbe telik,
 amíg a világ tükrözött terében
 rátalálok – tényleg nem ő az.
 Valójában nem is nagyon hasonlít.

Darvasi László

ÉDES SÖR

Amerikai piros füzet

A hajó talán fél mérföldre ringatózott a kikötői bolyák piros labdáitól. Az egyikén sirály billegett, s mintha a múlt időt mérné, időnként fölsikított.

– Tévedsz, barátom – vont vállat Szív, és beszívta a tenger illatát. Érkezése után az első dolga volt, hogy kisétálgon a kikötőbe, és szemügyre vegye a Libertyt. Még intett is a jacht felé, egyszerre csak azt vette észre, hogy az arca előtt billeg a kézfeje. Megdöbbsent a hajó méreteitől. Jóllehet tudta, hogy a gazdája a Földközi-tenger apró szigetei között is bolyong vele, eljut a cakkozott szegélyű görög partokig, mégis elámult a nagyságán. A Liberty kövér, fekete kéménye füstöt eregetett, az árbocok vitorlák nélkül nyúltak az ég felé. Postakocsi zörgött mögötte, rikkancs kiabált. Szív megfordult. Szerete a városban plakátok hirdették a kivégzést.

Kicsi Smoke kegyetlenül kioltotta Mary Lee életét.

A tárgyalás már lezajlott, a gyilkos nem tagadott, és nem is bánt meg semmit. Az esküdtek, persze mind jóra való és rendes ember, mentő körülményt nem találtak, persze azt is mindenki tudta, hogy Kicsi Smoke ugyancsak rendes ember. Az ítélet nem volt meglepő, és Mary Lee élettörténete sem volt makulátlan. Egyszerűen szólva kurvaként tengette az életét. De azért rendes ember, jó lélek volt ő is, még ha hibáztatott is valami az észjárásában. Kicsi Smoke-ot nyilvánosan fogják föllakasztani két nap múlva. A középületek falain és a százkás kerítéseken az akasztási hirdetményeket választási plakátok váltogatták. Mr. Paul Bank, a demokratajelölt új vasútállomást, rendet ígért, a bűn fölszámolását és tiszta várost. De az embereket érthető módon jobban érdekelt az akasz-

tás eseménye. Egy fodros, fehér ruhás leányzó megállt Szív mellett, kedves babaarca volt, azt mondta:

– Uram, a múlt hónapban egy félvért akasztottak, uram. Egy igazi lótolvajt, akinek ménesek száradtak a lelkén, és én fogadtam a barátnőmmel, hogy hányszor rúg ki a lábával.

– Miután fölakasztották? – érdeklődött Szív.

– Igen, természetesen.

– És ki nyert?

– Sajnos a lótolvaj – mosolygott a leányzó. – Én ilyen különleges akasztást még nem láttam. Először próbálták ki a Bobby-Bobby nyakhurkot! Így szorít, így – mutatta kis fehér kezével a saját nyakán. – Az a nyavalyás félvér egyszer sem rúgott ki.

– Hát igen – emelt kalapot Szív, s közben a piros csíkot bámulta, amely a babaarcú lány nyakán maradt –, előfordul, kérem, hogy az akasztott emberek nyerik a fogadásokat. – Azzal bólintott, és továbbhaladt a forgalmas charlestoni utcán. És tudta, hová tart.

Mrs. Smoke annyira megdöbbsent, amikor Szív bekopogott hozzájuk, hogy semmit sem kérdezt, zavartan bólogatott, hogyne, természetesen, és már föl is vezette az emeleti szobába. Csak ketten voltak ekkor a házban. Az összetört Mr. Smoke, ahogy ekkoriban többnyire, a városi állomáson üldögélt. Egy ideig szó nélkül toporogtak, Mrs. Smoke a kezét tördelte, nagyokat roppantak az ujjpercei. A szörnyűség óta a szobát akkurátusan rendbe tették, de azért a fapadlón ott barnáltak a vérfoltok.

– Itt hevert? – kérdezte Szív.

– Egy kicsit fentebb.

– Szóval itt – mutatta Szív, és az asszony bólintott.

– Az a lány bolond volt – mondta.

– Hogy érti?

– Nem volt ki mind a négy kereke.

Később, amikor Szív egyedül maradt, kipiszkált a padlórések közül egy alvadt vércsomót. Ült az ágy szélén, gondolkodott, bádobögérből ivott bort. Aztán a fejét ütögette egy keresztgerendába, hogy megnyugodjon. Cigaretázott is. Jól sejtette, pocsék éjszaka várt rá, sokat forgolódott, beszélt álmában. Végül kikelt az ágyból, leóvakodott a meg-megnyikorgó falépcsőn, majd gyertyafénynél nézelődött az előtérben. Mr. Smoke és a felesége szobájából fény szűrődött, nyilván virrasztottak. A durva faasztal sarkán bögre, benne megráncosodott tej. Mellette tányér, maradék sajtzsírral. Elszórt fahasábok, hamu sűrke bársonya terült a tűzhely körül, az ablakban kókadt virág. A deszkafalra néhány családi kép szögezve, a Smoke család fotográfiája, illetve Kicsi Smoke mint kisgyerek, fapuskával. Egy fali polcon gyógyszerek, nagyon sok gyógyszer. Mrs. Smoke szipogása hallatszott. Kintről felelt a horkoló város. Az állatpiac kerítésén, mint fehér lampionok, billegve alszanak a sirályok. A templomok előtt szegény kísértetek táncolnak dideregve. A poros Elm utca végén az akasztófát aranyszínűre festi a hold. És az olykor halkuló, máskor a fül legmélyébe költöző moraj, a tenger kitartó, nem szűnő hullámozása. Szív lassan mozdult. Mr. Smoke állt mögötte. Mulatságosan mutatott a hosszú, fehér alsónadrágban, a kezében kést tartott.

– Ezt keresi?

– Más nem kereste? – kérdezte Szív, mire Mr. Smoke lassan lóbálni kezdte a kést.

– Akkor már nem is fogják. – Szív a fel s alá mozgó kést nézte, a pengéjét le sem törölgették. Aztán Mr. Smoke töltött valami töményt, együtt ittak.

- Az a lány szajha volt, uram – szólta, és szemernyi indulat sem volt a hangjában.
- Kioltották az életét – jegyezte meg Szív.
- Nekem elhiheti, hogy ribanc volt – erősködött Mr. Smoke, és még hozzátette –, uram, én szeretem a feleségemet!

Szív bólintott, Mr. Smoke volt a charlestoni vasútállomás főnöke. Persze a gyilkosság után elbocsátották. A fia ölt, és ez a bűn őt, az apát is bepiszkította. De Mr. Smoke kijár a vasútállomásra, és elvegyül az utasok között. Nem, nem vegegyül el, az emberek, érthető módon, elhúzódnak egy gyilkos apjától. Pedig Mr. Smoke rendes, jóra való ember, mindenki tisztában van vele. Mr. Smoke egyenes háttal ül a padon, bámulja a vonatokat, minden vonatfüttyöt, dudaszót ismer. Az új állomásfőnök, az egykori helyettese nem küldi el. Még nem. Mrs. Smoke néha kisiet az állomáshoz, és gúnyos, részvétlen pillantások közepette hazakíséri a férjét. Amióta Mr. Smoke-nak nincs állása, nélkülöznek. A dolgok pocsékul állnak, ezért is adták ki a fenti helyiséget, Kicsi Smoke szobáját, ahol a gyilkosság történt. Szív az első vendég.

- Nem fél? – kérdezte Mr. Smoke, még mindig a késsel babrált.
- Természetesen félek.
- Akkor miért jött ide?
- Megfizetnek.
- Ér magának annyit, hogy elvághatják a nyakát?
- Nem ér annyit.

Másnap Szív a városba indult, és újra megnézte a hajót. Hiába árnyékolta a szemét, a jacht oldalára festett nevet nem tudta kiolvasni, a hajó most messzebb horgonyzott, kifehéredő, éghez közeli vizeken. S ahogy a móló elnagyolt, ferdén lefektetett kövein álldogált, és bámulta a víz csillámfényeit, a lent sorakozó gerendákat s azokon a moszat zöld párnáit, megnyugodott. Ugyanis mindjárt megiszik egy sört. Így, ilyen finoman fog koppanni a pulton a korsó, mutatta, és egy facölöp kobakjára koppintott. Pfú, lefut a fehér hab az üvegfalon. Csakhogy a büszke Amerikában édes söröket főznek az egyenkötényes családi vállalkozások, az apa, a lógó bajuszú fiúk és a vállalkozásba bevett sany, de éles eszű unokaöcs. Persze itt is mindinkább északra kell haladni, hogy a sör keseredjen. Nincs ez másként Németországban sem. A sör édesebb a bajor piacosok placcain, mint Hamburg kikötői kocsmáiban. Hát persze, Boston! Nincs mese, majd Bostonba kell vonatozni egyetlen pohár sörért, és ő, Szív, meg is fogja tenni. Fölkuncogott, és sejtette, hogy zavarodott ember benyomását kelti. Aztán sétált, fűszálakat, fatörzseket és kerítésleceket simogatott, nézte a fehéren keringő napernyőket, melyek ártatlan babaarcokat és szigorú gardedámtekineteket óvtak. Egy műterem üveglakában toll-díszes, félmeztelen apacs ült, éppen megfestették. Aztán újra nyugalmat hozott az est, a víz fémes, lassan mozduló hátára vérbe borult felhők árnyai úsztak. A horizont kigyúlt, és lángolni kezdett. Mögötte a boldog város, Charleston készült újabb nyugovóra. A templomok tornyait vörösre festette az égi lobogás. Kicsi boss az éjszaka felöltőjén, az égre pislogta magát az Esthajnalcsillag. De még bőrkötényes, térdcsizmás halászok dobálták a hajóról a délutáni zsákmányt, nagyokat kurjongattak és röhögtek, méretes halakat hajigáltak egymáshoz.

Elálló fülű, hórihorgas gyerek bádoggödöröket cipelt, amelyek tele voltak ujjnyi nagyságú, apró halakkal. Szív jól megnézte a fiút. Sértetlen, dühösen pásztázott a tekintete. Elnyúlt arcán vágás volt az összeszorított, dacos száj. A fiú éppen továbblépett mellőle, akkor történt a baj. Megbotlott egy ferde hasalású kőlapban, úgy tűnt, mindjárt hasra esik, de csak az egyik gödört ejtette el, az nyomban borult is, s a következő pillanatban

megannyi vonaglás és villanás lepte el a kövezetet. A fiú dermedten nézte a tragédiát, amely egészen kísérteties látványt nyújtott az alkonyat fényében. Aztán térdre huppant, és remegő kézzel kezdte szedegetni a halakat. Szív odébb rúgott egy macskát. A fiú hamar végzett, fölnézett, és Szív újra azt gondolta, fél és dühös. A fiú már szaladt is. Szív hosszan nézett utána. Aztán a földre bámult. Mindegyik halacskát összeszedte a gyerek, mindet! Milyen gyorsan csinálta, milyen ügyesen! De hoppá! Az egyik halacska Szív cipője előtt dobálta magát. Igazán, mint egy szó. Mint egy izgága, gyámoltalan szavacska. Szív elmosolyodott. A halacska kirtartóan vergődött a mocsokban. Ó hajolt érte, a tenyerére ügyeskedte, s a móló széléhez sétált. Közvetlenül alatta mélykéen ringott a tenger. Micsoda titkos, micsoda nagyszerű mozdulat lesz! Szív keresztet vetett, ámen. És akkor hirtelen mást gondolt. Az öklét a zsebébe dugta, a kocsmá felé vette az irányt.

Odabent sört és egy korsó vizet kért. A kocsmáros csodálkozott, a kötényébe akasztotta a hüvelykujját. Szív megvonta a vállát, a víz egyelőre fontosabb, az gyorsan kelle-ne, tette hozzá. Aztán a kocsmáros orra előtt engedte a vizesibrikbe a halacskát. Az üveget zsírpapírral fedte, a papírba lélegzőlyukat ütött.

– Ha az ember keres valami fontosat – tűnődött –, három helyre érdemes ellátogat-nia. A templomba. A piacra. És a bordélyba.

A kocsmáros vigyorgott.

– Miss Flower rendkívüli teremtés, uram.

Szív nézte a halacskát, és intett, kér egy töményet is. Valami fehér ital volt, de hamar kiderült, tequila.

– Merre találom Miss Flower intézményét?

– Hát persze – bólogatott a kocsmáros –, hát persze. Az Elm utca végén van az a bűntanya. Ott lesz, ahol az akasztófa is áll.

– Csak nem a lányok miatt állították oda?

– Én ezt nem tudhatom, miszter. Hanem mondanék valamit – a kocsmáros jelentő-ségteljesen hunyorgott. – Lehet, hogy ismerőssel találkozik ott.

– Kifizetem a vizeskorsót is – mondta Szív, pénzt dobott a pultra, és menni akart.

Kicsi Smoke néhány héttel ezelőtt elvágta Mary Lee nyakát. A családi ház fenti szo-bájában követte el az örültséget. Aztán elsétált a sarki kocsmába, és ahhoz képest, mi-lyen ziláltan nézett ki, teljes nyugalommal sört rendelt. Hamar megérkeztek és szoro-san odaálltak mellé a városi rendőrök, nem bántották. Tudták, hogy Kicsi Smoke ren-des, jóra való ember, sok kertet ásott már fel a környéken, sok városi istállót kiganézott. Hát megvárták, míg végez a sörével. Kicsi Smoke kért egy rumot is. És aztán kért még egyet. A rendőrök csak ezután karoltak belé két oldalról, és nem törődtek azzal, hogy ők is véresek lesznek, mert még meg sem száradt Kicsi Smoke ruháján Mary Lee vére. És véresek voltak a poharak is, amelyek a fiú után maradtak, a kocsmáros kendővel nyúlt értük. A kocsmáros most a pultra könyökölve hívta vissza Szívet, egészen közel tolt az ábrázatát.

– Érdekli Mr. Bank politikus úr időtöltése?

– Kellene?

– Ha nem, hát nem – húzódott vissza a másik, megvonta a vállát, Szív meg bámulta a halacskát, hogy milyen vígan fickándozik a söröskorsóban.

– Ha igyekszik, még ott találja.

És Szív igyekezett. A fehéren izzó akasztófa úgy állt az estében, mint valami gazdát-lan fölkiáltójel. Kuvik huhogott egy juharfáról, a közelből friss trágya illata szállt. Szív a kivilágított, piros függönyökkel csalogató épület felé lépett. Megrázta a csengőt. Nem

kellett sokat várnia. Miss Flower apró termetű, elegáns és hatalmas ajkú nő volt, egyáltalán nem csodálkozott a vendég érkezésén, talán csak a Szív kezében derengő vizeskorsón maradt tovább a tekintete.

– Annie, Cora, Kathalin és Hannelora egy ideig még elfoglalt – sorolta nyomban, mintha ismerősnek tenné. – Nancy, szegényke, nagylány korában lett bárányhimlős. Most üvölt a fájdalomtól, mint a fába szorult féreg. De hallatlan szerencséje van, mert Púpos Mary mindjárt szabad.

– Úgy érti... valóban púpos? – Szív nézte Miss Flower hatalmas, puha száját.

– Helyes kis púp, miszter, meglátja – bólogatott a madame. – Mary kedves, odaadó teremtés, és rendes ember. Vendégeink rajonganak érte. Le is kötözheti.

– Értem – bólintott Szív.

– Persze, némelyek nem állhatják az ilyesmit. Másoknak viszont a kedvére van – mosolygott Miss Flower. – Nálam azonban nincs kényszer. Szeretne korbácsot kölcsönözni?

– Megmutatná Mary Lee szobáját? – kérdezte Szív. Miss Flower bólintott, ez a kérés sem hozta zavarba, máris az emeletre vezette Szívet, ám a szobát már Púpos Mary lakta. Miss Flower is igazán kedves és szolgálatkész ember volt. Miért is ne mutatná meg szegény Mary Lee egykor volt otthonát? Szív vállán nyugtatta ápolt, gyűrűs ujjait, amikor beléptek.

– Nahát – köhécselt Szív a nyomorúságos odú láttán. A szobát egy valamikori tábori ágy uralta, talán még a polgárháborúból maradt rájuk. Bakancsos francia festők tudnak ekkora ágyat festeni. A falnak kopott szekrény szorult, mellette a penészfoltos falon homályos tükör, a sarokban mosdótál hevert. Miss Flower a korszót bámulta, melyet Szív végig a kezében tartott.

– Nahát – mondta újra Szív, a falon vérpöttyök tarkáltak.

– Megmondaná, uram, ez mi célt szolgál? – kérdezte, és a vizeskorsóra mutatott.

– Nos, ha váratlanul megszomjaznék – mondta Szív. Miss Flower bólintott, párnaszája csókot lehelt felé, és magára hagyta Szívet, aki üldögélt, nézelődött. Az ágy alatt rongyok. Itt pedig egy megtépett fűző, úgy néz ki, mint valami megviselt polip. Az egyik sarokban tolldíszes kalapok heverték. Szív léptek zaját hallotta, fűrgén felállt, majd kikukkantott a folyosóra. Éppen az ajtó előtt haladt el egy öltönyös úr, egymás arcába bámultak. Mr. Bank, a demokratajelölt, szintén kiváló, feddhetetlen ember, éppen végzett az utolsó, ezüstös sliccgombjával. Meglepetésében eltátotta a száját.

– Na de kérem! Ez... ez mégiscsak! – motyogta.

– Nem tesz semmit – szólt gyorsan Szív, visszalépett, de Mr. Bank gyorsan becsúsztatta elegáns cipőjét az ajtóresen. Aztán fentebb máris megjelent az ábrázata. Enyhén puffadt volt, vörös. De egyáltalán nem szégyenkezett. Máris bankókat nyomkodott Szív kezébe.

– Azt hiszem, megegyeztünk – szuszogta, majd hátraszólt. – Igyekezz, Sam. – Újra Szívre pillantott. – Kössön életbiztosítást.

Szív most látta meg, hogy hatalmas néger tornyosul Mr. Bank mögött. Pepita nadrágban volt, és könyékig túrt fehér ingben. Kétségkívül dagadtak az izmai.

– Öld meg ezt a tagot, ha elárul, Sam – szólt tünődve Mr. Bank, mire a hatalmas, fekete fiú mereven bólintott. Amikor ezek elmentek, Szív visszaereszkedett a rossz ágyra. Néhány perc múlva érkezett Púpos Mary, kicsi volt, vézna, és tényleg volt púpja. A haja kócos, csuklóján frissen vöröslöttek egy újabb tortúra nyomai. A lány hozott kötelet, korbácsot, szíjakat. A nyakán fojtogatások nyomai piroslottak. Szív odaadta neki a pénzt, Mr. Bank dollárjait.

– Van valami italod? – kérdezte. Púpos Mary köhécselve kotorászott, még föl sem fogta, mennyi pénzt kapott. A lány valami szörnyű lőrét talált, és bár Szív alig ivott a palackból, sokáig kapart a torka. Púpos Mary hányt, és amikor végzett, a lavórba vizet lötytyintett, kitárta az ablakot, és az egészet kizúdította. Miközben a lány guggolva mosta az alfelét, Szív meglátta az akasztófa hegyét.

– Hogy akarja? – kérdezte a lány. – Korbáccsal?

– Azzal szereted?

Jajkiáltás hallatszott, szinte beleremegtek a falak.

– Ó, ez csak Nancy – csacsogta Púpos Mary. – Azt hiszem, az egyik vendég véletlenül eltörte az arccsontját és a bordáját.

– Úgy tudtam, bárányhimlője van.

– Hát persze – mosolygott Mary –, bárányhimlője is van.

Vonat sípolt az éjszakában.

– Igaz, hogy Mary Lee félnótás volt?

– Le is kötözhet – jegyezte meg gyorsan a lány, felállt, nem is törülközött.

– Szeretné? – kérdezte Szív, a lány hasát bámulta, a csupasz lábszárát, melyet itt-ott fekete szőr borított.

– Különben Sam csak a sarokban gubbaszt – fütyörészett a lány. – És általában alszik, mint egy óriási, fekete malac. Vagy csak csukva van a szeme. Néha rá kell kiáltania Mr. Banknek, hogy ébredjen.

– Hányadik hónapban vagy? – kérdezte Szív.

– Mr. Bank nagyon rendes ember – bólogatott a lány. – Komolyan mondom, uram! Ezekért – mutatta a sérüléseit – nem ő a felelős. Mr. Bank szereti lepisilni a púpot. És az nem fáj. Még meleg is, uram – szerényen elmosolyodott, és ettől milyen kislány lett. Kivillant a sápadt ínye, a rossz fogsora. A hasára tette a kezét, simogatta.

– Tudja, ez itt Mr. Smoke fattya – a lány ráncolta a homlokát. – És persze az enyém is. Azon a napon elküldtem hozzájuk a kissé valóban habókos Mary Leet, hogy kérjen egy kis pénzt. Nem sokat. Tudja, én... én nem léphetek ki a „Szent város” utcájára, még a végén elgázol egy lovas kocsi – kellenlően elhúzta a száját, aztán csak kedvesezetten kuporgott az ágy szélén, és várta, hogy tegyen vele valamit a másik.

– Higgye el, én rendes ember vagyok – suttopta, amikor Szív felállt, és az ajtóhoz lépett.

– Tudom, tudom – bólintott Szív. Visszasétált a szállásra, és úgy tudott fölmenni a szobájába, hogy nem találkozott a háziakkal. Csend honolt a házban. Ezen az éjszakán is sokat forgolódt. Aztán amikor fölriadt, Mrs. Smoke állt az ajtajában. Kezében gyer-tya pislogott.

– A fiam nagybeteg – mondta.

– Sajnálom – köhécselt Szív.

– Halálos beteg – mondta az asszony.

– Gondoltam, mert megnéztem a gyógyszereket – mondta ő.

Az asszony kellenlően elhúzta a száját.

– Tudja, uram, én szeretem a férjemet.

– Hát persze – bólintott Szív.

– Ha nem történt volna ez a... szörnyűség, a fiam akkor is meghalna – mondta Mrs. Smoke.

– Értem – Szív az ágy szélére ült, érezte talpával a hideget.

– A fiam szereti és tiszteli a szüleit – mondta Mrs. Smoke.

– Természetesen, asszonyom.

– Ezt magának hozták – és Mrs. Smoke átnyújtott egy boritékot. Szív megforgatta, nem bontotta fel. Elmosolyodott.

Vagyis másnap délelőtt mehetett föl a Liberty nevű jachtra. Alacsony, fekete hajú fiatalember várta a kikötőben, olyan óvatosan mozgott, mintha törékeny üveglapocskákat tartott volna a zsebében. Alaposan ki lett tanítva, Szív ingatta a fejét, ilyen mesterkéltén csak komoly egzecíroztatás után működik a test. Aztán ahogy belenézett a másik merev, mégis erős lelki feszültségről árulkodó arcába, ő is komor képet vágott. Fontos és jelentős emberek egymás között. Léhaságnak helye nincs.

– Uram, volt maga már Bostonban?

A másik zavartan hallgatott. Szív a zakója belső zsebébe nyúlt, kis fémüveget húzott elő, a fogával csavarta le a kupakot. Intett, húzza csak meg a másik. A fiatalember zavartsága rémületté váltott, kapkodta a tekintetét, Szívre nézett, az üvegre, aztán a part déli futása felé, a kapkodó szélben papírsárkányt eregetett egy kisfiú. Olyan közel volt a bűn, hogy meg lehetett markolni. Szív mosolygott.

– Nyugalom, én is félek – mondta a fiatalembernek, aki már a száját törülgette köhécselve. Szív a tenger felé bólintott.

– És ő is fél.

Helyes csónak billegett át vele a jachtra, a csónakos is ifjú ember volt, de már pipázott, és a nyaka olyan vörös volt a naptól, mint a kakastaréj.

Ketten várták a meglepően tiszta és kihalt fedélzeten, kifogástalan öltözékű, hasonló alkatú férfiak, mint akiket megkínáltak a gyomorkeserűből. Szív bólintással köszöntötte őket, arra gondolt, az effajta szolgálat nyilván nem könnyű multság. Itt kell éjszakázni, itt kell talpon lenni, egyetlen pillanatra sem lankadhat a figyelem. Ismeri ő ezt, ismeri Szív ezt a kényszert, hogy nem lankadhat a figyelem? Igen, szokott hasonlóval kérkedni. A jacht gyomrából bármikor fölordíthat a szörnyeteg öregember. Nők nincsenek. Horgászni sem lehet. A kéken tündöklő víz ellenséges terület. Szolgálnak. Fiatal férfiak, szenvedélyesek, jobbra hivatottak, évfolyamelsőek voltak, a Columbián, a Harvardon végeztek, és most nagyon sok pénzért rabszolgának szegődtek az örökös hullámverésbe. A matrózokkal nem közösködnek, primitív népség. Éjszaka közel húzódnak egymáshoz, összevetik a hátukat, vagy hevernek ölelkezve, és nem csak arra féltékenyek, aki a városban képviseli az öregembert, de arra is, aki a színházba vagy koncertre kísérheti. Mindig Henrik ül a balján, Peter a jobbján, pedig nem konyítanak a zenéhez, nekik mindegy, hogy Mozart vagy Salieri. Nézte őket Szív, és arra gondolt, hogy azért jóra való, rendes emberek.

Aztán megragadta a hajó oldalán futó fémlétrát. A fedélzetre lépett. Apró fejű, vágott virágok sárgállottak egy kajütablakban, honnan kerültek ide, rejtély. A fémvázát a párkányhoz szögelték, még viharban is fontos a díszítés. Barátságos kis szédülés forgatta meg a világot. A magasabbik titkár egy nyitott ajtóra mutatott. Szív nagy lélegzetet vett, lelépdelt a lépcsőn, majd végigsétált a folyosón, amely egy aranyozott kilincső ajtóba torkollott. Fölöslegesnek tűnt kopognia, benyitott. Odabent enyhe kámforillat fogadta, melybe gyógyszerek és szivar szaga is vegyült. Szív állt, halkán köszönt. Tekintete szokta a sötétet. Újra köszönt, s talán azt is hozzátette, itt van, uram? És valóban sutogott.

– Halkabban! – morrantak rá a homály mélyéből, egy másik világból, amely, lám, fogadta őt. Szív azt hitte, olyan halkán beszél, hogy azt emberi fül már nem hallhatja. Az öregember vakon görnyedt a karosszékében, alsótestét kockás plédbe csavarták.

- Maga tehát újságíró – gúnyos volt a hangja.
- Mr. Smoke házában szálltam meg – mondta Szív.
- Ettől persze nem kapok agyvérzést.
- Nem is reméltem, uram.

– Hány éves? – kérdezte az öregember, de mint akit egyáltalán nem érdekel ez az információ. Szív megmondta. A hajó lágyan ringatózott, de az alapos szigetelés miatt mégis úgy tetszett, már nem az óceán öleli őket, mérföldekre is lehetnek a víztől, az égben ringatóznak. A halál tenyerén, gondolta Szív, és kellestlenül elhúzta a száját. Az öregember régóta nem viselt el semmiféle zajt, még a szél fúvásától is dührohamot kapott, nem állhatta az idegenek közelségét, a vitát, az ellentmondást. Egész életében katonának akart lenni, seregben akart szolgálni. És soha nem bizonyult alkalmasnak. De hogy harcoljon, azt nem tagadhatta meg a világ, így hát végigcsatázta az életét. Többnyire győzött. Vagy inkább igazán legyőzni nem tudták soha. De egyetlen sérelmét sem volt képes felejteni, tehát megbocsátani sem tudott.

Szív leült vele szemben, megszokta a félhomályt, és nyíltan, kissé tapintatlanul, méregetni kezdte. Megnyúlt az öregember füle, a tokája lógott. Hirtelen meghallották, hogy a fedélzeten civódnak a titkárok. Egyikük fölemelte a hangját, s persze ez sem volt igazán hangos, Szív nem is értett mindent, néhány szót fogott föl a szenvedélyes monológból, mire az öregember a botjával kezdte verni a kabinfalat.

– Csend legyen! Kutyaháziak! Csend!

Szív elmosolyodott, ingatta a fejét.

– Azért jött, hogy a képeembe vigyorogjon?! – mordult rá Joseph Pulitzer, a sajtómágnás. Szív továbbra is szó nélkül nézelődött a félhomályban. Vajon honnan tudja, hogy vigyorog? Az árnyékok állaga nem volt egyenletes, az elfüggönyözött ablak előtt magányosan, de boldogan forgott egy fénynyaláb, s a kicsiny, barokkos komódra, a könyvespolcra s a rajta álló aranyozott gerincű Alkotmány kötetére fényes csíkokat festett. A faragott lábú mahagóniasztal lapja világosabb volt, még inkább tükröződött. Rajta pohár, benne whisky lötyögött. A polcon újságok halmozódtak. Néhány lapoldal bekeretezve lógott a falon. Szív kislabizálta a feliratokat. Néhány bekötött Post Dispatch még St. Luisból, és persze sok-sok New York World, az öregember lapja. Például a Worldnek az a kiadása, amely a Szabadság-szobor avatásáról tudósított! Számtalan formában a virított a Sárga kölyök rajza is. Az embléma. Aztán a Brooklyn híd avatásának képei, aminek szintén az öregember volt a leghívebb krónikása. Úgyes vonásokkal operáló rézkarc a bostoni teadélutánról, az Emberi Jogok Nyilatkozatának bőrkötéses, aranybetűs példánya. Jefferson elnök képe. És az egyik polcon néhány sakk-készlet derengett, egyszerű faragású, komoly viszontagságot megjárt bábuk éppúgy, mint elefántcsontból kifaragott, előkelő figurák. Néhány félbemaradt játszma. De Szív nem tudott sakkozni.

– Az életem nyitott könyv. Bámulhat nyugodtan, láthat mindent! – az öregember úgy beszélt, mint aki rettentően mérges. Nyilván az is volt. Erős, emberöltőnyi rutinja volt a harag gondozásában, a dühben, a fortyogó, nem szűnő méltatlankodásban.

– Már megtettem – bólintott Szív.

– És mit látott? Na, mit?! – Az öregember undokul fölnevetett. Szív látta, hogy hoszszú, horgas ujjai szenvedélyesen kapargatják a széke karfáját.

– Minden, amit tettem, közismert – kezdett beszélni. – Nincsenek titkaim, fiatalember! Én mindennap színpadra léptem, de csakis magamat adtam. Én, Joseph Pulitzer

soha nem színészkedtem! Ezért sem vezettem naplót soha! – tett egy heves mozdulatot.
– Az olyan embernek, mint amilyen én vagyok, felesleges. Én nem keresek öngazolást!
Nem! Nem! – kiabált.

Szív megunta a monológot, és határozottan a pohár után nyúlt.

– Azonnal tegye le! – ordított az öregember. Szív meglögybölte, majd lehajtotta az italt, máskülönben egyáltalán nem kedvelte a whiskyt. Most is kirázta a hideg, visszahelyezte a poharat.

– Nahát – csodálkozott Pulitzer –, nahát! Hol is tartottam?

– Nem vezetett naplót.

– Egy újságíró törődjön csak az olvasóval!

Szív az üres poharat bámulta.

– Nem engedhetem – kopogtatta a szék karfáját az öregember –, hogy az embereim a jelentéktelen életükkel kérkedjenek! Hogy így meg úgy esett velem. Hogy én ezt meg azt gondoltam! Kit érdekel? Kit?! – Az öregember lesodorta magáról a plédet.

– Az olvasót az ő élete érdekli. Az olvasó tojik arra, aki megírja őt!

– Meséljen Nelly Bly-ról – szólt szórakozottan Szív.

– Maga is csak ezt akarja tudni – az öregember fújtatott. És akkor halkán kopogtak.

– Be ne merészelje tenni a lábát! Tűnés!

De a kopogás ismétlődött.

– Mondtam, hogy tűnés! – ordított az öregember. Újra kopogtak, majd nyílt az ajtó.

– A sajtó, uram – hajolt meg az egyik titkár, és jókora újsághalmot helyezett a poharak mellé. De úgy csinálta, hogy még véletlenül se érintse őket. Lopva Szívre pillantott, a szája sarkába mérhetetlen szomorúság gyűlt. A címlapon a holnapi akasztás eseménye, öles, ordító betűk. Aztán a titkár szó nélkül kihátrált.

– Nelly Bly – ismételte Szív.

Pulitzer váratlanul kuncogni kezdett. Agg vészmadár, mint aki mocskos vicceken mulat. Csupa nyál volt a szája.

– Az első oknyomozó újságíró. Nő! Nő! – vihogta. – Gondolta volna, amikor... eh! – legyintett. – Ilyesmit nem lehet kigondolni. Néhány napig vártam, aztán bejöhett hozzám. Olyan hangosan kopogott a cipőjével, hogy azt hittem, fölpofozom. Ilyen kis veréb – mutatta májfoltos kezével –, pirult, didergett, de a szemében tűz lobogott. Remegett a térd, a tincseit igazgatta. De a tekintete! Eljátszotta nekem, hogy bolond. Nekem!

– Jól csinálta – jegyezte meg Szív.

– Hatásos volt, de én rájöttem, hogy csak színjáték.

– Honnan, uram?

– Amikor azt mondtam neki, megfelelt, bolondok közé kell mennie, egyáltalán nem rémült meg. Ha valóban tébolyodott, megrémült volna! A bolondok a bolondoktól félnek a leginkább – az öregember nagyon elégedett volt. A bátor Nelly Bly, aki Pulitzer alkalmazásába került, beravaszkodta magát a Blackwell-szigeti elmeegógyintézet falai közé, és leleplezte a kegyetlen ápolókat és orvosokat. Aztán hetvenkét nap alatt megkerülte a földet. Aztán, eh, mindegy is. Szív köhintett.

– Magának, uram, nem kellett naplót vezetnie – mondta, mire a magasba rándult a két bozontos szemöldök.

– És miért nem?

– Mert mindenre emlékszik.

Szív oldalra billentette a fejét, álmos lett a tekintete. Végigsimított a homlokán, fáj, a homloka emlékezett a hálószoba gerendájának keménységére. És ő örült ennek, örült, hogy fáj.

– Maga, uram, emlékszik – magyarázta halkán –, hogyan kergette meg a makói utcán egy kutya. Kétéves volt, alig tudott járni. Mindig emlékezni fog a vadállat pofájára. Emlékszik a gyerekkor mazsolás kalácsaira! A széderek hangulatára, a rabbi billegő járására, a szatócsboltok derengő félhomályára, a román vásárosok gubancos kucsmáira. Emlékszik az apja haldoklására, a nélkülözésekre, az éhségre, az elfojtott dühre, amely a családjukra szakadó szegénység miatt lett úrrá a lelkén. Megalázták a satnyasága miatt Hamburgban, jól emlékszik, ahogy a sorozótiszt magára néz, gúnyosan elhúzza a száját, és int, raus. Raus, Junge!

Az öregember fölhorkant.

– Elég! Elég!

– Emlékszik, mit érzett, amikor egy nap, hosszú hajóút után megpillantotta New York kikötőjét. Rettegett. Ám a dühe erősebb volt a félelemnél. Dühösen és elszántan lépett erre a földre. Emlékszik első újságcikkének minden német szavára.

– Hagyja már ezt abba!

– Emlékszik a polgárháborúban megpucolt összes rohadt krumplira, csizmára és tisztikanálra. A New York-i French Hotel lerombolására, ahonnan egy szép napon kipenderítették, mert nem fizette a szállást. Aztán megvette ezt a hotelt, és eltüntette a föld színéről. Szép, nemes bosszú. Lehet felejteni? És emlékszik, mit érzett, amikor megvásárolta ezt vagy azt az újságot, emlékszik a kalkulációkra, az előfizetőkre, a példányszámokra, a szerkesztőkre, a portásokra, emlékszik, mit érzett, a dühön kívül természetesen, amikor egy egész szerkesztőgárdáját csábította el a konkurencia. Félelmet – bólintott Szív. – Emlékszik, mit érzett, amikor Mr. Law, a Columbia Egyetem mindenható ura dölyfösen visszautasította a maga kétes eredetű tőkéjét. Emlékszik, mit üvöltött a jó modorú Mr. Law? „A Columbiától aztán senki nem fogja megvenni a lelkiismerete nyugalma!” És, te atyaég, kétmillió dollárt söpört le az asztról egyetlen mozdulattal! Emlékszik, amikor a frissiben fölavatott Brooklyn hídon alig egy hét múltán pánik tört ki, mert a tömegben az a hír terjedt el, hogy menten leszakad, s az emberek menekülés közben halálra taposták egymást. Megnézte őket. Egy kislánynak nem volt arca, csak a napszőke tincsek keretezte véres pép. Végigment a sorba kiterített tizenegy halott mellett, bocsanatot kért tőlük, pedig nem volt miért.

– Tizenkét halott volt – morogta az öregember, mire Szív elmosolyodott.

– Mondom, hogy mindenre emlékszik.

Szív bólintott.

– És lenne még valami – tette hozzá.

Az öregember hallgatott.

– Vannak emberek – magyarázta Szív, és érezte, hogy tudálékossá válik a hangja, de azért folytatta –, akik kényszerűségből, az elméjük kóros működése folytán tartják számon életük legjelentéktelenebb részleteit is. Képtelenek felejteni. Ők talán betegek, rögeszmések, mániások. De maga nem az.

– Vak vagyok – morogta a másik.

– És sajnos a hangok is örületbe kergetik. Kissé mulatságos, hogy éppen ön szenved tőlük, akinek a harsányság az egyik legfontosabb munkaeszköze. Kiabáló színek, harsány mondandó, napi ötszáz kisrikkancs etetése. És dühös, dühös. Miközben fél. Egész életében haragudott, és egész életében félt. De nem ezért jegyzi meg a dolgokat.

Reccsent a szék, az öregember előrehajolt.

– Azt hiszi, most kivágja az adu ászt? – szinte hörgött. – Azt hiszi, kivágja?!

– Egyetlen embert sem pofozott föl – vont a vállát Szív. – Ugyan nem vezetett naplót, legalábbis most ezt állítja, de ezt a legendát a számtalan pofonról azért szorgosan terjesztette, és gondosan ápolta. Soha nem ütött meg embert, mert félt, hogy a másik visszaüt. Amikor egyszer párbajra hívták, inkább elmenekült. De én nem kárhoztatom ezért, uram.

– Menjen a fenébe – suttogetta az öregember.

– Tulajdonképpen a bizalomról van szó – szólt Szív, és a késre gondolt, amellyel elvágta Mary Lee torkát. Hirtelen megint eszébe jutott Boston. Hogy ez milyen furcsa is. Hogyan, miért gondolhat az ember csak úgy Bostonra? Vagy Párizsra. Vagy Budapestre, Rómára.

– Ezért kár volt idejönnie. Én aztán nem bízom senkiben – dűnyögte az öregember.

– Aligha hihetem – tűnődött Szív, szeretett volna fölállni. – Nem azért emlékszik mindenre, mert félt, mert haragszik a kicsinyes, ostoba, önző és korlátolt világra. Az emberi természet silányságait éppúgy kihasználta, mint ahogy javította olykor, amikor persze érdekében állt. Azért használhatta a maga javára az embert, mert gyatra alkotmány, miközben a javítására is tett javaslatokat. Oké. Ez rendes gesztus volt. Tehát bízik. Bízik, hogy abban a mérhetetlen ócskaságban, ami az életünkben zsúfolódik össze, van valami, amit sem a becsület, sem a jóság, sem a zsenialitás fogalmával nem lehetséges megközelíteni, és ez a valami, ha nem is ment meg bennünket, talán a mentségünként szolgálhat. Akár egy kósza menlevél. Egy hamis igazolvány – és Szív fáradtan elhallgatott.

Az öregember unott arcot vágott.

– Menjen maga a fészkes fenébe, Szív. Maga egy igazi pancser. Semmit sem ért. Semmit sem kapiskál ebből az egészből! Magának még nem léptek a tökére!

Szív lehunyta a szemét, a sűrű félhomály az agyába akarta nyomni a szemgolyóit. Végül lehajolt, és megsimogatta az aszott, beteg arcot.

– Bácsi! – suttogetta. – Drága, drága Pulitzer bácsi.

Aztán az asztalra tette a vizeskorsót, majd leemelte róla a papírfedelet, s a következő pillanatban úgy lötytyintett a whiskys pohár felé, hogy a vízzel együtt a halacska is átcsobbant. Szűk volt neki a hely, de azért ott volt. Pulitzer előtt úszkált, teste bele-beleütődött az üvegfalba. Az öregember érte tapogatott. Majd vaksi szeme elé emelte a poharat, és sokáig így tartotta. És a mogorva, vénséges arc lassan kisimult, majd egészen gyermeki vonások kezdték átszabni, alakítani. Az öregember önfeledten szuszogott.

– Túl hangosan úszkál – morogta később, és letette a poharat.

A két titkárfiú mozdulatlanul várt a fedélzeten.

– Igyák ki – nyújtotta feléjük Szív a likőrösüveget. És azok kiitták, köhécseltek. Szív pedig visszahajozott a kikötőbe. De nem ment vissza a szállására, sétált a szél söprögette parton, várta a délutánt, a fények fáradását, azt a pillanatot, amíg elalszik az alkonyati szél. A nagy fülű halhordó fiúra várt. S amikor a móló végén meglátta a szeplők pettyezte kerek arcot, a ferde húzású lépteket, magához intette. A gyerek oldalazva lépdelt hozzá. Szív átnyújtotta az üres vizeskorsót.

– Ez a tiéd.

A fiú gyanakodva fürkészte.

– Mondom, a tiéd.

– Nem értem – mondta a fiú.

– Van benne egy hal.

– Ebben?

– Ebben.

– Viccel velem az úr?

– Azt hiszem, később fogod megtalálni. Vagy nem találod meg. És ha soha nem találod meg, akkor is volt benne egy hal. Érted?

– Nem értem, uram – a fiú kezében remegett a korsó.

– Majd megérted – bólintott Szív, és a Liberty felé nézett. Meglegyintette a gyerek arcát, de már nem nézett rá. Elment a kocsmába, ivott egy édes sört, a kocsmáros gyanakodva figyelte minden mozdulatát.

– Találkozott Mr. Bankkel? – kérdezte, de Szív nem válaszolt. Kért még egy sört.

– Édeset – tette hozzá mosolyogva.

Végre nyugodtan aludt. Mr. Smoke és a felesége imádkozva virrasztott. A közelben valami cégér nyikorgott, ez eddig nem volt.

Reggel Szív bejelentkezett a rendőrfőnökhöz, aki kifogástalan egyenruhában készülődött a ceremóniához. Nyilván jó ember volt, rendes, odaadó férj, családapa, egyebek.

– Nem Kicsi Smoke a lány gyilkosa – mondta Szív. A rendőrfőnök éppen késsel piszkálta a körmét.

– És én ettől most szarjam össze magam?

– Azt hiszem, nem volna szabad fölakasztani.

– Az ítélet feddhetetlen emberek hozták meg a legjobb tudásuk szerint, minden körülményt mérlegelve – vont vállat a rendőrfőnök.

– Egy ártatlan embert végeznek ki.

– Semelyikünk sem ártatlan.

Ezen Szív elgondolkodott.

– Így igaz. De senki sem érdemli meg, hogy ölnie kelljen más bűnei miatt. Sem én, sem maga.

– Mi maga, prédikátor?

– Isten ments, uram. Hírlapíró vagyok

– És kinek a megbízásából dolgozik? – kérdezte a rendőrfőnök, miközben kelletlenül méregette.

– Természetesen Mr. Pulitzer kért föl, hogy foglalkozzam a dologgal – bólintott Szív. A rendőrfőnöknek egészen borús lett a tekintete, a szája lebiggyedt, az orra megnyúlt. Sóhajtozott is, mint egy öreg, dohos komód. Aztán fölállt, járkált kicsit az irodában, majd előkapta az aktákat, az asztalra dobta őket. Szállt a por, táncolt. Egymillió por-szem tündökölt körülöttük. A rendőrfőnök lemondóan mosolygott, az ujjával kopogtatott a papírfedélen. Végül elrakta az aktákat, széttárta a karját.

– Szóval Mr. Pulitzer küldte magát a nyakamra?

És Szív Bostonra gondolt.

– Igen, ő kért meg, hogy dolgozzam az ügyön – mondta.

Természetesen ez nem volt igaz, viszont nem is hangzott rosszul. A rendőrfőnök szuszogott, izzadt. Végül nagyot legyintett.

– Hát ide figyeljen! Ha úgy hiszi, nem tudok mindent, nagyon téved. Nem azért vagyok rendőrfőnök ebben a rendes kócerájban, hogy ne tudjam a dolgokat. Érdekli, saszem, mi történt? – S mert Szív bólintott, folytatta. – Jól van, nyissa ki a fülét.

– Kicsi Smoke, aki valóban beteg, mint a rühös macska, és nem sokáig húzza, rendszeresen járt a kuplerájba. Egy Nancy nevű lány volt a kedvence. Az apja is járt a kuplerájba, annak Púpos Mary volt a kedvence, mert azt a nyomorékot lehetett verni. Rendes család, nem? Viszont egy nap Kicsi Smoke túlzottan helybenhagyta Nancyt, a lánynak csontjai törtek. Púpos Mary meg állapotos lett. Mit volt mit tenni, Púpos Mary elküldött

egy másik szajhát, a félnótás Mary Leet Smoke-ékhoz, megpumpolandó kicsit a családot. Azonban Mrs. Smoke-ot olyannyira fölzaklatta a bolond kurva látványa, hogy egy jól sikerült pillanatban el is vágta a torkát. Kicsi Smoke pedig beáldozza magát, mert szereti és tiszteli a szüleit. Ennyi. Nem túl épületes történet, igaz?

Szív a homlokát vakargatta, ahol még mindig fáj. És az is fáj, hogy milyen egyszerű.

– Azt várja tőlem, hogy tegyek igazságot?

Szív arra gondolt, hogy Pulitzer bácsi most biztosan beszélget az aranyhállal. És észébe jutott Boston is, ahová el kell menni.

– Igaz is, jó is, hogy betért hozzám. Lenne itt még valami apróság – szuszogta a rendőrfőnök. Szív akkor a kisleányra gondolt.

– Mистер Hell, a Jó tévedés kocsi tulajdonosa feljelentést tett ön ellen.

– Igen? S mi okból? – csodálkozott Szív, kissé előrehajolt, érezte, hogy a halántékán megdagadnak az erek.

– Azt állítja, ön tolvaj – bólintott a rendőrfőnök. – Mr. Hellnek tanúi vannak arra, hogy ön egy kiadós tivornya után magával vitte az egyik söröskorsóját. És hiába minden kérés és könyörgés, nem hajlandó megfizetni az árát!

Poór Zsuzsa

ÉN NEM

Kedves khm... Eszter, mondta az orvos, miután sikerült megtalálnia a nevemet a kórlapomon, hát akkor mesélje el, mi is történt valójában. Én meg azt mondtam neki, hamarabb gyónom meg az összes bűnömet egy vérfertőző papnak, mintsem hogy kielégítsem a kíváncsiságát, és akkor meg is fagyott a levegő. Miért gondolja, hogy ez kíváncsiság, tapogatózott tovább, de csak néztem azt a halottnál is fehérebb arcot, és csak néztem. Már azt hittem, kifolyik a szemem, de nem lehetett nem nézni, ez vérre ment, ez a küzdelem, harcoltunk egymással, az orvos sem adta fel, nem adott fel, és ekkor hirtelen végtelen bizalmat éreztem iránta, egy pillanat töredéke alatt bevonódtam a bűvkörébe, folyt bele a szemem a szemébe, csak úgy áramlott belőlem a mindenségre való törekvés vágya, el is felejtettem, mit mondtam neki az előbb, már csak arra vártam, szóljon meg újra, és zokogva omlak a lába elé, gondoltam, de csak nézett, és már azt is tudtam, ugyanabban a pillanatban, hogy tévedtem, nem, nem, nem, már nem akartam, hogy megszólaljon, és akkor feladta, akkor feladott. Ó, Emese, pardon, Eszter, mondta, így nem megyünk semmire.

Hát nem is.

Nézze, lebilincselően tud hallgatni, a nézése is fókuszált, hogy azt ne mondjam, túl fókuszált, tudomásul veszem, hogy ma nem beszél, maga meg azt vegye tudomásul, hogy a kezelőorvosom vagyok, akinek kötelessége a maga gyógyulását elősegíteni, tattara, tattara, és ha maga ebben nem hajlandó együttműködni, akkor erőszakosabb eszközökhöz kell folyamodnom, természetesen csak a maga érdekében, mi az már megint, Juliska, így egy szuszra, a halottsápadt arc hamuszürkére színeződött, az ápolónő sut-

togásából nem értettem semmit, nem tudtam kitalálni, az osztályon történt-e valami, vagy csak a kezelőorvos lett rosszul.

Nem bántam volna, ha itt esik össze a szemem előtt, fölé hajoltam volna részvételi arccal, és azt mondtam volna neki, kedves khm, izé, Romsics doktor, közeleg a nagy pillanat, már látod az utat, mint utolsó kísérőd, feloldozlak a bűneid alól, és egyúttal az osztály minden betegét szélnék ereszttem, akik az orvosi gárda szakszerű ápolása következtében kivétel nélkül mind dühöngő örültekké váltak, és akkor egy kicsit magamhoz tértem, igen, mert akkor bevillant, hogy velem is pontosan ez történik, és hogy ezt most már én se moshatom le magamról soha többé ebben a büdös életben.

A legtisztább mosolyomat villantottam Romsics felé, ahogy kiviharzott, látszott rajta, hogy legszívesebben a sarokba vágná ezt az egész orvososdit, és egy isteneset lekeverne nekem; egészen elégedett voltam. Jó lett volna Juliskánál puhatolózni, de nem ez tűnt a megfelelő alkalomnak, pedig amúgy kedvelt engem, vagy legalábbis azon kevés személy közé tartozott, akivel még egészen normálisan lehetett beszélgetni, és ha valamiről mondtam valamit neki, azt úgy is értette, nem úgy, mint Romsics, aki már az első széánstot is azzal kezdte, hogy csak mustrált meg firkálgatott egy eleve agyonfirkált papírlapra, és amikor végre elpittyentettem magam, hogy megtörjem a csendet, és eleresztettem egy bölcs megjegyzést az esőzések okozta károkról, visszakérdezett, hogy hogy is gondolja ezt pontosan. Mondtam, doktor úr, ez később jön, és azóta valahogy nem tudunk kommunikálni.

De eltitkolni így sem sikerült, hogy Béláné ugrott le az erkélyről, miután egy éjszaka leforgása alatt egy isten tudja, hol rejtegetett manikűröllő segítségével akkurátusan elnyeszeltelte a drótkerítést és az acélhuzalokat is, amivel mindenki, aki még rendelkezett elegendő ép és kiégetetlen agyterülettel, maradéktalan csodálatot és elismerést szerzett a halála után, előtte ugyanis meglehetősen apatikus állapotok uralkodtak az osztályon. Azt is mondhatnám, a betegek felvillanyozódtak. Na jól van, ezt nem tudtam kihagyni. Elég magasról ugrott, a harmadikról, és fejfelé, mert Béláné biztosra ment, pontosabban vetődött.

Visszamentem az osztályra, egyenesen a zuhanyozóba, mert az erkélyajtókat bezárták, felkapaszkodtam a keskeny ablakpárkányra, arcomat a langyos rácsokhoz szorítottam, és néztem, ahogy Józsi testvér rázogatja röhögve a locsolócsövet, és hallgattam, ahogy mondja, jólvanna, jólvanna, mert Béláné fejéből több cafat maradt az aszfalton, amit már sehová sem lehetett elszállítani.

Ezek után Kedves Khm egy ideig békén hagyott.

Tegnap ebéd után ellógtam a sziesztáról. Vagy tegnapelőtt? Mikor jártál itt utoljára?

Nem tudom, hogy lehet az, hogy egyik pillanatról a másikra, mint egy láthatatlan mágnes körül a törmelékszemcsék, hirtelen minden más súlypont körül rendeződik el. Szóval rájössz, hogy ez az egész tákolmány nem igaz. És hogy ezt a szart, amihez mégiscsak ragaszkodsz, úgy gondolod, még el tudod rendezni magad körül, de mit kezdesz a láthatatlan mágnessel és azzal az erővel, ami ezt a mágnest mozgatja, mert végezetül kénytelen vagy belátni, hogy fogalmad sincs, milyen erők következtében rendeződött minden éppen abba a konstellációba, és nem egy másik alakzatba, ami az előbb pedig még abszolút érvényes volt.

A kurva életbe, mikor jártál itt utoljára, mikor voltunk utoljára együtt?

Kisértáltam a park végébe a szieszta alatt, aztán gyorsan kiosontam a szemközti kisboltba, vettem cukrot a teához, mert jól sejtettem, hogy most is elfelejtesz hozni. Szerencsém volt, visszafelé menet csak Juliskával találkoztam, akkor végzett, aranyom, ugye tudja, hogy ez szigorúan tilos, mondtam, persze, tudom, Juliska, de csak erre a kis fehér

anyagra volt szükségem; Juliska nem dőlt be nekem, és ebből is tudtam, hogy csak Romsics lehet olyan idióta, aki ezt bevinné, mert ő beveszi a fehér port, mert képtelen normálisan gondolkodni, és eszébe sem jut, hogy a kisboltban azért korántsem olyan széles a választék.

Akkor vettem észre, amikor észrevettem azt, hogy észreveszed. De folytattam a néma nagymonológot, és már nem is tudom, kit utáltam jobban érte, mindenesetre ittam tovább a melaszosra cukrozott teát rezzenéstelen arccal, mert isten tudja, mennyi cukrot raktam belé, de még a peremén is túlcordult. Aztán a tárgyak kimért hangjairól beszéltél, mégis beállt a csend, én meg fölálltam. Csak a kapuban mondtad meg, hogy nem tudod, mikor jössz legközelebb, mert dolgoz van, Eszter, ugye megérted? Bólogattam megértően, persze, de nem sikerült a szemedbe nézmem, elrohantam, nehogy a szemed előtt bőgjem el magam, a biztonság kedvéért a kaput is rád csaptam, úgy tűnt, mintha én zártalak volna be, és zörgethetsz, amíg újból beengednek, addigra már a nyomomat sem találod meg; és csak akkor üvöltöttem bőgve, amikor már elég messze lehettem, hogy én nem vagyok Eszter, mert mostanában mindenkinek csak ennyire futja, hogy Eszter.

Eszter, kérem, szedje össze magát! Azonnal hagyja abba! Nem hallja? Eszter! Eszter, figyel maga egyáltalán? Úgy ni, hagyja abba a remegést. Nem fog fájni, nem is értem, mitől fél annyira. Ez csak egy sima kontrollvizsgálat. Röpké egy perc. Múltkor is röpké egy percet mondott a nővér, mondtam, mégis félórát tartott, míg ki tudtak ráncigálni ebből a rohadt kaszniból, mert bedöglött, műszaki hiba, tárta szét a karját a szerelő is, mert gyorsfutárt azért nem küldtek Németországba, ahol kiselejtezték a gépet, műszaki hiba, szóval bólogassak megértően, csak éppen a levegő kezdett fogyni, és meg sem tudtam mozdulni abban a rohadt cső alakú rozoga alkotmányban, de még reménykedhettem, hátha zárlatos lesz a készülék, és akkor viszonylag hamar elintéződik minden. De semmi baj, kaptam egy intravénás kezelést, mert a számat nem nyitottam ki, a remegés ettől még nem szűnt meg, de csodát ne várjak, pedig mi mást lehetne itt várni, úgyhogy aláfekszem, aláfeküdnek akárminek és akárkinek, csak egyszer engedjenek innen el.

Ne félj, igyekszem elfoglalni magam. Az egyik nővérke megkért, kísérem el Ildikét a röntgenre. Kerüljenek a gólya felé, mondta. Persze, nem értettem, mire gondolt, de azért bólogattam, jólvanna. Aztán azon kaptam magam, hogy elkezdtem kántálni, gólya, gólya, gilice, mitől véres a lábad, de Ildike nem reagált.

Ildike arca: már túl a megváltáson. Ha érdekel.

A gólya, az egy szobor. Elakadt a szavam, ahogy megláttam, mondanám, ha bármit is lehetne mondani. Ehelyett sírtam. Sírtam, sírtam, és boldog voltam. De nem. Ez nem boldogság volt. Na, az ilyenek érdekelnének téged. Tulajdonképpen csak annyi történt, hogy eltűntem magamból, vagy hogy is mondjam, és helyette ott volt ez a galíccal bevont, felröppenni készülő madár, az ősz közepén, a kert közepén, a megszárt sugarak között, a ritkuló bokrok között, az előtörő fényben, hogy össze kellett hunyorítanod a szemed, és láttál is, meg nem is, a rókaszínű és rókaszagú őszben.

Amíg a sorunkra vártunk, és ültünk a gótikus árkádszerű folyosón, néztem a neonsöveket, ahogy apatikusan ringatóztak a mennyezetről túlságosan leeresztett huzalon, aztán az eredetileg okkersárga vakolat faltjait bámultam. Romsics asszisztense megdöbbsent, amikor felvette velem a teszket, azt mondta, még nem volt olyan páciense, aki ennyi asszociációt vélt volna felfedezni az ábrákon. Pedig már korántsem vagyok akkora játékos, mint régen. Akkortájt a másodperc törtrésze alatt képes voltam egyik képből egy másikba váltani, miközben csak néztem ugyanazt a faltot; ma már

nem tudok visszafelé csatolni, sok esetben nem megy. Egy meglévő képből már nem tudok visszamenni az előzőbe. Már nem látom. Sőt, néha már csak a folt van meg. Egy folt, mint valaminek a hiánya.

Milyen hiány, Eszter?

A betegfelvétel nem érkező sorrendben történik.

De elég későn vettem észre a feliratot. Ildike ült mellettem nyugodtan, és bólogatott, vagy csak lógatta a fejét. Mellénk ült egy hajléktalan külsejű férfi, elkezdett Ildikéhez beszélni, és nem vette észre, hogy a bólogatás nem neki szól, úgyhogy egyre jobban belemelegedett. A pohár akkor telt be, amikor megkérte Ildike kezét. Elkezdtem vijjogni, és szinte érdeklődve figyeltem, mi történik. Mintha ott álltam volna e mellett a kiabáló alak mellett, és néztem volna részvétlenül. Hideg, dermesztő érzés volt, mint általában az olyan felismeréseké, amelyekkel mindörökké egyedül maradsz. Mint aki nincs tekintettel senkire, semmire. Minek.

Minek zavarja ezt a nőt? Nem látja, hogy beteg? Hogy azt sem fogja fel, mi történik körülötte? Minek traktálja a koszos életével? És ráztam a mellette levő széket, mert undorodtam még hozzányúlni is ahhoz az édeskés kipárolgást árasztó testhez.

Ildike bólogatott.

Kimerültem, kiürültem. Lehunytam a szemem, és kikapcsoltam. Akkor sikerült először.

Azt hiszem, csináltak velem valamit. Ne engedd. Hol vagy?

Megfagyok ebben a világban.

Kedves khm...

Eszter, vágtam elébe az orvosnak. Mondja, mi érdeklí igazából? Nincsenek zaftos történeteim, és még embernek érzem magam. Romsics mosolygott; a kép nem állt össze, nem értettem, hogyan világíthat egy szelíd, megfáradt arcban egy lézerfényű szempár.

Már eleget provokáltuk egymást, kedves Eszter, fölöslegesen védi a határait, a sorompókat meg nem maga kezeli, erre rájöhetett volna, ha túl van egy abortuszon, egy idegösszeomlason, és egy elvetélt kapcsolatban vegetál. Így.

Légtér nélküli tér. Még a nevem is eszébe jutott, pedig általában nem jegyzi meg harmadszori ismétlésre sem. De a többi honnan?

Persze az ilyen kérdés tettenérés, ahogy önmagadat próbálsz ismételtelen becsapni, mert tudod a választ, bár ne tudnád. Mégis, ha jön egy, azt isten csapásának érzed.

Kedves Eszter, akkor mesélje el, mi is történt valójában.

Rákaptam a sétákra újabban, így várlak. Menekülök a szieszták elől. Ez Béláné szavajárása volt. Nézze csak, hozzák megint a desszertet, ezektől mindenki olyan kába lesz, mintha agyonütötték volna, akinek meg mellékhatásként gondjai támadnak az egyensúly-érzékelésével, hát az meg már tiszta havaj.

Elvesztem a fonalat, időnként elkalandozik a figyelmem. Egyszer csak itt vannak ezek a mondatok, valahogy idetolakodnak. Pedig elszabotálom a gyógyszerzedést, csak hogy betegyek Romsicsnak. Legalább több gyógyszer jut neki, még hálás is lehet nekem.

Nincs könnyörület.

Egy padon ültem, ősz van, és arra gondoltam, a gólya, az a szobor, amiről még nem volt alkalmam mesélni neked, mert azóta sem jártál itt, hamarosan elröpül. Talán ha betelepédnek az álmába, nem menne el.

Egy fájdalmas arc toporgott nem messze tőlem, tegnap hozták be.

Nézem az arcot, azzal a bizonyossággal nézem, mint aki tudja, mindjárt történik valami. Az a valaki valamit akar. Hozzám biceg, és azt kérdezi:

Eszter, mi a baj?

Még Romsicson is túltesz. Hová menekülhetnék még?

Bocsásson meg, maga nem is Eszter.

De, én Eszter vagyok. Így társalgunk.

Nem vagyok Eszter! De hiába üvölti ezt bennem valaki.

Maga nem az az Eszter. Ne haragudjon, összetévesztettem valakivel. Távolabbról olyan ismerősnek tűnt.

Aki ezt mondja, Lazarea atya. Mert közben felismertem. De ez egy másik Lazarea atya.

Mi neveztuk el így, az igazi nevét nem tudom. Emlékszel? Az egyik kedvenc játékunk a sorsjáték. Én azon a véleményen voltam, hogy Lazarea atya azzal lázad, hogy még mindig él, te inkább amellelt kardoskodtál, hogy csendes kis halálaival büntetlenül rója az utcákat, és igazából még csak sejteni sem sejti senki, ki ő valójában.

Istenem, kinek mondom ezt?

Egy könyvtárban volt ruhatáros időtlen idők óta, innen az ismeretség, és jobbra az időjárás természetéről tett pár udvarias megjegyzést, míg kiadta a kabátot vagy amit kellett. Aztán mégis, míg simított egyet a kabáton, mondott valamit, és a lélegzet kiakadt. A szemináriumi dolgozataim az ő meglátásain alapultak. Nagy volt a forgalom, nem csak az egyetemről, jöttek ellenőrizni is, kérdőíveztek még a könyvtárlátogatók között is, minek köszönhető a könyvtár népszerűsége. Erről írtunk képzeletben egy forgatókönyvet, és véres bűnügyi regénnyé dagadt már a történet, történelmi kulisszáktól sem mentesen, amikor Lazarea atya végleg eltűnt a látókörünkől, és elég volt a többi ruhatárosra csak egy pillantást vetni, tudta mindenki, azzal tesz jót, nem csak magának, ha befogja a száját.

Egyszer, ahogy sétáltam lefelé a Várból, nemcsak az utolsó vizsgán voltam túl, hanem úgy nézett ki, hogy lassan mindenem, egy kertben, egy gyönyörű, viharvert kovácsoltvas padon ott ült Lazarea atya pár feketefenyő tövében.

Jó napot, mondtam zavaromban. Először láttam köpeny nélkül.

Rám nézett, komolyan bölintott egyet, és visszafordult a fenyők felé.

Még nagyobb zavarban voltam.

Hát, nem is tudom, kinek volt igaza.

Ebben a kertben elveszünk, akkora. De ne számíts nagy sétákra, bóklászásokra. Lazarea atya valahogy mindig idetalál, ehhez a padhoz, ahol már kora délutántól ülök szememet a nagykapura szegezve, mert innen nyílik rá a legjobb kilátás, szürkületkor meg bekísérem, de akkorra már csak segítséggel képes közlekedni, és így is legalább félóráig tart, míg betangózzunk az épületbe, mert azoktól a lóadagoktól, amiket Romsics előírt a számára, elég hamar elveszíti az emberformáját.

Lazarea atya, kezdem, de eszembe jut, hogy nem ez az igazi neve. Közben elfelejtem, mit akarok kérdezni.

De az atyának ez édes mindegy.

Nem tudom, megismerem-e Lazarea atya életét.

Hol veszünk el a történeteinkben?

Neveséges arra hivatkoznod, hogy azért nem tudsz kijönni, mert a tüntetések miatt utakat zárnak le, meg leállítják a járatokat. Ide még a bolond sem jönne ki, miért változtatnának bármin is. De nem válaszolok inkább, csak nézem a telefont, ez csak egy tárgy, amit mások beszélgetésre használnak, nézem Romsicsot a terápiás üléseken, kezd véresen különbözni a valóság és az, amit valóságnak gondolok, mondja, mert még nem adta fel, és megint csípőből tüzel. Kissé belemerevedett a hiénaszerepbe, és ahogy el-

nézem, a saját adagját is fölemelte, mert még az sem tűnt fel neki különösebben, hogy ki sem nyitottam a számat. Vagy mi homályosítja el a látásomat?

Véres könnyeket hullatok, ősz van.

Azért a rítus itt is kialakult. Szieszta után már kint a kertben várom Lazarea atyát, aki minden egyes alkalommal összetéveszt önmagammal, én pedig mindig úgy teszek, mintha én nem én lennék, és nagyjából ebben ki is merül a társalgásunk. Ülünk a padon. Ez már a mi padunk, ragaszkodunk hozzá, és ezt a többi beteg tiszteletben tartja. Nem tudom, miért ragaszkodunk ehhez a padhoz, mikor máshonnan esetleg mást láthatnánk. Néha mintha nem is a ragaszkodás tárgya lenne fontos. Napok óta ugyanazok a verssorok járnak a fejemben. Figyelmünk a semmiben kalandozik, ebben a hatalmas, táguló térben.

Lazarea atya mellett üldögélve hosszú percek, órák, napok, hetek, évek óta, megértem végre, hogy eljött a csend ideje. Kiülök a dombtetőre, onnan nézek szerteszét.

A bokrok mögül Romsics ugrik elő, köpenye alján vérfoltok, és vigyorog Lazarea atyán, akire divatos kis napszemüveget illesztettek.

Amikor múltkor elkezdtem erről beszélni, emlékszel?, de hát mikor lehetett az, mikor járhattál itt utoljára, és mikor lehettem abban az állapotban, hogy egy értelmes szó elhagyja a számat, na szóval a mikorok és miértek előtt, amikor Robicsi egyszer odasüdüngött hozzád, kunyerált tőled egy cigarettát, a maradék dobozt pedig nemes egyszerűséggel ellopta, de nem szóltam, mert ez itt az egyik legmagasabb valutaérték, szóval Robicsi hálából, amiért ilyen könnyű zsákmányra talált, elkezdett összevissza karattyolni, de a halandza szövegkavalkádban fontos kis utalások rejtőzködnek. Mindig felcsipegetek valamit, ami egybevág az én valóságérzékeléssel, csak Romsics sátánkacáját ne hallanám most. Ebből akár az is következhetne, bármi következhetne.

Nem megyek semmire a gondolkodással sem. Pedig jóformán már csak ez maradt. A belém vajt tündöklően sötét hiányod.

Lazarea atya megfázott a tegnapi esőzésben, ültünk a padon, és peregtek ránk az esőcseppek, folytak végig az arcunkon, fellelegeztek a fák, esőszag volt és ázott avarszag, Lazarea atya rám mosolygott, és fogalmam sem volt, ki mosolyog ki belőle. Az időt minden reggel kiönti az újabb nap. A változások olyan kicsik és észrevehetetlenek, hogy régi éned egyszer csak levedlik rólad, mégsem hagyhatod ott, mint a kigyó, mert az, ami alatta van, elpusztulna. Akkor majdnem belekezdtem valamibe, de csak addig jutottam, hogy én nem, mégsem mertem tovább mondani. Mi van, ha tényleg érti.

Most egyedül bóklászom ebben a körülhatárolt térben, úgy, hogy a padot még ne tévesszem szem elől, ebben a pillanatban tűnődve nézek egy pocsolyát, majd határozottan belelépek, és állok, kiterjesztett szárnyakkal, mint a gólya, aki még mindig nem repült el, de már túl késő.

Akkor jön Romsics, a bemerevedett szerepei, a próbálkozásai, a terápia, a bemerevedett szerepeim.

Eszter, kezeket fel! Azt hittem, játszik, jön valami szokásos aranyköpés, de nem, a sleppje mozdulatlanul várakozott mögöttem, lesz, ami lesz, és az a rohadék megmotozott, köszönje Bélánénak, mondta, az ápolói meg, azok a pribékek, a többieknek estek neki, még az sem zavarta őket, hogy a legtöbbször már arra sem képes, hogy a vécéig eltámoogjon, tapogattak mindenfelé gumikesztyűben, mert még a szart is kianalizálnák.

Ebből felébredni!

Ezt nagyon szeretném elmondani neked, de nem vagy itt.

Azt, hogy hogyan van, amikor nincs tovább.

Fekszel a földön, a hasadon, a fejedet oldalra fordítod, a két kezed valahogy magad alá szorult, a szívednél összekulcsolódik. Észre sem veszed, hogyan kerültél ebbe a magzatpózbba, tulajdonképpen semmit sem veszel észre, az egész csak megtörténik, és utólag, enyhén idegenkedve a szótorzóktól, próbálsz összerakni. Hogy van eleje meg vége, van ok meg okozat, pedig nem, nincs. Vagyis nem ez a lényeges, de ezt belátni a legnehezebb.

Szóval észre sem veszed, hogyan, csak beleringatod magad ebbe az állapotba. Csak vagy. Semmi nincs benned. Semmi. Semmi emberi. Csak vagy. És nem is kell semmi, mert ez a minden. Ezt a mindent érzed, az önmagáért való lét teljesen betölt. Te már nem is vagy, te a lét vagy.

Arcom sápadt, megfogják a kezemet, megérintik a lábamat: hideg. Szólnak hozzám, de nem értem, mit mondanak, csak hangtesteket érzékelek, körülhatárolt fogalmakat és jelentéseket; zárt világ ez.

Lazarea atya nagyon beteg, tüdőgyulladása van.

Azt is lehetne mondani, Romsics számítása végül bejött, mert mégiscsak megszólaltam.

Arra figyeltem föl, éjfél már elmúlhatott, és hajnalig nem tudok elaludni, mert nem tudok elaludni, mert nem tudok elaludni, hogy a folyosón a gumis talpú kerekas ágyat tolják, ami csak nagyon halkán nyiszorog. Ezt az ágyat egyetlenegy esetben használják.

Hosszú lábú madár vagyok, mereven lépkedek a sötétben a kicsorbult lépcsőfokokon lefelé, olyan csendben, amennyire csak lehet. Próbálok utolérni a liftet. De nem, akkor inkább rohannom kell, nem számít, hogy zajt csapok, a liftben úgysem hallják, gondolom, hogy ne kelljen másra gondolnom, de hiába, mert kitéphetetlenül bennem van, ősi sejtelem, nagyon találó ez a szó, sejt-elem, a sejt nem csak ige, főnév is, de kizárt, hogy ebből alakult ki a sejtelem szó, a sejtet nem is olyan rég fedezték fel – ilyenekre gondolkodok, miközben arra gondolkodok, hogyan vert belém gyökeret ez a gondolat, hiszen nem volt honnan tudnom, mégis megfellebbezhetetlen bizonyossággal érzem, hogy akit most lefelé szállítanak, az Lazarea atya, aki most halt meg számomra véglegesen.

Nem kísérem le Lazarea atyát az alagsorba, csak leülök valahol, valamelyik félemelet homályában, hátamat a falnak vetem, és nézem a liftaknákat, a sötét ürességet, benne a fémesen csillogó felvonókarokkal, és nem gondolkodok semmire, tehát mindenre gondolkodok.

Nocsak, nocsak, holdtölte, álmatlanság, mélakór, Eszter mint a kórház fantomja, ezt mondja Romsics a csapat élén állva, mert leragadt a hiénaszerepnél, hiába, gyógyszer-, ötlet- és időhiány, a társadalom rákfénéjénél vagyok rögtön, de azt azért el kell ismer-nem, hogy a szaglása kitűnő, már vártak az emeleten, az ügyeletesszobában összezsúfolódva, az ajtó váratlanul nyílt ki, ez az utolsó kép, mert a robbanás mindent széjjeltép, a darabok szanaszét repülnek.

Ilyen mondatok hagyják el a számat: Te rohadék! Szerfüggő, lélekkutrász! Ez a te műved! Kissé igazságtalan voltam, elismerem, ám Romsicsról még ez is lepergett, elkezdett ordítani, hogy még, Eszter, beszéljen, mondja, mi történt magával?! Eszter! Eszter!

De lefogtak, mielőtt maradandó élményben részesítenem volna, és akkor fellobbant bennem az állat öldöklő vágya, sárga kis fények. A kopói rám vetették magukat, elakadt a lélegzetem, ahogy a testem felett átvették az uralmat, a rettenettől rögtön bepisiltem, az orvos tett egy fél mozdulatot a fejével, a kettesbe, sziszegte. Ordítani akartam, és hirtelen egy hang sem jött ki a torkomon, komoly rendszerhiba lépett föl, csak vergődtem, mint egy megbezett szárnyú madár, annyira féltem a sokkolástól. Amikor elkezdtek vonszolni a folyosón, kicsit magamhoz tértem, hiába, a realitások észhez térítik az embert, és még csak cinikus sem vagyok, de azt, hogy üvöltök, csak később tudatosítottam.

És üvöltöttem, üvöltöttem, üvöltöttem, üvöltöttem, és üvöltöttek, üvöltöttek, üvöltöttek, üvöltöttek a betegek is mind, akik felébredtek arra, hogy üvöltök, az altatók és nyugtatók miatt a félelem túlnőtt rajtuk, a félelem önmagát hatványozta, hívtuk a félelmet, és jött, az üvöltésekre felriadt betegek elkezdtek üvölni, ahogy vonszoltak végig a termeken, mint a tetszhalottak, ültek fel az emberek, ahogy elhatolt hozzájuk az üvöltésem, és kapcsolódtak bele ebbe az imába, ültek tehetetlen bénaságukban, remegő testtel, a test még nem szabadult fel, és üvöltöttek; arcuk beleégett az arcomba, a szemük, a szájuk, az a borzalom, az a rettenet, az én is voltam, az mind én is voltam; és ők is; üvöltöttünk, üvöltöttek az ápolók is, ugyanúgy, miközben két kezemnél fogva hurcoltak át a folyosókon és a termeken, mögöttem feltűnt a hajcsár, Romsics, üvöltött ő is, nem volt már magánál ő sem, ugyanúgy üvöltött, mint mindenki más, mert a félelem túlnőtt rajtunk, és ebben a félelemben, ebben fel tudtunk oldódni, mi mind.

A szél az arcomba csapkodja a leveleket. Mindenféle színű levelek. Aztán lehullanak az ölemben, vagy keringenek tovább körülöttem, és a szél újabbakat csap az arcomba. Vagy csak a vállamat súrolják, szelíden nekiütődnek a mellkasomnak. Egy falevél ártatlansága!

Egy halott levél még élő lehet, élő mindaddig, míg annak látom. Halott levelek, melyek élőknek látszanak. Tetszhalott. Tetszik a halál? Tetszik kérni? Álhalált?

A szél az arcomba csapkodja a leveleket.

Egy padon ülök, a pad eredeti színe meghatározhatatlan. Kapirgálok a lepattogzott, felhólyagosodott festékdarabkákat, és próbálok beazonosítani a színárnyalatokat. Például sivatagsárga. Hamuzó kék.

Idegenül tekintek magamra is. Ez a test egy végtelenül nehéz, üres tömlő, amit most kapartak ki.

A sokkolás óta esténként az ágyban fekve, megadóan várva a pár órás tudatvesztésre, újabb és újabb áramütések érik a testem, amiket az agyam most már saját maga generál. Pillanatokra lebénul a testem, aztán csak fekszem, és próbálok felfogni, hogy nem, még mindig élek.

Meddig élt, Eszter?

Elállt az eső, csend volt, megrendült csend az eső után. A föleszmélés előtt, a sehová nem tartozó pillanatokban. November elseje volt, tavaly ősszel. A vihar a földre sodorta a leveleket, még csillogtak a szürke ég alatt. Leguggoltam. Aztán beszaladtam a fényképezőgéper, és nem válaszoltam arra a kérdésre, hová rohansz, és később arra sem, mik ezek.

De látványosan kitöröltem a képeket a számítógépből, ahová már felnagyítva átkerültek, mert tudtam, hogyan kell a rendszert visszaállítani a kívánt időpontra, és minden dokumentum újból megvan, úgyhogy lehet törölni, de teljesen fölösleges, mert a törlést is lehet törölni.

A legtöbb képen nem is látszott, hogy azok a kontúrjukat vesztett, elmosódott lenyomatok levelek. Mint valami képződmények, organizmusok, bizarr alakzatokban. Mintha a létezésük egyes fázisait kaptam volna le: mintha mindent láttam volna egy olyan folyamatról, amiről semmilyen adekvát tudással nem rendelkezem.

Este a temetőbe mégis egyedül mentem ki, kószáltam a sírok között, és lestem az alkalmat, mikor lophatok valahonnan egy mécseset. Pedig nem is volt kinek világítanom abban a temetőben, mégis arra vágytam, hadd emlékezzen meg én is a halottaimról.

De csak történeteim vannak, ám azok bizonytalan időre zárt osztályra kerültek.

A hajamba gubózott egy levél, erősebb szellőkéseknél az arcomba vagdos. Most fölmelem a kezem, és odanyúlok a halántékomhoz, de a kezem nem mozdul. Mintha

szobor volnék, ülő szobor, amely egy hibás elgondolás következtében még mutat bizonyos életjelenségeket. Szoborrá válni. A szobrok emberekből lesznek, ha már nem tudnak tovább emberek lenni. Régen, nagyon régen egy vörös csillagos szoborhoz sétáltam ki mindennap.

Emlékszel még a piros szobrocskára?

De ki kérdezi ezt?

Hideg van már. Nagyon hideg van. Örülök, hogy erre tudok gondolni, a hidegre, bent hideg, kint hideg. Ideg. Két repedezett bőrű kézfej a pad karfáján. Begörcbült karmok. Kimered a vasárnapi levest, és leszopogatod a tyúk karmait.

A sokkolás óta először álmodom. Főleg a te jelenlétedre emlékszem, de mások is felbukkantak. Mintha mindenki külön cellában volna, mindenhová bekukkantok, keresem a saját rekeszemet, olyan azonban nincs, közben felcsusszannak a cellák közti zsilipek, mert, és erre most jövök rá, ott minden egyben van.

Azt is tudom már, igazából te sem vagy több, mint egy mag, amely köré odatapasztottam magam, mint aki belőled kinőve akar megszületni. Egy nagyra növesztett látomás.

Miután felkelek, csak kódorgok összevissza. Kell egy-két éjszaka, hogy ez a tudás, ami a mélyből jött, újból visszasüllyedjen a mindennapok kulisszái mögé, addig csak várok, teljen az idő, hogy lassan el tudjam hitetni magammal, ez csak egy álom volt a többi közül.

Doktor úr, nagyra értékelem a különféle próbálkozásait, de igazából nincs mit elmesélnem.

Óvatosan, a könyökömnél fogva vezetsz a lépcsőn. Annyira reszketek, hogy nem tudnék önállóan közlekedni. Elsétálunk a padomig, ahonnan egyenesen a kapura látni. Megnőtt a hajad, és lám, szakállat viselsz. Szóval nincs időd borotválkozni, tárod fel a múltat. A régi rendszerben a jövőt építették.

Ezek közhelyek. Már mindegy.

Nem akarod tudni, ki volt Lazarea atya?

Nem. De nem mondom. Te foglalkozol történetekkel. Én már nem.

Oláh Gábor

DÍSZBOGÁR

Balázs imádja a bogarakat. Alig tudott járni, és már barátkozott a hangyákkal, útközben, játszótereken, bodobácsokat, katicákat gyűjtött, markában tartotta őket. Csigák másztak a karján, és nevetett. Márk, ha talált egyet, dühösen szétaposta, a nyomában mai napig bogárhullák hevernek. Balázs a tetemeiket tégladarabbal, krétával körberajzolta, keresztet karcolt melléjük, virágfejeket rakott minden sírra, a nagyobb méretű rovarokat eltemette. Amióta a cumifa nem sarjadt ki, azóta már nem várja, hogy az elhantolt hangyák helyén új hangyaboly nőjön. Márk mögött áldozatok hevernek, Balázs temetőket alapít. Később módszeresen gyűjtötte a rovarokat, tízéves korára tekintélyes kollekcója volt ormányos és szarvasbogarakból, darazsakból, hangyákból, csótányokból. Lepkét nem volt hajlandó gombostűvel átszúrni, amíg bámulta őket álmodozó szemmel, és utánozta a táncukat, addig Márk megpróbálta őket elérni és szétmorzsol-

ni. Amilyen ügyes, sokszor sikerült neki. Beáta próbálja az élet tiszteletére tanítani, sikertelenül. Márk csak azért vesz részt a táncban, hogy a hímporukat elmázojja, és harci jeleket fessen velük a homlokára.

Azon gondolkoztam, hogyan történik ez. Felötlött bennem, hogy Beáta az ámokfutó barátjától, akivel az életveszélyes tandemugrásait elkövette, ölelkezéssel búcsúzott, és aznap ugyanígy ünnepelt velem, és talán ketten egyszerre ejtettük teherbe. Meglehet, mindkettőnkben található a sötét erőkből is, és egyik petéje erre volt fogékony, amíg a másik a békés kromoszómákat kereste. Eszemben sincs, hogy valami tudományos vizsgálattal döntsem el a kérdést, és netán kiderüljön, genetikailag nem én vagyok mindkettő apja. Inkább úgy figyeltem őket, mint saját lelkem két oldalát. Később, az iskola satu-jában az érdességükből sokat lecsiszoltak. Balázs megtanult visszapofozni, és Márk hajlandó volt diplomáciai tárgyalásokat folytatni, ha túlerővel került szembe. Beletanultak egy sablonos szerepbe, amiből akkor léptek ki, amikor csak kedvük támadt hozzá.

Egyik nap Balázs egy üvegtető, selyembélésű dobozban különleges bogarat dugott az orrom alá.

Nézd, papa. Tudod, milyen bogár ez?

Talán cincér?

Ez egy tűzjelző. Díszbogár. Olyan műszere van, amilyen senki másnak. Kilométerekről megérzi a tüzet.

Hogyan?

Kiszúri a hangját, és elindul.

Oltani?

Ez nem vicc, papa. Szaporodni. A szenes kéregbe rakja a petéit.

Miért?

Talán ott már nem érheti baj őket. És ha kikelnek a kicsik, abból táplálkoznak. Biztos szeretik a szenet. Tudod, papa, azt hiszem, te az előző életedben díszbogár voltál.

Volt előző életem?

Anya szerint volt.

És te mi voltál?

Még nem tudom.

Honnan szerezted?

Kölcsönkaptam. Hogy lerajzolhassam. Az egyik osztálytársam papája bogárgyűjtő, és volt egy szuper szarvasbogaram, ami érdekelte. Kapott mellé egy fürkész darazsat meg egy óriás hangyát is. Ez a kölcsönzési díj. Szerintem megérte. Igaz?

Igaz. Gyönyörű bogár. Színjátszó a páncélja.

Volt egy eset, lehet, hogy több is, de erre pontosan emlékszem. Itt a nyoma. Tele vagyok hegekkel, Beáta némelyiknek nevet is adott. Csebecse meg Bogárhát, ilyesmi. Laza szabadfoglalkozás volt, hevertem az ágyon, amikor egyszer csak felültem. Mondom a Lalinak, te nem hallod? Tűz van valahol. Mafla képpel bámult, aztán megrázta a fejét, én meg erősködtem. Recseg, pattog, még a lobogást is hallom. Ne hülyíts, pajtás, semmit se hallok, a vér lüktet a füledben. Éppen dőltem vissza a párnára, amikor jött a jelzés. Előbb kettes, aztán hármas, majd ötös fokozatú riasztás. Mire kiértünk, már nagyon égett egy vegyi raktár, az egyik raj a vízsugarat, a másik a habsugarat szerelte. A zárt raktár vasrácsos kapujába kapaszkodva egy fiú segítségért kiáltozott. Tizenöt éves lehetett. Szemöldökében, orrában fémkarikák csillogtak, metálzöld dzsekit viselt, fekete csíkokkal. Kimeredt szemmel bámult, az arcát a rácsok közé feszítette, a kezét kinyújtotta, vonított, mint egy csapdába szorult vadállat, a háta mögött lángok nyújtóztak, már a ruhája égett. Hűtősugárral támogatva próbáltam közel jutni hozzá, hogy kisza-

badítsam, nincs letérő sem jobbra, sem balra, irány a kölyök, de a tűz hirtelen átterjedt a kapu előtt tárolt műanyag kannás olajokra, robbanva olvadtak meg, a folyadék lávaként hömpölygött felém. Elszabadult a pokol. A tűz felerősödött, a forró levegő izzó vasgolyóként csapott a mellembe. Próbáltam talpon maradni, de nem volt más választásom, vissza kellett vonulni. A szétterülő anyag, a nyújtózkodó tűztócsa az emeletes raktár többtonnányi tűzveszélyes anyaga felé közeledett, ha azok meggyulladnak, a szétfröccsenő robbanás pillanatok alatt a közeli lakóházakra viszi a tüzet. A fiú hangját már nem hallottam. Újra megpróbáltunk habbal és vízszugárral utat nyitni hozzá, de csak pillanatokra támadt a lángok között ösvény, nyomban utána fortyogva összecsapódott a tűzfüggöny. A raktár ablakai kitörték, repedeztek a falak, csörömpöltek az üvegek, iszonyatos volt a hangzavar. A rajok két oldalról habsugarakkal válaszoltak a lángok támadására. Közben újabb és újabb szerkocsik, fecskendők érkeztek. Akkor már égett a gázpalacktároló, az egyik fémtartály felrobbant, izzó fémdarabok repültek a magasba, kormos, kátrányos köd ülte meg az udvart, ez a szag belevágott a tüdőbe, beleette magát a bőrbe a védőruhán keresztül is. Minden sárga, vörös, kénes foltokká olvadt össze. Lakkbenzint tartalmazó kannák fröcskölték szanaszét tartalmukat, az udvaron összegyűlt víz felületén úszó olaj belobbant. Akkor sérültem meg én is. De ezt csak később fedeztem fel. Gyűrűbe vontuk a tüzet, sugárral, habágyúval, kilencven százalékban eloltottuk, és akkor a habképző anyag elfogyott. Előbb az egyik, majd a másik cső köhögött, a sárkánynak csak ennyi kellett, a dobozokból kifolyó lét lenyelte, aztán tomboló erővel kiöklendezte. Ez nem hétféjú sárkány volt, hanem ezerféjú, és minden levágott fej helyén tucatnyi lángokádó torok támadt. Ekkora tábortűzön megsüthetnéd az Északi- és a Déli-sarkot. A fővárosi és országos parancsnok is ott volt addigra, alezredek és ezredek, a megfigyelés virtuózai, annyi tüzet elfekettítettek már, amennyivel a hold teljes ezüstjét letakarhatnád, de minden égés más, mindegyik tartogat meglepetést, bevált hadicselek is csődöt mondhatnak, mozgósítottak hát minden szabad szerkocsit, rohamot. Haditanácsot tartottunk, és megállapítottuk, hogy a folyamatos visszagyulladás előidéző gázok párolgását csak összefüggő habtakaróval lehet megakadályozni. Igyekezünk! Kapcsoljunk rá! Vidékről jön a segítség. A habfolyatót megszereljük. Nyög, visít a tűz, hátrál, lapul, megadja magát, tíz perc elég ahhoz, hogy másfél méterre hizlalt paplan fojtsa el a tüzet, és tartósítsa az oltást. Vége. Korom és hab, fehér és fekete, ázott, fáradt, sebesült csapat. Kimerült őrzőangyalokkal a hátunk mögött vállig a habba süllyedve törtettünk a kapuhoz.

A fiú halálra égett. A teste, akár Dózsa Györgyé a tüzes trónon, megsült, keze elszenesedett. Ruhájából a műanyag ráolvadt, a fémkarika a fülében megnyúlt, a szeme helyén fekete üreg.

Füstölög. Búziklik. Borzalmas látvány. Jobb, ha nem nézel oda.

A tűzriadóknak mindig van előtörténete. Valaki felfedezi a füstöt, a lángot, értesíti a tűzoltóságot, mire vonulunk, már elhatalmasodik. Ezt a tüzet egy közelben lakó férfi észlelte. A bejelentés után odarohant segíteni. Az éjszakai portással hátramentek a raktárhoz, ahonnan a füst gomolygott. A vasrácsos kapu be volt zárva, onnan próbált a fiú menekülni, de annyira kába volt, hogy nem tudott felmászni a kerítésre. Nappal lopózhattott a raktárba, elbújt, éjjel a hígítós edény mellett, szipuzás közben rágyújtott. Próbálták kinyitni a kaput, de nem találták a megfelelő kulcsot. Aztán olyan erős lett a tűz, hogy nem tudtak a közelében maradni. Mentették a saját életüket, a fiút meg otthagyták.

Talán, ha hittünk volna a bennem bújő díszbogárnak, megmentjük a fiút. Lali azóta is zrikál. Nem hallasz tüzet, kérdezi, mielőtt aludni megy. Ne várd meg a riasztást, ha előbb hallod, csak szólj, és indulunk. Kisebb lesz a kár, és nem hal meg senki, teszi hozzá.

Hegedűs Lajos Hunor

HARCTÉRI EREKLYE

1

– Változott a dresszkód – magyarázta a törzsőrmester. – Örülünk, hogy még ez is van. Viktor. Takarító Viktor.

Az Ural sárvédőjén halálra unott fejű szakaszvezető könyökölt.

– Kirándulni, Urallal – morogta a halálra unott fej. – Gondolom, hogy tiszt egy se akar jönni így mán.

– Változott a dresszkód – énekelte a törzsőrmester. – Vikikém! Nem veszed az adást? Nem indulhat el busz csak úgy magába.

– Engem hol. Én a hat eurómat így is, úgy is megkapom.

– Nahát akkor. Én se megyek különben meg.

– Hát akinek esze van, az nem jön.

– Most mi van. Feladatot szabtak. Mennék én amúgy.

– Persze, persze. Gépjárműparancsnok akkor, gondolom, alszik.

– Mit tudom én. Majd kisorsoljátok. Messziről ha látják, hogy a fülkébe ott van három fej, a többi le van baszva.

– Ja, ja, ja. Meg nem is az enyém az autó. Az is le van baszva.

– Vikikém! Hol olvastál olyan előírást, hogy mindenki csak azt az autót vezetheti, amit a nevére is vett.

Nagydarab katona érkezett, olyan tönkőfejűfajta. Karabélyát csak úgy, szíjon himbálta, és vigyorgott. Besorolt a másik sárvédő mellé, és nagy csattanással odacsapta rá a fegyvert.

– Na, a kurva isten bassza meg – közölte.

– Mi van, vigyorex! Te jöttél biztosítani? – kérdezte a törzsőrmester.

– Faszom se tudja, főnök – vigyorgott a katona. – Azt se tudom, kedd van-e vagy köd.

– Na és ki lesz a harmadik fej? – kérdezte Viktor.

– Az is ott jön – mondta a törzsőrmester.

A harmadik befutó szakaszvezető, meglátva a többieket, már messziről ordított:

– Törzs úr, mi a retkes fasz van! Korán reggel tombol a szervezetség! Szevasztok! – fogott kezet a két szakszival. – Téged hogy is hívnak?

– Pisti – mondta a karabélyos.

– Ja persze. Törzs úr, magával meg mán találkoztam.

– Hála istennek. Nahát akkor, fiúk, megvagytok, minden tiszta világos, ég áldjon benneteket. Ha nem írok, ne válaszoljatok. Gépjármű-parancsnokija, gondolom, egyikőtöknek sincs.

– Nekem van – közölte Pisti vigyorogva.

– Ne bassz, tényleg? És érvényes is?

– Mit tudom én. Tavaly még otthon a fejemhez baszták, azóta nem is néztem. De itt van nálam – kotorászott a zsebében. – A fejemhez baszták még otthon tavaly, hogy legyen. Én meg mondtam, hogy parancs, értettem.

– Na, akkor cserepszere. Te átadod a fegyvert Karászi mesternek, te biztosítasz, te meg leszel a pk. Most.

A vigyorgó Pisti levette a fegyvert a sárvédőről, és odanyújtotta a másiknak.

– Cső és a tár üres – fűzte hozzá.

– Na, az akkor már régen rossz! – röhögött a másik.

– Jóvanna! Ezt szokták mondani.

– Otthon őrségben, te nagyon hülye – röhögött Karászi. – De ez itt nem az a játék.

– Akkor pilóta, biztosító, parancsnok – összegezte a törzs. – Nna. Kérdés nincs, nem is lehet. Sászlívává pútyi, mehettek besorolni. En meg szintén húzok a dolgomra.

2

– Mi a szikkadt lópináért is kellett nekünk beállni ebbe a konvojba, ha úgyis csak lőni mennek? – háborgott Pisti, a gjmű.pk. Ő ült középen. – Vagy a háború is csak a bányáig van, és onnan tovább nem?

– Vidd mán arrébb a lábodat – morgott Viktor.

– Simogathatod a combom, ha akarod... csak ne olyan buzisan, tudod...!

– Menj már arrébb, faszom! Nem tudok váltani!

– Ki mondta, hogy váltsál? Rakd hármasba, oszt onnantól kezdve pedál. Úgyis a konvoj is gyökkettővel tolja, nem kell itt váltogatni.

– Nem a faszt nem kell, te fasz.

Jobboldalt a Karászi sunyi módon szétterpesztette magát, és a kifordított fortocskába könyökölve hesszelte a csajokat. Majdnem mindegyikhez volt valami kedves szava, még az egészen kicsikhez is: „jaj, csöcsöske, hogy zabáljalak meg”, „cuki a neonzöld harisnyád, bébe”, „jaj kis édes morcipofa, hát ne nézzél, gyere ide, kérdezzél” – ilyesmik.

– Ja, amúgy meg – fordult jobb felé Pisti, a gjmű.pk. – Karászi szakaszvezető ha odébb tolná a picáját, mindjárt lenne hely kettőnknek.

– Ezek az albán nők milyen csöcsösök, azt ízélem. Mekkora csöcse van mindnek, mint állat! Nem? – elmélkedett válasz helyett Karászi.

– Csöcsösök – hagyta rá Pisti, a gjmű.pk. – De milyen hányadék fejük van, azt is nézzed. Te, figyelj mán – fordult balra. – Te mindig, mikor Skopjéba mész, kapsz hat jurót?

– Ja – bölintott Viktor.

– És hányszor mész egy héten?

– Sokszor.

– Mégis. Háromszor? Négyyszer?

– Mikor hogy.

– Besikerült neked az élet ezekkel a menetekkel, bazeg. Nekem is Ural-sofőrnek kellett volna mennem. A piczába.

– Hát van, aki játszik rajta, van, aki meg viszi. Ez ilyen.

– Ha kirándulni mész Skopjéba, akkor is kapsz hat eurót – szólta bele Karászi is, de a fejét eközben sem vette be a kisablakból.

– Ja, hogy most nekem is jár hat juró? Meg nekik is ott hátul? – bökött maga mögé Pisti, a gjmű.pk.

– Mit gondoltál – flegmázott Viktor.

– Kirándulás, oszt fizetnek is érte. Jóvanna! Nem csodálkozok én semmin. Örülök.

– Hat euro is pénz – összegezte Karászi. – Skopjéba olyan árak vannak, hogy egész nap el se költöd. Hacsak nem veszel aranyat.

– Vesz a faszm aranyat.

– Húzódjatok mán arrébb – mondta Viktor fáradtan. – Komolyan mondom, kicibálom innen ezt a köcsög sebváltót, oszt...

– Ne rinyáljál mán! Mondom: hármás. Te meg – taszította meg Karászit – vigyed arrébb a seggedet, mert úgy ülök mán itt, mint egy nyomorík magakelletős kurva. Na. Nekem kell itt szabályozni a dolgokat.

– Faszt lökdösöl, agyonverlek vassal – mordult a Karászi feje kintről.

– Majd megszabályozlak én téged – így Viktor.

– Ja, és szakadjál lefelé a tetves albán ribancokról. Rájuk nézek, mán trippert kapok.

– Mér, azzal ott például mi a baj, szerintem korrekt.

– Faszt korrekt, haggyad mán! Két éve még ez is az uralkerek alá vetődött, csokiér!, most meg mán ott riszálja magát az út mellett, mán simán baszik is. Tényleg, Viktor, van még ez, hogy a kölyköknek dobálják a sok szart?

– Van – mondta Viktor. – Most mindjárt.

Karászi behúzta a fejét a fülkébe, és beletúrt a zsákjába.

– Tényleg – mondta –, kidobom én is nekik a szenyát. Úgyse eszem meg.

– Mi a fasznak dobod ki nekik? – háborgott Pisti, a gjmű.pk. – Mi a fasznak kell nekik kidobni?

– De ha én úgyse eszem meg. Különben meg tudod te, mit éltek ezek át? Valamiért csak vetődnek a kaja után.

– Mit éltek át. Jobban élnek, mint te vagy én, elmondom. Vetődnek, persze hogy vetődnek, mer nekik ez egy játék. Nehogy elhidd már, hogy a te csoffadt szendvicsed húzza ki őket a sárból!

– Hadd dobja mán ki! – szólt közbe Viktor. – Tessék, én is kidobom, ne – és benyúlt valahová alulra, kivett egy szendvicsot, és jelzésértékű mozdulattal kidobta a kisablakon. – Felőlem varjak is megszabálhatják, vagy rozsomákok. Bent is mindig odaadom a kutyáknak.

– Varjak!, a varjakat ne is említsed, hahaha! – röhögött Pisti, a gjmű.pk. – Ki volt itt az első váltásban? Te itt voltál az első váltásban? – kérdezte Karászit.

– Én – mondta Viktor.

– Rád emlékszek, azért kérdezem Karászit... a varjak durvák voltak, mi?

– Ja.

– Azóta hogy eltűntek.

– Ja. Felzabálták a sok hullát.

– Mi van? Mi van? Milyen hullát? – kapcsolódott be Karászi. Pisti, a gjmű.pk. vigyorogva hanyatt dőlt. Örült, hogy szerepelhet.

– Az első váltásban. Amikor még tele volt Koszovó döggel. Ami varjú van itt a... mit tudom én, a... Balkánon, az mind idegyűlt, bazmeg. Dagadtak voltak, bazmeg. Alig bírtak repülni, de voltak millióan, bazeg! Ha jöttek, egy félóraig csak jöttek!, fostak akkorákat, mint így a fél tenyeresem!, nem győztünk vetődni előlük a homokzsák mögé. Így volt, Viktor?

– Így volt. Most mit mondjak. Így volt.

– Bazmeg – ámuldozott Karászi. – Ezt én még nem is hallottam. És most a dög, az hogy dög? Kajakra úgy mondod, hogy hulla?

Pisti, a gjmű.pk. kacagott.

– Hát, amit akarsz, minden volt itt. Ez is, az is.

– Ne szopass mán – mondta Karászi, de biztos, ami biztos, ő is röhögött.

– Hulla, hulla, hát persze hogy hulla, haver!, ne rongálj – mondta Viktor. – Nem nézted a híreket úgy '99 környékén? Amiben mondjuk a valóság kilencvenkilenc százalékát nem mutatják. Nem mesélte senki, hogy mi volt itt? Mi miért vagyunk itt szerinted?

– Hagyjál már, hogy a faszba ne tudnám, mi volt itt! Pont ezért nem értem, mért háborog ez a gyökérpálca, hogy kilökök egy szenyát a gyerekeknek, őket sajnálom amúgy egyedül, mit éhezhettek ezek, bazmeg, jobb nem is belegondolni.

– Na most hadd ne kezdjem már sajnálni őket! – hóbörödött fel Pisti, a gjmű.pk. – Ötméterenként van egy auto larje, dolgozni nem dolgozik egy se, mert az ensz mindnek a picésája alá tesz egy háromemeletes palotát, amit basznak normálisan bevakolni. Na, itt vagyunk, ezt figyeld, ezt figyeld! Itt vagyunk mán!

A házakból gyerekek rohantak ki, mezítláb, papucsban, ki hogy, fiúk-lányok vegyesen, még az egészen apró, két-három évesek is totyogtak kifelé nagy lelkesen. Az előttük haladó Ural ponyvájának homálya mögül már röpködtek is az uzsonnás zacskók, csokik, üdítők. Gyaníthatóan a többi gépjárműről is, ugyanígy.

– Hülye gyökerek – kommentálta Pisti, a gjmű.pk. – Ezeknek ez a műsor. Biztos azért dobálják a cuccokat, mert jaj de sajnálják szegény éhezőket.

– Varga, bazmeg, te olyan hülye vagy, mint a faszom – ingatta a fejét Viktor. – Mi a faszt zavar téged, hogy dobálnak? Dobálnak, dobálnak.

Valami odarepült az út közepére, az egyik gyerek kilötte magát érte, aztán nyomban el is tűnt szem elől, mert odaért az Ural, és a gyerek eltűnt a motorház takarásában. Viktor arcizomrezenés nélkül, egyenesen hajtott tovább.

– Bazmeg! – kiabált egyszerre a másik kettő. – Ezt elütöttük! – Nem ütöttük el?

Viktor maga volt a nyugalom szobra.

– Mi a faszt ijedeztek. Éreztetek apró döccenést?

Karászi a bal szélen harsányan felröhögött:

– Hahahahaha! Viktor, a hidegvérű sofőr! Bazmeg, és kajakra beugrott alánk a kölyök!

– Viktor, a takarító – fűzte hozzá Pisti, a gjmű.pk.

– Nem kell ezeket félteni. Mint a mongúz, olyanok ezek. Most ha hirtelen fékezel, vagy a kormányt rángatod, hamarabb elütöd, szépen nyugodtan menni kell tovább. Akkor tudja kiszámolni a mozgást, érted, azt majd ő eldönti, hogy cikázik az Ural ke-reke közt, tudják ezek, mit csinálnak, az ilyen gyerekeknek nem lesz baja sose, mindig azt éri valami, amelyiket féltik.

– Taníts minket, Viktor!

– Mondjuk ez biztos – helyeselt Pisti, a gjmű.pk. – Ezek életrevalóak. Pár év múlva mán ákával fognak kommandérozni.

– Bazdmeg, Varga, agyonverlek. Te ezen a sok faszgágon kívül másról nem nagyon tudsz beszélni, ugye? Hogy ki mivel fog kommandérozni? Honnan tudod te azt, bazmeg...?

– Mér, azt ne mondd, hogy szerinted itt mostanába rend lesz, lesz a faszt, hús év múlva is ide járunk majd békefenntartani, mondjuk lóvéba ez nekünk nem rossz, téged is agyonlőnek, hiába dobod nekik az adományt – osztott Karászinak is, aki épp dobni készült az uzsonnáscomagot, csak még előbb csekkolta, hogy mi van benne, mert olyat már csak ne dobjunk ki, amit az ember maga is szívesen burkol, nem igaz?

– Hé, mi az ott benne, *sznikersz*? – kérdezte Pisti, a gímű.pk. – Ki ne dobod mán, he! – kapott utána, de Karászi pont kidobta. – Bazmeg! *Sznikersz* volt benne! Kurva szádat! Kidobod nekik a jót, ahelyett, hogy a kistársadnak adnád?

– *Mars* volt – mondta Karászi. – De van még egy *baunty*.

– *Baunty*! Mi a rák az a *baunty*?

– *Baunty*, bazmeg – mondta Viktor.

– Ja! Azt megeheted. Bazmeg. Kidob egy *mars*ot a köcsög terroristáknak. Milyen emberek vannak, a pofám leszakad.

– Varga! – kiabált Viktor. – Komolyan mondom, bemész akármelyik űrbiztosítóhoz, azoknak annyi csokijuk van, hogy sose fogy el, három szolgálat után jár nekik egy dobozzal, bemész, és ha mondod, hogy adjatok nekem csokit, még le is szopnak bazmeg, csak vigyed a csokijukat, mer annyi van nekik, hogy azt se tudják, hova tegyék, kinyitod bármelyiknek a szekrényét, a pofádba ömlik egy tonna csoki, ne legyen már fasz, bazmeg, az a gyerek még életébe nem látott Mars szeletet, jártál te már itt valaha civil boltba, láttad, milyen csokik vannak ott? Nem? Na látod.

A konvoj letért a bánya felé, és a rossz Ural immáron magányosan haladt tovább a macedón határ felé. Viktor úgy gondolta, tőkölésből volt eddig elég, lenyomta tehát a gázpedált padlóig, hadd szóljon.

3

– Te nem píxelsz? – kérdezte Viktor, az FHM-ből fel sem tekintve.

– Nincs nálam *kesh* – mondta Karászi.

– Bemehetsz nyugodtan. Én úgyis itt vagyok a géppel.

– Te nem mész?

– Én, haver, már kipíxelttem magam egy életre. Nem motivál.

– Hát, ha tudsz kölcsönadni valamennyit, bemehetek.

– Mi van, nincs dellád?

– Nem tudtam hozni. Hat-ötvenháromkor szóltak, hogy menet, oszt hét-nulla-nullakor meg indultunk! Nem tudtam már a konténerbe beszaladni.

– Mennyi kéne? Tíz jó lesz?

– Az tök jó, úgyse akarok, csak egy üveg unikumot.

– Unikumoot?

– Unikumot, bazmeg, unikumot! Egész Koszovóba nincs sehhol se unikum, ide emforba kell átjönni, de itt is csak az olaszok tartanak, már a nyáron kifigyeltem, csak nem vettem, aztán bántam is egész ősszel, de most... – Viktor letette az FHM-et a kormányra, és nagy komolyan ránézett Karászira:

– Bazmeg, most, hogy mondod, én is kibaszottul elkezdtem kívánni.

– Ugye, hogy ugye?

– Mennyi ilyen jó dolgot elfelejt az ember, bazmeg, egy fél év alatt! Unikum, bazmeg! Komolyan, az olaszok itt tartanak? Hozzál már nekem is egyet, bazmeg! Mennyibe van? Azt nem nézted? Itt van még egy tízes, ha nem elég, majd kérsz bent valakitől.

Karászi átemelte a fején a karabélyszíjat, a fegyvert odatette az ülésre, és – hozok, ne szarjál be, haver – mondta, míg kifelé kászálódott. – Na csocsesz! Az olaszok, nemhiába hogy rokon nép, tudják, mi a jó, bazzeg! Viva la figa!

Viktor egyedül maradt a volán mögött, és amikor legjobb tudomása szerint is tényleg beállt ez a helyzet, mármint hogy nincs ott senki rajta kívül, kicsit enyhült az a vi-

harvert ábrázata, kis mosoly is megjelent rajta, pár perc múlva pedig annyira belelazult az egyedüllét gyönyöreibe, hogy hangosan beszélgetni kezdett az FHM-mel. Igaz, angol volt, de arra jó volt, hogy végiglapozza, egy-két képfeliratot még mintha értett is volna. „Kurva anyátokat, de primitívek vagytok”, közölte a magazinnal. „Hülye amcsik.” „Esküszöm, hogy a magyar sokkal állatabb.” „De hülye fasz vagy te – üzentte a gép eredeti sofőrjének –, minek veszed meg ezt a szart húsz dollárért vagy mennyiért? Nem is tudsz angolul.” A gép eredeti sofőrje e pillanatban épp otthon meresztgeti a seggét szabin: ő vette meg és felejtette a pilótafülkébe ezt a szart. Amikor a viccekhez ért, próbaképpen egyet elolvasott, és értette: „Hát bazmeg, ilyen nincs. Ezt még én is értem. Ennyit tudtok? Szar csajok, hülye angol humor, faszom, hol a magyar?...” A három gyereket az oldalsó tükörben kb. akkor szúrta ki, amikor félredobta az angol kiadást, mert mielőtt kihalásztta volna a repeszálló mellény kevlárja mellől a magyart, még bambult egy kicsit, sőt, igazából nem is olyan kicsit, az idő nem szorította. Az egyiket már ismerte. Hála isten, hogy most nem a saját gépemmel vagyok, gondolta, mert azt felismeri a kölök, megjegyezte már egy életre. Így hátha nem eszi ide a fene. Mondjuk, ha ideeszi, ideeszi. Bánja a faszom. Ennél a hülye Vargánál minden jobb.

A magyart hátulról előre lapozta végig. Hátul voltak a gyorsan átlapozható dolgok, reklámok, cédék, dévédék, borok, egy 125 milliós kocs, amit a hollandok gyártanak, és olyan, mintha egy gijotin csapta volna le a seggét, vagy mi a fasz, meg motorok csajokkal, egyszóval, az élet háváj-dizsi-mexikó része. Koplárovcics Béla gólja a Manchester United ellen és más hasonló sporthőstettek. Na. Ez nevezhető valaminek, ezt el is olvasta. De aztán: újabb villogni való cucegyek oldalakon keresztül, most éppen komcsi szobrokra aggatva, mert olyan még úgyse volt, lapoz, lapoz, lapoz, aztán – hátulról – a 41. oldalon végre elért az első interjúhoz, egy haditudósító vagány gyerek, fotós. Apja faszát. Egy olyan hülyegyereknek, aki nem maga is Koszovóba szopik, biztos nagyon érdekes, amit mond. Na, pont mondja is, Koszovóba is volt katona, ja, de nem, mer leszerelték, mert direkt nem szólalt meg 11 napig. Jó. Ezt olvassa, akinek két anyja van. Még egy lapozás, és íme itt a szóke, akinek a neve Bea, itt lenne, de nyílik a fülkeajtó, visszatért Karászi.

Visszatért Karászi, még be se szállt a fülkébe, csak a két literes gömb unikumot dobta be, de a fekete bugyis szökét már kiszúrta a 43.-on.

– Ha *olyanom* van, bármikor bárhol szeretkezem – olvasta hangosan mellette a szöveget, miközben mászott befelé. – Hol szerványoltál magyar FHM-et? Muti csak!

Viktor nehezen szakadt ki belőle, és nem örömmel. Megnézte az ülésre dobott két unikumot, aztán a kistársát:

– Normális vagy, öcsém? Sétálgatsz a parkolóba, két ampulla meg a kezvedbe?

Karászi őszintén elcsodálkozott: – Most neked mi bajod van? Valami bajod van?

– Az, te agyatlan barom, hogy ideesz a fene egy csillagharcost, és megkérdezi, hogy mi az ott a kezébe, katona, mit mondasz neki? Gondolom, nem állandó jelleggel a zsebedbe vazelinnel mászkálsz, mer a tömény pia meg a gyakorló, az ugye nem kompatibilis, meg amúgy a táborba se lehet bevinni, de persze mi bevisszük persze, csak ésszel, okosba, de erről senki nem tud, tehát – közben beindította a motort – most mi a fasz van, érted.

– Most mit csinálsz? Be vagy rágva? – érdeklődött Karászi.

– Átállok – közölte Viktor. – Fasznak jöttél vissza ilyen hamar. Ott a sok pfix, nem volt az jó neked? Olyan jól elvoltam én itt egyedül.

Az Ural megindult, át a parkolón.

– Jól van, nem tudom, min rágtál most be, te figyelj mán, hova viszed ezt az Uralt?
– Mondom, hogy átállok! Jön ki ez a sok barom, nekem ne villogjanak itt keresztül az egész parkolón a hülye cuccaikkal, szóval átállok amoda a bejárat mellé. Mennyi az idő?

– Te most énrám vagy berágva? Idegbeteg vagy, bazmeg? Majdnem mind kinn van a városba amúgy. Nem onnan jönnek ki. Hoztak magukkal civil ruhát. Mindjárt tíz van. Ott az unikumod. Faszom.

– Figyelj, én azt leszarom, hogy mi van a kezükbe attól kezdve, hogy civil ruha van rajtuk, de amikor...

– Mi a faszt parázol ezen, ez mind nálad nagyobb ember, nehogy te parázzál már, hogy mi van a kezükbe!

– Jó, akkor mondok mást, nézzél ki arra – bökött ki Viktor a kisablakon bal felé –, látod azt a három kölyköt? Ezek arra várnak, hogy a sok birka megjöjjön, az a kis szőke, bazmeg, pofátlanabban seftel, mint akármelyik kínai kurvaanyja, nyelveken beszél, érted?, ahányféle katona van itt ebbe a szaros táborba, ez mindnek beszéli a nyelvét, és rafkós, bazmeg...

Karászi előrehajolt, hogy ő is lássa.

– Na és kit érdekel! Hé, a kiscsaj mezítláb nyomja, miközbe van vagy plusz két fok? Na ez a kemény. Mondjuk nagykabátja, az van. Az odabasz. Igen.

– Jól van, ne nézd őket, ne nézd őket, észrevesznek.

– Észrevesznek? Szerinted még nem szúrták ki, hogy itt ez a döhe nagy Ural?

– Minket vesznek észre! Nekem már ismerik a pofámat. Még az Uralomat is megismerik, bazmeg! Szerencse, hogy most nem az enyémmel jöttünk.

– Na és akkor mi van! Ez csak három kölyök! Na jól van, én kiszállok, blázolok egyet, nem bírom én ezt a feszültséget.

– Azt csinálsz, amit akarsz. Nem én szopom be az életet, ha idejönnek.

De Karászi kettőt se szívott a cigarettából, a három gyerek már ott volt az Uralnál. Minden egyszerre történt, nyílt az Ural bal ajtaja is, és a szőke FHM-cicával most már tényleg megismerkedni szándékozó Viktor most Pistivel, a gjmú.pk.-val nézett farkas-szemet.

– Na, hála istennek, hogy téged is visszaett a fene. Túloldal – bökött Viktor a fejével jobb felé.

– De mi a jóistent keringsz a parkolóba, mint gólyafos a levegőbe, bazmeg? Öt perce szaladgálok utánad ezzel a kurva nagy pakkal. Ráadásul három kölyök meg itt van, szerintem rám akartak mozdulni, mondjuk, most nem tudom, hova lettek – nézegetett körbe Pisti, a gjmú.pk.

Viktor röhögött.

– Na, az lett volna még szép halál! Adjad őket ide akkor – és kihajolt, kiszedte Pisti kezéből a szatyrokat, és beemelte őket a fülkébe. – Eddig is alig fértünk. Nem baj, magyar katona megoldja! A kölykök nem tudom én se, hova lettek.

Pisti, a gjmú.pk. közben már hátrament az Ural végéhez.

– Itt vannak – vigyorgott be Karászi jobb felől. – Bazmeg, Viktor, ez kajakra magyarul beszél. Gyere, ezt hallgasd meg, ez kurva nagy!

– Ezt nem hiszem el – morogta Viktor maga elé. – Ezt nem vagyok hajlandó elhinni. Bazd meg. Pont ezt akartam elkerülni.

Koszos kis bohócok, leginkább úgy néztek ki. Termetre a kiscsaj volt a legnagyobb, de látszott, hogy a legéretlenebb is ő: úgy ment a két aprócska fiú után, mint a kiskutyá.

A limlomjaikat is ő cipelte. Volt nála egy bontatlan Head&Shoulders – vagyis egy katonával már összeakadtak, a szerencsétlen inkább nekik adta, csak hogy hamarabb szabaduljon, meg egy feltehetően helybeli gyártmányú másik flakon, és még egy műanyag bizbasz, ami leginkább puskatushoz hasonlított. A két fiú sem volt azért üres kézzel, a szókének, aki egy olyan virgonc kis csibészforma volt, és olyan pöttöm, hogy a földből alig látszott ki, de dzsekit, amit szó szerint csak a kosz tartott össze, még így is bírtak vagy két számmal kisebbet ráadni, a kezében egy olyan ágyúlözer formájú szifonszerűség volt, de olyan mocskos, mintha most egy félórája ásták volna ki a kertben.

A másik, a sötét hajú fiú kicsit nagyobbcskának tűnt, de ő se lehetett több nyolcnál, volt ellenben olyan nézése, mint aki alapvetően már embert is ölt: na, ő stílszerűen egy lapos fém piásflaskát szorongatott a kezében, de hogy cucc is volt-e benne, vagy csak üresen magához vette, erre a kérdésre a választ inkább fedje jótékony homály.

A kopott dzsekis szóke kissrác őszintén felderült, amikor meglátta az Uralt megkerülő Viktort.

– Helóóó, Viktor! – kiabálta. – Viktor! – lökdöste a másik srácot, Viktorra mutogatva, és macedónul karattyolt mellé. – Viktor takarító – egészítette ki. – Nem te autó? – kérdezte. – Termosz?

– Helló, Dzsanez, mi a pálya? – fogadta az üdvözlést Viktor. – Nem kell termosz, ha jítst el a picsába, nagy szar az a termosz. Figyeled, öcsém, mondtam, hogy még az autót is számon tartja – mondta Karászinak.

– Mi a pálya! – ismételte a srác lelkesen. – Három juró!

A másik srác csendben mérte végig a katonákat, egyiket a másik után.

– A haverod nem szól semmit, mert te vagy a tolmács, mi? Te vagy a tolmács, úgyhogy most te vagy a vagány. Vagy amúgy is? Otthon is te vagy?

– Otthon is! – vágta rá a kissrác.

– Bakker! Ez érti, amit mondasz, vagy csak rámondja? – kérdezte Karászi.

– Nem mindent, de azért sok mindent ért. Mondom, beszél ez vagy tízféle nyelven.

– A pina szoritson! – mondta a gyerek, majd macedónul elbüszkélkedett a másik kettőnek, mit mondott éppen. A mezítlábas kiscsaj idétlen vihogásba kezdett, de a komor arcú fiú továbbra is csak meredt előre vasvillaszemekkel.

Karászi hatalmasat kacagott:

– Na, hát a lényeket már vágja, a lényeket vágja!

– Dzsanez, bazmeg – mondta Viktor. – Nyakon ver majd ez a széplány, csak mondjál még ilyeneket őelőtte.

– Fúúúúú! – fintorgott a kissrác. – Nem szép! Én ver nyakon! – És oda is legyintett neki egyet. A kiscsaj épp a Head&Shoulders kupakját rágcsálta, és most ettől a finom legyintéstől egészen rábukott szájjal. Na, erre már Viktor is elnevette magát.

Karászi az már folyamatosan röhögött, a komor kissrác viszont nem értékelte a legyintést. Ránézett a kis szókére, az arcáról olvasni lehetett: bazmeg, lesz itt valami normális dolog is, vagy csak a hülyeség miatt cipeltél ide?

– Dzsanez, a haverod nagyon szigorú, de ne haragudj, nekem akkor se kell a termosz, van termoszom.

– Oké – mondta a kis szóke. – Nyugtáztam.

– Nyugtáztam! – nyihogott fel Karászi. – Bazmeg, azt mondja, nyug-táz-tam!, még ezt is kifülete, hogy mink így mondjuk, bazmeg, hadd nézzem azt a termoszt, esküszöm, én megveszem.

Viktor a fejét vakarászta.

– Hülye vagy?, meg ne vedd már – lépett elő a ponyva mögül Pisti, a gjmű.pk. Rejtély, mit csinált az Ural hátuljánál eddig, talán bölcsen pont azt várta, hogy a kölykök elta-
karodjanak, csak most nem bírta már tovább?

– Varga, nem mennél vissza az emforba, hogy megnézd, ott vagyok-e? – ajánlotta fel Viktor. – Ez most itt nem az a játék.

– Terroristák – mondta Pisti, a gjmű.pk. – Hagyjad má őket. Agyon kell lőni az ösz-
szest.

A kis szóke megfordult, hogy megnézze, ki próbálja az üzletét rontani.

– Varga, csak jelzem, hogy ez a kis szóke érti, amit beszélsz a száddal.

– Érti, érti! Értse! Annál jobb!

– Pista, menj már innen arrébb, de tényleg. Jobb lesz – mondta Karászi. Már a ter-
moszt nézegette. – Jó lesz ez, ha másnak nem, harctéri ereklyének. Nekem három eurót
megér.

– Végül is – mondta Viktor –, ha kipucolod...

– Nem kell ezt pucolni. Ez így harctéri.

Pisti, a gjmű.pk. beült az Uralba, de onnan is még ugatott kifelé:

– Átbasznak ezek, a sarokig se mennek el, már rajtad fognak röhögni, hogy hogy át-
basztak.

A pöttöm kis szóke ekkor, mint afféle slusszpoént, ezt nyomta be:

– Varga Pista, Varga Pista! Mind a kettő eben guba!

Ez mekkorát szól! Valami kisült, valami átszakadt: Karászi felnyerített, és vele egy-
szerre kezdett ordítva röhögni Viktor is, a kissrác az persze hogy nevetett, és a másik
két gyerek is elkezdett nevetni, még a kis komor fekete is, pedig ők azt se tudták, miről
van szó, egyszerűen csak rájuk ragadt, és nevetett, nevetett mindenki.

Pisti, a gjmű.pk. nagyon dühbe gurult.

– Mi a faszt ugatsz, te kis gyökér?! – és már nyomta volna ki az Ural ajtaját, de Viktor,
nevéteben meginogva, pont nekirogyott, és így nem tudta, a másik oldalon kellett ki-
pattannia és körberohannia a fülkét, de ez épp elég idő volt, hogy elbizonytalanodjon
és aztán megtorpanjon a kacagó, hahotázó társaság előtt.

– Viktor, te köcsög! Fogadjunk, te tanítottad ennek a gyereknek! Bazmeg, hogy lehetsz
ilyen?! Az Indul a bakterházzal is már tele van a faszom, elhiheted, de honnan tudja, hon-
nan tudhatja ezt már ez a gyerek is? Csak onnan, hogy valaki megtanította neki, de ki, de
ki, de ki?!

Viktor alig bírt beszélni, zihált, fűjtatott:

– Varga, te agyatlan barom vagy, te, hülye fasz... nem vágod, mennyien utálnak, mert
egy fasz vagy, és nem is tudsz más lenni, csak egy orbitális, über méretű fasz, akárkitől
is hallhatta ez a gyerek, hidd el, hogy nem én voltam. Lehet amúgy, hogy én voltam,
faszom emlékszik. Ez a kis aprótalp, ne, ez mindent megjegyez!, jaj!, basszameg – vett
mély levegőt –, na. Dzsanez! Hát ez kurva jó volt.

Lassan Karászi is levegőhöz jutott:

– Viktor, és te nem akartad, hogy idejöjjenek?, amikor ilyen műsort tudnak? Ennek
a gyereknek kurva jó agya van, bazmeg!

– Ja – mondta később, már a visszaúton Viktor. – Kurva jó agya van. Ez a gyerek, öcsém,
egy normális helyen professzor lenne. Itt meg tessék, itt seftel baromságokkal az emfor-
parkolóban.

– Ez a termosz nem is termosz.

– Hát mi?

– Semmi. Lófasz. Nézzél bele.

Pisti, a gjmű.pk. csak ült középén, sebzetten és morcosan: arra se reagált, amikor Karászi átnyúlt előtte, hogy megmutassa Viktornak a „termoszt”.

Viktor belenézett, és röhögött.

– Ja. Dzsanez jól átbaszott, a kis rohadék, hahaha! Na, legközelebb agyonvágom a kis mocskot!

– Ez a neve, hogy Dzsanez?

– Dehogyz. Csak a fasz bírja megjegyezni, valami baskircsevicsoglu, mit tudom én, rámondtam, hogy Dzsanez. Most akkor mit csinálsz azzal a szarral? Kidobod?

– Dehogyz dobom. Hát tökéletes harctéri ereklye –

Petrik Iván

ZSAROLÓLEVÉLNEK ROSSZ

megtisztítom a fegyvereimet mindennap
legalábbis azokat amelyeket megőriztem
s emlékszem még hogyan kell használni őket
és minden órában úgy gondolok rájuk
ahogy kilép a betegség nyirkos fényköréből
a dolgoztalan orvos még ép elmével a perceket
róluk nevezem el miként a szobasarkoknak is
minden pillanatban új szertartás szerint adok nevet
de csendben
hajtom az üres ház fekete párnáira fejem
számolom a száműzetés
lassú éveit
gyúrt újságpapír gyilkos csikordulását
a magányos ész üvegfoltajain
az ellenállás önkéntelen mechanizmusán

egyébként a felnyithatatlan
konzervdobozon dolgozom
és lesem mint a kilótt szemű kutya
a csónak utca 6 szám alatti udvar
időtlen porában a bokák elkaphatatlan
árnyékát hogy eltávolodhassak tőled és
elveszíthessem porfír ujjaiddal végleg
lefeagyverző kegyed

A TŰZHÖZ HAJLOK A VÖLGYET NÉZEM HÁTAM MÖGÖTT HÁZAK

megérintem a talpam alatt forgó földet
elfolyik mint a víz elszivárog
a fény csupán az én rögeszmém
miután elborult az ég a sűrűsödő éjszakai
órák lecsapolják a tavat pont úgy
verik le minden házban az imbolygó
lámpásokat s tébolyultan pörög
saját tengelye körül
a földre hullt csillag semmiért
elcseréli velem az életét mint
a parázson futó láng melegét
a fölé tartott tenyér vagy a gyerek
aki a hátamra kapaszkodik hogy
elcserélje velem az életét és pörög
saját maga körül megállíthatatlan
őrülettel mint az itt legbelül lüktető
gyógyíthatatlan üresség

így magyarázzák az évszakok változását
a korai sok esőt
ereszre tapadt rozsdát az öregek
kamaszok a fénylő mitesszereket
s ezt a kelletlen ostobaságba öltözött kereskedőt
a táskájában vízesésnyi vérszegénység tündököl
az én álmaimból ellopva eteti mindig ugyanazokat
az alattomos galambokat mindig máshogyan
hívott tereken véletlennek tekinthető
felhőkarcolók alatt

és kételkedésem roppant nyomornegyedeiben vár
egy másik személytelen jövőben vagy az egyszemélyes
múlt szép iszonyában
s egy kontúr közé fog két
különböző lehetlent
két embert mondjuk
férfit és nőt
gábort és sárát
vagy két állatot tárgyat holt gondolatot
vagy csak azok melegét
hideget remélve mégis az átmenetet
a földre hullt csillag és
a folytonos forgás között

Schein Gábor

A VILLÁM FÉNYÉBEN

Csak olyan városban élj, ahonnan bármikor elköltözhetsz. Hét évnél tovább sehol se maradj, és mielőtt elmész, fizess ki minden tartozásod, fess tisztára a falakat! És emlékül ne vigyél semmit. Annyit se, amennyi a markodban elfér. Testeden így is túl sok a jel. Túl sötét szemekben másoltad le magad, simították és karcolták a bőröd. Szemek, amelyek olyanok voltak, mint a kések. Mielőtt elmész, válassz közülük egyet, és tedd a magadé helyére. Nézz, figyelj! Vágj magadba!

*

Hiába futsz, egyetlen nagy futással nem győzheted le összes rémeidet. Egyenként békítsd meg őket, és amelyiket nem sikerül, tiszteld, mint háziszentedet, mert ő készíti a jövőt. Beszélj hozzá mindennap! Kérd a segítségét és tanácsát! Mint a tűz mellett, melegítsd közelében a tenyeredet! De ha megszólal, egyetlen szavát se hidd! Nevetés fonja köréd finom kötelét, míg rémeid, melyek nem békülnek, lángot nem vetnek egyszerre minden érzékedben.

*

Néha mint egy őrült, járod az utcákat. Ilyenkor, mondd később, legszívesebben kirohannál a világból, ami egyszerűen annyit tesz, hogy nem ott vagy, ahol lenned kellene, vagy valahol, miközben sehol sem volna szabad lenned. De szerencsére találkozol egy ismerőssel. Az előbb még lélekszakadva futottál belül, most a futás csillapodik. És ő Bern egyforma házairól, a poliszalapú svájci demokrácia áldásairól, a közösségről és a személyes szabadságról beszél. Mindegy. Erre a napra meg vagy mentve.

*

De eljön a pillanat, amikor bezárulnak körülötted az utcák, és ha nem fejtet le magadról a házak szorítását, megfojtanak. A fulladás érzése pánikszerűen tör rád, és olyan erővel, mely nem hagy semmi kétséget: ha nem csomagolsz azonnal, és nem ülsz föl az első vonatra, elpusztulsz. És amint enged egy kicsit a szorítás, újra elhinnéd, hogy ez is csak egy érzés, amely majd elmúlik, nem a vége valaminek? A vonat lépcsőjéről már ne lépj vissza! Oldd le a csuklódról az órát, és vedd a sínek közé!

*

Bőröd az idő térképe. Hallottál már arról a két katonáról, akik eltévedtek az Alpokban, és amikor már a halál szorításában voltak, és fel akarták adni, az egyik talált a zsebében egy térképet? Összeszedték maradék erejüket, elindultak a térkép szerint, és visszataláltak a táborba. Csak ott vették észre, hogy nem az Alpok, hanem a Pireneusok térképe volt náluk. Ezek szerint mindegy, milyen térképet használsz? Mindegy, kinek a bőrébe bújssz, csak add át magad, mintha tudnád, merre jársz, a végtelennek és a bizonytalanoknak?

*

Minden óra válhat villámmá, amit csak az szenved, panaszol és fél,
aki nem tudja megszűlni magát, aki ismétlést és feltámadást remél.
Te ne nyúzd ezt a harmonikát! Ahol a villám elér, a szövetek azonnal
elzsenednek, de haláluk előtt, abban a mérhetetlenül rövid pillanatban,
üzenetet küldenek az agyba: szeresd a tűz erejét! Az agy ezt az üzenetet
nem fejt meg. De a homlokodon vagy hátul a nyakszirt alatt kiütözik a bőrön
egy újabb vörös folt, olyan, mint az újszülötteken, amit gólyacsípésnek hívnak.

*

Válaszd el az érzéseidet másokétól, és válaszd el őket magadtól is! Vedd
őket a kezébe, mintha tárgyak volnának, amelyektől bármikor megválhatsz,
és ha mégsem tudsz, ha mégsem engednek, ajánld fel őket áldozatul
békétlen démonaidnak. De addig forgasd, ismerd meg őket! Ne a szemekkel,
az ujjaiddal nézz, az ujjaid hegyével, ahol még finom a bőr. Mindegy,
melyik városban tesz le a vonat, akár az is lehet, ahonnan elmenekülsz.
Élj vakon, és belül a villám fényében, mint aki már átlépett az idők kerekén!

Sárközi Máttyás

A „KEGYENC” ŐSBEMUTATÓJA PÁRIZSBAN

Naplórészlet

Illyés Gyula az 1960-as évek elején elővette gróf Teleki László történelmi szomorújátékát, a KEGYENC-et, amely a zsarnokságot kiszolgáló intellektuel problematikájáról szól. Átírta feszesebbé, előadhatóbbá, de üzenetén mit sem változtatott. Irodalmi körökben nyomban arról kezdtek el suttogni, hogy Caius Valentinianus alakja tulajdonképpen Kádárt jeleníti meg, Maximus pedig nem más, mint Aczél György. Az átírt színművet Aczél György nem engedte bemutatni. Illyés Gyula a Szerzői Jogvédő Hivatal hozzájárulása nélkül, francia fordításban vitette színpadra a KEGYENC-et, párizsi barátai segítségével. Emiatt megrovásban részesült, és egy ideig mellőzték. A művet később Magyarországon is bemutatták.

1965. október 31.

Megérkeztünk Münchenből a Gare de l'Estre. Törődötten. A hálókocsi nem ringatja, inkább ébren tartja az aludni vágyó utast. Márkus Annáéknál reggelizünk. Tőlük hívjuk fel Illyésüket. Flóra válaszol. „Gyula nagyon izgatottan várja a szerdai bemutatót, gyomorfekélye kiújult, rettentő ideges. A színházban már folyik a próba, menjetek oda, és nyugtassátok meg.”

A *Kegyenc* ősbemutatójára Georges Charaire a Vieux-Colombier színházat bérelte ki. Patinás hely, Jacques Copeau alapította, valaha Romain Rolland volt az önkéntes jegyszedője. Elég ócska épület. Nem olyan bohém tanyája, mint a londoni Royal Court Theatre,

amelynek a nézőtere alatt ötpercenként halad el halk morajjal a metró. A kasszában itt százéves mamuska ül, arca élénkpirosra festve. Kötöget. Molnár Ferenc szerint ha a pénztárosnő köt, az rossz jel, nem jön be a közönség. Az a jó, ha a sűgónő köt, hiszen akkor a színészek nélküle is fűjják a darabot.

A nézőtér kicsi, bordó falak derengenek, a kókuszszőnyeg rojtos. Dohos a Vieux-Colombier. A félhomályos folyosón Illyés siet elénk, francia módra, két oldalról csókolja meg anyámat. Ika van vele, meg Wessely Bandi, hajdani párizsi diáktársa, Wessely László Nantes-ban élő öccse, aki most alkalmi sofőr, szép autóján odaadón furikázza Illyéséket.

A színészek a darab közepén tartanak, nem nagyon tudják a szöveget. Két harsány fiatalember segít a szövegekönvből. Illyés az előttünk lévő sorba ül le, időnként hátrafordul, örül, hogy lám, anyám is itt van végre Párizsban. Meg-megszorítja a karját. Sűgva mondja: „Egy kukkot sem értek a saját szövegemből. Túl gyorsan beszélnek és túl szépen. Tegnap észrevettem, hogy három olyan mondat hangzik el, aminek az eredetijére nem emlékezem. Érdeklődtem Gara Lacinál, a nyersfordítónál, aztán Rousselot-nál, az átköltőnél, végül Charaire-nél, aki a szűnpadi átdolgozást végezte, de azt a három mondatot egyik sem vállalta magáénak. Kiderült, hogy Eudoxia császárné, Marie-Ange Dutheil, aki egyébként szép nő, majd meglátjátok az előadáson, túl rövidnek találta a szerepét, és megtoldatta a férjével, aki egyébként költő.”

Figyeljük a próbát, a kék szemű Olivier Lebaut atletikus ugrásait, a spanyol származású Serghe Lorca rekedtes hangját. Illyés újból hátrafordul:

– Tudjátok, ki ül itt előttünk? Paul Chaulot, költeményeim francia fordítója, továbbá a Belügyminisztérium főkönyvtárosa.

– Ávós? – kérdi anyám.

– Az. Francia ávós. Sok mindent elintézett már a magyaroknak. És egész jó költő. Szerepel a darabban.

– Szerepel?

– Egymondatos szerep, de ragaszkodik hozzá. Az a nyitómondat.

Hozánk lép egy markáns arcú, szűrke kordbársony kabátos férfi. Vége a felvonásnak. Georges Charaire rendező, költő, festőművész, szűnigazgató, a főszereplőnő, Kovács Veronika férje. Ő tervezte a díszleteket, a jelmezeket, a plakátot, ő bérelte ki a szűnházat. Nyomában vörös szakállú fiatalember közeleg, Boldizsár Iván fia, Miklós, aki most fő díszlettologató. Egyéves tanulmányúton van Párizsban. Illyés Ika rohan a szűnpadra, aranyoznia kell a trónszéket.

A próba folytatódik. Eunuch szolga hajlong a trónterem bejáratában, sötét pillantású, komor férfiú. Pierre Achac a neve, Montrealban jogot adott elő az egyetemen, de hirtelen elfogta a vágy a szűnpad iránt. Bármilyen kis szerepet elvállal. A négyéves kisfia mögöttünk ül, félrab gyerek, tágra nyílt szemmel csodálja a papát. Méltóságteljes léptekkel bejő Sidonius, rövid kardot hoz párnán. Beront Fulgentius, és törét Sidonius torkának szegezi. Heves monológ. Sidonius térdel a földön, majd harsogó nevetésben tör ki.

– Ez a jelenet még nem megy nevetés nélkül – magyarázza kissé gondterhelten Ilyés –, ugyanis Sidonius tegnap megunta a hosszú monológot, és megnyalta a torkának szegezett tört.

A szűvegebe viszont sűrűn belesűlnek, pattognak a *merde*-ek. A szűnpadon megjelenik a főhősnő: Júlia, azaz Mme Charaire, Kovács Veronika. Kicsit beszédhibás, kiejtése enyhén budapesti, de hát ő a rendező felesége. És a magánéletben rokonszenves, mindig segítőkész hölgy.

Vége a próbának. Olivier Lebaut, úgy is mint III. Valentinianus, lejön a színpadról, vörös ing van rajta, a szeme kék, az arcán hosszú forradás. A *Kegyenc*: Alexis Nitzer cowboyfilmben állná meg a helyét, Illyés szerint római arcéle van. Boldizsár Miklós szolgáltatja majd magnóról a forradalmi tömeg zaját. „Azt fogják kiáltozni, hogy éljen Nagy Imre!” – mondja Illyés. Ez részéről persze csak fanyar humor.

Anyám rossz híreket hozott Budapestről, Flóra fülébe sugdossa ezeket. Illyés két frissen megjelent verse nem tetszik a Pártnak. Az egyiket antiszemitának tartják, a másikat búsmagyarnak. Pesten már köztudomású, hogy amikor Aczél György betiltotta a *Kegyenc* nemzeti színházi bemutatóját, megjegyezte: „Ez kérem három felvonás a zarnok-ságról.”

A másik rossz hír, hogy Illyés jó barátja, régi parasztpárti fegyvertársa, a forradalmi Nagy Imre-kormány minisztere: Farkas Ferenc haldoklik. Kórházba vitték, de már nem érdemes operálni. Mindezt egyelőre titokban kell tartani a bemutatóra készülők előtt, különben még rosszabbra fordulna a gyomorfekélye. S anyám ráadásul aprócska üveg bajor enciánpálinkát hozott neki a müncheni pályaudvar ajándékboltjából, ami nem éppen orvosság fekély ellen.

Megyünk ebédelni. Mennyi tükör van Párizsban! Tükrös kirakatok, boltbejárat melletti tükrök villannak. Mindenütt szembejövünk. Elöl Illyés: Tolnában született breton mackó, fején sötétkék barett, alóla rendetlenül lógnak ki ősz fürtjei. A szeme a szokott kedves, ravasz, tréfára váró. Nagy az orra. Flóra Ikába karol. Szép lány. Anyám csupa vastag tweed. Mellette én vagyok a társasághoz verődött hindu. A hátvéd Wessely. Barátságos kis vendéglőben kötünk ki. Croque monsieur-t eszünk, Illyés kagylókat szírpant, a boros-tejszínes levét is kihörböli. Fagylalt és krémkaramell az édesség. Illyés arra int, hogy maradjak meg magyarnak.

Irány Illyésék lakhelye, Georges Charaire műterme. A stúdió valamikor Gauguiné volt, a fölötte lévő meg Modiglianié. Wessely kocsija régi utcákon kanyarog, majd eléri a Rue de la Grande Chaumiere nyolcas számot. Az enyhe lejtőn ereszkedve a Grande Chaumiere festőakadémiát látjuk, falán az eddigi igazgatók névsora, márványba vésvé. Most Oszip Zadkin tanít itt.

Atelier Gauguin. Ócska lépcsőház, keskeny udvar néhány már levelét veszett fával. Újabb lépcsőház, Illyés a falépcsők fényes görceit dicséri. A műterem sötét és dohos. Olajkályha fűti, a mennyezetről bánatos villanykörte függ hosszú dróton. A festőállványon Charaire egyik bekeretezett és körül Picasso ihlette rajzocskákkal díszített versét láthatjuk, plakátméretben. Ika két félkész olajképe támaszkodik a falhoz, tíz csendéletet kell festenie, hogy felvegyék a Beaux Art-ra. Lábunk alatt poros szőnyeg, anyám szerint Gauguin óta nem volt lesöpörve, pedig szerdán ez lesz a trónszőnyeg a színházi előadáson.

Az ablak üvegéhez támasztva Paul Valéry szép fotóportréja néz rám, Charaire-nek dedikálva. A sötétbarna szekrényen gipsz férfifej, rajta aranypaszomántokkal ékes Napóleon-kalap. Illyés felpróbálja, remekül néz ki benne. A kalap utazik Magyarországra, Charaire hozzájárulása Illyés kalapgyűjteményéhez. A tihanyi tengerészsapkája mellé már csak ez hiányzott. Gyula bácsit nagyon érdeklí, amikor elmondom, hogy Churchill is gyűjtötte a tökfödőket.

Odakint csöpörögni kezd az eső. Olajat töltünk a kályhába. A műterem magasában galéria fut körbe, ott vannak az ágyak. A sarokban függönnyel takart sarok a fürdőszoba.

Szól a telefon. Gauguin műterme különös találkozó színhelye lesz. New Yorkból éppen Európába érkezett Kovács Imre, a Parasztpárt hajdani elnöke, akivel Illyés ti-

zenhét éve nem találkozhatott. Kovács Bécsben az öccsét láthatta viszont hosszú évek után, a kabátját neki adta, közben hirtelen betört a hideg, és alaposan megfázott. Szerencsére a náthája már múltófélben van, taxiba ül, és mindjárt itt lesz. Tíz perc múltán szól a csöngő. Kovács Imre magas, termetes, kefehajú, mint egy amerikai birkózó-edző.

Illyés vörösbort hoz, sósrudakat, a doboz lepottyan, a sósrudak szétszóródnak a földön, a házigazda összeszedi mindet, és elénk helyezi az asztalkára: – Vendégeknek azért még jó lesz...

Kovács az egyetlen valamirevaló karosszékre ül, a házigazda a díványra szorul, én díványpárnán kucorgok a földön. Flóra asszony öltöget, a színdarab mellékszereplőinek a jelmezeit varrja. Műbőr öveket is. Már összeszurkálta az ujjait.

Kovács Imre arról beszél, hogy Afrikából kiszorultak a missziók, sok pénz szabadult fel, lehetne szerezni valamennyit a magyarországi protestáns egyházak részére. De hogyan juthatna el ez a pénz hozzájuk anélkül, hogy az állam lefölné? Érdekes, hogy a hazai állapotokról semmit sem kérdez, Illyés magánéletéről vagy írói terveiről sem, ehelyett az amerikai belpolitikáról kezd hosszú előadásba. Kennedy érdemeit próbálja kicsinyíteni („az afféle úri gyerek volt, Gyulám”), és „Dzsánszont” dicséri, mintha fizetnék érte. Fizetik is.

Csöngetnek. Karinthy Cini lép be. Kellemetlen. Két hét múlva Pesten arról fog feleségem, hogy látta Illyés Gyulát, Kovács Imrét és Sárközi Mártát, amint egy romantikus párizsi műteremben összeesküdtek. Illyés szívélyes, a padlót járt sósrudakat Cini elé tolja, Kovács rendíthetetlenül beszél Amerikáról, a házigazda most már nyitott szemmel alszik.

1965. november 2.

Este lesz a *Kegyenc* ősbemutatója. Bukás vagy siker? A szerzőt is ez a kérdés foglalkoztatja. Gauguin műtermében villamos a levegő. Anyám ebédre Újházi-tyúklevest főz. A vendégek: Illyésék, Sárköziék, Gara László, a költő Jean Roussetot egyetemista leánya, aki Illyés Ika barátnője, váratlan betoppánóként Csernus Tibor és felesége, Szilveszter Kati, és nem váratlanoként, a Londonból érkező Cs. Szabó László. A csirkét és a zöldséget mozgalmas, hangos párizsi piacon vásároltuk meg, Czitromné Márkus Anna segítségével. Vak arab árús kínált fokhagymát, egy bódésornyi rőfös kiabált. A hentesüzletben leforrázták és megfosztották tollaitól a jókora tyúkot. Kéteckkernyi nyersanyagot cipeltem haza, rossz leves nem lehet ennyi mindenféléből. Czitroméktól kölcsönkértünk egy nagy lábost.

Mivel a főzésben úgysem tudtam segíteni, rám hárult a feladat, hogy Csé Laci bácsit bekalauzoljam a Le Bourget repülőtérre. Másfél órányira van a városközponttól. Majdnem elkéstem. Csé már jött is kifelé, brit állampolgárként hamar végzett az útlevelellenőréssel meg a váomossal (nem úgy, mint hajdan Illyés!).

A buszban gratuláltam Csé hatvanadik születésnapjára. A levegőbe meredt, vastag lencsés szemüvege mögött pislantott egyet-kettőt, majd a szokásos magas hangfekvésű indítással szinte kiáltotta:

- A csatát megnyertem, öregem! A csatát megnyertem!
- Márminthogy?

– Ha egy magyar író megérte a hatvanadik születésnapját, nem esett a fejére bomba, nem akasztották fel, nem lett becstelen, és még ír is, az csatanyerés. Nem?

Az autóbusz méltóságáteljesen úszik előre a külvárosokon át. Csét a BBC rádió csak villámriportra küldte. Este megnézheti az Illyés-bemutatót, másnap reggel egy kávé-

házban megírja a beszámolóját, és már repül is vissza. A beszámolónak pedig Cs. Szabó-i stílusban kell íródnia, óriási ismeretanyaggal a színdarab által megjelenített korról, gróf Teleki Lászlóról, a francia színházművészetről, a zarnokság összefoglaló történetéről. Körmondatokban. Három hosszú mondat, majd egy frappánsan rövid – ez a Cs. Szabó-féle recept.

Már forr az Újházi-leves, finom az illata. Illyés nagy szeretettel üdvözli Csét. Születésnapja alkalmából pohárnyi vörösborral köszönti fel „a magyar parasztkormány” nevében. Előkerül bársonnyal bélelt dobozából az aranyozott babérkoszorú, amit Illyés néhány napja kapott a knokkei költőfesztiválon. Előlépett egy Fülöp-szigeteki poéta, és fejére helyezte a koszorút. Illyés csak annyit morgott franciául: „Inkább még egy kis hajat rakott volna a fejemre.” A koszorú fémlevelei szúrnak. Illyés azonban most az ünnepelt fejét illeti vele. Csé meg van hatva.

Az előadás baj nélkül lezajlott. Még Gara is statisztált, római katona volt, tógában. Kicsi, csúnya római légios. Senki sem sült bele a veretes mondatokba. Kovács Veronika királynői volt és enyhén pösze, a közönség tapsolt. Az első sorban ott ült Csé, a filozófus Gabriel Marcel és Auer Pál, a kommunista hatalomátvétel elől emigrált hajdani párizsi magyar követ, mellette a rendszer kegyeltje, Karinthy Cini. Hátrább Illyés ifjúkori francia költőbarátai, továbbá Flóra, Ika meg mi. Rousselot, Frénaud, Chaulot és Charaire az est befejezéseként a legközelebbi kocsmába hívták meg a szerzőt. Sűrű vörösborozás, hátba veregetés és hangos tréfálgatás közepette vigadtak. Illyés néhány órára még a hazai gondjait is elfeledte. Talán így borozna hetente e kompániával, ha 1926-ban nem tért volna vissza Magyarországra. De másként szólna akkor a XX. századi magyar irodalomtörténet.

Miskolczy Ambrus

MIRCEA ELIADE „NÉPHIMNUSZ”-A

A BÁRÁNYKA

*Havas csúcsától,
menny kapujától
völgyi vidékre
jő, jődögél le
három kis pásztor
ki-ki falkástól.
Köztük egy moldvai,
vala egy vrancai
s egy odaáti
magyarországi.
Ezzel a vrancai*

*megáll szót váltani,
főzik azt össze,
hogy sötét este
moldvait megölik,
életét elveszik
több-szebb juháért,
göndör kosáért,
kezes lováért,
komondoráért.
De a kis kunkori
báránka rítton-rí,
nap ihol harmadik
száll, hogy panaszkodik,
nem eszik, nem iszik.
Barikám, gyönyörű,
szép gömbölyű fejű,
harmadik nap ihol
mind csak panaszkodol,
nem eszel, nem iszol;
beteg is vagy talán,
fekete barikám?
Jó gazdám, hajtsd át,
tereld a falkát
berekbe mielőbb,
leljünk ott legelőt,
te meg hús pihenőt.
Gazda, jó gazda,
szólít ugatva,
szólítgat más is,
leghűbb kutyád is.
Mert az a vrancsai
el akar veszteni,
életed veszi el
az magyar-földbelivel.
Báránkám, mondjad,
ha már táltos vagy,
mondjad fennen meg
mind a kettőnek,
muharos halmon,
ha meg kell halnom,
tegyenek itt le,
engem a földbe,
itt a karámnál,
az esztenánál,
hadd halljam, messzi
kutyám ugatni.
Még csak egyet kérj:
legyen fejemnél*

furulya, makkfa,
oly lágy a hangja,
furulya, csontból,
olyan búsan szól,
furulya, bodza,
szól tűzlobogva!
Ha majd felkél a szél,
ha majd sípjukhoz ér,
juhom mind összeáll,
vércsöppet sírdogál,
meggyászol majd a nyáj.
Én gyilkosimról
pedig ne is szólj:
mondjad el fönnen,
esküdni mentem,
világszép mátkám
tündérkirálylány;
hogy összeadtak,
lehullt egy csillag,
a vőfélyem volt
a nap meg a hold,
volt a násznépem
fenyőfa szépen,
nagy hegyek – papjaim
s a muzsikásaim
ezer madárka
s csillag – a fáklya!
Ha pedig látnál,
előtalálnál
anyókat, édest,
gyapjúkötényest,
hogy futton-futva,
könnyeit ontva
mind tudakolja:
„Ki küld nyomába,
ó jaj, ki látta
azt a napfény-szép
pásztorlegénykét?
Derekán övnek
gyűrűt viselhet,
tej habja drága
két szép orcája,
a bajuszkája
búza kalásza,
a hajacskája
hollónak szárnya,
szeme sötétje
szeder gyümölcse.”

*Barikám, szánd meg,
te őt sajnáld meg,
mondd neki fönnen,
esküdni mentem,
világszép mátkám
tündérr királylány,
de azt ne mondjad
már az anyónak:
lehullt egy csillag,
hogy összeadtak,
fenyőfa szépen
volt a násznépem,
nagy hegyek – papjaim
s a muzsikásaim
ezer madárka
s csillag – a fáklya!*

(Illyés Gyula
fordítása)

A román nemzeti himnusz többször változott a történelem során, az viszont nem, hogy a MIORITA (ejtsd: Miorica; magyarul: A BÁRÁNYKA) című költeményt másfél évszázad egymást követő generációi a nemzet kulturális összetartozása alapvetésének tekintsek. A MIORITA olyan „népballada”, amelyet különböző népballadákából Vasile Alecsandri, „a nemzeti költő” 1850 táján öntött formába, viszont a tankönyvek révén refolklorizálódott, és óhatatlanul ez emelkedett minden változat zsinórmértékévé. Ez a mioritikus diskurzus alfája és ómegája. Magyarra többen is lefordították. Valamiféle költői erőpróbaszámba is mennek ezek a fordítások. Illyés Gyula fordítása a legismertebb. Személyes érzelmek is vezették a magyar költőt a román ballada tolmácsolásakor. „A BÁRÁNYKÁ-t – a MIORITÁ-t – valóban az egyszerű román nép univerzumának mély átérzésével véltem átadni a magyar népnek, már csak azért is, mert hasonlóan a ballada gyönyörű pásztor hőséhez, az én nagyapám is juhnyáját terelgetett valaha.”¹ 1978-ban vallott így Illyés Gyula, ama bizonyos 1977-i karácsonyi cikk után, melyben a nemzeti kisebbségek apartheidorsáról írt.

Ez a biedermeier-romantika igényeit oly messzemenően kielégítő mű mint a román nép alkotása a román irodalmi panteon díszhelyére került, és a nemzeti mítosz kultusz fő tárgya lett. A mítoszképző exegézis a nemzetközileg ismert tudós sztár, Mircea Eliade munkásságában érkezett el a legmagasabb szintre, szépirodalmi és tudományos téren egyaránt. Ha ebbe a kitágított térbe belépünk, mindinkább úgy érezzük, hogy a nagy mitológus prófétai mezbe öltözött, és túllépett a mítoszon is. Az első világháború utáni fiatal nemzedék ideológusa volt, aki az emigrációban az egész nemzetévé akart emelkedni.

Mircea Eliade útja a folklórhoz

Az első világháború utáni nagy kiábrándulás és az értékek viszonylagosságának érzékelése Nyugaton az izmusok tobzódásában, Romániában a transzcendencia lázas keresésében, sőt hajhászásában jelentkezett. A szorongás élménye nemzedéki jelleget is öltött. Legalábbis Eliadét mint e nemzedék ideológusát gyötörte a kétely, hogy vajon nemze-

dékének lesz-e ideje teljesíteni hivatását. Attól félt, hogy nem, és ezt talán csak fokozhatta a hivatás kialakításának bizonytalansága. A korábbi nemzedékek ugyanis teljesítették küldetésüket: megteremtették Nagy-Romániát. Az első világháború és ami utána következett lehetővé tette „Románia számára a nemzeti konszolidációt”, ugyanakkor „*félelmetes ellentmondásokat okozott*”. Összeomlott „*a végtelen haladás mítosza*”, megbukott az, amit racionalizmusnak neveztek. Az új nemzedék úgy érezte, magának kell mindent megteremtenie.² Így fedezték fel az ortodoxiát, a Kárpátokon innen és túl, egyidejűleg. Lázadás volt ez az individualizmus ellen, a metafizika bűvös vonzásában. Mert – írja Vasile Băncila, e nemzedéki nyugtalanság és újravágyás egyik teoretikusa – „*metafizikában az individualista perspektíva katasztrófa. Extraperszonális formába kell lépned; ez a család, a társadalom és főleg a vallás. Akkor minden értelmet nyer*”.³

Mintha Blagát vagy magát Eliadét hallanánk. A ciorani nemzedék szellemi vezérének számító Eliade és az előző nemzedékhez tartozó Lucian Blaga között szorosabb a szellemi rokonság, mint első látásra gondolnánk, de nagy a távolság is.* (Ezért van, aki Blaga hatását hangsúlyozza, míg más tagadja ezt.)⁴ Irodalom és tudomány viszonya azonban Eliade eszmevilágában hasonló ahhoz, amelyet irodalom és filozófia foglal el Blaga életművében. E kétirányú tevékenysége egymástól – saját vallomása szerint is – elválaszthatatlan: egyazon felismeréseit próbálta mindkét – olykor egymásba játszó – szinten érvényesíteni. Így lehetett egyszerre mítoszértelmező és mítoszeremtő, és ezért van, hogy mint író és mint vallásfilozófust egész életén át foglalkoztatta a MIORITA, pontosabban az, amit annak kapcsán el akart mondani. Mindvégig valamiféle ún. román létezési mód kialakításán fáradozott. E vágy és törekvés az 1920-as években fogant meg benne. De amíg Blaga a román „létélményt” megfegyelmezett eszmék gondolati építményébe zárta, Eliade a megfegyelmezhetetlen spontaneitás robbanékonyságával kereste az önkifejezés formáit. Az átélés révén akart felszínre hozni mindent, amit csak lehet, ennek technikáit és céljait éppen egyik 1934-es esszékötetének a címe érzékelteti: OCEONOGRAFIA. Regényeiben kísérletezett önmagán és másokon, a tudományban rejtelmes hermeneutikát dolgozott ki.⁵ Az eredetien és az autentikusan keresztül akart eljutni az eredetihez és az autentikushoz, a spontánon keresztül a spontánhoz, és önmagát azáltal is univerzálisnak érezte, hogy olyan néphez tartozott, amelynek dicsősége a dákok révén megelőzte Rómáét.⁶ Hiszen az őstörténet, a protohíória a germán és latin népekkel tesz egyenlővé, ami azért is sorsdöntő jelentőségű, mert ha Európában új diszciplínák alakulnak ki, nem a középkori múltú népek kerülnek előtérbe, hanem a protohíóriára visszatekintők.⁷ És büszkén vallotta Eliade azt is, hogy míg a román őstörténet vetekedik bármelyik európai nép őstörténetével, a román folklór felülmúlja folklórjukat.⁸ A dákoromán kontinuitás a román nacionalizmus legitimációs sémája, de Eliade számára a nemzeti mozzanaton túlmutató mitikus távlatokat nyitó valóság is. A mítosz az eredetekhez való megtérés eszköze – mint ezt többször is kifejtette.⁹ Láttuk a mítosz meghatározását is: láttuk, hogy mítosznak minősítette a haladásba vetett hitet. Így Eliade kapcsán is elmondható: a mítosz minden és semmi.¹⁰ Kérdés: mire használják.

* Eliade a sajtóban, 1937-i úti beszámolójában, így vallott a Blagához fűződő – nagyon is összetett, mint látni fogjuk, közvetlen hatásokra le nem egyszerűsíthető – viszonyáról: „*Hosszú és nagyszerű beszélgetések után térek haza az éjszakában. Mennyire csodálok bátorságát, királyi nemtörődömségét a »szakemberekkel« szemben! Noha egész sor »felfedezést« hordok fejemben, nincs bátorságom, hogy leírjam és közzétegyem, amíg nem ellenőriztem minden adatot, és nem néztem át mindent, amit addig arról a problémáról írtak. Ily módon öt-hat évet töltök egy olyan tudományos könyv megírásával, amellyel három hónap alatt kellett volna elkészülnöm.*” (AUTOBIOGRAPHY. II. Chicago–London, 1988. 29.)

Mivel Eliadét a valóság megismerésének ontologikus szomja jellemezte, aligha hihető, amit Eugène Ionesco állít: Eliade „beletörődött tudós mivoltába”,¹¹ ez legalábbis addig semmiképp nem jellemezte, amíg emlékiratait meg nem írta. De addig, amíg erre a lelki fordulatra sor nem került, a mítoszépítés ígézetében élt. Eliade barátja és csodálója, Constantin Noica értelmezi így és építi tovább mesterének programját: a mester, mármint Eliade – hangsúlyozza Noica – olyan, mint Parsifal, a félelem és gáncs nélküli lovag, aki a beteg király udvarába érkezve egyetlen szóval mindent életre kelt. De ő nemcsak egyetlen kulcsszót mond ki, hanem megpróbálja valamennyit. Minden babonát, minden hiedelmet sorra vesz, és beleköltözik, és a hatalmas leltár elkészítése után minden elemet a maga sajátos jelentésében helyez el, demiurgoszként, mert számára a nagy elvek és az istenek tétlenek, *dii otiosi*. És aztán megújul az ember és világa, az embereknek pedig – platóni módon – emlékezniük kell a dolgok teremtésének idejére, így azután nyugodtan alkothatnak. A profánum által pusztított világban Eliade minden prófétánál, minden tudósnál egyetemesebb érvénnyel figyelmeztet, hogy – az ész hatalma ellenére – ez a világ nem lesz sem világ, sem kozmosz, ha nem tudja, mi a *pietas*.¹² Irgalmatlan politikai program ez, még akkor is, ha – mint látni fogjuk – hirdetője az apolitikus intellektualizmust és a politikai marginalitást választotta. De személyes választása ellenére programja az ideológiai térben minden lerombolását és újraépítésének ígéretét jelenti: a nyugati demokratikus modellel és a kommunizmussal való szembe fordulást egyaránt képviseli. Jelzi az utat a legújabb kori román történelem ösvényén, amelyen elvileg egymással összebékíthetetlen ideológiák és politikai irányzatok kötöttek illékony paktumokat, hogy azután a mindenkori rövid távú érdekeknek megfelelően sárba tiporják, majd az idők és a szereplők változásával újrafogalmazzák azokat. Eliade programja világosan reflektál erre a sajátos vonulatra: a Vasgárdától – ennek szeretetkultuszától – az antikommunizmuson keresztül a nacionálkommunizmussal való kölcsönös toleranciáig és cinkoskodásig, hogy aztán ennek is véget vessen a történelem, és most újrafogalmazódjék a viszony...

Eliade – és ennyiben igaza van Ionesconak – nem tudatosan politizált, hanem ösztönösen, és ezért nem tagadta meg és nem is kellett megtagadnia gárdista múltját, mint ahogy Noicának sem; de nem is tisztázta azt egyikük sem, mert nem kerültek olyan ideológiai pozícióba, hogy belső késztetést éreztek volna ennek megtételére.* Eliade így jobban érezte a mítosz viszonylagosságát, és ez rányomta bélyegét mítoszképzési technikáira, illetve arra is, ahogyan e technikákat otthon és külföldön, a külföldiek és a hazaiak számára alkalmazta. Viszont a mítoszkultusz örvénye olykor erkölcsi gátlásait is elfojtotta. 1983-ban arra a kérdésre, hogy mi a különbség a közönséges gyilkosság és a szakrális gyilkosság között, így válaszolt: „Az aztékok számára az emberáldozatnak az volt az értelme, hogy az emberi áldozatok vére a napistent és általában az isteneket táplálja és erősíti. Az SS számára emberek millióinak koncentrációs táborokban való megsemmisítése is értelemmel bírt, méghozzá eszkatologikus jellegűvel. Az SS azt hitte, hogy a Jót képviseli a Rosszal szemben. Akár a japán pilóta. Tudjuk, a Jó a náciizmus számára nem volt más, mint a szőke ember, az északi ember, az árja... A többi a Rossznak, az ördögnek a megtestesülése.”¹³

* Annál is kevésbé érezhették a késztetést, mert az üldöztetésből kikerülve, Eliade számára a Nyugaton készen kapott külső szabadság körülményei között, Noica számára pedig otthon, a maga teremtette és a rendszer által megtúrt belső szabadság világában, a mind 1944 előtt, mind – hatalomra kerülésük rövid intermezzóját leszámítva – azt követően üldözött gárdistákhoz való viszony tisztázása „irrelevánssá” vált.

Eliade számára a mítoszképzés fő területei: a folklór, a vallás és az irodalom. E területek számára megismerési (és egyben politikai) eszközök. Minket témánknál fogva elsősorban a népi kultúrához való viszonya érdekel. Ez több mint bensőséges. *„Csak kevés folklorista érti, hogy a népi emlékezet, a barlanghoz hasonlóan, olyan mentális tapasztalatok autentikus dokumentumainak őrzője, amely tapasztalatokat a jelen humán kondíció nemcsak lehetetlenné tesz, hanem még azt is lehetetlenné teszi, hogy elhiggyük őket.”*¹⁴ Márpedig a folklór – fejtegeti még 1937-ben – a halál utáni állapot felé is perspektívát kínál, hogy megtudjunk valamit: nem a lélek halhatatlanságáról, hanem túléléséről. Sajátos dialektikája van annak, ahogy ehhez a *post mortem* állapothoz viszonyulunk: az ész kényszerít arra, hogy azt firtassuk, mi lesz a halál után. Ha viszont nem vagyunk önmagunkhoz következetesek, *„lemondunk az egyik legnagyobb emberi dicsőségről: önnön sorsunk megértéséről. Elutasítani a halál utáni állapotról való diskussziót olykor szellemi restségre vall, és még gyávaságra is: mert ez a post mortem állapot akár dicstelen is lehet”*.¹⁵ A halál vállalása ezért tölthet el valamiféle pátoSSzal, sőt – mint a MIORITA-értelmezés kapcsán látni fogjuk – több mindennel is.

A folklór és a vallás kutatása racionális politikai számvetéssel is párosult. Amikor Eliade évekre Indiába ment tanulni, az ősi hindu hitvilágnak és a jogának szentelte magát, amivel nemcsak azt akarta bizonyítani, hogy egy román mi mindenre képes, hanem tudta: *„Ázsia újra belép a történelembe.”* Várta az archaikus kultúrájú népek színre lépését, és készült rá. *„Úgy tűnt nekem, hogy mi, románok meghatározott szerepet játszhatunk a két vagy három világ közelgő dialógusában: Nyugat, Ázsia és az archaikus népi típusú kultúrák között.”* Ezért a nyugati kliséktől éppen úgy elhatárolta magát, mint a hazai nacionalizmustól. Ugyanakkor *„a mi román kultúránk java részének paraszti gyökerei készítettek arra, hogy a nacionalizmust és a kulturális provincializmust transzcendentáljuk, és az »univerzalizmus« legyen a cél. Az indiai, a balkáni és mediterrán népi kultúra bizonyította számomra, hogy itt megvan ez az univerzalizmus, és ez a közös történelem (a paraszti kultúrák történelmének) eredménye, nem pedig absztrakt konstrukció. Mi, kelet-európai népek, képesek lehetünk hídfőként szolgálni Kelet és Nyugat között”*.¹⁶

A második világháború után bekövetkező nagy fordulat nyomán Eliade számára szertefoszlott a hídpolitika román állampolgárként való érvényesítési lehetősége. Programja előtt azonban új távlatok nyíltak. Az, hogy India függetlenné vált, és Ázsia belépett a történelembe, számára többet jelentett egyszerű politikai fejleménynél. Látta a keleti és nyugati szellemiség immár egyenlőségük alapján kibontakozó konfrontációjának lehetőségét. *„De a dialógus csak akkor lehetséges, ha a Nyugat helyesen ismeri és érti az igazi keleti szellemiséget, azaz annak vallásos mátrixát. Úgy érzem, hogy az, ahogy én úzom a vallástörténetet és a valláskutatás fenomenológiáját, a legalkalmasabb előkészület e közelgő dialógusra. Másrészt az archaikus világ, »a primitíveké«, amelyet évszázadokon keresztül tanulmányoztak az antropológusok. A nyugatiak számára az archaikus szellemiség megértése azonban még nehezebb volt, mivel feltételezte a mitikus gondolkodás minimális megértését.”*¹⁷ Hazai és külföldi tapasztalatai, hatalmas enciklopédikus tudása lehetővé tette e program kivitelezését. Párizsban nem tudott gyökeret eresztetni, mert vasgárdista múltja ott komoly teher volt, Chicagóban viszont nemzetközi hírű tudós sztár lett. A román népi kultúráról azonban nem szakadt el. 1970-ben tanulmánykötetet is kiadott a tárgyban. Közben jött rá, hogy a román népi kultúrával való foglalkozás identitása megőrzésének eszköze lett az amerikai melting-potban.¹⁸

A MIORITÁ-t Eliade nem Amerikában fedezte fel, bár nagy tanulmányát ott írta róla 1962–69-ben. Évtizednél is hosszabb története van ennek. Ez a történet a MIORITA ko-

rábbi – a fatalizmust hangsúlyozó – értelmezései elleni lázadással kezdődött, és a népballadának új értelmet adó interpretáció fokozatos kibontásával végződött. Az 1920-as években Eliade önnön „moldvaisága” ellen fordult. Még évtizedek múltán is úgy érezte, hogy lényé mélyén kemény harc dúl a moldvai szabadparaszti atyai ősöktől örökölt álmódosásra hajló természeté és a Duna menti anyai ősöktől eredő „szinte vulgáris vitalitás” között.¹⁹ Ez utóbbi íratta vele 1928-ban az ÎMPOTRIVA MOLDOVEI (MOLDVA ELLEN) című cikkét, amelyben Moldvának róttá fel a hősiesség hiányát a román irodalomban, azt, hogy szellemi szempontból ez az irodalom „egzaltált középszerűség”, hőseit önmegadás jellemzi, és ezért más példák híján, „legyőzött személyek légkörében nőünk fel”.²⁰ Eliade nem említette a MIORITÁ-t, de mintha csak a kor nagy irodalmi kritikusanak, Eugen Lovinescunak akart volna válaszolni, aki a mioritikus pásztor magatartásában „a moldvai ethosz egészét” látta: „a reakció hiánya a külső erővel szemben a moldvai etnikus pszichológia sajátja”. És mivel a művészet a gyakorlatilag érvényesíthetetlen lelki erők szublimációja, amikor a társai előtt meghátráló pásztor saját temetését „ritka költői érzékkel” szervezi meg, akkor alkot – mert „az ilyen beletörődésekből, áttételekből és morális finomságokból születik a nagy művészet”.²¹ De míg Lovinescu, vérbeli nyugatos lévén, az 1920-as években írt nagy művében is – értetlenségig menő dogmatizmussal – fatalizmusként ítélte el a román kultúra keleti örökségét, az ortodoxiát pedig visszahúzó erőnek tartotta,²² Eliade – akit sokáig nem vonzott az otthoni ortodox román vallásos élet, és aki Indiában fedezte fel a vallásos szimbólika titkait,²³ továbbá ott ismerte meg „a kozmikus vallásosságot”²⁴ – tudós tapasztalatai birtokában az ortodoxia felé fordult. A halálélmény feldolgozása, a vallás metafizikai gyakorlata Eliadénál nem pusztán az ortodoxiából ered, hanem egyetemes vallásos tapasztalatokból, viszont ezeket akarva-akaratlan a MIORITÁ ortodoxizálásának szolgálatába állította – még akkor is, amikor a kereszténység előtti reflexeket látott benne.

Eliade MIORITÁ-értékelése az 1930-as években – hogy egyik 1936-os, a román sorsok-ról szóló cikkéből idézzük a gondolatot²⁵ – összefüggött az ortodoxiával összefonódó új román „ébredéssel”, azzal a „forradalmi lázzal”, amely felváltotta a korábbi reménytelenséget, és annak a mozgósító bizonyosságnak adott helyet, hogy a román fiatal, alkotó, építő népként lép a világtörténelem színpadára. A múlt is átértékelődött. Eliadét büszkeséggel töltötte el, hogy a különböző nációk közé szétszórta román nép meg tudta őrizni nyelvi és kulturális egységét, és aztán fél évszázad alatt olyan irodalmi és filozófiai nyelvet teremtett, amely nem marad el civilizált szomszédaié, a magyar és a lengyel mögött. Olyan népről van szó, „amely folklórájának termékenysége az egész középkorban és az újkor hajnalán a Balkán-félsziget egészét dominálta, és amely a Kelet-Európában évszázadokon át élő legendák százaiból a legszebb típusokat hozta létre (köztudomású, hogy a MANOLE MESTER és a MIORITÁ kiváló típusai a román folklórhoz tartoznak)”.²⁶

A világháború alatt Eliade balladaértelmezéseire a vaskárdista mozgalom halálkultuszát tovább éltető szemlélet nyomta rá a bélyegét. 1943-ban a MANOLE MESTER-hez fűzött magyarázataiban úgy látta, hogy a két remekmű a halál gondolatát értékesíti. „De a halál jelenléte nem negatív. A MIORITÁ-ban a halál nyugodt visszatérés »az övéihez«. * A MANOLE MESTER-ben a halál pedig alkotó jellegű, mint minden rituális halál. Különösen ez utóbbi balla-

* Egy rövid cikkváltozatban a MIORITÁ-ban a halál „boldog reintegráció a Természetbe. A halál kozmikus keretben való házasság, a feleség pedig magának a halálnak a revelációja”. (JURNALUL PORTHUGEZ SI ALTE SCRIERI. II. București, 2006. 338.)

dában leljük fel a halál hősi és férfias felfogását. A román nem keresi a halált, nem is kívánja – de nem fél tőle; amikor pedig rituális halálról van szó (háborúról, példának okáért), akkor boldogan néz elébe.”²⁷ Mivel a háború után a halált már nem a csatamezőn osztogatták, más jellegű anyagra lett szüksége Eliadénak, olyanra, amely jobban illett a helyzethez.

Mioritikus profetizmus?

A MIORITA a folklór termékenységét jelképezte Eliade számára, és ez még akkor is vizsgálatással töltötte el, amikor illúzióiból minden összeomlott, pontosabban: elenyészett mindaz a remény, ami Románia felemelkedéséhez fűződött. Igaz, úgy érezte, az emigrálással mégis a reményt választotta. De minek a reményét? Hiszen immár úgy látta: a románok sorsa hasonló a zsidókéhoz. „Mindig letiporják őket. Akkor én a próféták modelljét választottam. Politikailag nincs megoldás, pillanatnyilag: később.”²⁸ A román kulturális örökség megmentésének feladatát vállalta emigránstársaival, abban a hitben és meggyőződésben, hogy a kultúra a túlélés eszköze. Mert a kultúra nem felépítmény, hanem az ember sajátos kondíciója, az emberi lét velejárója, nem lehet embernek lenni kultúra nélkül. Folytatni kell tehát „néhány román érték megmentését, azokat, amelyeket otthon veszélyeztetnek, mint például a kutatás szabadságát, a vallás, a történelem és a kultúra tudományos tanulmányozását”.²⁹

A nagy feladat Eliade számára a próféta szerepének betöltése volt. Amikor ezt próbáljuk meg röviden jellemezni, egyben MIORITA-értelmezését is jobban megértjük, annak révén pedig a prófétai modell megvalósításának érvényességét és hitelét is. Amit Eliade prófétai modellnek nevezett – vagy hívei és epigonjai román profetizmusnak –, első látásra szofisztikált vagy egyszerűen csak túlfűtött politikai agitációnak látszik – egy kultúraellenes kultúrnyik, azaz művelődéspolitikai apparatcsik nyilván ezt is látott benne. A kívülállók, akik szenvedtek, jobban le tudták írni ezt a szerepet és a szerepvállalás eredményességét, mint maga a mester. Mert a leírás aktusával szabadságuk körét próbálták bővíteni. Gondoljunk Adrian Marino korábban már hivatkozott könyvére Eliade hermeneutikájáról. Vagy gondoljunk Constantin Noica idézett jellemzésére, annál is inkább, mert a remetei magányba húzódó filozófus olyan iskolát teremtett otthon, amely a kulturális túlélés, illetve a kultúrával való ellenállás programját élte – mondhatnánk, a *sola cultura* jegyében működött, ha ez a kultúrával takarózó formula a kényszerű passzivitástól nem lett volna idegen.

Eliade szerepvállalásának nagyságát és belső logikáját nem annyira az ő vallomásai, mint inkább az általa oly sokra becsült vallásbölcsele, Rudolf Otto³⁰ 1917-es híres könyvének alapján érthetjük meg. Otto ugyanis a vallásos érzés és élmény befogadásának és kiteljesítésének fokozatait Eliade számára is klasszikus érvénnyel és rá is vonatkozathatóan írja le. Az első fokozat az általános fogékonyságé, ami a tömegeket jellemzi. A másodikat a próféta képviseli, aki a Szellemet mint „belső hangot” és divinációt vallásos termelőerőként birtokolja. A harmadik szintet a Fiú képviseli, akit betölt a Szellem teljessége és személye, és aki tettei révén a megjelenő Szent divinációjának tárgya lesz.³¹ Ha mindezt nem felejtjük el, Eliadénak a MIORITA-hoz való viszonyát is jobban megértjük. Ezt a viszonyt az 1950-es években, a keserű történelmi tapasztalatok alapján elkezdte újrafogalmazni és prófétai szerepének következményeként is szemügyre venni.

Az érvényesülésért folytatott harc lekötötte Eliadét, de sikerei ellenére a román történelmet tragikusabbnak látta, mint valaha. „Kevés nemzet büszkélkedhet olyan történelmi balszerencséével, mint a román” – írta 1953-ban egy cikkben, immár a román kultúra sor-

sán eltűnődve.³² Ebben a cikkében megint a folklórt állította előtérbe. Miután a történelem megakadályozta a románokat abban, hogy bekapcsolódjanak az európai szellemi életbe, „a román szellemiség remekművei a folklór területén születtek; és noha a modern Romániának megadatott az a szerencse, hogy olyan zseniális költője legyen, mint Mihai Eminescu, mégis, a román líra és ballada remekműve a MIORITA és a MANOLE MESTER marad”. A folklór jelentőségét – Eliade szerint – még emelik azok a fejlemények, amelyek a benne rejlő hagyományok „értékesítése” mellett szólnak: Európa a vallásos újjászületés korszakába lépett, és megjelentek a történelem színpadán a keleti népek, elkerülhetetlenné téve a Kelet–Nyugat-dialógust. A román kultúra folklorisztikus alapjai egyrészt éppen az európai magaskultúrával való együttműködés lehetőségét kínálják, másrészt az archaikus gondolkodási formák iránti fokozottabb érzékenység lehetővé teszi a nem európai kultúrák jobb megértését, a dialógusban való aktív részvételt. A kozmoszsal való szolidaritást emelte ki Eliade mint a román nép beállítódásának ama mozzanatát, ami valamilyen menedéket kínált a történelem ellenében. A történelem ugyanis a kozmoszt és ritmusait nem bánthatta. Keresztény vonás ez vagy sem? Eliade 1953-ban igennel válaszolt. Mert „a románok ősei már keresztények voltak, amikor a román nép megszületett a történelem katasztrófái közepette. Így a kozmosz iránti szimpátia – a román szellem e sajátos vonása – nem pogány érzelmként jelenik meg, hanem a keresztény liturgikus szellem formájaként”. Előítélet ezt pogánynak látni. „Elég, ha a keleti egyház himnológiáját olvassuk, vagy húsvéti szertartásait figyeljük, ahhoz, hogy megértsük, mennyire szolidáris a Természet a krisztológikus titokkal, a Megváltó megfeszítésével, halálával és feltámadásával. A szenvedések hetében az egész Természet gyászol, aztán Krisztus feltámadásával diadalmasan újjászületik.” A román folklórt éppen ez a kozmikus liturgia jellemzi. A kijelentés példája és próbája a két említett népballada. „Mindkettő úgy mutatja be a rituális halált, mint a legnagyobb értéket, mint az emberi lét számára a legnemesebb beteljesedést.” A MANOLE MESTER az áldozat mítoszt teljesíti be. Az építmény lélekre tesz szert titokzatos úton, az áldozat révén.

Hogy mennyire ingoványos terepen mozog és ugyanakkor milyen szilárd alapokon áll az ilyen nemzetkarakterológia, a kijelentés valóságfedezete mutatja. Eliade szerint ugyanis az áldozattal való lélekszerzés rítusa csak a Balkánon ihletett népi alkotásokat, a görögök, szerbek, bolgárok körében. Művészi szempontból pedig a románoké a leg sikerültebb. „Jelentőségteljes tehát az, hogy a román népi szellem a legteljesebben éppen ebben, az alkotó áldozat mítoszában jutott kifejezésre. Még jelentőségteljesebb, hogy a másik remekmű, a MIORITA maga is egy halál mítoszt fed fel: a pásztor, bár kedvenc báránya figyelmezteti, hogy társai meg akarják ölni, önkéntes áldozatként fogadja el a halált, kozmikus nász értelmét adva annak, azaz a sorssal való megbékélés legnagyobb értékével ruházza fel, és azzal, hogy visszaintegrálódik a természetbe, amely nem pogány természet, hanem liturgikusan megszentelt.” Archaikus és keresztény szemlélet ez; lényege: „a halál a legnagyobb áldozat, titok, amelyben az ember megvalósítja önmagát, az e világbani létezés módjának magasabb formájára tesz szert”. A románok így kerülnek közelebb Istenhez. És a jelenség ma is él. Mert 1917-ben Olténiában az utak mentén gyertyát gyújtottak, hogy a moldvai Mărășești-nél elesett hős hozzátartozók előbb még hazatalálhassanak, mielőtt végképp átlépnek a másvilágba, és Eliade hallomásból úgy tudta, hogy a sztálingrádi halottaknak is hasonló ceremóniát rendeztek. „Mindez pedig azt jelenti, hogy a halál mítoszai – önfeláldozás titka – még élnek az egész román nép lelkében.” És ez biztatás a jövőre, mert „egy kultúrának annál nagyobb esélye van az egyetemessé válásra, minél bátrabban veti fel a halál problémáját”. Ezért, ami eddig a románok balszerencséje volt, az a holnap történelmében a túlélés esélye lehet...³³

Arra, hogy Eliadénak ez a megnyilatkozása milyen mélyen gyökerezik a Vasgárda ethoszában, vagy abban, amelyből a Gárda merített, még visszatérünk. Most Eliade belső nyugtalanságát emelnénk ki. Maga is érezhette ugyanis, hogy a problémát (a halál, illetve a halál értelmének kérdését) nem oldotta meg. Nem is oldhatta, mert történeti perspektívába helyezte. A megoldást az kínálta, ha a történelmi síkról még inkább áthelyezi vallástörténeti síkra. Oda, ahol otthon volt mint próféta. Így született tudományos nagyesszéje, a MIORITA-esszé. A dolgozat elméleti alapjai az 1950-es években épültek meg, amikor Eliade számára az egyszerű halálkultusz és a *post mortem* lét dicsőítése mellett az e világhoz szorosabban kapcsolódó halhatatlanság került előtérbe. Egyetemes, főleg hindu tapasztalatok alapján általánosított: „*a halál archaikus értékesítése a spirituális megújódás legmagasabb eszközeként olyan beavatási forгатókönyvet jelent, amely a nagy világvallásokhoz kapcsolódik, és amelyet a kereszténység is felhasznált. Ez az alapvető titok, mely minden vallásos tapasztalatban jelen van. De vegyük csak jobban szemügyre e titok végső következményeit: ha már itt, az e világon megismerjük a halált, ha számtalanszor meghalunk, hogy valami másért újjászülessünk, ebből az következik, hogy az ember itt, ezen a földön már olyasmért él, ami nem a földé, ami részese a szentnek, az istenségnek, úgyszólván a halhatatlanság kezdetét éli, és egyre inkább bekerül a halhatatlanságba. Következésképpen a halhatatlanságot nem úgy kell felfogni, mint post mortem túlélést, hanem mint olyan helyzetet, amely állandóan újratereinti önmagát, amelyre készül az ember, és amelynek már az e világon részese. A nem halált, a halhatatlanságot olyan határhelyzetként kell felfogni, olyan eszményi helyzetként, amelyre az egész lényében törekszik, hogy állandóan meghódítsa, halálával és feltámadásával*”.³⁴

Eliade Chicagóban feltámadt – mégpedig valamiféle Orpheusz szerepében, amikor DIONISZ UDVARÁBAN című nagy elbeszélésében átélte, átfogalmazta és papírra vetette Orpheusz és Eurüdiké mítoszát. Ezzel a címmel 1966-ban Madridban adott ki először egy kötetet, majd 1981-ben Bukarestben – nemzetpedagógiai céllal. A cím szimbolikus, jelzi: Dionüszosz világában vagyunk. Maga az elbeszélés megfelel az eliadei fantasztikum forгатókönyvének. Pontosabban, ahogy N. Steinhardt kifejtette: a keleti fantasztikus elbeszélések modelljének.³⁵ Míg ugyanis a nyugati modellt a váratlan szürrealista fordulatok jellemzik, az e világon túli más világokban zajlanak az események, a keleti modell fő eleme a titokzatosság, hősök és olvasók a lét végső titkaira keresnek választ. Eliade fantasztikus világa ugyanazt példázza, mint hermeneutikája: a szakrális és a profán kettősségét, valamint azt, hogy a szakrális a profánban is jelentkezhessen – a kiválasztottaknak. Ebben az elbeszélésben pedig Eliade szépírói tevékenységének valamennyi témája jelen van: a csoda felismerhetetlensége, az antihős lelki regressziója, a sors adta iniciáció, majd férfinak és nőnek az ősi tökéletességbe való reintegráció révén „égi nászokkal” megvalósuló misztikus egysége – fejtegeti odaadó tanítványa, még Eliade életében.³⁶ Mi pedig ehhez hozzátehetjük, hogy van benne valamiféle obskúrus didaktika, a szimbolikus cselekedetek dekódolhatósága és megfeleltethetősége a Mester múltbeli életmózanatainak és tapasztalatainak, annak, ahogy ezeket megpróbálta feledtetni és mégis továbbadni.

Adrian (= Orpheusz) autóbalesetben megsérül, és amnéziában szenvedve keresi a kiutat az élet labirintusából, költői tehetsége Leanára (= Eurüdiké) száll át, aki bukaresti kocsmákban, nyári kerthelyiségekben énekel, mert ez lett a sorsa, amelynek engedelmessé válik. Éneke: DIONISZ UDVARÁBAN, amelyről hallgatói és csodálói nem tudják, ki szerezte, azt sem, hogy népdal vagy énekmondók szerzeménye, vagy pedig valami régi románc. 1936–37-ben lemezen is kiadták! Az énekesnő körül pedig valóságos mitológia alakult ki, „*magatartását művészi kifejezéssé transzfigurálta*”, autentikus melankóli-

ával! A háború előtt eltűnt. Adrian közben egy szállodában keresi azt a helyet, ahová el akar jutni, eközben jeleket lát, és egy hölgy elmondja, amit nem igazán hisz el neki: „*egyazon dolog, ha egy liftben fel- vagy lemegy az ember, csak az irány más*”. A kronológia szimbolikus, akár a kifejezések. A lemez a Vasgárda aranykorában jelent meg, amikor úgy tűnt, a mozgalom a jövő, és önfeladtnak lehetett énekelni, azt vallva és hirdetve, hogy az ének átszellemít. Az autentikus melankólia és színéváltoztatója Cioran volt, aki Párizsban tűnt el, Eliadét pedig 1938-ban a csíkszeredai börtönbe internálta a királyi diktatúra, hogy aztán barátai elintézzék a londoni, majd pedig a liszaboni diplomáciai állást. Amit a szállodában bolyongó Adriannak mondanak a liftről, a fasizmusról és a kommunizmusról szól. Több mint szimbolikus Adriannak az a kijelentése, hogy amikor a személyes emlékezet eltűnik, akkor átadja helyét a kulturális emlékezetnek, más szóval: az őstörténetnek, amelyet az ember magában hordozhat. A költészet pedig több mint megismerés: „*mindenekelőtt politikai módszer*”. És: „*Ha már a költészet sem segít, akkor nincs mit tenni. Mindent megpróbáltam: vallást, morált, próféataságot, forradalmat, tudományt, technológiát. Mindent, együtt és külön-külön, és nem sikerült. Nem tudtam megváltoztatni az embert.*” Ez tehát az egykori próféta, az ifjú Eliade, aki új embert akart, akár a Vasgárda. „*...költő voltam. Nincs más identitásom*” – mondja Adrian, akivel így az idősödő Eliade a fiatal legionárius apológiáját nyújtja. Adrian is azt keresi, amit tudós alkotója: szoterológiát, a megváltás tanát. Viszont nem szabad visszanézni – hangoztatja Leana. Ő – a halál angyala (akár a MIORITA királykisasszonya) – megtette, amit lehet, amikor éjjel énekelte, „*a szó mágiájával*” hirdetve „*a név nélküli boldogságot*” (*beatitudine fără nume*). Ez a névtelenség arra utal, hogy nem a mennyei, a keresztény boldogságról van szó, mint azt a *beatitudine* szó önmagában jelenthetné. És ezt éjszaka énekelte, mert az emberek közül egyeseket csak akkor lehet megszelídíteni. De hát különben is „*az ember megváltoztatását, mutációját nem fentről lehet elkezdeni, nem az eliteknél, hanem alulról, a közönséges embereknél, akik kerti vendéglőkben és kocsmákban töltik az éjszakát*”. Ez az éjszaka a kommunizmus éjszakáját jelentheti az olvasó számára. De Eliade számára jelenthette a Vasgárdát üldöző időszakokat is. Az önfelejtés és az emlékkörző hűség hatja át a DIONISZ UDVARÁBAN mitológiáját. Ennél az elbeszélésnél aligha lehetne Eliade nagy MIORITA-tanulmányának jobb elő- és utótörténete, egyszerre vallástörténeti és vallásos jellegű.

Mioritikus teológia?

Eliade nagy MIORITA-tanulmányában nincs indulat és gyűlölködés, ám – mint látni fogjuk – talán nem minden szellemi csúsztatás nélkül különítette el és rangsorolta az addigi magyarázatokat.³⁷ Az ún. történeti tájékozódást azok képviselték, akik konkrét eseményhez akarták kötni a balladát, mint O. Densușianu. A második irányzat azoké a folkloristáké, akik egész sor változatot tártak fel a terepen, és a balladát a román kultúra összefüggéseiben értékelték – mint tette azt D. Caracostea, I. Diaconu, A. Fochi. A harmadik irányzatot azok a költők és filozófusok alkotják, akik a román lélek és a román létezési mód kifejeződéseként értékelték a költeményt. Eliade természetesen azokat emelte ki, akiket a vulgármarxizmus az obskurantizmus képviselőiként bélyegzett meg. Nem botránkozott meg azon, hogy Diaconu – aki Vranceában több mint 1600 informátort bírt szóra – arra a következtetésre jutott, hogy a népi alkotónak analfabétának kell maradnia tapasztalatainak „primitivizálása” érdekében. És – természetesen – egyetértően idézte Eliade, hogy Diaconu szerint a ballada a pogány népköltészet maradványa, hiszen a pásztor „*a földi lét felszabadítását nem a vallásban, hanem a Természetben kereste*”.

Eliade együtt érző figyelmet szentelt az ún. metafizikai megközelítéseknek. De nem tudni, hogy a kegyelet hiánya, figyelmetlenség vagy a tárgyhoz való ragaszkodás miatt írt alig valamivel többet Lucian Blagáról, mint Dan Bottáról. Míg a harmincas években Blaga eredetiségét hangsúlyozta Frobeniusszal szemben, és később is hangoztatta, hogy az autochton örökséget szerencsésen először az ő filozófiája fejezi ki,³⁸ most (a nagy tanulmány írása idején) úgy véli, hogy „mivel szerzőnk Frobenius elméletét karolja fel és alkalmazza a táj és a kulturális stílus kapcsolataira”, a „mioritikus tér” egyszerre termeli ki és zárja korlátok közé a román szellem sajátos termékeit: „A halál szerelme a román szellemiség sajátos vonása.” Ugyanakkor Eliade annak hangoztatásával védi Blagát és Bottát, hogy következtetéseiket lehet kritizálni, el is lehet vetni, de módszerüket nem lehet elutasítani azzal az ürüggyel, hogy új értelmeket fedeznek fel és vezetnek be az archaikus szellemi univerzumba. Mert „a MIORITA olyan analóg alkotási folyamat eredménye, amely egy bizonyos korban az ősi rituális magatartást költői remekművé változtatta, ez pedig új jelentéseket hordoz, és gazdagabb, valamint »magasabb« üzenetet közvetít”. Egyébként – hangsúlyozza Eliade – Blaga és Botta nem vállalta a tudós és folklorista felelősségét, úgy vélték, eljárásuk jogosult, mert a mélyebb jelentéseket csak bizonyos spekulatív szinten mozogva lehet feltárni.

Mindennek ellenére Eliade úgy véli, hogy Constantin Brăiloiu 1946-ban rövid, de annál fontosabb cikkében „csodálatosan” fejtette ki az ellenvéleményt.³⁹ Írása korszakalkotó eszmetörténeti dokumentum. Eliade értékelésében Brăiloiu és a szociológus Henri H. Stahl – akinek a nagy zenetudóshoz hasonló álláspontját a következő fejezetben mutatjuk be – érdeme a ballada „előtörténetének” feltárása. Csakhogy a költői alkotást nem lehet előtörténetére visszavezetni – hangsúlyozza a dicséretet illetően módon viszonylagossá tevő Eliade – , mármint „azokra a magatartásformákra, rítusokra és hiedelmekre, amelyek időben megelőzték, és költői tartalmának egyik részét alkották”.

Mircea Eliade 1962-ben írta MIORITA-tanulmányának első változatát. Két évre rá jelent meg A. Fochi hatalmas MIORITA-gyűjteménye. És ez a mítosztörténészt csak megerősítette abban, hogy a MIORITA a legnépszerűbb román népballada, saját dallammal. Az egész román népé. Ez áll a legközelebb „a román lélekhez”. Ezért „nem teljesen önkényes, hogy egyes modern szerzők a román népi szellemiség archetípusának rangjára emelték a MIORITÁ-t. Amikor ennek eredetiségét hangsúlyozták, az egész nép kíváncsi volt az eredetükre. A »mioritikus« jelző az írástudók találmánya: a mioritikus világot viszont a nép önálló és semmi máshoz nem hasonlítható univerzumnak érezte. Végül is elmondható, hogy meglátták a balladában a román lélek példaszertű megnyilvánulását. De az igazi probléma e kivételes megnyilvánulás exegézisével kezdődik”.⁴⁰

Fochi gyűjteménye azonban felvetette egy ellentmondás lehetőségét. Mert bár a MIORITA valóban általánosan elterjedt, Erdélyben túlnyomórészt csak kolindaváltozata ismeretes: a pásztor végrendelete. (Ebből arra lehet következtetni, hogy Erdélyben született ez az alapmotívum, aztán Havaselvén és Moldvában gazdagodott, többek között a halál-házasság motívumával, ami a nemzetkarakterológiai exegézis fő tárgya lett. Akkor tehát a néplélek nem egyformán oszlott meg? – kérdezhetnénk.) Eliade a különböző lehetséges következtetések közötti feszültséget a balladamag ősiségének hangsúlyozásával oldotta fel. A pásztor végrendelete, mivel az Macedóniában is felbukkan, jelzi Eliade számára is, hogy a változat a dialektális szétválás előtt született. Eliade – hangsúlyozva, hogy miután már Bartók Béla is kimutatta, milyen ősi forrásból fakad a kolinda, és a kolindák jelentős részének semmi köze a karácsonyhoz – arra a következtetésre jut, hogy a MIORITA a régi vallási univerzumban gyökerezik, tehát mégis általános. A pász-

tor rituális készülődése a posztegizisztenciára – kérése, hogy juhái közelében temessék el – teszi lehetővé a kozmikus táj utólagos kiteljesítését és tündéri házassággá való transzmutációját. „Kozmikus” ceremóniáról van szó, és nem szokásos halottsiratásról, amely utóbbit a báránka panaszkodása helyettesíti. A balladának a kolindában átörökített balladamadagból való további fejlődését a halál mitológiája és a halotti rítus tette lehetővé. Az erőszakosan megszakított életet házassággal kell teljessé tenni – emeli ki Eliade, hozzáfűzve, hogy a népi költő ezekből a mindentűt ismert szokásokból nyert ihletet. De nincs igaza Brăiloiunak – érvel –, amikor a tárgyak és szertartások szubsztitúciójáról szolt. „Mert a »mioritikus nász« olyan kozmikus keretben, olyan fenséges módon celebrálják, hogy a halál eseménye elveszti közvetlen jelentését, amely a halottsiratókban még megvolt, és addig nem sejtett perspektívát fed fel.” – Brăiloiu azonban a pásztor pesszimista voltáról szóló kliséet csak egy másikra, optimista klisére cserélte, amikor a védekezés gesztusát hangsúlyozta.

Abban, ahogy Eliade Bartókra hivatkozott, van némi turpisság, bár pontosan adta vissza a zeneköltő véleményét, és jól érzékeltette, hogy mennyire elbűvölte őt a román folklór. A MIORITA viszont – úgy tűnik – már nem annyira. Bartók Béla erdélyi útjain sok MIORITA-kolindaváltozatot gyűjtött, és kolindakötetében kilencet a 10. szám alá csoportosított. Van köztük régi archaikus kolinda, van Alecsandri-féle változat lényegtelen eltérésekkel, és ennek töredékei. Ezek a töredékek olyanok, mintha valaki az iskolában tanulta volna a költeményt, de már csak az első néhány sort tudná felidézni. Valószínű, hogy Bartókot nem igazán vonzotta a MIORITA. Nem vonzotta a romantikus halálkultusz. És taszította a biedermeier idill. Egyszóval nem kért a halálmisztikából. (Számára elég volt ebből az első világháború és Balázs Béla könyve.)⁴¹ Mindez persze megint csak feltételezés. Alapja az, ahogy Bartók Alecsandri folklórkötetét olvasta, pontosabban az, ahogy az olvasást rekonstruálni lehet.⁴² Ebben a kötetben ugyanis Bartók sok költeményt kiszótározott, az ismeretlen szavakat aláhúzta, magyar megfelelőiket kiírta a lapszélre; a MIORITA szövegében viszont egyetlen szót sem húzott alá, mintha nem is olvasta volna. Amikor pedig sajtó alá rendezte a maga által gyűjtött MIORITA-változatokat, akkor megadta a különböző egyéb, már korábban ismert változatok előfordulási helyét. Alecsandri kötetére nem utalt, nem vette fel a bibliográfiába, amikor a 10. kolindaváltozatainak előfordulási helyét megadta. Márpedig ismernie kellett. G. Dem. Teodorescu gyűjteményéből A BĂRĂNYKA-változatot, amit fel is vett bibliográfiájába, és e gyűjteményt forgatva nyilván látta és olvasta, hogy Teodorescu a ballada címe alatt zárójelben utal Alecsandri kötetére.⁴³ Egy kolindagyűjtemény BĂRĂNYKA-jának első soraiban rögtön észrevette Bartók a sajtóhibát, és azt is, hogy a pásztor végrendeletében baj lehet a ritmussal.* Brăiloiu balladagyűjtésében viszont semmit sem jelölt, bár éppen egy BĂRĂNYKA-változattal indul a kötet.⁴⁴

Bartók gyűjtésében két Alecsandri-féle kolindát is találunk. Az egyik (10 a.) 43 sor, a másik (10 b.) 63 sor, az Alecsandri-féle „eredeti” pedig 123 sorból áll. Mindkét Bartók-féle kolindában testvérek szövetkeznek, az egyikben még (10 b.) refrénként is megismétlik, hogy a három pásztor három testvér, és ebben az *ungurean* helyett *ietăgan* szerepel.

* BA, Sabin V. Drăgoi: 303 COLINDE CU TEXT ȘI MELODIE. Craiova, é. n. 62. Oldalhúzással jelölte a következőket, és lapszéli megjegyzéssel:

„Toporelul meu

Mie să mi-l puneti [Bartók ceruzával:] ritmus?!

În mâna dreapta.”

Elképzelhető, hogy ez az Alecsandri-féle változatban előforduló *ortoman* (derék, bátor) szóból származik.* Az *ortoman* szóval jellemezte Alecsandri az áldozatnak kiszemelt pásztorfiút. Az énekes viszont nem értette a szót, és átalakította, és mivel a kolinda szent szöveg, nem lehet rajta változtatni, így benne maradt az értelmetlen szó – a változtatás és szövegűség dialektikájának jeleként. A Bartók-féle hosszabb változatban (10 b.) nemcsak a pásztornak azt a végrendelezését találjuk meg, hogy juhait közelében temessék el, hanem azt is, hogy meghagyja a báránynak: az őt kereső anyjával közölje házasságát és a csillaghullást is. (A giccsszemlélet azért dicsőítette a pásztor, hogy anyját – az Alecsandri-féle változatban – ettől a hírtől megkímélte, és ez a népi értékekhez ragaszkodó egyszerű ember eredendő jóságát fejezi ki.) A (re)folklorizálódott műköltészeti termékek mellett Bartók öt archaikus kolindát (10 c–g.) is talált. Ezek lényege: a pásztor fölött törvényt ülnek, vagy csak egyszerűen elhatározzák a halálát, mire a pásztor röviden rendelkezik. Van olyan változat, amelyben azt kéri, hogy ne is temessék el, van olyan, amelyben elföldelését kéri, de a lényeg: mindenképpen hagyják a juhok közelében, hogy hadd hallja bárányai játékát (bővebb változatokban: a furulyáját is tegyék mellé, hogy hadd játsszon rajta a szél).

Nem tudni, mi lehet az oka annak, hogy Bartók nem vette figyelembe az Alecsandri-féle folklórt. Rögtön felismerte, hogy átszövi azt a műköltészetet? És ez a refolklorizáció a román népköltészet ősiségéről és érintetlenségéről kialakított véleményét és hitét bolygatta volna meg? Kérlelhetetlenségét ismerve, inkább másról lehet szó. Mégpedig arról, hogy nem vonzotta a halál képzete. Az eredeti népi kolindában a halál rideg tény, amelyre a válasz az áldozat végrendelezése, minden házasság nélkül. Az Alecsandri-félében a házasság lett a központi elem. És ez lett a mítoszképzés motívuma is.

A Bartókra való hivatkozás tehát csak féloldalasan állja meg a helyét. Nem kétséges, Alecsandri a romantikus nekrofilia-ra játszott rá (amit Bartók elutasított), Eliade pedig ezt modernizálta, „huszadik századosította” a maga módján – Bartók nevét is megidézve. Eliade eleve leszögezte, nem foglalkozik azzal, hogy Brăiloiu és Stahl nézetei mennyire tükrözik az autentikus népi világnézetet. Erről később megfélemedkezve, mégis megkérdőjelezte állításaik helyességét. Mert a halál tapasztalata – fejtegette – a modern gondolkodás számára nehezen megközelíthető. Csak néhány nagy költő vagy filozófus, vizionárius, mint Nietzsche, képes felfogni az élet és halál titokzatos, paradox egységét.

A polémia hevében Eliade elfeledkezett a *post mortem* egzisztencia eddig oly fontosnak tartott problémájáról. Vajon azért-e, mert Brăiloiu esszéjéből kiderül, hogy az, amit Eliade a pomána szokásához szorosán kapcsolódónak vélt, valójában nagyon is általános hiedelem, miszerint is a holtak lelke nem hirtelen távozik, hanem még egy ideig ott él az elhunyt egykori lakhelye körül. Munkájából fény derül Brăiloiu jóval alaposabb terepismeretére, míg ő, Eliade – miként maga is hangoztatta – főleg hallomásból szerzte idevágó ismereteit. De nagy MIORITA-cikkében önellentmondásba keveredett, amikor – ígérete ellenére – a metafizika területéről hirtelen az empiria terére lépett, és kijelentette, hogy szerinte a visszajáróktól való félelem semmiképp sem játszott akkora szerepet, mint Brăiloiu gondolta. Valószínűbb – érvelt –, hogy az efféle félelem csak különleges csapások, járványok, kozmikus vagy történeti katasztrófák nyomán elszabaduló pánikhangulat eredménye, alkalmi válság. De még ha elfogadjuk is Brăiloiu magyarázatát, bizonyításra vár a folyamatosság az ősi pánikfélelmek sötétsége és a MIORITA tiszt-

* A szó az egyik legnagyobb román nyelvész szerint a kunoktól vagy a besenyőktől került a román nyelvbe. (Ovid Densusiănu: INSEMNĂRI ȘI RECTIFICĂRI. *Grai și sufler*, 1934. 1–2. sz. 313–317.)

ta és transzfigurált világa között. Csak Alecsandrit kell újraolvasni – szövi gondolatait Eliade. És idézi is – az eredetitől elütő fordításban – az első két sort franciául, amelyek magyarul így hangzanak: „*Virágos dombokon által, / paradicsom küszöbén.*” Perdöntő sorok. Mert, íme: „*liturgikus kozmoszban vagyunk, ahol Titkok teljesednek ki (a szó vallásos értelmében). A világ, »szent«-ként tárul fel, jóllehet, első látásra ez a szent jelleg nem tűnik keresztényi struktúrának*”. Csak a fiát kereső anya keresztény motívum. A román és általában a kelet-európai kereszténységet a pogány archaikus, alig krisztianizált elemek megléte jellemzi. „*Új vallásos alkotásról van szó, ez Délkelet-Európa sajátja, amelyet mi »kozmosz kereszténység«-nek neveztünk, mivel egyrészt a krisztologikus titkot a Természet egészére vetíti, másrészt elhanyagolja a kereszténység történelmi elemeit, az emberi lét e világi liturgikus dimenzióját állítva előtérbe.*”

Ez a kozmikus kereszténység azonban nem evidens a MIORITA-ban. Itt transzfigurált kozmoszról van szó. A halált nem tekintik házasságnak a szó hétköznapi értelmében; strukturális házasságról van szó, kozmikus méretekben. E házasság az ember és a természet olyan misztikus szolidaritása, ami a modern gondolkodás számára hozzáférhetetlen. Szó sincs panteizmusról, mert a kozmosz önmagában nem szent, a házasság misztériumában való részvétel teszi azzá. „*Olyan ez, mint az a házasság, amelyet a misztikusok és a keresztény teológusok úgy értelmeztek, mint Krisztus agóniáját és feltámadását. Elég – hangoztatja Eliade –, ha Szent Agoston egyik szövegére emlékeztetünk, amelyben Krisztus »mint egy új házasság, a kereszt nászát hozza, felmegy rá, beteljesíti házasságát*.”

Hogy Eliade meglelte ezt a mondatot, fordulatot jelentett a MIORITA-exegézisben. Tudományos alapot talált a próféta gesztushoz, amelynek kiteljesedését a következőkben mutatjuk be. Addig Eliade naplójába vetünk egy pillantást, az előbb mondottak bizonyítékként. 1968. január 15-én így tépelődött az ágostoni szövegen: „*Ez az értelmezés vajon nem Ágoston »eszmeszüleménye«, akit olyannyira gyötörtek a testi kísértések? Vagy általánosabb motívum volna? Ez utóbbi esetben a MIORITA szimbolizmusának keresztény vonásai vannak vagy lehetnének. A halálhoz asszimilált házasság nem pogány vonás, felületesen keresztény.*”⁴⁵ A keresztény vonás: a hit a túlvilágban. „*Ezért mondja Krisztus – jegyezte fel Eliade 1945-ben –, hogy az emberek megmentésére, üdvözítésére jött. Akik hisznek Óbenne, azok magasabb post mortem sorsban részesülnek, mint azok, akik az ótestamentumi újatosságot és rítust gyakorolják. A jó keresztény, aki ezzel a gondolattal hal meg, az égi dicsőség tudomásával dicsőségre lel stb. Ezért mondja Jézus, hogy akik nem hisznek Óbenne, nem fognak post mortem élni, hanem elpusztulnak. Valóban az ateistának és materialistának minden esélye megvan, hogy ott túl az erők egyszerű játékával találkozzék. Ő nem lesz semmi, reintegrálódik a kozmikus energiába. Az emberi személyiség szempontjából elveszett, elvesz.*”⁴⁶ De mi legyen a BÁRÁNYKA pásztorával? És ezzel a kérdéssel visszaérkeztünk a végleges következtetéseket felmutató nagy tanulmányhoz.

A halál elfogadását tehát – írja Eliade – csak a racionalista szemlélet látja passzivitásnak vagy rezignációnak. „*A folklórértékek univerzumában a pásztor magatartása mélyebb egzisztenciális döntést fejez ki: nem lehet úgy védekezni a sors ellenében, mint az ellenségekkel szemben; nem lehet mást tenni, mint új jelentést adni a beteljesedő végzet elkerülhetetlen következményeinek.*” A fatalista erre nem képes. A báránka nem összeesküvésről tudósít, hanem csodálatos módon azt fedi fel, ami „*elvégeztetett*”. A hiedelmek állatfigurái ugyanis nem képesek jósolni. Lényegtelen, hogy a pásztor harcol-e vagy sem. Bármilyen legyen is a harc eredménye, a pásztor tudja, hogy végül is meg fog halni.

A végzet illetően való felfogása Eliade szerint nem pesszimista. „*A ballada legmélyebb üzenetét a pásztor amaz akarata jelenti, hogy sorsa értelmét megváltoztassa, szerencsétlenségét a*

kozmosz liturgia mozzanatává tegye, halálát „misztikus násszá” alakítsa, megidézvén a Napot és a Holdat, önmagát pedig a csillagok, a vizek és a hegyek körébe vetítse.” A népi költő nagysága abban rejlik, hogy a hagyományos kliséket a kozmikus szerkezetű „mioritikus nászba” tudta transzfigurálni. A házasság a pásztor válasza a sorsnak. „Sikerült neki egy baljós eseményt szentséggé alakítani, mivel az ismeretlen fiatal pásztor halála kozmikus méretű lakodalom celebrációjává változik.” Eliade szerint éppen ennek az epizódnak a jelentését ismerték félre, s hogy saját igazát érzékeltesse, a modern társadalmak romboló reakcióira emlékeztet. A pásztor ezzel szemben nem esett kétségbe, a világot sem akarta lerombolni, az abszurdra nem válaszolt abszurd nihilizmussal. A pásztor „az őt halálra ítéltő balsorsot fenséges és tündéri szakramentális titokká változtatja, ami végül is lehetővé teszi, hogy önnön sorsa fölött diadalmaskodjon”. Ez a hagyományos téma új értékkel való felruházása, új alkotás, amely a pásztor drámát egész más szellemi horizonton vetíti ki. Ezzel magyarázható a ballada népszerűsége az értelmiségiek körében, akik a román nép sorsa és a pásztoré között szoros összefonódottságot éreztek. „A mioritikus hősnak sikerült értelmet húzni a saját szerencsétlenségére, és ezt nem »történelmi« eseményként teszi, hanem mint szakramentális titkot éli át. Értelmet adott magának az abszurdnak, amikor tündéri házassággal felelt a szerencsétlenségre és a halálra.” A pásztor gesztusa általánosabb érvényű az egyéni tethnél.

A románok és a kelet-európai népek válaszoltak így az inváziókra és a történelmi katasztrófákra. Ez „a történelem terrorja”, annak tudatosítása, hogy hiába minden áldozat és hősiesség, a történelem már meghozta ítéletét, és nincs mit tenni a fanatikus és imperialista nagyhatalmak szomszédságában. „Szerény paraszti politikai csoportok nem tudtak hosszan ellenállni a beözönlő tömegeknek.” A reménytelenségre és nihilizmusra csak a történelem terrorjának vallásos értelmezésével lehet válaszolni. Így jártak el az antikvitás egyes kis népei és a zsidók is. A kelet-európai paraszti népek a kozmikus kereszténységgel tudtak ellenállni. Átértelmezték a kereszténységet, a történelmi eseményeket a krisztologikus drámával szolidáris, transzfigurált mozzanatként fogták fel. Aztán ez az alkotás a folklór számára is modellként szolgált. A lényeg a tragikus esemény látványlag jóvátehetetlen következményeinek megsemmisítésében rejlik, amikor azokat addig nem sejtett értékekkel sikerül felruházni. Ez a kozmikus kereszténység csak célzásszerűen és rejtve érvényesül a balladában, ezért fedezhettek fel benne többen is trák és dák motívumokat.

Az olvasónak arra a lehetséges ellenvetésére, hogy Alecsandri megváltoztatta, átírta a balladát, és az egész konstrukció homokra épül, Eliade kijelenti: a folytonosság a kolindáktól Alecsandri balladájáig egyértelmű. Ez utóbbi sikere az alkotás, a kreativitás presztízsét igazolja. Az Alecsandri-változat nem mond ellent a népi esztétika kánonjainak, az évszázados alkotási folyamat napjainkig tart, a ballada új keletű értelmezései az alkotási folyamatba illeszkednek, azt folytatják. „Végül is, ha a MIORITA egyedüli helyet foglalt el magának a román kultúra két szintjén – a folklórban és a szépirodalomban –, az azt jelenti, hogy a nép, akár az értelmiségiek, a népi szellem eme remekművében saját e világban létezési módjukat ismerik fel, és az ellenséges és tragikus sorsra adható leghatékonyabb választ. És ez a válasz minden egyes alkalommal új szellemi alkotást jelent.”⁴⁷

Azzal, amit az alkotásról írt, Eliade Alecsandri ama kijelentését fogalmazta újra, hogy „a román született költő”. Ha pedig szemügyre vesszük naplóját, eljárásában is látunk valami rokon vonást. Ahogy Alecsandri a szövegbe avatkozott, úgy járt el Eliade a magyarázat síkján, amikor elhatározta, hogy Brăiloiu értelmezésével a maga kozmikus kereszténységről vallott felfogását állítja szembe. Mert számára a népi hiedelemvilágnál fontosabbnak tűnt az értelmiség magatartása. Miután – 1963-ban – naplójában jelezte, hogy

részletesen kifejti a „*kozmosz liturgia*” koncepcióját, úgy érezte, „*sokkal fontosabb, hogy a román kulturális eliték felismerték önmagukat a pásztor sorsában*”. Fontosabb az, hogy a román értelmiségiek az alkotással próbálták ellenállni a történelemnek, úgy „*hittek a kultúrában, mintha a Történelem nem létezne, jóllehet mindig készen áll arra, hogy őket összetörje és megsemmisítse. A román alkotói tevékenység hasonló a pásztor kiáltásához, aki saját halálát a nász nyelvén magasztosítja fel*”.⁴⁸

Vasgárdista mítosz?

Ahogy aztán teltek az évek, Eliade az alkotás folyamatát is mintha kezdte volna másképpen látni. Az emigrációban a román legelőváltó pásztorokodás, a transzhumálás meghosszabbítását ismerte fel, a diaszpóra mítoszában lelve fel emigránslétének értelmét. A román népi kultúrában két hagyományt, két egymást kiegészítő szellemi megnyilvánulást különített el. Az egyik a pásztori, filozofikus és lírai jelleggel. A másik a földműveseké.* Eliade is a pásztorok felé hajlott. Szerinte a legszebb balladákat, köztük a MIORITÁ-t a pásztorok alkották. De nem csak a népi kultúra szintjén van ez így. A megtelepedettség és a transzhumálás, illetve a provincializmus és az univerzalizmus feszültsége járja át az egész román kultúrát. A tradicionalista írók képviselik a falu szellemiségét, a vallás és a misztika iránt érdeklődnek, míg a többiek, a kozmopolitizmussal is vádolt univerzalisták a tudományok vonzásában a kritikai szellemet képviselik.⁴⁹ E fejtegetések apologetikus jellege egyértelmű, azzá teszik a benne rejlő logikai ellentmondások. Nyilván belső nyugtalanságát, helyzete és a hazaiakhoz való viszony bizonytalanságát próbálta tudománnyá szublimálni Eliade. De a logikailag feloldhatatlan és tudományosan leírhatatlan feszültségek kifejezésének formáit az irodalomban találta meg. Ugyanakkor irodalmi tevékenységének ismerete hozzásegít tudós exegézisei technikáinak megértéséhez.

Eliade a román halálmítoszt irodalmi szinten is megpróbálta – immár nemcsak körülírni, hanem – új életre keltetni: régi programjának megfelelően. Mert „*egy nép – folklorjával és történelmével – mítoszokat teremt. Egy irodalom mítoszszemélyiségeket*”.⁵⁰ És természetesen a maga tudósi minőségére is gondolt, amikor a regény mint irodalmi műfaj elméleti megalapozottságát hirdette. „*A nagy epikus alkotás – ugyanis – javarészt a kor megismerési eszközeit, az élet értelmét és az ember értékét, a század tudományos és filozófiai vívmányait is tükrözi*.” Az elmélet egyenlő az intelligenciával, az emberi méltósággal, a sorssal szembeni bátorsággal, az olcsó igazságok megvetésével. Miért menekülnek ettől az írók, miért nem vállalják, hogy új embereket alkossanak, akik értelemmel és nem csak ösztöneikkel élnek az 1930-as években?⁵¹ – tette fel a kérdést Eliade, másoknak, hogy ön-maga próbáljon regények egész sorában választ adni.

Nem véletlen, hogy a MIORITÁ is szerepel Eliade regényvilágában. És jelzett programjához híven, tudományos vizsgálódásaitól elválaszthatatlanul tárulnak fel azok a gondolati mechanizmusok, amelyek MIORITÁ-exegézisében is tetten érhetők. Minden irodalmi műve egyben tudományos fogalmait és fogalomhasználatát megvilágító „léthelyzet” leírása, belülről, egyes szám első személyben. Vallomás egzisztenciális dilemmáiról, amelyekre tudományos síkon is megoldást keresett. Mint író közvetlenül vallhatott arról, hogy a *szent* érzése miként támadt fel benne, amikor gyermekkorában lakásuk egyik

* Eliade ezzel kettévágta a gordiuszi csomót, azt a román közgondolkodásban kínzó kérdést, hogy földműves- vagy pásztor-nép-e a román. A földművesség hívei a pásztor civilizálatlan, vándorló lénynek tartották, míg az ellenpárt a pásztor szabadságszeretetét állította előtérbe.

szobájába tiltott volt a bejárás számára. Vallhatott arról, hogy miként ötlött fel benne újra és újra, hogy valami másként is lehetne, s mert nyomasztotta a végzet elkerülhetetlensége, azt az egyéni lét halál utáni folytatásának képzetével próbálta ellensúlyozni. Eliade úgy nyilatkozott, hogy neurózisát írta ki magából. Hőseiben különböző léthelyzetek élményeit halmozta, míg tudósi mivoltában a szakmai kötöttségek ezt a típusú kísérletezést korlátok közé szorították. Íróként közvetlenebbül tisztázhatta viszonyát a politikával, mindenekelőtt a Vasgárdával, amelynek sorsán és viszontagságain keresztül ítélte a történelmet, a történelem terrorját – mint ezt Ivan Strenski kifejtette.⁵² De emlékirataiban maga Eliade sem leplezte politikai múltját, a Gárdához való kötődését. Igaz, csak *felix culpának* tartotta, és igyekezett az egészet a gárdista professor, Nae Ionescu iránti csodálatára, valamint a vallásos élmény és a spontaneitás tapasztalataira szűkíteni, holott egykorú cikkeiben is igenelte a „*gárdistaforradalmat*”,⁵³ képviselőjelöltként is fellépett, aztán a rövid legionárius társuralkodás után csak csalódhatott. De nem annyira, hogy 1942 decemberében ne jegyezze volna fel magának portugáliai naplójában: „*Codreanu csinált belőlem fanatikus románt.*”⁵⁴ Mégsem tartott azonban olyan lelkiismeretvizsgálatot, amelyet a tragikus fejlemények után elvárhatnánk, és úgy állította be az egészet, mintha ő valami Gandhi-szerű pozícióból ítélte volna meg a Vasgárda miszióját.

Eliade 1974-ben, négy évvel a nagy BÁRÁNYKA-tanulmánya megjelenése után az INCOGNITO BUCHENWALDBAN... című elbeszélésben feldolgozta a lágermotívumot. Az írásban – igazodva a modern próza szerkesztési követelményeihez – mindegyre váltakoznak az idősíkok, és saját mítoszelméleteinek megfelelően töménytelen mennyiségű, többé-kevésbé áttetsző szimbólumot és szimbolikus helyzetet halmoz fel. Próbáljunk meg dekódolni egy-két mozzanatot. Buchenwald például azt jelenti, amit Bukowina, azaz: tölgyes erdő. A színhely tehát Románia is lehetne, sőt az is. Hiszen a tét az, hogy a bukaresti színészcsapat, amely a játékban keresi a dolgok értelmét és jelentését, valóban találja is meg azokat, pontosabban, jusson el a kinyilatkoztatásukig – ahogy ezt az Eliade-féle szoterológia megköveteli. A tét tehát a megváltás, pontosabban: a gnosztikus önmegváltás. Az elbeszélésben szereplő hősök olykor mesterkéltén egyszerű, máskor hosszú lére eresztett monológjainak és dialógusainak célja az, hogy „a szabadság problémáját”, amelyet eddig „zsidó-keresztény, egzisztencialista, marxista” összefüggésben vitattak meg, „új perspektívába” helyezték, a hindu filozófia perspektívájába. Abba a perspektívába, amelynek példaadó alakja a Bodhiszattva, akinek megadtott, hogy itt hagyja e földi világot, de nem megy el, mert meg akarja váltani embertársait. „*Buchenwald ezt jelenti: a helyet, ahol az embereket befogták, és úgy égették el, mint az egereket valami gázzal elárasztott kamrában.*” Buchenwald „határhelyzet”: itt a szabadság csak „belső szabadság” lehet, és „*mi nem vagyunk olyanok, mint a csapdába ejtett egerek.*” Mert „*bárki közülünk, ma, megérti Buchenwald lényegét és üzenetét.*” Még akkor is, ha tudjuk, többször is elmondják, hogy „*a belső szabadság szinte mindig felismerhetetlen.*” A Bodhiszattva tudja, hogy „*elégetik, de szabadon hal meg.*” Igen, de miután mindig rejtett és rejtőzködő lény, a nagy kérdés az, hogyan azonosítjuk, és kérdésünkre miként válaszol, mire utal a találgatásával: „*Tézise az volt, hogy lehet – elismerem, mindig azt mondta: lehet –, lehet, hogy valamely filozófia, valamely gnózis vagy valamely vallásos szekta vagy kortárs műalkotás rejti magában a megváltás új változatát.*” A Bodhiszattva Buchenwaldban is előfordulhatott – mondják a beszélgető színészek, nem említve az ortodox zsidókat, akik ott is a maguk szakrális világában tudtak élni.

De azt is tudjuk, hogy a gondolathoz személyesen átélt élmény társult: Eliade számára a Vasgárda vallásos szekta volt, és gnosztikus jellegét – amellyel a kereszténységet kiforgatta lényegéből – ki vitatná? A zöldingesekkel oly mélyen rokonszenvező és mozgalmuktól új megváltást váró Eliade már 1938 elején papírra vetette itt tárgyalt elbeszélése ötletének magját, és pedig abban a cikkében, amelyben azt fejtegette, hogy az új világban „azok lesznek a félrecsúszottak, akik saját létük értelmét nem tudják feltalálni”.⁵⁵ Hiszen – fejtette ki más alkalommal⁵⁶ – a román nép őstörténete különb a németnél, tehát a következtetés: a román az igazi választott nép, és még most, a kommunizmus kellős közepén is az, ha ért a szóból. Csak meg kell találni a megfelelő utat, ahogy azt már járják is elbeszélésünkben, ahonnan megtudhatjuk, hogy „a jövőt a jelen epifániájában is szabadon átélhetjük, bármilyen tragikusnak bizonyulna is ez az epifánia, bármennyire is a szerencsétlenségből születik, és a reménytelenség sorsszerűségéből”. És minden jó, ha jó a vége: a bukaresti-chicagói pszeudobuddhizmus révén üdvözülő főszínész és főszínésznő – valamiféle nagy szintézist példázva – egymásra talál, mint Orpheusz és Eurüdiké, akik azért árják voltak – az SS-vulgáta szerint.

Az üzenetek kódolásának igénye és ténye nem csak az irodalmi önkifejezés belső logikájából következik. Ha „Auschwitz” metafora, akkor Eliadénál az „auschwitz-i tapasztalat” most egyszersmind román tapasztalattá is válik, és a románok – mármint román színészek – nyilatkoztatják ki a világnak a metafora mindenki számára – pontosabban a fogékonyak számára – érvényes értelmét és jelentését. Ez annál is inkább jogosultnak tűnik, mert románok is bekerültek Buchenwaldba – és nem csak metaforikusan. A Németországba internált vasgárdisták egy részét ebbe a táborba vitték.⁵⁷ Mert Hitler ugyan szabad kezet adott Antonescunak a Vasgárda elleni fellépésben, de azért a biztonság kedvéért – hogy szükség esetén ötödik hadosztályként felhasználhassa őket – jó néhány gárdistát „kimentett”. Így kerültek románok német koncentrációs táborokba. Eliade – egy 1978-as magánlevele szerint – nem hitte, hogy mindezekről meg lehet írni az igazat: „Nem hiszem, hogy meg lehet írni a legionárius mozgalom objektív történetét és bemutatni [Corneliu Zelea Codreanu – M. A.] a portréját. Ehhez még nem áll rendelkezésre elegendő forrás. Ma csak az apológiákat fogadják el (minden nemzetből csekély számú fanatikus) – és a kivégzések tényét (az európai és amerikai olvasók többsége). Buchenwald és Auschwitz után még a becsületes emberek sem engedhetik meg maguknak, hogy »objektívek« legyenek...”⁵⁸

Emez elszólása ellenére Eliade elég nyílt kártyákkal játszott. Hiszen emlékirataiban sem tagadta, hogy a Vasgárda alapító vezérét, Codreanut pozitív hősnek tekinti, és csak miután 1938-ban a király leölette, vált az addig szerinte vallásos szekta – mármint a Vasgárda – vámpír, gyilkos terrorszervezetté. A Kapitány hívei az utódot, a „parancsnok” Horia Simát is hibáztatták, hogy terrorakcióival provokálta a királyt. Talán ezért is csatlakozott Eliade 1954-ben egy Sima elleni legionárius akcióhoz, aláírását adva a „parancsnok” dezavualásához.⁵⁹ Ha tovább gondoljuk a fenti okfejtést, akkor úgy tűnhet, alapvetően Codreanu gyilkosai voltak a vétkesek, és végső soron valamennyien „a történelem terrorjának”, a sorsnak az áldozatai, már azok, akik képesek az áldozat értelmének és jelentésének tudatosítására.

A sors és a sorskultusz ironiája, hogy még a 30-as évek derekán Cioran, amikor némi kis nőügy miatt is megneheztelt Eliadéra, megírta róla A SORS NÉLKÜLI EMBER című cikket, amire ugyan nem maradt el a válasz, de a „pengeváltásnak” ezzel nem lett vége. Évtizedek múltán, 1986-ban Eliadét – „kedvenc zöld foteljében” ülve – akkor érte a végzetes szélütés, amikor éppen Cioran emez ifjúkori epizódra emlékező esszéjét is magában foglaló kötetét olvasságta.⁶⁰ Vajon a felindulás végzett-e vele, amiért a régi barát

azt írta róla: „tökéletesen tudja, mi a bűn, nincs érzéke hozzá, nagyon túlfűtött, dinamikus, elfoglalt, tele tervvel, túlságosan is a lehetőségek vonzásában él”? És tovább: nincs ideje, mint a megszállottaknak, mert „csak nekik van idejük, hogy leszálljanak a lelkiismeret-furdalás alsó zónáiba”.⁶¹ Autentikus magyarázat ez – miközben óhatatlanul felvetődik a kétely, hogy miért is lenne idő kérdése a lelkiismeret-vizsgálat.

Cioran jellemzése segít abban, hogy Eliadét megpróbáljuk – természetesen: csak nagyon hozzávetőlegesen – elhelyezni az európai szellemi élet spektrumában, pontosabban, mint azt a vallástörténeti részmozzanatokot taglaló egyetemi disszertációk tucatjai teszik. Csak egy példa. Az egyik disszertáns – engedve a külsőségek csábításainak és az illemnek – az Eliade-féle „örök visszatérés” mítoszának alapján (amely mítosz a MIORITA-exegézisben is megvillan) a szerzőnek Albert Camus-vel való szellemi rokonságát próbálja meg kimutatni.⁶² Csakhogy ez már Eliade okcidentalizálása. A nyugati piac valóban csak úgy szívta magába Eliade műveit, hiszen általuk vonzó ősi és távoli világokba jutott az olvasó, hogy otthonosan mozoghasson bennük, majd a szellemi gazdagodás élményével térhessen meg. De Eliade pesszimista vitalizmusa – George Călinescu találó jellemzésével: „távol-keleti dosztojevskijizmusa”⁶³ – messze áll az egzisztencializmus Camus által felfedett távlataitól. * Szoterológiájában a mítosz, a mítoszképzés játszotta a főszerepet. Ezzel szemben Camus már 1938-ban másként látta a mítoszt: „Nagyon szegények azok, akiknek mítoszokra van szükségük.”⁶⁴ A KÖZÖNY Mersault-ját alkotója valóban „mocskos Krisztusnak” nevezte, olyannak, amelyet korunk érdemel, tehát az emberiség és nem egy nemzeti közösség „megváltójának”. Továbbá, Camus mélyen morális céllal írt, míg Eliade regényeiről az mondható el, amit ifj. Al. Philippide a román regény sajátjának tartott: Ciorannal egybehangzóan, „nem vetnek fel erkölcsi kérdéseket”,⁶⁵ hanem bizonyos szituációkra keresnek megoldásokat, vagy inkább jeleznek ilyeneket. Camus hősei – tudatosan vagy tudat alatt – nem arra törnek, hogy önmegvalósításukkal másoknak fájdalmat okozzanak, és önmegvalósításuk nem is jár másoknak okozott fájdalommal. A PESTIS a kór ellen harcolók, nem pedig az azt terjesztők szolidaritásának drámája, A LÁZADÓ EMBER pedig inkább már a lázadás morális, mintsem történelmi értelmét fürkészi. A BUKÁS azután az önelégültségből felriadt értelmiségi lelkiismeret-vizsgálata, minden humanista ideológus életének elkerülhetetlen állomása – ami Eliadénál elmaradt... **

Eliade, úgy tűnik, példája annak, hogy a nemzedéki szolidaritás olyan mozgalomhoz vezet az értelmiségi embert, amelyet egészében nem vállal – mint ez történt annyira más európai kortársával, akik aztán a világháború után a vádlottak padjára kerültek.⁶⁶ De ezt ő így nem is vetette fel. Emlékiratai tanúsága szerint számára a Vasgárda mindenekelőtt misztikus vallásos szekta; szellemiség, egyszersmind a Gárda ideológusa, Nae Ionescu professzor iránti személyes hűség megtestesítője. Eliade az ő érdemének tudta be, hogy a román filozófia le tudta küzdeni bénító kisebbségi komplexusát, és el tudott szakadni a nyugati irányzatoktól. *** Eliade számára ő volt a mester, igazi „realista, mert

* Eliade naplójából úgy tűnik, hogy ő maga Sartre-hoz érezte magát közel (FRAGMENTS, 48.), aki szovjetbarátságával a diadalmasnak tűnő világtörténet logikájához vélt igazodni, míg Camus szenvedett attól, amit a történelem terrorjának lehet nevezni, és nem tudott a győztesekhez dörgölőzni. Sziszüphosz lenne az örök visszatérés hőse. De Sziszüphosz mítoszában nincs kézen kapott örökségként vezérlő transzcendencia, a lét tragikuma abszurd és immanens értelmetlenségében táruul fel, az értelmet neki magának kell megteremtene, és mi csak hisszük, hogy Sziszüphosz boldog.

** Hozzátehetjük: elmaradt Sartre-nál is...

*** Ez ugyan sokak szerint tévútnak és az egzaltált irracionlizmus zsákutcájának bizonyult, ámde az ítélet talán mégsem egyértelmű: ma Nae Ionescut újra felfedezték.

számára a szellem termékei és értékei mindenekelőtt valóságosak voltak”.⁶⁷ 1938-ban Eliade a kollektív halál obszessziójának lelki terhével ment a csíkszeredai gyűjtőbe, és ott a kollektív feltámadás* áhítatában élt és alkotott, megírva NUNTA ÎN CER (ÉGI NÁSZ) című regényét. A foglyok éjjel-nappali imádkozása Eliade számára élő cáfolata volt annak az erősen elterjedt véleménynek, hogy a román nép nem vallásos, mert nincs egyetlen román szent sem. És keserűen tapasztalhatta, hogy „a modern kereszténység történetében nincs példa arra, hogy több vérrel viszonozták volna a bűnt, az imádságot és a mindenható Istenbe vetett vakhitet”. Eliade a gárdista fővezérben, Corneliu Codreanuban is olyan nemzedéktársát látta, aki számára a mozgalom elsősorban etikai és vallásos jellegű, mert őt nem igazán a hatalom megragadása vezette, hanem az új ember kialakításának igénye, a morális megtisztulásé. Miután Codreanut eltették láb alól, Eliade állításának nincs ellenpróbája. Számára csak vigasztalást kínált az, hogy amikor a Gárda véres bosszúállására sor került, akkor mestere, Nae Ionescu már nem élt. A nagy tömeggyilkosságokról pedig hallgatott, mintha elfelejtette volna. A kettős lojalitás dilemmáját maga feloldotta azzal a gondolattal, mely szerint minden rossznak forrása: a történelem, a történelem metaforája. Hiszen ami történt – mondja Eliade –, csak a románok örök balsorsát bizonyította. Ezért töprengett ún. kamuflázsmódszereken, az „eltitkolás” technikáin, amelyeket majd alkalmazhatnak az elitek, ha évszázadokra rájuk borul a román közép-kor sötétje.⁶⁸

A MIORITA-exegézis e stratégia jegyében született, a GÖTTERDAMMERUNG után, immár antikommunista éllel. Mégis, ez a MIORITA-mítosz – írja Strenski – gárdistamítosz.⁶⁹ És valóban emlékeztet a Vasgárda indulójára, amelyet a náci Todesmannschaft példájára felállított román „halálcsapat” oly lelkesen énekelt:⁷⁰

„Halál, halál, halál a Légióért,
Ez minden nászok közt a legkedvesebb nász.
A szentséges keresztért s a hazáért
Lebírunk erdőt és kőszaklát.
Nincs börtön, melytől megremülnénk,
Sem kín, sem ellen, bár viharrá vált.
Ha roncsolt fővel a halálba dőlünk,
A Kapitányért vállalunk halált!”

(Gelu Păteanu fordítása)

Nem véletlen, hogy Eliade először franciául megjelent utolsó nagy regénye, a FORÊT INTERDITE egyik hőse úgy kerekedik kommunista vallatója fölé, hogy a MIORITA-t éneкли, miután azt megelőzőleg a történelem terrorjáról szóló nézeteit adja elő a regényíró.⁷¹ Az ellenpontja ez annak, ahogy Eliadénak a királyi diktatúra által halálra ítélt gárdista barátja, Mihail Polihroniade (aki egyébként kárhóztatta az ortodox külsőségeket és formákat, és aki a nyers hatalomátvétel híve volt) a kivégzőosztag előtt cigarettára gyújtott.⁷² Eliade szemében a bátorság megtestesítője a gárdista volt és maradt. Csodálattal idézte fel a Spanyolországban elesett Ion Moța szavait: „Aki meg tud halni, sohasem lesz

* A Vasgárda sok tagja ugyanis nem az egyéni üdvözülésben hitt, hanem a nemzet kollektív feltámadásában, ezt pedig csak a szenvedés és véráldozat biztosíthatja.

rab”, és „*Hamvaid a legerősebb dinamit*”.⁷³ „*Bátor vagy, mint egy legionárius*” – dicsérte D. Tepeueagot, amikor az a 70-es években oly bátran dacolt a hatóságokkal, amíg annak rendje s módja szerint ki nem tették az országból.⁷⁴ A múltért való felelősségvállalás helyett a történelemből való kilépés technikája foglalkoztatta,⁷⁵ a jelenben pedig az ellenállásé.

Gárdistamítosz-e Eliade MIORITÁ-ja? A gárdistareminiszenciák kétségtelenek. De valószínű, hogy Eliade többet akart felmutatni egy mítosznál – a kifejezés nem is fordul elő nagyesszéjében. A mioritikus pásztor a történelem terrorjának feszülő kozmikus kereszténység névtelen megváltója, a kollektív üdvözülés hőse. Eliade pedig ennek a prófétája. Cioran szerint „*mi mind, akik – Eliadéval az élen – a közelmúltig hívők voltunk, olyan vallásos lelkek lettünk, akiknek nincs hite*”.⁷⁶ Eliade esetében valójában mintha fordítva volna. Volt hite, csak vallást keresett hozzá, és meg is találta. Hatalmas enciklopédikus tudása, tudománya segítette ebben: a MIORITA-religio megteremtésében. Az általános vallásosságot, a vallásos érzést hirdető homo religiosus mintha felekezeti választott volna. És az új vallás hatott is.

Van, aki úgy véli: a kereszténység „várható válságá”-ban a hermeneutika új ökumenizmus lehetőségét kínálja. Eliade pedig nemcsak a felekezeti közeledést segítette elő, hanem a vallásos és tudományos diskurzus elméleti lehetőségét is.⁷⁷

Roma locuta – így fogadta N. Steinhardt az eliadei tant. Először is Eliade bizonyosságot adott arról, amit mindig is érzett: a román nép tagadhatatlan keresztény állagáról (fond). „*A román nép olyan átváltoztatóerővel rendelkezik, amely lehetővé teszi számára, hogy az egész univerzumot megváltotassa, és behatoljon a liturgikus kozmoszba (hogy részt vegyen kozmikus liturgia celebrálásában, mint Hitvalló Maximus mondaná). A sors ellen nem tud úgy védekezni az ember, mint holmi ellenségek ellen; nincs más, csak az, hogy új értelmet ad a beteljesedő végzet kérelhetetlen következményeinek. Nincs szó fatalizmusról, mivel a fatalista nem hisz a sors jelentésének megváltotathatóságában.*” A pásztor „*fennkölt értelmet ad boldogtalanságának, nem – személyes – történeti eseményként fogadja, hanem mint titkot. Az élet abszurditásának és a történelem terrorjának értelmet ad*”. És amit Eliade csak sugallt, azt Steinhardt szavakba öntötte: „*Éppen úgy, mint a kereszténység, a románizmus meg tudja semmisíteni egy tragédia látszólag megmásíthatatlan következményeit, nem sejtett – más szériából vett – értékeket nyújtva. A lealázó csapás ellenkezőjébe fordul, mint a szegényteljes keresztre feszítés Krisztus révén a halál fölötti diadal lesz, és elkerülése a Teremtő dühének.*” De ez még nem minden. A szaggatott gondolatok után mindjárt más is következik: „*A megtörtetés költészete, halál iránti tisztelet és tisztelet azok iránt, akik beletörtődésből és kötelességteljesítésből távoznak. Japánok, szamurájok. Miorita. (Ez a természetbe való visszahúzódás: lehet, hogy a pásztor nem is védekezik, mert úgy megkeserítette a többiek irigysége és aljassága, hogy inkább beleolvad a természet életébe a két latorral együtt.) Codreanu esete: a megtörtetés és a tragikus halál a magasságba emeli, kiemeli a világból és a mulandóságból. Ha győzött volna, bemocskolta volna a politikával való kapcsolat és a valóságnak való elköteleződése.*”⁷⁸ De a MIORITA „*nem menekvés a beletörtődésbe, a »költészetbe«, a fabulálásba, hanem bölcs és jól kiszámított folyamodás olyan nagyszerű dolgokhoz, amelyeket nem ismerhetnek meg azok, akiket fogva tart a süket és vak élet forgataga vagy inkább: mocsara*”. Az ilyen emberek valamiféle pokolra jutnak, mert „*Eos habebit humus [őket a föld veszi magához], az ártatlanság vértől szennyezett föld, amelyet bemocskolt az ostoba gonoszság szennye. A kozmikus és császári nászra nem hívják meg őket. Nincs menyegzői ruhájuk, erőtlének, hiányzik belőlük a lendület...*”⁷⁹

Nem akárhonnan vett lendületet Steinhardt: a börtönből, ahová az 1956 utáni értelmiségipier következtében került, mert nem volt hajlandó együttműködni a vádhatóság-

gokkal. A börtönben a legionáriusok közösségében áttért a zsidó vallásról az ortodoxiára, aztán a hajdan kissé frivol esszéista szerzetes lett. Ez lett az útja annak, aki egykor oly csípős gúnnyal figurázta ki az „új nemzedéket”, aki annak Indiából megjött vezérért, Eliadét Fakiriade néven aposztrofálta, és azért bírálta, mert hangzatosán és zavarosan kinyilatkozta valamit „a kozmikus nászról”, miközben a tükörbe nézve, önelégülten állapítja meg: „*Ugyanaz vagyok, és mégsem. A Színeváltozás modern títka!*”⁸⁰ A steinhardtí Eliade-kritika szituatív jellegére – különös játéka a sorsnak – nem más, mint a börtönből kijött, magát „*megkeresztelkedett zsidónak és román nacionalistának*” nevező Steinhardt adta az élő példát.⁸¹

Steinhardt Miorita-olvasata is amellett szól, hogy a balladával való foglalatatoskodás több mint mulékony epizód Eliade életművében és magában a román eszmetörténetben.

Jegyzetek

1. Illyés Gyula: FEGYELMEZETTEN. *Magyar Nemzet*, 1978. aug. 6.
2. Mircea Eliade: AUTOBIOGRAPHY. II. Chicago, London, 1988. 131–134.
3. Basil Munteanu: CORESPONDENTE. Paris, 1979. 111.
4. Ivan Strenski: FOUR THEORIES OF MYTH IN TWENTIETH-CENTURY HISTORY. London, 1987; Mac Linscott Ricketts: MIRCEA ELIADE. THE ROMANIAN ROOTS, 1907–1945. II. New York, 1988. 1213.
5. Adrian Marino: HERMENEUTICA LUI MIRCEA ELIADE. Cluj-Napoca, 1980.
6. Bogdan Petriceicu-Hasdeu: SCRIERI LITERARE, MORALE ŞI POLITICE. I. Szerk., bev. Mircea Eliade. Bucureşti, 1937. LXXV.
7. Mircea Eliade: FRAGMENTARIUM. Bucureşti, 1939. 37–38.
8. Mircea Handoca: MIRCEA ELIADE ŞI FOLCLORUL. *Limbă ş i literatură*, 1981. 4. sz. 614.
9. Mircea Eliade: ASPECTS DU MYTHE. Paris, 1963.
10. Strenski: FOUR THEORIES, 5.
11. Eugene Ionesco: MIRCEA ELIADE. *L’Herne*. Cahiers de l’Herne, 33. sz. Szerk. C. Tacou. Paris, 1978. 273.
12. Constantin Noica: HIÉROPHANIE ET SACRALITÉ. *L’Herne*, 108–109.
13. Mircea Eliade: L’ÉPREUVE DU LABYRINTHE. Paris, 1983. 146.
14. Eliade: FRAGMENTARIUM, 60.
15. Mircea Eliade: LE FOLKLORE COMME MOYEN DE CONNAISSANCE. *L’Herne*, 180.
16. Mircea Eliade: AUTOBIOGRAPHY. I. Chicago, London, 1981. 204.
17. Uő: i. m. II. 107.
18. Uo. 204.
19. Uo. 76.
20. Mircea Eliade: PROFETISM ROMÂNESC. I. Bucureşti, 1990. 97.
21. Emil Lovinescu: SCRIERI. III. Szerk. Eugen Simion. Bucureşti, 1970. 315–316.
22. Emil Lovinescu: ISTORIA CIVILIZATIEI MODERNE. Bucureşti, 1972.
23. Eliade: L’ÉPREUVE, 69.
24. Uo. 71.
25. Mircea Eliade: DESTINURI ROMÂNEŞTI. *Vremea*, Vol. IX. No. 430. 1936.
26. Mircea Eliade: PROFETISM ROMÂNESC. II. Bucureşti, 1990. 151.
27. Mircea Eliade: DRUMUL SPRE CENTRU. Bucureşti, 1991. 474.
28. Eliade: L’ÉPREUVE, 95.
29. Uo. 95–96.
30. Mircea Eliade: LE SACRÉ ET LE PROFANE. Paris, 1965. 13–14.
31. Rudolf Otto: DAS HEILIGE. Gotha, 1929. 220–221.
32. Mircea Eliade: DESTINUL CULTURII ROMÂNEŞTI. In: uő: PROFETISM. I. Bucureşti, 1990. 139–151.
33. Uo.
34. Mircea Eliade: ESEURI. Bucureşti, 1991. 308.
35. Gheorghe Glodeanu: FANTASTICUL ÎN PROZA LUI MIRCEA ELIADE. Baia Mare, 1993. 206.
36. Ioan Petre Culianu: MIRCEA ELIADE. Bucureşti, 1995. 249.
37. Mircea Eliade: DE ZALMOXIS À GHENGIS-KHAN. Paris, 1970. 218–246.

38. Mircea Handoca: AFFINITÉS ÉLECTIVES: MIRCEA ELIADE–LUCIAN BLAGA. LIBRA. *Études Roumaines offertes à Willem Noomen*. Gronningen, 1983. 156.
39. Constantin Brăiloiu: SUR UNE BALLADE ROMAINE. LA MIORITZA. Genève, 1946.
40. Ahol külön nem jelezzük, itt és a továbbiakban az idézetek a „nagy” tanulmányból valók.
41. Bartók Archívum (=BA), Balázs Béla: HALÁLESZTÉTIKA. Bp., Deutsch Zsigmond és társa [1907].
42. BA, V. Alecsandri: POEZII POPULARE ALE ROMÎNILOR. Red. Em. Gârleanu. Buc., 1908.
43. BA, G. Dem. Teodorescu: POESII POPULARE. București, 1885. 435.
44. Const. Brăiloiu: CÂNTECE BĂTRÂNEȘTI DIN OLTENIE, MUNTENIA, MOLDOVA ȘI BUCOVINA. București, 1932.
45. Mircea Eliade: FRAGMENTS D'UN JOURNAL. I. Paris, 1973. 546.
46. Mircea Eliade: JURNALUL PORTHUGEZ ȘI ALTE SCRIERI. I. București, 2006. 334.
47. Eliade: DE ZALMOXIS, 247.
48. Eliade: FRAGMENTS, 437.
49. Eliade: L'ÉPREUVE, 111–112.
50. Eliade: FRAGMENTARIUM, 85.
51. Uo. 112–113.
52. Strenski: FOUR THEORIES, 70–128.
53. Z. Ornea: „HULIGANII” LUI MIRCEA ELIADE. *România literară*, 1991. 37. sz.; Mircea Eliade: TEXTELE „LEGIONARE” ȘI DESPRE „ROMÂNISM”. Cluj-Napoca, 2001.
54. Eliade: JURNALUL PORTHUGEZ. I. 156.
55. Mircea Eliade: TEXTELE „LEGIONARE” ȘI DESPRE „ROMÂNISM”. Szerk. Mircea Handoca. Cluj-Napoca, 2001. 80.
56. Eliade: FRAGMENTARIUM, 100–105.
57. Theodor Cazaban–Cristian Bădiliță: CAPTIV ÎN LUMEA LIBERĂ. Cluj, 2002. 67.
58. Andrei Oișteanu: MYTHOS & LOGOS. București, 1988. 250–251.
59. Z. Ornea: ANII TREIZECI. EXTREMA DREAPTĂ ROMÂNEASCĂ. București, 1996. 209.
60. Culiianu: MIRCEA ELIADE, 286.
61. Emil Cioran: MIRCEA ELIADE. *Agora*, 1988. 2. sz. 207–208.
62. Douglas Allen: STRUCTURE AND CREATIVITY IN RELIGION. The Hague, Paris, New York, 1978. 234.
63. George Călinescu: ISTORIA LITERATURII ROMÂNEȘTI. București, 1941. 873.
64. Albert Camus: ESSAIS. Paris, 1965. 57.
65. KORSZELLEM ÉS ÖNISMERET. VÁLOGATÁS A KÉT VILÁGHÁBORÚ KÖZÖTTI ROMÁN ESSZÉIRODALOMBÓL. Bukarest, 1988. 263.
66. Robert Wohl: THE GENERATION OF 1914. Cambridge, Mass., 1979.
67. Nae Ionescu: CONVORBIRI. [Mircea Eliade előszavával.] Freising, 1951. 4.
68. Eliade: AUTOBIOGRAPHY. II. 68–85.
69. Strenski: i. m. 99.
70. Zvi Yavetz: AN EYEWITNESS NOTE: REFLECTIONS ON THE ROMANIAN IRON GUARD. In: THE IMPACT OF WESTERN NATIONALISMS. ESSAYS DEDICATED TO WALTER Z. LAQUEUR ON THE OCCASION OF HIS 70TH BIRTHDAY. Szerk. Jehuda Reinharz–George L. Mosse. London, 1992. 253.
71. Mircea Eliade: THE FORBIDDEN FOREST. London, 1978. 529–535.
72. Eliade: AUTOBIOGRAPHY. II. 66.
73. Florin Țurcanu: MIRCEA ELIADE. PRIZONIERUL ISTORIEI. București, 2003. 314.
74. Dumitru Țepeneag: REÎNTOARCEREA FIULUI LA SÎNUL MAMEI RĂTĂCITE. Iași, 1993. 99.
75. Țurcanu: MIRCEA ELIADE, 286.
76. Cioran: i. m. 209.
77. Jacques Pierre: MIRCEA ELIADE. LE JOUR ET LA NUIT. Québec, 1989. 351.
78. N. Steinhardt: JURNALUL FERICIRII. Cluj-Napoca, 1991. 163., 349., 365–366.
79. Id. Tiberiu Rudică, Daniela Costea: ASPECTE PSIHLOGICE ÎN MITURI, LEGENDE ȘI CREDINTE POPULARE. Iași, 2003. 171.
80. Antusthius [Nicolae Steinhardt]: ÎN GENUL... TINERILOR. București [é. n.]. 83., 89., 256.
81. Steinhardt: JURNALUL FERICIRII, 49.

Jónás Tamás

SZÓGYÁSZ

Kifejezetten pénzbe kerül itt minden.
Csak én maradtam ingyen.
A postaláda csapda, nyüszítenek a szórólapok.
Ők is ingyen vannak. Én is ingyen vagyok.
Szóval: én és a szórólapok.

Engem kifejezetten ki lehet használni.
Levethető vagyok, mint a szandál, mi-
nt a test az erkélyről.
Március óta lemondtam a testkéjéről.
Szóval: március óta az erkélyről.

Kifejezetten befejezetlen akarom hagyni ezt a költeményt.
De kerekedik, mint has, ha felcsinálták a hölgyeményt.
Jó lenne kitenni szűrét a hiánynak.
De hiányodnak semmi, semmi nem árthat.
Szóval: semmi a hiánynak.

Iránynak ennyi.

IMA CSERNELYÉRT

Legyen patakja bő, zuhanjon a temető
Összes sídjára csendes haleső
Kívánom
Zörögjön csöndje bele a ködökbe
És legyen kicsi és eldugott örökre
Kívánom
Legyen a dombja terhes asszony
Szülni készen guggolva maradjon
Kívánom
És Mária aki megjelent az ege alatt
Küldjön Csernelybe cammogó szamarakat
Kívánom

Legyen tele az én falum nővel gyerekekkel
Öregek gurigázzanak gyógyszerekkel
Kívánom
Kastélya lángoljon de ne legyen füstje
Legyen minden fája Istennek egy tüske
Kivárom

Magyar László András

MÉG

Madárdal, zöld háttérre festett
sugárkévés, foszló ködök,
a meztelen, két barna testet
alig látni a fű között.

A lány hanyatt, a szája tátva,
ölén hintáz egy alma árnya,
hozzásimul a párja – karja
szerelme vállát eltakarja.

Némán, időtlen fekszenek,
fény-inga leng álmuk felett,
még semmi, semmi, semmi sincsen,
abból, mi elrendeltetett.

ÁLMATLANSÁG, HÁROM TÉTELBEN

Első tétel:

Seregélyből azért nem lesz sereglye,
meredélyből pedig azért meredlye,
mert deregély sem volt soha dereglye
nemkülönben gerebély a gereblye.

Második tétel:

Ha marokból lesz a marka,
s mivel fark a ló farka,

a tarokk miért nem tarka
és a barokk mért nem barka?
(Egybetéve: tarkabarka.)

Harmadik tétel:

Hogyha lehet a taréjnak taraja,
szint' ugyanúgy a karéjnak karaja,
mért nem lehet egy szar éjnek
mikor ennyi örömtelen
hülyeségen töröm fejem
szaraja?

Kóda:

Mínthogy van az agyvelőnek veleje,
no meg minden ágyelőnek eleje,
ha e versért tán lelőnek,
legalább a rám lelőnek
is lesz végre leleje.

Halasi Zoltán

BESZÉLŐ DÉMONOK

Elfriede Jelinek színműve elé

1994–95-ben merénylethullám söpört végig Ausztrián. Az előzmény: tízévi börtönre ítélték egy bécsi neonácit, és párttársai felhívásban fordultak híveikhez, hogy a tíz évre válaszul évi tíz akcióval hívják fel magukra a figyelmet. Levélbombák árasztották el az országot (még Németországba is jutott belőlük), egy részükhöz a „Bajuvár Felszabadítási Hadsereg” mellékelt idegengyűlölő közleményt. Többek között egy színes bőrű műsorvezetőnő, egy szíriai származású orvos, a lübecki alpolgármester és a bécsi polgármester kezét tépte le a bomba. 1995. február 4-én a burgenlandi Felsőőr (Oberwart) külterületén, a cigányteleptől nem messze, táblát helyeztek az út közepére: „*Roma, zurück nach Indien!*” A robbanóanyagot a vasoszlop talpába rejtette a tettes. Amikor négy roma férfi megkísérelte letépni a táblát, a detonátor működésbe lépett, és a bomba valamennyiüket megölte. A rendőrség első közleménye az áldozatokat tartotta a bomba fabrikálóinak, Haider és a hozzá közel álló sajtó hosszú ideig ragaszkodott ahhoz, hogy itt „bandaleszámolás” történt. Ettől függetlenül a bécsi érsek celebrálta a gyászmisét, amelyen az államelnök és a szövetségi kancellár is megjelent. (Két évvel később, 1997-ben véletlenül horogra akadt a merényletsorozat állítólag magányos tettese. Egy közúti ellenőrzés során az illető pánikban fel akarta robbantani saját magát és az intézkedő rendőrt is, ám a bomba csak a két kezét szakította le. Ez sem akadályozta meg azonban abban, hogy utóbb felakassza magát a cellájában.)

Jelinek fordulópontnak tekintette a romagyilkosságot, vészjósló jelzésnek a nyílt színi terrort, a náciizmus felbátorodását, amelyhez a maga módján a sajtó egy része is asszisztált. Például a *Kronenzeitung* vezető kolumnistája rendszeresen kétségbe vonta, hogy a náci megsemmisítő táborok gázkamráiban tömeges emberirtás folyt. A közel hárommillió példányszámú, bulvár napilap népszerű kommentátora az írónőre sem átalált rágalmakat szórni; Jelinek személyesen is megszenvedte ezeket az éveket, igazi hecc-kampány zajlott ellene a PIHENŐ című darabja miatt.

Ilyen légkörben született a KÉZIMUNKA 1996-ban, még ugyanebben az évben be is mutatták, de nem otthon, Bécsben, hanem a távoli Hamburgban. Az eredeti cím, a STECKEN, STAB UND STANGL sokértelmű. Az első két szó mindenekelőtt a 23. zsoltárra („*Ha a halálnak árnyéka völgyében járok is, nem félek semmi bajtól, mert te velem vagy: vessződ és botod megvigasztal engem*”), a harmadik a treblinkai haláltábor parancsnokára utal (Franz Stangl). Ugyanakkor kiderül, hogy a darab lényegében minden szereplőjét Stabnak hívják. A szó jelenthet a boton kívül pálcát, jogart, de egy hentes kezében – ő a darab főjáték mestere – akár taglót is, jelenti továbbá a stábot, a katonai és civil munkacsoportot, vagyis a név afféle csoportmaszk, a szerző ezzel is jelzi a szereplők felcserélhetőségét. (A cím a Stangl név miatt visszaadhatatlan, ezért lett az alcímként megadott *Eine Handarbeit – Kézimunka* a magyar változat címe.) Konkrétan utal a Stab szó még a *Kronenzeitung* kolumnistájának írói álnevére – „Staberl” (Botocska) –, ez megint csak műszó, a XIX. századi osztrák népi komédiában a közember véleményét mulattatóan frappáns egyszerűséggel kimondó figura neve, így vált fogalommá. A kolumnista „Staberl” hencegett vele, hogy nem jár a Burgtheaterba, ő volt az, aki még a 80-as években föltek a osztrák olvasóknak a költői kérdést: „Mi kell nektek? Bernhard, Jelinek – vagy kultúra?” Előfordul még név szerint (és több hosszú tirádával) a darabban a Forma-1-es versenyekről és sifutamokról tudósító első számú sportriporter, Heinz Prüller, aki szabad idejében sporthírességek kutyáiról írt könyvet, szerepelnek a korabeli osztrák sportcsillagok, köztük a magyar Hunyady Emese, továbbá szóba kerül az azóta felnőtt dagantos kislány, Olívia, aki kis híján meghalt, mert a szülei (vallási okokból) nem engedték megoperálni, és a darab vége felé felbukkan a tévés sztárnyomozó, Rex felügyelő, ő farkaskutyái minőségében az SS tenyészebeire is visszautal.

A gyakorlatilag cselekmény nélküli darabban emberek állnak sorban egy szupermarket hentespultjánál, ahol nem meglepő módon húst adnak. Meglepőbb az, hogy valamennyi szereplő folyamatosan kézímunkázik: rózsaszín fonállal horgolja körbe magát és másokat, valamint az összes húsipari terméket. Metaforikus tehát a helyszín, metaforikus a (pót)cselekvés is: a szövegelés. A szövegből kiderül, hogy a helyszín egyben tévé-stúdió, ahol talkshow-műsor folyik. Eleinte képeket nézegetnek a romagyilkosságról, később helyszíni közvetítést ígérnek az áldozatok temetéséről, a gyászszertartásról. Utóbbi megtörténtéről csak szóban, illetve egy-egy elejtett félmondatból értesülünk, a hentespultos színpadot elborítja a szöveg, részben a sportról filozofálnak a jelenlévők, részben a turizmus hanyatlásán keseregnek, ám a show mindinkább átalakul a halállal kapcsolatos eszmecserevé. Általában a halálról is szó van, közben azonban hol a romák halála kerül terítékre, hol a zsidók tömeges halála a holokauszt alatt, egyikén áttűnik a másik, és mindkettő tükrében élnek tűnnek az elkövetők, illetőleg és főleg az elkövetői mentalitás tükrében jelennek meg az előbbieik. Szó sincs az áldozatok megkövetéséről, annál több szó esik hibáikról: egyedül ők tehetnek meggyilkolásukról, senki más. A színpadon beszélők a halál (a mások halála) eltávolításában, a halál kiküszöbölésében érdekeltek.

Mivel ez csak verbálisan lehetséges, a szavak viszont valóságot konstituálnak, a holokauszt-tagadatok és a romákat temetgetők kifordított világot jelenítenek meg a színpadon. Egy kvázi világot kvázi élőekkel és kvázi holtakkal. A darab logikája szerint ugyanis a tagadott a tagadót is magával rántja abba az űrbe, ahová az az áldozatokat süllyesztené: ha nincs múlt, nincs jelen sem – agyó, idő. Jelinek felfogásában a nem létező (bevallatlan) holtak sokasága nemlétre ítéli az (őket örökre eltörölni akaró) élőket is.

A valóságos tragédia a színpadon kívül történt meg, a második világháború és a bombamerényletek idején; az áldozatoknak végük van, és még sincs végük. Az osztrák történeti tudat nem számolt el velük, a színpadi történésben is csupán kelletlen, undorkodó, rendreutasító megjegyzések érik őket. A színpadi szereplők nem egyének, nem típusok, nem hősök és nem áldozatok. A közvélemény hangjai ők, esetleges változatai az átlagosztráknak. Mint ilyenek masszív sztereotípiák tolmácsolói, időnként filozófusmondatok lógnak ki a szájukból, de azok is belegyűrva a médiavalóságba. Jelinek intenciója szerint a nyelv teremti a figurákat, méghozzá úgy, hogy sokszor maguk se tudják, miről beszélnek – „nyelveken szólnak”. Nem ők akarnak beszélni erről, hanem a dolog szól rajtuk keresztül, egy kisebb és egy nagyobb passió, ha úgy tetszik. A megszólaló szájak úgy kerülgetik ezeket a nemszeretem eseményeket, mint macska a forró kását. Lassanként bugyborognak föl a mélytartalmak a tudat felszínére. Közös törekvés és végcél, hogy ne történt legyen semmi, vagyis a tabula rasa. Az ellenállás, a háritás, a düh, az elszólás taszítja, torzítja, szorítja és szórja ki elénk az alvadt valóságdarabokat.

Nem történik semmi, mégis állandó mozgásban van a szöveg. Zenei struktúrával van dolgunk. Szólamok váltják egymást, fő- és melléktémák szólalnak meg, hol ilyen, hol olyan kidolgozásban, motívumok villannak fel és térnek vissza más összefüggésben, paradox kijelentésekben frázisok ütköznek egymással, egyetlen bekezdésen belül többszöri nézőpontváltás is előfordulhat stb. Néha az az ember érzése, mintha hullámvasútba ültetné a szerző, hogy ebből a szédítő kanyargásból nézzen a beszéd tárgyára. A nagyszerkezetben világosan felismerhető az expozíció és a finálé: a középső részben a filozófusidézetek (Heidegger, Wittgenstein, Platón) azt a szerepet látszanak betölteni, amit a katolikus misében a szentlecke játszik, a közjük ékelődő (elhadart, kiröhögött, visszautasított) Celan-versrészletek pedig valamiféle apokrif imának felelnek meg, vagyis mintha mégiscsak egy (show-műsorba csomagolt) sajátos gyászszertartás jelenne meg előttünk.

Áthallásokban, felhangokban gazdag, polifon beszédmű a KÉZIMUNKA, egyfajta oratorikus groteszk. A heterogén szövegelemek a legkülönbözőbb stílusrétegeket érintik és váltogatják, olykor mondatról mondatra modulálva a tónust. Műsorvezetői, sportriporter, háziasszonyi tirádák fűződnek össze a (kicsit elváltoztatott) heideggeri szakzsargonnal, jogászi eutanáziajavaslattal (1920-ból!), Staberl-féle újságcikk-részletekkel, valamint kamasz lányok lelkendező olvasói levelével, a szerzőnőt pocskondiázó kijelentésekkel, jelineki kontrákkal, egyszer még egy holokauszt-tanú is megszólal (gyanítom, a kőszegi téglagyár gázpajtájáról lehet itt szó – de hogy erről honnan tudott az írónő?). Ezek a szövegkollázslemek apró foltokként lassan kirajzolják azt, amit az osztrák-német társadalom koprodukcióban létrehozott: a felsőbbrendű kaszt eszményét, amely magas lova nyergében fölegyenesedve dőfi lándzsáját a legyőzött alsóbbrendűekbe, mint valami sárkányba. Ebből a ma már virtuális Szent György-i pozícióból meríti göggjét és nyelvét az átlagosztrák, és érthető módon (ki bírna ekkora büntudattal együtt élni?) nehezen látja át, hogy a helyzet fordított: éppen ő falta fel sárkánykígyóként a környezetében élő ártatlanokat – ha „dicső tetteiről” van szó, máig a démon beszél belőle.

Elfriede Jelinek

KÉZIMUNKA

Halasi Zoltán fordítása

„Nem lehet, hogy drog, fegyver vagy autócsempészet miatt kirobbant konfliktusról volt szó?”
(J. H.)

Óriási szupermarketpult, krómacél és üveg. Az áruk többsége jégkrémszínű (többnyire rózsaszín) horgolt huzatban van, egyes dolgokhoz nemezt is lehet alkalmazni, de mindenképpen valami kézimunkára emlékeztető, puha, tompa anyagot. A szöveg folyamán a horgolásokat javítgatják, foltoztatják stb. A színészek először szinte észrevétlenül lássanak hozzá, aztán egyre erőteljesebben foglalkozzanak vele. Végül amolyan horgolt tájjá alakul át az egész színpad. Akkor már a színészek is mind be vannak vonva horgolással.

Képernyőn vagy vetítövászonon (ez az egyetlen dolog a színpadon, ami nincs bevonva) világító felirat jelenik meg: EU, VIGYÁZZ! JÖNNEK AZ OSZTRAKOK! Egy idő múlva változik a felirat: EU, VIGYÁZZ! JÖNNEK AZ OSZTRÓKÁK! Nyugtalanlás a nézők soraiban, mert leült közéjük néhány színész, és miután egyik-másik még beszélni is kezd a szomszédjához, a nyugtalanlás nőttön-nő. Azt is lehet csinálni, hogy az egyik színészt még az előadás kezdete előtt karon fogja valaki, és akkor a színész röviden vázolja neki a tényállást, amiről a darabban szó lesz. A mindenkori színtársulat dolga, hogy azokon a helyeken, ahol valószínűleg nem sokat tudnak a romagyilkosságokról, megismertesse a közönséget a gyilkosságokkal kapcsolatos tényekkel, illetőleg közölje az úgynevezett Bajuvár Felszabadítási Hadsereg által elkövetett merényletekkel kapcsolatos kutatásainak eredményeit, tetszőleges formában. Kis diavetítés, szomszédnak fényképek mutogatása stb. A közönség tájékoztatásának imént leírt módja csak egy a lehetőségek közül

FÉRFI, MINDEGY, KI Nézzék ezt a lapos tájat! Trágyagödrök nyugszanak a mélyére süllyesztve, homokbányatavak, sírhalmok. Közönyös ez a sík, úgy siklik tova, mintha önmaga elől siklana el. Üres, illetve dehogyan az. Önök is látják, nem? Az üresség általában a hiánya valaminek, illetőleg annak a hiánya, ami ehhez a valamihez vezetett, amit pedig észre kellett volna vennünk. Már ha idejében odafigyeltünk volna.

Na most akkor próbáljunk nyugodtan belenézni ebbe a tájba! Tessék? Nem megy? Ez a ki tudja, meddig terjedő, földdel úgy-ahogy fedhető, vakmerő halomsírmező – szabad szemmel föl se mérhető? Noch dazu a tekintet folyton beleütközik Magyarországba meg még egy csomó más utódállamba? Bundának kicsit nagy lenne ez a hantok hantja? Ugyanakkor még sincs, ami ne lenne jól kivethető rajta?

Tegnap is: valaki a padlásról lövöldözött, mivel a felesége válni akart, és magával óhajtott vinni a gyerekeket. Egy falusi rendőr. Persze hogy volt rá oka.

Aha, most már én is látom, ez a kép amatőr felvétel, egy újságból való. Jobb lett volna persze, ha az illető nemcsak lő, hanem talál is! Tessék? Szóval meg tudják mondani, hogy e tér sajátossága miben áll?

Na jó. Akkor megmondom én: négy embert látunk a képen, négy szellemalakot, épp most lépnek ki a testükből, lerúgva lábukról a fekete föliát. Mint akik hosszan tartó betegség után lesöprik magukról a fájdalmat egy rutinos mozdulattal. Nézzék a körítést is: a táj zöldje, vastag ecsettel!

Felhős ég, homokbánya. Igen, helyes az észrevétel: onnan történhetett a homokvétel, a homoké, ami a csőbomba nehezekéül szolgált. Amint a töltet felrobbant, a bombasztikus csomag alaposan kifordította őket önmagukból, ezért most gyorsan mentőakcióba is lépek, megpróbálom visszaforgatni őket önmagukba, hogy újból összetartozzanak, ahogy ezen a csoportképen is. Erre a feladatra nem én volnék az igazi, mert az én művészi igazságtételelem mindig egy kaptafára megy, de igazi műve kinek van három-négnél több?

Mindegy. Hiába kivételezek velük, nem fognak életre kelni ezek a halottak sem. A csőbe zárt lőpor kirobbantotta őket a porhüvelyükből. Hogy aztán később bevilágíthassanak a képernyőinkbe – nincs-e hiányunk valamiben. Nincs. Momentán nincs. De ezek után persze már derogál visszamenni nekik a putriba! Pedig ott a helyük. Így soha nem fogják visszakapni a létüket. Ahhoz több erőfeszítésre van szükség!

Nem is tudom, honnan fúj a szél. Elnézek a távolba. Látom a tetemetek, fekete fóliával letakarva; ne bántsák az emberek szemét. Kerékpárosok, gyerekek, vásárnapi jövés-menés, nem éppen útra való látvány – útravalónak.

Valamivel később: luxusautók haladnak lépésben, nagyságok álmodnak bennük magukról egy nagyot, diszkréten integetve a tömeg felé, temetés előtt és után. Mint a lány zselé, úgy idomulnak az ülésekhez. E pillanatban veszik észre a meggyilkoltakat. Illetőleg azt, amit az elsikló tekintet, útban a szentségtartó felé, kénytelen elkapni belőlük: egy csücsöknyit. A képet az Oltáriszentség tölti be. Most még nagyobb a tülekedés, így megy ez mindig, amikor kívülállók szeretnének magukról olvasni a másnapi hírekben.

A kancellár úr is ott domborít a gyilkosság öt négyzetkilométeres helyszínén, ebben a szűk térben: bele van implantálva, teljes terjedelmében. Ahogy azt egy tragikus hős előre sejtette: ő bezzeg tett erőfeszítéseket! A harcostársai dettó.

Az őróluk szóló képek már régen elkészültek, de a teljesség kedvéért folyamatosan frissítjük az anyagot. Persze nekik is ez a leghőbb vágyuk, domborítani a nyilvánosság előtt.

A házak? Egyik takarosabb, mint a másik. Versengve árasztják magukból az otthon melegét. Nem is győznek betelni egymás nézésével. Amit a sors keze nekik juttatott, arra árgus szemmel vigyáznak. Ők tudják, hol a helyük. Nem úgy, mint egyesek. Honnan tudják? Onnan, hogy övük a tér. Már nem mozog. Sikerült kitaposni belőle a szuszt. Élet, maraggyá otthon!

Mi? Ideadnák? Ezt az életet? Nekem? Hát mi vagyok én: szárazdajka? Mit csináljak vele? Halott! Mit képzelnek? Mindjárt elejtem! Legkésőbb akkor, amikor átöltözöm. Vagy azt hiszik, így fogok állni itt évekig, mint egy oszlopszent? Mint egy madárijesztő, új rongyokra várva?

Fáradjanak beljebb, helyezkedjenek el kényelmesen, gyorsan magamra kapom a részvétem. Abból nem adok le, én viszont mintha fölszedtem volna valamicskét. Érezzék magukat otthon, tisztelt halott urak, ami az enyém, az az önöké is. Kicsire nem nézünk. Adva van tehát egy elvileg befogadó környezet. Most már csak meg kéne találniuk a helyüket benne. Olyan nagy dolog? Hát mibe kerül ez önöknek? Ja, hogy csórók! Tehetek én róla, hogy már az elején elszúrták? Tetszettek volna a mi külsőnket, a mi ismerőseink nevét fölvenni! Aztán valami hasznos tevékenységbe fogni, nem csak úgy elszaporodni itt nekünk, meg övezetet alkotni. Tessék? Összébb is húzhatnák azt az övezetet?

Értsék meg, az önök érdeke, hogy minél hamarabb lezárjuk a vizsgálatot ebben az ügyben. Annál is inkább, mivel a közvélemény egyértelműen azt várja tőlünk, hogy

ne kerítsük kézre a tragikus hőst, aki nem bírta tovább, hogy idegenek táncolnak az idegein.

Ez a ricsaj esténként! Ilyenkor együtt a család, az egész pereputty abban a nyomorúságos parányi lyukban. De úgy látszik, éppen ez a feneketlen nyomorúság az, amit a legnehezebb tetten érni, hiszen a rend őrei éppen most tépnek apró cafatokra mindent. Tessék? Önök úgy gondolják, hogy nem őrzik a rendet? Inkább fenekestül felforgatják?

Ne higgyék, hogy jókedvében csinálja ezt a rendőr, hanem azért, hogy mindannyiunk érdekében kiderítse, miért él valaki ennyire elzárkózva a társadalomtól, hogy úgyszólván hatóságilag kell rátörni az ajtót! Nagyon sajnálom, ami önökkel történt, kedves halottak, de úgy érzem, a kiülleszkedésben túl messzire mentek. Nem a dzsungelben élünk. Rendezett viszonyokat kell teremteni a környezetünkkel, különben hirtelen belénk mar, mint egy dühös eb. Nézzék, hogy jön ott az a Volkswagen Golf! Hogy dől be a kanyarba! Jól föl van húzva a motorja, nehogy a vezetőről lecsússzon az újnaci. Most mintha egy nő sikoltozása hallatszana. A telep felől. A rézsűn túlról. Velőtrázó. A házak nem rázkódnak össze, a templomtorony meg se rezdül, csak a kutyák ugatnak; egy ideig hallatszik még a lárma, aztán elül. Na és hol készül a hajlék, hogy abban lakozzatok – hol az emberi lakásra alkalmas házsor? Hol volt, hol nem volt. Önök amúgy sem illenek bele a mi iskoláinkba, a mi kórházainkba.

Most is, hol fekszenek? Húzódnak félre. Tessék? Nem tudnak? Nem tudnak vagy nem akarnak? Egyébként ahol most fekszenek, az a hely sem az önöké. Ezt a napszakot is, ezt az évszakot is – csak kölcsönkapták. Valaki kopog. Erre már felugranak. Na ja. Ki akar elmenni egy idegennel?

MÁSÍK FÉRFI Ne féljenek, menjenek! Mondják ki a boldogító igent!

EGY FÉRFI Margit, maga otthoni kiségitőként dolgozik. Elmondaná, hogy járt? Hogy egyszer csak rajtakapták? Olyasmi közben, ami pedig a legemberibben elemi, illetve a legelemibben emberi, tudniillik amit már az elemiben is tudni illik. Hogy mi is ez a legelemibb a mi emberi társadalmunkban? Megengedi, hogy válaszoljak maga helyett, kedves Margit? Az idősgondozás. Azon belül: az áruszállítás. Még azon is belül: az árleszállítás. Szóval: maga nemrégiben elment bevásárolni egy idős gondozottjának. Amikor a helyi önkiszolgáló üzletben (Bécs, Meidling) odament a húsos pulthoz, ott már, ahogy elmondta, huszonötön álltak sorban. Ajaj, huszonöt, az sok, mennyien férnek fel ide a színpadra? Becslésem szerint úgy hét-nyolc ember, nem több, úgyhogy jöjjenek csak! Mindegy, ki. Közben nézzük meg gyorsan a pontverseny állását.

Néhány személy, részben már körbehorgolva, tétován felmegy, és megáll a húsos pult előtt. Rögtön elkezdik egymáson a kézímunkázást

UGYANAZ A FÉRFI Mit mond? Aha! Árleszállítás volt. Rendkívüli akció! Margit asszony, maradjon velem még egy pillanatra. Ott tartottunk, hogy megkérte a sor elején álló hölgyet, vegyen az ön részére harminc deka darált húst. Merthogy maga idősgondozó, és kezd kifutni az időből. És mi volt erre a válasz? Az eszem megáll! Margit asszony, elmondhatom a mi kedves közönségünknek, mit mondott nekem adás előtt? Tudja, ki fogja ezt beszopni!, vágott vissza az illető pimaszul. És a soron következő két vevő is elküldte magát melegebb éghajlatra, kedves Margit S. asszony. Végül a sorban a negyedik segített magának, egy tizenhat éves lány. Mire a mögötte állók közül többen teli torokból tiltakozni kezdtek. Az emberiesség elemeiről szóló konferencia

ezúttal mintha nem került volna megrendezésre. Vagy mégis? Önök mit gondolnak? Kíváncsi vagyok a véleményükre! Válaszaikat eljuttathatják hozzánk levélben. Az adás ideje alatt a telefonunk is él!

A hentes – rózsaszín horgolt ruhában, horgolt kötényben, a fején egy horgolt disznófejjel – elfoglalja helyét. Egy-két gombóc darált húst körülhorgol, és átnyújtja Margit S.-nek, aki a gombócot odavarrja a ruhájához

MARGIT S. (*a henteshez*) Én azt hiszem, Herr Stab, hogy a halált nem lehet elfogadni. Legfeljebb úgy, ha üzemi balesetnek vesszük. Mivel a halhatatlanságba vetett hitünket elveszítettük már, többé a halandóságban sem hihetünk igazán. Az élet értelmére vonatkozó kérdés nem mindenkit nyugtat meg annyira, mint engem.

Köszönöm, hogy szerepelhettem a műsorban, még ha csak ilyen röviden is. Sajnos közben nem állt módomban magamat megfigyelni. De otthon beprogramoztam a videolejátszót, hogy ha már élőben nem lehettem jelen a saját fellépésemen... Nem, ilyen nincs! Biztosan elromlott a készülék. Várjunk csak, most látok valamit, de az nem én vagyok. Egy nő. Esetlen, mégis jól begyakorolt mozdulatokkal nyúlkál a víz mélyére, mintha vízitornázna, de nem, csak az edényt veszi ki a mosogatóból. Milyen ismerős ez nekünk, Margitoknak! Mindennap ez megy. A legkisebb neszre is felkapjuk a fejünket! Most mit kell úgy odalenni néhány halott miatt? Mit mondanak? Hogy ki van itt oda? Ja! Senki. Kérem, hallgassanak tovább!

Vannak először is a gyermeklelkűek, akik *még* nem kérdeznek rá az élet értelmére, és nem ők a legboldogtalanabbak. Azután vannak, akik *már* nem kérdeznek rá: ők leszoktak mindenfajta kérdésfeltevésről. És a két csoport között vagyunk mi, az örök-ké elégedetlen keresők. Tessék mondani, sajtot hol kapok? Hazait. Azt az al-pisajtot kérem, a föl-sőt! Nem kisajtot! Azt nyissa ki maga! Al-pisajtot! A legeslegfölsőt.

VEVŐ (*csitítólág*) Az osztrák ember néha ilyen: szinte már kicsinyesen ragaszkodó. Főleg, ha sort kell állnia. Vagy sorfalat. De ez nem immanens lényege. Környezeti ártalom, mint a rántott csirke. Rárepül valami szárnyas, rátelepszik a vállára, a derék osztrák már el is ájult, és csak a nagy összeomlás közben veszi észre, hogy hoppá: ez egy sas volt! Kőszáli! Nem ez a helyes válasz, Herr Stab? Akkor még egyszer meg kell nyomnom a gombot.

FÉRFI JÓ, most akkor próbáljuk meg másként, Margit asszony: az osztrákok közül sokan képtelenek visszahelyezkedni a gyermeki naivitás állapotába. Mit tegyünk? Az élet nekik még nem állította fel a nagy kérdőjelet, hogy vajon Patrick Berger nyeri-e a következő futamot vagy Renate hogyishívják az óriás-műlesiklást. Na persze, mérnöki kapukerületés ide, precíz kanyarvétel oda, nincs az a technika, ami a természet nélkül boldogulhatna, hiszen a technika alkalmazásának színtere éppen a térszín, azaz a természet. Első blikkre a technika mintha csak a természet adta lehetőségekkel élne, valójában mást se tesz, mint visszaél velük. Ahelyett, hogy hagyná, hogy a természet diktálja a mértéket, ráteszi kötőféknek a saját mértéktelenségét.

NŐ Én, miközben itt a síliftré várok, folyton azon filózok: hogyan képes valaki drámaíróként egész életében csak halottakkal foglalkozni? És mindeközben még békedalokat zengeni? Szerintem ez természetellenes. Sokkal egészségesebb volna leborulni a természet nagysága előtt. Aztán, amikor már nem figyel ránk, és éppen egy újabb földcsuszamláson, sziklaomláson töri a fejét, fogni magunkat, és szép csendben meg-tizedelni a teremtményeit. Nna. Itt fekszik ez a négy úr.

A kőszáli kecske a kihalás szélén, a zerge krónikus beteg. A vörösfenyőn nincs egyetlen ág se, hogy legalább hevenyészve betakarja őket és az összes többi kihalt állatfajt. Hogy legyenek helyek. Ahol magunkra találunk. Ahol magunkra találunk. Nincs igazam, Herr Stab?

Egyesek azt állítják, hogy a négy meggyilkolt úr elmozdult a helyéről. Helyet változtatott. A halála után. Jöjjenek fel ide hozzám egy pillanatra, kedves elhunytak, hadd lássák nézőink, valóban olyan mozgékonyak-e még mindig, ahogy hírlik. Megkérhetném önöket, hogy most is ugyanúgy, hozzávetőlegesen csillag alakban feküdjenek le oda, hogy a tisztelt nézők is képben legyenek? Én személy szerint nem gondolnám, hogy önök mozogtak volna még utána. Hogy olyan nagyon adtak volna még a testmozgásnak. Szerintem a sportolói hírnév hosszú távon kissé dermesztő, nem? Megyek is, hozok egy fűtőventilátort. Mindazonáltal a havon hamar visszazsereztük régi dicsőségünket. Annyi sárga csíkot eresztettünk a hóba, hogy belül sivataggyá változtunk valamennyien. De az Úr a mi pásztorunk, úgy értem, az ő kezében a kormányrúd, hogy túljussunk végre önmagunkon, túllépjunk a hiányainkon. Van egy ötletem: muzsikáljunk! Önök kérték! Az osztrák rádió szimfonikus zenekara játszik.

Zene!

HENTES (*disznófejeket húz be horgolt tokba*) Tapsoljuk meg Margit asszonyt! Sajnos mindjárt ellent is kell mondanom neki. Van, amiben alapvetően eltér a véleményünk, és önök, tisztelt hölgyeim és uraim, talán igazat fognak adni nekem. Margit asszony ugyanis, ha jól értettem, azt mondta (*nevetni kezd*): A zivatárszolgálatos hullazsákok felülnek a gyászmenetben. Kettő között fejre áll egy köszönés. A név visel engem: én törődjem vele? Hú, ez nagy égés! (*Lassan megnyugszik*)

Hadd mondjam el önöknek, miről vettem észre, hogy égünk, mert a szaga nem érződött. Arról vettem észre, hogy az egyik legkiválóbb műlesiklónőnk, szó szerint, mint derült égből a villám, nekicsapódott egy időmérő póznának, és kitorste a nyakát. Még nem felejtettük el a nevét, csak most nem jut eszembe. Tévénézők milliói intettek akkor búcsút az életüknek, mindannyian meghaltunk egy picit. Hát mitől van az, hogy most egyszerűen nem vagyunk valóságosak? Mitől, hogy a síugrásban aratott győzelmünk sem vált valóra teljesen, csak majdnem?

És miért ne fedné a valót az, hogy Thomas Muster bejuttatott minket a Davis-kupa negyedöntőjébe? Hiszen fedi! Úristen, tegnap valóra vált! Muster valóra váltotta! Itt van előttünk, szépséges, eleven alakja minden képernyőt betölt, istenem, igen, ki tagadná, ez olyan szép, hogy talán nem is igaz! Úristen! Mit csináltál már megint?

Szikrázó verőfényben vágna neki a makulátlan kékségnek! Itt van például Gerhard Berger: neki nem kell magyarázni, hogy a legsimább út is milyen rögzös! Vagy nézzék Andreas Goldberget, ahogy felszárnyal a naphoz, szinte lebeg a kék azúrban! Alatta folyók, utak aranszalagjai. Külön e célra készült csinos kis épületből indítjuk el. Úgy eresztjük ki őt onnan, megkönnyebbülve, akár a vízünk sugarát. És attól fogva, hogy elsötétül a képe, és eltűnik a képernyőről, nincs több csobbanás, és semmi bugyborékolás. Volt, nincs a mi derék arany Andink, a mi aranyos pintyökénk! (*Levágja a fején lévő disznófejről a két fület, és hozzáteszi a húshoz*)

A játékoság az ember sajátja. Egyedül a mi szép fajunk képes arra, hogy ok nélkül elrugaszkodják egy sánctól, karókat-póznákat kerülgessen, hajlítgasson, helységnévtáblákat tördeljen oszlopokról, újat tegyen fel a helyükre vagy sem. Nem hiszek a

szememnek! Romák, vissza Indiába! Szóval ezek a leponyvázott képződmények ott emberek! De miért kellett beléjük az a sok lyuk és repedés? Miért csinálták ezt velük? Ön mit gondol, Herr Gott? Közben azon tűnődöm: vajon mit érezhetnek a mi fiaink és lányaink, miközben lendületesen siklanak a havon vagy a tükörsíma jégen? Mit érez például a mi Emesénk? Hunyady Emese! Itt van véletlenül? Nem, a mi Emesénk sajnos ma nem tudott eljönni. Akkor válaszoljon helyette ön, Herr Stab! Ja, bocs, ez én volnék!

Akkor magamhoz fordulok, de akár a mi népszerű sportriporterünktől, Prüller úrtól is kérdezhetném: Mit érez egy közönséges halandó a lesiklopálya szélén, amikor egyszer csak elkezd száguldani feléje egy ilyen tetszőleges, ámde mégis tevőleges lét; ugye, legjobb volna elkapni, kapjon csak frászt, meg ráuszítani a kutyánkat, a jó német juhászt; hát csak nem fog nekem jönni egy ilyen pont, egy ilyen lavina – nézzenek oda, nem nekiment mégis a kutyámnak?! Mit képzelt? Rendőr! Kiürítettem a pályát! Mi ne kövessük el Prüller úr hibáját! A mi nézőnk ott tart, hogy ez az egyenesen feléje tartó feszt lét nem fogyaszt sört, nem iszik Nestlét, ergo nem azonos vele mégse, családtag se, vendég se, úgyhogy már csak azon ámuldozik, hogy miért épp őfelé száguld az a nem tudni, ki, de addigra már el is süvített előtte. Érti a szelét, a szája szelét sűrölja szinte fémesen, mintha végighúznák rajta a síléc élet. Na, engedjenek már fel egy kicsit, kedves nézőink!

NŐ Várjunk csak, Herr Stab! És a mi hozzájárulásunk a sikerhez? A mi lelkesedésünk? Nulla? Nem inkább olyan, mint a kemencéé az ételhez? Kell a mi lelkes tüzünk ahhoz a husikavételhez! Tűzdelt legfelsőbb bíróság, Herr Stab! Ebben az üzletben nagyságrendekkel több a hús annál, mint amennyit el tudok fűteni. Ezért most inkább a mi remek Forma-1-es pilótánkkal tüzelem fel magamat. Igen, a szimpatikus Karl Wendlingerrel, akinek az a nagy balesete volt: ki hitte volna, hogy egyszer még visszatér közeánk?

Én azt gondolom, kedves hallgatók, hogy akármilyen szörnyűségek esnek, mi legyünk csak jóhiszeműek, fogadjuk el, ilyen az élet, mert ugye itt van a Forma-1-es pilóta, Berger úr teste, meg itt van az egykor ugyancsak Forma-1-es pilóta, Wendlinger úr teste, ezek, én azt gondolom, megtestesítenek valamit. De ez a négy fekvő test ott az oszlop körül – köszönöm, nem! –, ezek mit testesítenek meg? Az én szememben semmit.

VEVŐ Hát én biztos nem ott nyúlnék ki, ha egy kis pihenésre vágnék! Homokbánya, puszta, hegehupa: rázós terep, előbb-utóbb kicsúszik a talaj az ember lába alól! Igaza van, most az a fontos, hogy szorítsunk a mi jó kiállítású fiainkért! Csak aztán nehogy megint kiállítás legyen belőle, nekünk meg csalódást kelljen kiállnunk!

HENTES Kedves Margit asszony, az én nevem Stab.

MARGIT ASSZONY Igen? Én azt hittem, az az úr ott, ő a Herr Stab.

HENTES Így hívják őt is. Nem egyszemélyes a stábunk. Kell egy csapat, ugye. És mi csatasorba állunk. De senki se használhat minket eszközül. Nem vagyunk üresek belül. Ha azok volnánk, üres szalmaszálak, elmehetnénk kólába szívószálnak.

Drága Margit asszony, miért nem mondja el a közönségnek azt, amit adás előtt, magánba elmondott nekem, hogy úgy látja: amikor szubjektív időérzéküket játékosan mozgósítják, a mi ifjú sportolóink lélekben a halál ürességével veszik fel a harcot? És hogy attól tart: ebben a játékban hosszú távon nemcsak a halandó, hanem halhatatlan partnerünket is beáldozzuk egy-egy első helyért cserébe: a lesiklásban idén nem, a műlesiklásban sem, de a nemzetek közti versenyben csak sikerült. A magunk-

fajta optimális esetben úgy él, mint Marci Hevesen, mármint az a Marci, aki egyszer már nyert versenyt, és azóta is csak erre törekszik hevesen.

NŐ Szóval, mint akárki. Kezdem venni az adást.

HENTES Ezért nem lenne rossz, ha a jövődő nagyjai, akik, mint tudjuk, nem lesznek sokan, soraik közé számlálnák azokat is, akik ugyan lényegesen kevésbé tűnnek ki, és egyáltalán nem állnak a nyilvános figyelem keresztútjében, viszont belső szépségük egén ott ragyognak a nagyság példái, és ennek fényét mintegy visszasugározzák a kiválasztott kevesekre.

MARGIT ASSZONY Azt hiszem, most már értem, miért írta azt a tömérdek újságcikket, Herr Stab. Kár, hogy a mondatai olyanok, mintha barna ködben botorkálnának. Értelmük pislog, mint a neoncső. Ami kisül belőlük, attól meg lesül a bőr. Nekünk még van a képünkön. Az ön képe nem a mi önképünk.

FÉRFI Teljesen igaza van, Margit asszony. Szerencse, hogy a mi kedves nézőink így jobbra csak a figyelmüket pazarolják, élő embereket nem vetünk nekik oda koncul. Vagy mégis? Alkalomadtán azért hús-vér sapiensek is szerepelnek a kínálatban. Fazonvégi kiárúsítás! Amíg a részlet tart! Utolsó emberdarabok! Árak a padlón! Fogd és vidd! Öné a szerencse! Ragadja torkon! Persze a tisztítás nincs benn' a dömpingárban. Centrifugázni? Azt inkább nem, ha lehet. Vizesen felakasztva szárítani. Hadd csöpögjön. Nem érdekes. De arra minden alkalommal ügyeljenek, tisztelt hölgyeim és uraim, hogy önök ne legyenek ott, ahol ezek a szerencsétlenek felmondták a szolgálatot. Lényeg a lényeg. Sajnos, úgy látom, a történelem lényege ezúttal nem szerepel a listán, talán legközelebb!, pillanat, átfutom, nem, kedves Margit asszony, a maga lényege sincs meg, nem azt fogja a kezében! Ahhoz az túl kicsiny. El se bírná amúgy, fel se bírná emelni! Gondolja meg, a maga lényegében az összes hobbija benne volna lényegében! Úgyhogy ez a lényegileg kicsinyke lény (lány?), akit ilyen erősen fog, csakis valaki másé lehet! Hoppá! Hát nem az előbb kiabált itt valaki valami Olíviát keresve? Ó, az a szegény daganatos kislány!

Szóval jó lesz, ha vigyáznak! Ūristen, egy anya épp most hajította ki az ablakon két gyermekét, hogy aztán maga is utánuk ugorjon! Borzasztó! Az egyik gyerek épp a helyszínre érkező rendőr orra előtt csapódott be az aszfaltba, a másik a rendőr fejére esett. Kedves közönség: ez a nő megértette, mi a lényeg! Lehet tanulni tőle! Önöknek sincs más választásuk, mint ragaszkodni hozzá, hogy a maguk nemében egyetlenként a saját halálukat halják, amely senkiével fel nem cserélhető, és elvben senkivel meg nem osztható. Más kérdés, hogy kvázi egyetlenként kvázi hogyan viszonyuljanak egy másik kvázi egyetlenhez, és egyáltalán: kvázi lehet-e?

Maga, ön, ott! Feljönne a színpadra egy percre? Ide, hozzám. *(Felhoz valakit a közönségből, és szélsébesen hozzáhorgolja magát)*

NŐ *(a kiválasztott férfihöz megnyugtatóan, halkán)* A sznóbord olyan hóbort, amely, legalábbis kezdetben, arra kényszeríti önt, hogy állandó fájdalmat okozzon magának. Kérem én: akkor miért csinálja? Tessék? Van önben valami, ami nem engedelmeskedik önnek? Hja, ha azt akarja, hogy engedelmeskedjen önnek valami, akkor menjen ki a rétre, és szedjen virágot!

HENTES Közbeszólhatok? Ez a műsorvezető dolga, valakinek moderálni kell a műsort, mert az ember ugye nehezen moderálja magát. Köszönöm! Azt akarom mondani, hogy ez a négy test, amely ott hever a „Romák, vissza Indiába!” feliratú tábla körül csillag alakban, kicsipkézve, ez a négy test mégiscsak engedelmeskedett önöknek. Azért ez nem semmi! Elég volt egyetlen kézszorítás, az első (minden második gyilkos,

mondja a költő), hogy önök, tisztelt kitaszítottak, a csöbe préselt levegő segítségével, durr, a magasba roppenjenek, mint az agyaggalambok, és röptükben mindjárt ripityomra is menjenek. Lélegzetelállító teljesítmény! Nem sportolók önök véletlenül?

Vagy harcművészek netán? A védekezés mesterei? A szalmaszálat is elkapja a fuldokló, na de ha egy szép szál oszlopot nyújtunk neki, pláne táblával – hogyan ragadná meg! Kell egy fix pont a világban. Állj! Ki vagy!

NŐ Villám után jön a dörgés! Vakít a fény, nagy a sürgés. Vadul kattog a vaku. Nézz csak meg ezt a fotót a lapjában! Itt a násznép, illetve a gyásznép. Ugye, milyen szép?

HENTES (*horgolás közben*) Véres paták kaparják a szóvirágcsokrokat össze, hamvak hurrája lapozza az énekszólamokat. Ez a felszállási engedély is megadva. Ajtó, előtte egykor, tábla, rajta a megölt krétacsillag. Látják, ilyen és ehhez hasonló dolgok foglalkoztatnak mostanában szakadatlanul. Érdekel a jelenkor történelme.

MÁSİK NŐ Elnézést, mit mondott az előbb?

A hentes válasz helyett leveszi a fejről a disznófejet. Horgolt rózsaszín sísapka van rajta, szem- és szájnylással, olyan, amelyet a bankrablók szoktak viselni. Új fület varr a fejről levett disznófejre. A következő szövegrészt először rendesen olvassák, azután úgyszólván tördelve, vagyis a sorban állók mindegyike elolvas egy-egy nyomtatott sort, a sor végén abbahagyja, a következő pedig folytatja a következő sor elejéről és így tovább, függetlenül attól, hogy milyen értelme lesz az így tördelt szövegnek. Közben az összehorgolt szereplők féktelen jókedvvel fel-felugrálnak a helyükről

Ha egy csak félig-meddig is civilizált államban gyilkossági per folyik, ott logikus módon elsősorban arra kíváncsiak, hogy vajon a vádlott elkövette-e a terhére rótt cselekményt. Ennél kevésbé fontosnak tekintik, hogy a gyilkos megfojtotta, agyonlőtte, agyonütötte vagy leszúrta-e az áldozatát. Minálunk másként mennek a dolgok: azt már nem is vizsgálják az illetékesek, hogy a nációk valóban elkövették-e a nekik tulajdonított rémtetteket. A nagypolitikát minálunk csak az érdekli, hogy milyen módszereket alkalmazott a hitleri rendszer a zsidók – tegyük hozzá, a kevésbé vagyonos zsidók – ellen (mert a tehetősebbeknek sikerült időben kijutniuk külföldre, nemritkán tetemes váltságdíjat fizetve a nációnak), valamiért a kivégzés módja, vagyis a halál neme izgatja csak őket, a jelek szerint.

HENTES (*varrás közben*) Hát igen, a halál kísérteties anonimitása már az élön is rajtahagyja nyomát valamilyen jelölés formájában, ezt nálunk, mészárosoknál jobban senki sem tudja. A kék billog például minden állaton rajta van valahol. Nekem személy szerint ez nagyon kényelmessé teszi a munkámat. Így rögtön tudom, kivel van dolgom, és hogy az illető egészséges volt-e, már ameddig erre ideje volt. (*Durván belevág a horgolásba, és néhány fonalat kihúz belőle*)

Mint mondtam, valamilyen megjelölés formájában: és hát abból, hogy megtörtént a megjelölés, önként adódik a feltételezés, hogy ez millió másik ember halálát is jelenti. Nagyon praktikus az ilyen eljárás. Mentési az embert a saját egyéni halálára vonatkozó fölösleges kérdésfeltevéstől. Illetve attól is, hogy a kérdést átalakítva, a létezése értelmére vonatkoztatva tegye fel.

Mi ugyebár valamennyien a hozzánk tartozókkal szeretünk egybegyűlni kedvenc nyaralóhelyeinken, a világtól távol. De sajna mindig lesznek olyanok, akik nem tartoznak hozzánk, és valamiért mégis csőstül jönnek ide. Tegnap is, mit hallok? Egy teherkocsi hűtőterében már megint huszonöt darab ilyen érkezett, plusz három, de azokat már az autópálya pihenőjében kiborították.

Ugyanakkor sajnálatos módon évről évre kevesebben lesznek. Ágyaink már most epedezve nyögnek a kihasználatlanság miatt. Mit tegyünk, ha ezek az emberek, akik mind nem jöttek az idén, a panzióink helyett az amnéziánkba igyekeznek? S ha velük együtt legszebb terveink is füstbe mennek? Hát persze hogy elhagyja az embert a béketűrés, és kirobban belőle a vendégszeretet! Ha úgy nem szállnak, szálljanak emígy! Még ha lebukik is, mert hát le, végül, az ember. Egyszer is nagyon buktunk valakire, el voltunk szállva, kötelékben. Azután ötven évig tudni sem akartunk róla. Szálljanak le rólunk. Legyen vége már. Az élet egy léha, egy könnyelmű semmi.

Most mindegyik olyan, mint a csomagolt étel, csak a tetején fel van tépve a papír. Négy test. Úgy hevernek ott a táblás oszlop körül, mint a marokkóban a pálcikák. Mint egy fényreklámban, lassan fordul a négy test a tengelye körül, középpütt a tábla – Romák, vissza Indiába –, maga a tökély, nem lehet elvenni belőle, nem lehet hozzatenni, ki írhatta vajon? Akárki, azonnal jelentkezzen nálam, de telefonon is hívhat. Tessék? Mégse? Meggondolta magát? Mindjárt visszajön a vonal, technikus kollégáim intézkednek, nem maradunk ki semmi jóból. Egy perc, és máris ott leszünk a helyszínen. De most intsünk a kollégáknak: a meteorológiai előrejelzés következik.

Mi az Úristen angyalai vagyunk, annak is egy sajátos, kézzel faragott változata, és kék szemünkkel kacsingatva, kék sálunkat lóbálva az alábbi üzenetet küldjük Marikának, Gertinek és Margitnak, akikhez ezennel lejöttünk a mennyből: Nem lehet, hogy drog, fegyver vagy autócsempészet miatt kirobbant konfliktusról volt szó?

Nagy a tumultus, sokan vagyunk, akik szeretnénk valami ilyesmit mondani, vagy ehhez hasonlót. Időnként előrefurakszunk a tömegben, hogy másodszer is elmondhassuk. Úristen, már megint hol a kamera? Éppen most, amikor ahhoz kellene, hogy annyiszor ismételhessük később, ahányszor csak akarjuk, hogyan lehet feladni egy levélbombát, a kamera elszánkázott valamerre. Kérem, gyűjtsenek régi robbanóanyagot, és tegyék bele borítékba! A gyűjtésből származó bevétel mennyei segítség lesz annak, akinek talán eszébe se jutott volna mennybe menni.

Látják! A képernyő, mintha mi sem történt volna, máris kivilágosodott megint. Kérdem én: kinek lehetett olyan fontos ez a négy férfi, hogy az életüket magához ölelje, mintha, teszem azt, a kedvenc zenésze, színésze vagy, bánom is én, a kedvenc macskája, kutyája lenne – és aztán persze el is hajtsa egy laza mozdulattal?

A várakozó sor – úgy, mint az előbb – először rendszeren mondja a szöveget, aztán másodszer a sor végén megtörve, az emberek egyre féltelenebb jókedvvel ugrálnak a magasba

Itt egyetlen dolog van, amit el kell fogadni: hogy Hitler uralma alatt a zsidókat elgázosították. A törvény megszegői holokauszt-tagadásért bíróság elé kerülnek. A háború után nem sokkal egy nagy amerikai sajtóügynökségnél dolgoztam, úgyhogy van némi személyes tapasztalatom. Annak idején, amikor néhány koncentrációs táborban olyan berendezéseket találtak, amelyek kézzelfogható módon bizonyították, hogy emberek elpusztítására gázt vetettek be, akkor a világsajtó hamarosan án blokk Hitler zsidó áldozatainak „elgázosításáról” kezdett beszélni, abban a leegyszerűsítő stílusban, amelyet ma is jól ismerünk.

A sorban álló színészek mindegyike megkapja most a maga kis húscsomagját, egyik-másik pakocska igen bizarr látványt nyújt. A szereplők sorban átveszik a csomagokat, és horgolt hálóval húzzák be

NŐ (*kézimunkázás közben*) Nem számít. Az emberi gondolkodás egyetlen sugalmazó géniusza akkor is a Halál. Örüljön, Herr Stab, hogy ön már ennyiféle alakban megismerte. Először a háborúban, majd a hadifogságban, mondhatni, egy füst alatt. A továbbiakban ön a bérletes hozzáférést választotta, hogy ezen az olcsóbb módon jusson hozzá ahhoz, ami a világ halálkínálatában szerepel. A tenispályán, az usziban vagy gombászás közben az erdőben. Köszönjük, hogy ebből a változatos menüből nekünk is átad valamit. Ön egy nagy példányszámú napilap vezető kolumnistája, és szentül meg van győződve róla, hogy a világon minden cselekmény erőszakcselekmény, kivéve, amit ön követ el. Ezért is láthatja el ön az országot napról napra a szükséges táplálékkal (hús, köret, saláta, plusz desszert), abban a biztos tudatban, hogy a saját gondolkodási deficitjét, ami a korlátlan kérdezni merés és az egyebekbeni teljes korlátoltság eredménye, úgy adhatja vissza nekünk, mintha az bármire is válasz volna, ráadásul a mi szánkából hangozna el. Nos, ezúttal önnek szólt a kérdés, Herr Stab! Arra vonatkozott, hogy miként lehet viszonylag egész jól viszonyulni a halál megérthetetlen magától értetődőségéhez! Pükt erre!

Némelyik test puhább a kelleténél, a legkisebb nyomásnak is enged. De ott vannak még a faágak, megannyi tárt kar. Az emberek a magasba repülnek, az ágak megcirógatják őket. Hiába. Az emberek máris zuhannak, és csattanva földet érnek. Mindenféle pozitúrát vesznek fel, és közzsemlére teszik a létük. A nagybetűs Lében bezzeg van szemérem! Az ritka, mint a fehér holló. Ebben a mi kisbetűs létünkben elő nem fordulna, de nem ám! Még Istent sem sikerült tetten érni itt a földön, pedig épp eleget keresték már. Á, lehet, hogy egy kicsivel feljebb van! Tessék? Ott sincs? Akkor gyorsan vegye le innen a feszületet, ha ott sem lakik. Különben hogy igazodjon el az ember? Legalább lássa el felirattal a táblát, hogy egyáltalán tudjuk, ki lóg ott.

Nem? Nem akarja? Azt hiszem, Herr Stab, az ön problémája a következő: ön mindig csak önmagával találkozik, és pedig még csak nem is személyesen. Éppen csak egy integetésnyit kap el önmagából.

Akkor minket ne kapjon el, ha lehet, nem mi lengettünk önnek, bár ön a jelek szerint ezt hiszi, Herr Stab. Mi a lengetést futóinknak, ugróinknak és korongozóinknak tartjuk fenn. Önnek nincs szüksége a mi lengetésünkre, Herr Stab, érti, mire gondolok. Hogyne értené, hiszen mi is futunk előre, egyelőre. De a nagy közös pályán ön az örökös előfutó.

MÁSİK VEVŐ (*szintén a kézimunkázással foglalkozik*) Herr Stab, ön még időben megpróbálta – eléggé nyakatekert stílusban, az igaz – a tudtára adni ezeknek a csóringereknek, hogy mit kell tenniük, ha nem akarnak az egzisztenciális duplanullaságból, csak úgy mirnix dirnix, a duplanullás nihilbe exitálni. De csórikáim akkor már rég azon voltak, hogy csillagképet alkossanak az égen. Egyszer egy alpesi luxusszállóban alkalmam volt megfigyelni, hogyan lónek föl vajdarabkákat az étterem mennyezetére egy elmés kis hajtószerkezet segítségével. De ezek föl is ragadtak a mennyezetre.

A mi halottaink azonban, úgy látom, már földet is értek időközben. Sirály. Most ők is rendőri védelemben részesülnek, akárcsak a prominensek. Az intése elkésett, az írása elsietett volt, Herr Stab. Hogyan is fogalmazott ön? Nagy dolgok vannak készülöben? Hát, ma talán már mégse. Úgyhogy ne olajozza a tüzet, Herr Stab. És a múltra se öntsön meszet. Mit ugrál annyit? Hiszen nem ön követte el. A halál, mondja ön, mindannyiunkat elér, nem csak őket négyüket. Az áldozatok igazán megnyugodhatnak végre. Mindenki idejekorán értesül róla, hogy egyszer meg fog halni.

Hát itt meg mit olvasok? Hogy ezzel együtt mégis a halál az, ami meglódítja a gondolkodásunkat. És szintúgy a halál az, amiről gondolkodásunk rendre visszapat-tan. Sebaj. Ettől mi még, akár a pajkos gyerekek, újra és újra feldobhatjuk ezt a négy embert, mint a hógolyót vagy mint az őszi levelet. Elkapni már nem fogjuk tudni őket, de ez nem is izgat minket. Nem izgat minket semmi. Ha van izgalom, az csak a mozgalom. Egyszer mindenki földet ér. A sügrók, az ég madarai, a hulló levelek, a repülőgépek és az életunt nők gyerekei. Még akkor is, ha a negyedik emeletről zuhannak le.

Van erről egy fura történetem, hallgassák meg: amikor a helyszínre érkező járőrök egyike kiszállt az autóból, akkor csapódott be a földbe az első gyerek, épp az orra előtt. A második sűrölte a testét. A rendőr sértetlen maradt. Az anyát nyilvánvalóan a rendőrautó teteje mentette meg – behorpadt, amikor a nő ráesett, viszont a gyerekei a kőkemény aszfaltnak csapódtak. Örüljön, Herr Stab, hogy fix állása van az újságnál! Az ember nagyon könnyen határhelyzetben találhatja magát.

HENTES Most, hogy az imazsámolyok égnek, megeszem a könyvet! Nem, inkább mégsem! Helyette egy májkrémes zösmélet kérnék magamtól, tíz deka borjúmájkrémmel, ha lehet. *(Végig töm valamit a szájába, és rág, közben tele szájjal beszél)*

HANGOK ÖSSZEVISSZA Mit mondott? Nem mondja komolyan! Keressen valami rendes témát! Valami kézzelfogható! Vagy szalajtsa el témáért azt a huncut slapajt a szerkesztőségéből!

EGY MÁSIK VEVŐ *(szőnyeget horgolt, most leteszi a földre, hogy azon álljon. Egy idő múlva a hentes kirántja alóla a szőnyeget, és a vevő elvágódik)* Időnként ott lóg az ajtón a felirat: megtelt. Aztán hamarosan megint nyílik az ajtó. Ilyenkor a legrosszabb. Mögöttem egymást taposva tüleksenek befelé az emberek ebbe a szűk kis helyiségbe. Tulajdonképpen egy garázs, légmentesen kizár mindenfajta kintről jövő levegőt, de azt sem engedi, hogy belülről kiszivárognon a gáz, és egyszerre persze nem bír befogadni mindannyiunkat. Ez baj! Nem fér be mindenki egyszerre! Ne tessék hát így tola-kodni! Van még egy helyiség beljebb, igaz, az kisebb. Szemből akkora, mint egy tévékészülék. Türelem! Az időt most nem teregetném ki ide, nem is tudnám, de ezt a teret a magammal hozott szöveggel, illetve szöveggel mindenképp beborítanám. Olyan spéci teret kerestem, amelynek nem árt a strapa, elbír bármilyen nehéz témát, bármekkora terhelést. És hát ez a futó, amit most leteríték, ez a vég anyag, fajsúlyát tekintve még a legkönnyebbek közül való.

Szóval, tisztelt halottak, beszéljünk akkor a halálról, ez a mai témánk. Önök ettől a perctől kezdve betelefonálhatnak ide hozzánk, a stúdióba. Annak ellenére, hogy az önök fajtájára nézve elvileg elutasító tartalmat hordozott, önök rohanva próbálták elérni a táblát, ráadásul mind a négyen egyszerre! Mi az, hogy csökkent a ránk zúduló idegenáradat? Mikor itt vannak az abszolút idegenek, ímé! Naná, hogy önök voltak az üzenet címzettjei, kedves halottak, és egyben a még idejében feladott küldemény is. Az örökkévalóság bármikor rendelkezésre bocsát egy-két kocsit azoknak, akik az utolsó pillanatban esnek be hozzá, pedig nem is voltak még soron. Elképzelem, ahogy négy személy próbálja egyidejűleg kitépni a földből ezt az oszlopos táblát: ennek jó vége nem lehet. Hát nem látták, mi van ráírva? Ha csak egyvalaki próbálta volna, akkor csak az az egy járt volna pórul.

Kedves nézőink, húzódjanak kicsit félre! Mi is szeretnénk bejutni! Azért vettünk jegyet, hogy megtekinthessük ezeket a halottakat. Ne tessék tola-kodni, semmi értelme. Hely mindössze odafönt van még – egy kevés. Dugig vagyunk. És most vesz-szük a bátorságot ahhoz, hogy néhány millió kalauz, buszsofőr, gáz-, villany- és

vízóraleolvasó nevében szóljunk ehhez a négy emberhez – sajnos már későn. Már előretolakodtak, ezért most a mi felelősségünket is ők cipelhetik. Micsoda hülyeség! Volt hordárunk. Miért nem bírtak várni?

Jó, ezzel a probléma meg is van oldva. Most már csak egy dolgunk van a következő pár ezer évben: őrizni az önök üldöztetését megörökítő emlékművet, tisztelt halott urak.

Egyáltalán kik voltak önök? Soha többé nem fogjuk megtudni, melyikük mi volt, mert még a haláluk után sem tudunk másként tekinteni önökre, mint férfiak négyfős csoportjára, négy, szemfedővel letakart alakra, akikbe beledöftük történetiségünk fullánkját. Bizonyítékául annak, hogy a mérgünk nem mérgező, és hogy biológiailag lebontható lett volna. A kocsi megtelt, mondja a kalauz. Elegen vagyunk, talajgazdagítók e honban. Kérjük, ne szálljon már be senki!

VÁRAKOZÓ NŐ (*horgolt szatyrából elővesz egy kissé már viseltes állatmezt, nagy nehezen felveszi, közben beszél*) Miért nem tudja ezt egy kicsit emberibb szemmel nézni? Vagy legalább emberibb nyelven mondani, hogy mindnyájan értsük? Például miért nem mond valamit arról a gyönyörű miséről, amit a mi püspök urunk celebrált tudós püspöktársaival, a Jóisten e kedvenc teremtményeivel együtt, magas és még magasabb világi méltóságok jelenlétében? Csodálatos volt. Szuper! A képernyőn végig lehetett kísérni, ahogy végigkísérik. A sok követőt, illetve elkövetőt. A halottak bűnei feloldozást nyertek. Sőt még kaptak is néhány bűnöcskét gratis. Néhány szennyfoltot ráadásnak. Na és a foltot mi tünteti el? Ön is tudja: egy pohárka Ariel! És közben egy deszkán, amelyre keresztbe, igazán eredeti módon és ügyes kézzel, rászögezték egy rövidebbet, egyik legrégebbi és legnépszerűbb profi sportolónk végezte magányos gyakorlatait, habár ezúttal, többségünkhöz hasonlóan, ő is csak előfutóként állt rajthoz, vagyis riválisok nélkül. Egy pillanatra megállna rajta a kamerával?! Az istenfáját!

Jesszusom! Hogy függeszkedik ott, hogy bírja! Hihetetlen! Kérem, tegye csak nyugodtan a kezét az ágyékkötőjére. Ez valami pánt?, nem, nem ez, az, amin a tövisek vannak, vagy valami szalag?, nem, nem ez, ott a fején, az, nem látja?

Szóval, most komolyan, felolvasom: mindez természetesen nem azért történt, hogy semmi eredményt ne érjünk el, mert ugye a semmihez vezető távot a négy halott, méghozzá egyformán élete legjobb idejével, teljesítette már – hanem épp fordítva, azért, hogy a halottak nyitottsága és a miénk egyaránt feltáruuljon az előtt, ami előtt semmi sem maradhat rejtve; és ez, ami előtt feltáruulhat a valóság, egyelőre nem más, nem lehet más, mint a mi televíziókameráink, az osztrák állami csatorna és sok más műsorszóró végállomás kamerái! Náluk fénylőbben egyikünk kék szeme sem nézhet rájuk.

Na és hát a kamerák a változatosság jegyében hol a koporsókra irányulnak, hol a már emlegetett előttünk futóra, aki a legújabb sznóbordjával akrobatikázik, ezt egyébként egyszer önöknek is feltétlenül ki kell próbálniuk: olyan deszka, amellyel nemcsak lefelé lehet siklani, hanem ezzel egyidejűleg jobb és bal felé, sőt felfelé is!, mivel történelmileg úgy alakult, hogy rátevéődött keresztbe egy másik deszka is. Vili, hogy előtte rá kell szegeztenniük magukat, ha nem akarnak rögtön lerepülni róla!

NŐI VEVŐ (*horgolt zsebéből pénzt vesz elő, és ráteszi a pultra. Elmenés közben*) A boldogság világa más, mint a boldogtalanságé. Mint ahogy a halál bekövetkeztével sem változik meg a világ, hanem véget ér. A halál nem az élet eseménye. A halált az ember nem éli át. Hátha ez némi vigaszt jelent önöknek, tisztelt halott urak. Ezt csak azért mondom, mert önök mintha még mindig harcban állnának a világgal. Érdemes?

Ha most kinéznének kicsiny házikóikból, látnák, milyen szép kövér pelyhekben hull a hó. A föld merő latyak. Gondolják meg, a gyilkosaik most bokáig gázolnának az önök vérében, Herr Horvath, Herr Horvath, Herr Sarközi, Herr Simon!

Tessék? Az elhalálozott urak arra kérnek bennünket, hogy inkább felejtjük el őket? Kérem, mi változatlanul keressük azt a kettes fehér Golfot, amin sötét díszcsík van, és a stájerországi Hartberg HB-je van a rendszámában. De ilyenből több ezer van! Csak azt nem találjuk meg, aki nem akarja, hogy megtalálják! Azt viszont garantáltan megtaláljuk, aki amúgy is megvan. Önök már életükben is épp elég jól tudták: önök lennének az elsők, akikhez beállítanak a rendőrök, hogy ellenőrizzék, nem vág-ták-e véletlenül zsebre a kedves édesapjuk meg a testvéreik csontjait. Állítólag ez szokás önöknél, hogy mindent elcsórnak, mármint hogy tőlünk csórnak el mindent, kényszeresen!

Lám, végezetül mégiscsak beszentelték az önök csontjait. Jobb későn, mint soha. Igen, áldott csontok ezek, ki gondolta volna? Ó, Uram, nem vagyok méltó, hogy hajlékomba jöjjenek! De nem ám. Csak nem fogják önök akármibe beledobálni a csontjaikat! Hogy néz ez ki, kedves holtak?! Ott van egy vödör. A csontokat nem tesszük a konyhai hulladék közé, mert megvágthatjuk magunkat velük, és a seb elfertőződhet. E mögött a kerítés mögött az ott már Ázsia. Ott sokkal többen élnek, sokkal több a betegség is.

FÉRFI VEVŐ (*bizalmasan*) Nem úgy a mi oldalunkon. Mi annyira egyedülálló emberfajta vagyunk, hogy az már tényleg különös. Mindenünk a tiszta levegő, ezért rendszeres fajtartítást végzünk, az emberállományt, ha kell, tarra vágjuk. Szelektív hulladékunk minimum háromféle konténerhez már vakon is eltalálna.

Kedves gazdátlan holtak! Hol voltak? Felmutattuk önöknek az Urat, még volt idő, miért nem vették magukhoz? Most itt állnak pártfogó nélkül, magányosan. Kénytelenek vagyunk mi magunk erélyesen fellépni. Önök most rendőri védelmet kapnak, kizárólag a saját érdekükben. Holttestek tömkelegén állunk, és tessék, most még hozzáadódik ez a négy is, csak hogy ki ne jöjjünk a gyakorlatból. Mi lesz ebből? Hova jutunk? Mi is egy tömegsírba vajon? Ki látja a végét? Az életünk végeláthatatlan, akárcsak ez a síkság itt köröttünk, ahol a szemhatár egyszerre végtelenre tágul. Tőlünk keletre: Ázsia véghetetlen pusztaságai. Tőlünk nyugatra: az Alpok bércei. Nem kérdés, hogy hol az igazság. Mindnyájan tudjuk. Akkor viszont minek bolygatni szegényt? Telnek-múlnak az évek, mindenki másról hallgat.

HENTES (*helyeslően*) Fakó hangú, mélységből kinyúzott: szó se, dolog se, mindkettő egyetlen neve mégis, esetállítás benned, légiszállítás benned, világ sebe, többlet. Kicsit több lett. Engem nem zavar. Maradhat?

MÁSÍK VEVŐ (*a közvetkezőhöz, akivel egymáshoz horgolódnak*) Na ezt azért nem kellett volna! Ezek az idegenszerű kifejezések ebben az idegen kontextusban! Nem tetszik. Nem az én ízlésem. Ha megengedik, inkább felidézem azt az esetet, ami nem olyan rég történt velem: az Argus Optik cég egyik alkalmazottja, egy hölgy felajánlotta, hogy a metróban ellopott új szemüvegem helyett ingyen készít nekem egy másikat. Persze aztán csak kiderült, hogy amúgy is náluk rendeltem meg az új okulárét. Na mindegy: két hölgy és két úriember fogadott a Graben és a Kärtnerstrasse sarkán lévő üzletükben, és ünnepélyesen átnyújtották a két lencsét ajándékba. Az a hölgy pedig, aki annak idején hajlandó lett volna keretestül kifizetni az új szemüvegemet, most egy pénztárcát fog ajándékozni nekem, mint kárvallottnak, mivelhogy egyszer a pénztárcámat is elcsórták már. Egy kis zsebpénz is jöhet bele nyugodtan. Köszönöm!

(*A henteshez*) Mérjen le nekem még egy kis levegőt, köszönöm! Nem, ne olyan sokat, csak annyit, amennyi az utolsó lélegzetvételelemhez kell. A többit beteszem a takarékbába. Majd veszek belőle egy új terepjárót.

NŐIVEVŐ Jól meg vagyunk áldva önökkel, kedves áldozat urak! Egyszerűen elborítottak minket! De nyugodtan jöhet egy kicsivel több is! Mért is ne? Egy egész nemzedék rothadt el itt, bizony, és most még hozzájön ez a négy új, és tessék, nem érződik semmi szag. Ne féljete, nem harapjuk le a fejeteket. Szedte-vette, mars az utolsó padba! Most énekelni fogunk – egy illatjegy-kompozíció alapján. Ezt az illatosítót sose felejtjük el bepakolni. Azért, hogy ne facsarja orrunkat a bűz. Milyen békésen fekszenek ott, kedves halottak! Mint a gyerekek, akiket úgy kellett lenyomni, hogy elaludjanak végre. A temetőben friss levegővel lepjük majd meg önöket néhány percig. Tisztelt halottak, az út innen már csak lefelé vezet, vége a dalnak. A nyomortól kifordul a gálánk, a veszteseket látni sem bírjuk. Kaparjon és nyerjen! Önök, kedves halottak, most már oda tartoznak az alagsorba. Kényelmesen elhelyezkedtek? Rendben. Valami szívhez szóló cigányzene? Köszönöm. Lehet sírni a boldogságtól. Miért? Azon kívül, hogy kifog egy nyerőt a kaparóson, van más öröme a magunkfajtának? Noch dazu a magunkfajta állandóan magánkívül van, különben nem kaparna állandóan, de az illúzió, hogy végül csak lekaparja magáról a lúzerséget, és a fedőréteg alól egyszer csak előbukkan ő maga, mindennél erősebb. Mi már rég nem is vagyunk, például azért sem, merthogy önök sincsenek, kedves halott urak. Ennek ellenére (vagy éppen ezért?) mindent megengedhetünk magunknak továbbra is.

A hentes húsokat horgol össze csöndben. Két vevő feláll jobbra és balra, mindegyik előhúz a horgolt szatyrából egy horgolt füles sapkát. Az egyik úgy mondja a szöveget, ahogy az itt áll, a másik a végétől mondja visszafelé, egészen az elejéig. Lehet, hogy előtte nem árt egyszer rendesen végigmondani a szöveget! Közben eltűzözve deklamáljanak, úgy, mint egy régimódi versmondó, csak a hangszűlyök esnek máshová, mivelhogy kvázi egymás ellen beszélnek

MÁSODIK VEVŐ Azóta egyes szakértőknek sikerült bebizonyítani, hogy ennyi embert technikailag egyszerűen lehetetlen lett volna gázzal megölni. Egyes öreg náciknak fuj! innen már nem is kellett messzire menniük; hogy eljussanak ahhoz a képtelen állításhoz, hogy a hitleráj alatt egyáltalán nem gyilkolták meg a zsidókat fuj fuj fuj! Az igazság egyszerűbb, mint gondolnánk. Viszonylag kevés zsidót gázosítottak el. Sokat halálra éheztek vagy agyonverték, mások a tífusznak vagy a himlőnek estek áldozatul, miután megtagadták tőlük az orvosi segítséget; volt, aki a fagy miatt halt meg, vagy azért, mert fizikailag teljesen legyengült. Köszönjük ezt a részletes írásos állásfoglalást, Herr Stab!

Az egyik – fonállal már a másikhoz kötözött – vevő elkezd ráncigálni az elsőt; egymás szavába vágnak

AZ ELSŐ VEVŐ Én pedig sok-sok évvel ezelőtt, és pedig pontosan itt, ahol állok, a saját szememmel láttam, hogy a kéményen keresztül valami garázs- vagy pajtafélébe bedobnak valamit. Semmilyen szaga nem volt, olyan patron- vagy tablettaszerű valami volt, nem láttam, mi. Képzeld el, hogy egy cukorcsipesszel megfognak valami kis ízét, és beledobják a kávéjába. És az rögtön iszonyatosan édes lesz. Nem is tudja, mitől. Hogyan dobták be oda azt az ízét? Azt tudom, hogy a bátyám meghalt odabent.

A MÁSODIK Kis senkiházi! Nyavalyás mitugrász! *(Rángatni kezdi, aztán mivel nem tud elszabadulni tőle, a zsebéből előhúzza egy, a teljes arcot takaró horgolt sapkát, és ráhúzza a másik fejére, le, egészen a nyakáig. Majd összehúzza a nyakán egy bébisapkáról való rózsaszín szalagot, a másik védekezik, nyög, levegő után kapkod, toporzékol, végül megfojtja)* Én személy szerint azt gondolom, hogy mindennek, ami valóságos, a halál a mértéke. Vagyis okos dolog volt olyan sok embert megölni, éspedig mindjárt mértéktelenül sokat. És most hozzájön még ez a négy. Most ezeket is elkaptuk. Még nincs kialakult arcvonalunk. Még küzdünk a vonalainkkal. Nem kéne? Még egy halott? Oké, kösz. Elfogadom. Talán. Lehet, hogy a fejembe szállt? Uram, hozhatok még egy halottat? Hát... Nekem vigyáznom kell a vonalaimra. Na jó, ez még lemegy. Kivételesen. Jó, jó, még egy. Kivételesen. De egyszer legyen már vége! És most mi fogunk nyerni! Most tényleg mi fogunk! Egyszer végre mi! Vessük el gyorsan a fűmagot, hadd kezdjen el nőni rajtuk.

EGY MÁSIK FÉRFI *(úgy harap bele a horgolt pakkjába, mint egy vadállat, és a falat nem megy le a torkán)* Prof. Dr. H. vagyok, egyetemi tanár. Olvasom ezt a példátlan sikertörténetet, az enyémet. Döbbenetes? Engem nem lep meg. Mindazonáltal lenne néhány bíráló megjegyzésem. Mondják, mit állít elő a mai gépesített mezőgazdaság? Mi mást, ha nem mesterséges etetőszereket? Megkülönbözteti ezt valami attól, ami a gázkamrákban történt? Ott talán nem hullákat állítottak elő nagyüzemi eljárással? Na és amit a tájjal művelnek? Blokád alá helyezik, és kiéheztetik: annak mi az eredménye, annyira más? Lényegében az is ugyanaz! És a hidrogénbomba előállításáról akkor még nem is beszélünk.

EGY TOVÁBBI FÉRFI *(ugyanígy)* A tengerek algásodása és a folyóvizek elszennyeződése ugyanebbe a sorba tartozik, kedves H. tanár úr? *(Fuldoklórohamot kap, próbál tovább beszélni, de nem tud, erőltlenül int a következőnek, hogy csinálja tovább helyette)*

EGY KÖVETKEZŐ FÉRFI *(nyugodt tájhorgoltság közben)* Akik pedig a fejüket arra használják, hogy helyesen gondolkodjanak vele, azok, anélkül, hogy ezt környezetük tudomására hoznák, ezek után nem is törekedhetnének másra, mint hogy meghaljanak és halottak legyenek. Én legalábbis nem lepődnék meg, ha egész életükben csak ez a törekvés vezérelné őket. S ha magasztos céljuk érdekében kénytelenek lennének kikergetni másokat égő házaikból, éspedig azon a hajnali órán, amely mindenkit ágyban találna, olyannyira, hogy még a cipőjét befűzni sem maradna ideje. A menekvők szemében viszont majdnem akkora rémület lobogna, mint magukban a lángokban. Jaj a menekvőknek, a létből elmenőknek!

Akkor hát, uraim, önök ettől kezdve garantáltan holtak. Mi komolyan vesszük a munkánkat. Halálkomolyan. Ezek a világot jelentő deszkák itt koporsószegekkel vannak kiverve. Sajnos nem láthatják, hiszen az önök szeme is kiverve. A robbanás után egy nő a kiserdő fái közt fölvilanó fényt észlelt. A helyszíni szemle során kiderült, hogy a fényjelenséget egy autó reflektora vagy egy kézi fényszóró okozhatta. *(Hoz magának egy horgolt kolbászt)*

A hentes virslit és kolbászpárokat horgol körbe, illetve a mennyezetről lógó szalámirudakat húzza be horgolt hálóba

VEVŐ NŐ *(föltépi a horgolt csomagját, és bekap belőle valamit, rágás közben)* Párosan úsznak a holtak, és teérted öntik a bort. A borban, mely teérted ömlik, úszik a páros, a holt. Hajukból gyékényt fontak, már nászukat lengi körül. Hívd újra a sorsod: e páros egy szemébe merülj.

A következő mondatok először rendesen hangozzanak el, aztán, mint az előbb, két színész mondja őket, az egyik jobb felől, a másik bal felől áll. Az egyik elkezd elölről, a másik hátulról. Tessék szépen szónokolni, de minden értelem nélkül!

A náci koncentrációs lágerekben és az orosz hadifogolytáborokban kétségbeejtően hasonló volt a helyzet, ez derül ki a túlélők vallomásaiból. Jómagam 1944. június 28-án estem fogságba (egyébként pontosan azon a napon, amikor a Nobel-díjas Konrad Lorenz is), és az ezt követő télen saját szememmel láttam, hogy a tambovi tábor körülbelül hétezer foglyából több mint kétezren hullanak el az éhínségtől és a járványoktól. Ugyan miért vállalták volna a náci a zsidó foglyok kiirtásakor azt a fölösleges bonyodalmat, hogy az összes zsidót elgázosítsák, amikor simán megölhették őket máshogy, sokkal egyszerűbben és könnyebben! De jó, hogy ezek a dolgok nem vesztek a feledés homályába! Köszönjük, Herr Stab!

Egy női vevő horgolás közben valahogy belegabalyodott a fonálba, és most kezdi szétszaggatni, közben egyre jobban pánikba esik. Egy rózsaszín Playboy-nyuszinak öltözött horgolt ruhás, horgolt füles színész nő bájos mozdulatokkal segít kiszabadulni a dühösen csapkodó nőnek

NYUSZILÁNY *(csábos pózokban)* Kedves elhunytak! A halált nem tudjuk másként tematizálni, csak kívülről. A belső fele bezárul előttünk, mint a sír. Személyes tapasztalat híján gondolkodásunk nem képes ráeszmélni arra, mi is valójában a halál. Hiszen amint tapasztaltuk, már el is tűnt, és vele együtt mi is. *(Mint egy némafilmben, tenyerével ellenzőt formálva, túlzott aggodalommal körbekémlel, közben reszket a félelemtől, mint a nyárfalevél)* A nyaralásban is az a buli, hogy utána el lehet mesélni. Érzékletesen. Viszont aki meghalt, az nem érzékeli, hogy mi van vele. A halálban az összes érzék kikapcsol. A halál totál kietlen. Teljesen érzékietlen.

HENTES Senki hangja, ismét. A szemhéj nem állja útját, a pilla nem számolja, hány jön. Hozza el a képet! Egyet fizet, kettőt vihet! Fototipp! A fél könny, a mozgatható, az éleesebb lencse hozza a képet, hazudja a zsebbe a képet! *(Próbálja hozzávarrni magát a Nyuszilányhoz, de az nem hagyja)* Én azt hiszem, hogy a gondolkodás segítségével igenis szemügyre vehetjük belülről a halált. Így aztán a halál magától értetődő bizonyossága ismét problematizálható. Sőt, továbbmegyek. Ki merem jelteni, hogy azok a bizonyos milliók, plusz ez a négy, ami semmi, bagatell, tényleg nem számít, nyugodtan elhanyagolható – egyáltalán nem is halottak! Nem is értem, miért ezeket csodálják meg mindig, amikor másutt sokkal több halott van. Amerikában például sokkal többen élnek, mint nálunk, hát ki nem tudja, hogy akkor ott halott is sokkal több van!

VEVŐ A következő eljárást javaslom: először is ne fogadjuk el, hogy a megértés alapja az értelmes kérdésfeltevés lenne. Második lépcső: ezentúl ne csodálkozzunk azon, ami a világon a legtermészetesebb, és már itt is vannak újra mind, nagypapa, nagymama, a két Herr Horvath, Herr Sarközi, Herr Simon és persze rajtuk kívül még egy sereg Herr meg Frau nem tudom ki. Csupa idegen, akire a franc se emlékszik, de ilyenkor mindig jönnek csöstitül, pedig őket a kutya se hívta. A mi ágyaink másfajta idegenekre várnak! Ezek egyáltalán nem olyanok. Mi az igazi idegenekre számítunk. Azok mikor jönnek már? Ezek nem elég idegenek. Nekünk ezeknél idegenebbek kellene! Egyszerűen nincs ennyi eszcájunk meg csészénk a kredencben!

NYUSZILÁNY Egyáltalán muszáj nekünk a gondolkodással vesződni ahhoz, hogy bejussunk valamibe, amiben már rég benne vagyunk? Én, ha elakadok a sötétben, meg szoktam gyújtani egy gyertyát.

EGY NŐ *(ő a hentesnél sikeresebben varrta össze magát a Nyuszilánnyal)* Föld van bennük, de: ástak. Ástak, csak ástak. A napjuk, az éjük is így telt, hogy ástak. Én ások, te ásol, a féreg is ás, és az éneklő ott ezt fújja: ásnak! Ó, egyik, ó, egyik se, ó, senki, ó, te: az az út, ami sehova nem, hova vitt? Te ásol, én ások, feléd ásom magam, és az ujjunkon ébred a gyűrű!

A következő szövegrészt a két színész felváltva mondja, közben-közben gondosan rápróbálja a hentesárura az éppen készülő horgolt tasakot, mintha a kolbászok emberek vagy állatok volnának, akiket be kell takarni

KÉT FÉRFI *(felváltva)* A túlélő zsidók harmadik generációjának valahogy ugyanúgy szükség van a Hitler által ilyen...

GYEREKKÓRUS *(képen kívüli hangként csak ezt az egy szót énekli)* Barbár! Barbár! Barbár!

KÉT FÉRFI *(felváltva)* ...módon elgázósított áldozatok mártírlegendájára, mint ahogy a keresztények ápolják kétezer éve Jézus Krisztus...

GYEREKKÓRUS *(mint az előbb [off!], csak ezt a három szót)* Még sokkal barbárabb! még sokkal barbárabb! még sokkal barbárabb!

KÉT FÉRFI *(felváltva)* ...kereszthalálának emlékét. A józan tények azonban arról beszélnek, hogy a nácik zsidó foglyaik nagy részét más módon gyilkolták meg. Nyilván egy hajszállal sem kevésbé...

GYEREKKÓRUS *(mint az előbb, a legmagasabb hangfekvésben, ujjongva)* Barbár! Barbár! Barbár módon!

KÉPEN KÍVÜLI HANG Önök a Wiener Sängerknabent hallották.

HENTES *(horgolgatva, a bárdján is horgolt tok, az ünnepi szónokok stílusában)* Tisztelt uraim, Herr Horvath, Herr Horvath, Herr Sarközi, Herr Simon, most élesbe fordul a dolog! Fáradjanak a 16-os kapuhoz! Az önök járata hamarosan felszáll! Nekem személy szerint meggyőződésem, hogy a halál eseménye mindenfajta cselekvésen túl van, szintiszta történet, és mint ilyen, már nem az élet aktusa. Hogyan is érthetnék meg hát a halált? No, talán önöknek most sikerül, kedves elhunytak!, én azonban, akit egyszer majdnem alábecsültek, de később már soha, állítom, még most sem értem a halált, bár éppen most állítom elő. A tömegesség az önök esetében nem játszik. Hiszen önök csak négyen vannak, az semmi! Ablak mellett szeretnének ülni? Nem probléma! Vagy inkább belül, a folyosó mellett, hogy ha netán mégis ki akarnának jutni, legyen rá elég hely és idő?

VEVŐ *(buzgón)* Nekem a halál szóról egy olyan vándor jut eszembe, aki mindig arra megy, amerről a hűvösebb levegő áramlik feléje. Sötét alakja eltűnik az erdő sűrűjében, végre sehol senki! Aztán puff, megint egy szoba, tele száz meg száz másik világutazóval – csak épp az utazási iroda közben csődbe ment. Az elcsigázott turista elindul hazafelé. Viszi a vonat, de most már ki se mer szállni belőle ott, ahol kellene. Kénytelen elmenni a többiekkel a végállomásig. Néhány útitársa hirtelen rácsimpaszkodik a csomagjára, mert vele együtt ők is szeretnének kijutni a kocsiból. Maguktól nem mernek. A mi vándorunk azonban attól tart, hogy el akarják lopni tőle a bőröndjét, és dühösen rugdosni kezd.

HENTES Itt megakasztom a példabeszédet, kicsi türelmet kérek. Most értesültem róla, hogy önök, kedves halottak, hasonló tapasztalatokat szereztek a saját utazási irodájukkal. Még jókor hajnalban enyészetnek indultak, azazhogy még korábban, amikor a nap még föl se kelt. Illetve még éjfél előtt. Köszönöm, rendező úr, hogy még idejében felhívta rá a figyelmemet.

Szóval az úgynevezett faluőrség, vagyis ön, Herr Horvath, ön, Herr Horvath, ön, Herr Sarközi és ön, Herr Simon, kár, hogy egyikük sem tud ma ide feljönni hozzánk a színpadra, a faluőrség elindult, hogy körülnézzen, mivel az utóbbi napokban, illetve hetekben önöket nyugtalanította már a sok arrafelől grasszáló idegen autó. De hogy megfelelő személyi védelemben részesüljenek, arra már nem tudtak megfelelő számú személyt mozgósítani, igaz, kedves halott urak? Sajnálom önöket, tényleg. Érték be ennyivel. Ugyanakkor persze nem magzatok önök, tisztelt halottak, hogy feltétel nélküli védelemre tarthatnának igényt. Kérem: most már értjük, mire gondoljunk a halál szó hallatán, de magát a halált még most sem értjük. Halál: ezt a szót hátulról kell becserkészni, hogy aztán egy ugrással ártalmatlanítsuk. Súlyos sérüléseknek azonban postai úton is kitehetik magukat bármikor, természetesen. Durr! Értsünk a szóból! Értsünk a viselkedésből!

Itt van például ön, kedves író. Nem értem, miért süvölti felém ön, a dupla szén-savtartalmú gleccserhasadék, hogy én vagyok a felelős azért, amit pedig én is csak hallomásból ismerek. Hogy mondja a költő? Ahhoz, hogy itt bárki ellen vádat emelhessenek becsületsértésért, először is az kéne, hogy elegendő becsület legyen ebben az országban! Amennyi becsületet én elvesztettem már, annyit nem is lehet kapni az üzletben! Az én becsületem különben is a hűség. Hogy az öné milyen névre hallgat, nem érdekel. Semmi közöm hozzá. Én böcsülettel megdolgoztam a jó híremért. Tanfolyamra is jártam. Az én jó hírem ma már közszájon forog. Egész jól sikerült, nem? (*Felmutat egy saját kezűleg horgolt terítőt*) Tessék, hát persze, ahogy parancsolják, végtére is a kollektív felelősségviselés és az élvasalás századában élünk. Mi? Hogy az önök halála csak néhány hónapja esett? Az öné, Herr Sarközi? Meg az öné, Herr Simon? Meg az önöké, akiket, elnézést, mindig összekeverek, a két Herr Horvath? De azért ne kapjak már mindig körmöst, jó? Attól biztos nem fogok jobban emlékezni!

Egy másik nő kilép a sorból, és megcsípi a hentes ruhaujját

NŐ Csont héber, spermává örölve, futott végig a homokórán, mi úsztunk ott: mit is akartam mondani? Nyugodjanak meg, kedves halottak! Azt azért ne várják, hogy még most is. Meddig igénylik még a gondoskodásunkat? Egyszer legyen már vége, hát nem? Mondtam már: a halál esemény, nem cselekvés. És ne gondolják, hogy a mennyiség számít. Ilyen kis négyes, csoportos kipurcanás, mint az önöké. Hiszen már az egyéni halál előtt is értetlenül állunk.

Az önök halála, kedves elhunyt urak, egyelőre biztonságban van, mondhatni, burok óvja, akár a szemhéj redői a szemgolyót. Ugye, Herr Sarközi? Két Herr Horvath? Tessék? Herr Simon? Nincs ellenvetésük? Önök még be tudták csukni a szemüket vagy nem? Örüljenek, hogy nem roncsolódtak szét a felismerhetetlenségig, kedves áldozat urak! Hogy meg lehetett különböztetni önöket egymástól! Ez nagy szerencse. Volt itt nálunk néhány hölgy, akik nem olyan régen félig összeégve szökkentek ki az ablakon. Megfutamodtak valami elől, valaminek a lehetősége elől, amitől mi nem akartuk megfosztani őket. Mit mond? Mi baja a gyerekeknek? Ja, az a baj, hogy nincs meg a gyerek! Ráadásul nem is egy nincs meg, hanem kettő. És miért nincs meg? Mert ki tetszett dobni őket az ablakon! Vagy úgy! Ezt előbb is mondhatta volna, tényleg!

A német hősmondák értelme, hogy akkora becsvágyat ébresszenek, hogy mindenki többet akarjon kihozni magából a benne lévőnél. És ha nem talál belül semmit,

még egy incifinci kis Siegfried-monyókot sem, akkor persze elkezd mindenféle mást kidobálni. Ha már fingja sincs, mit dobhatna még ki, akkor kifingat másokat.

HENTES Négy ilyen szakadt csávóval, mint ti, még egy tisztességes tömegsírt se lehet összehozni. Az éjszaka csendes, a hallótávolság megnő. Egy fülsiketítő dörrenés. Legyen már egyszer vége. Kifelé! Vissza Indiába! Hová mennek? Azonnal vissza Indiába! *(Az ajtó felé mutat)*

Bejön egy teljesen körbehorgolt, egysoros görkorcsolyás, a felszerelése jellegzetes, de mindene horgolva van, még a hátizsákja is oda van horgolva hozzá, olyan, mint egy életre kelt modern szobor

MÁSİK VEVŐ Nekem semmiféle hiányérzetem nem lesz. Az Úr az én pásztorom. Természetesen nem ez az úr itt! *(A hentesre mutat)* Nem ő volt az, aki tegnap úgy megszorogtatott. Hanem az, ott, odaát! Igen, ő, látom, csak tegnap teljesen máshogy nézett ki. Mindegy. Az örökkévalóság szerencsére még visszafogja magát: irdatlan polipkarjaiban lassan, lebegve forog a körmőktől világító vércukorborsó. Itt nincs olyan tér, amit megvilágítana.

GÖRKORCSOLYÁS Ez már nekem is sokszor eszembe jutott! Akárhová megyek, sötét alakként lebeg a nyomomban valami puha és amorf hűvösség. Mintha állandóan alagútban haladnék. És amit magam mögött hagyok, az mindjárt ki is törlődik belőlem, mintha sose lett volna.

Vigasztaljanak meg, kedves halottak! Bizonyos értelemben én is állandóan elmegyek innen! Hasonló a halál: az ember megtanulja azonosítani magát valamivel, ami kívül van rajta. Egyszer legyen már vége!

KÉT FIATAL NŐI VEVŐ *(össze vannak horgolva, csilingelő hangon, rikoltva)* Gyorsan, kétségbeesések, ti fazekasok! Gyorsan ideadta az agyagot az óra, gyorsan megeredt a könny is – még egyszer körülvett minket a Ma, a kalászos kék peremével. Ó, ti velem együtt görbedő, egyenes szavaim. Hol.

HENTES *(előjön a pult mögül, és baltájával szétvágja a két összehorgolódott nőt. Közben elvágja az arcukat takaró hálót, de az arcukba is belevág, úgyhogy vérfolyások látszanak a horgolás alatt)* Ugyanitt részletekbe menően szabályozni kell, milyen helyzetben alkalmazható a kegyes halált előidéző beavatkozás. A belgyógyászati betegségben szenvedőre vagy a sebesültenre kínzó betegsége vagy sebesülése folytán biztos halál vár, méghozzá rövidesen, úgyhogy a betegsége következtében előre látható és az alkalmazásra kerülő szer által okozott halál közötti időkülönbség nem számottevő. Ez esetben az elhunyt életidejének érezhető csökkentéséről egyáltalán nem lehet beszélni, arra legfeljebb csak egy csökkent értelmű aggályoskodó képes. Mi itt pusztán csak megrövidítésről beszélünk. Egyszer, kedves elhalálozottak, legyen már vége! Tűz is szerepel a kínálatunkban. Önök ötféle égésgyorsító anyagból választhatnak!

HÁROM MÁSİK NŐI VEVŐ *(időközben egymáshoz varrta magát. Most kétségbeesetten dulakodva próbálnak megszabadulni egymástól. A következő szöveget lélegzetvétel nélkül, felváltva mondják)* Integetés a kórházba. – Graziak vagyunk, Sabine, Andrea és Ingrid, három jó barátnő. Negyedik barátnőnk jelenleg kórházban fekszik súlyos betegen. A barátnőnknek tévéje is van a kórteremben. Amikor a női lesiklóversenyt közvetítették Haus am Ennstalból, bekapcsolta a készüléket. Az egyik bevágásnál megjelent a képen a barátnőnk élettársa a kislányukkal. Észrevették, hogy a kamera rájuk irányul, tudták, hogy a beteg a kórházban nézi a közvetítést, ezért integettek. A barátnőnk annyira örült, hogy feltétlenül szeretett volna egy videofelvételt szerezni magának az adásról.

De sajnos egyikünk sem vette fel. Így aztán mi hárman levelet írtunk az Osztrák Televíziónak. Elmondtuk, mi a beteg kívánsága, és kértünk egy videokazettát a Haus am Ennstalban rendezett futamról. Engem, Sabinét behívott az ORF. Hannes Trnka, a sportrovat szerkesztője elmagyarázta nekem, hogy egy ilyen videokazetta általában 1500 schillingbe kerül, de mivel különleges esetről van szó, természetesen ingyen odaadják. Aztán lejátszottuk a felvételt. Rajta volt a közvetítés a január 8-i versenyekről. De az integetés 7-én volt! Még egy levél az ORF-nek, még egy telefonhívás Hannes Trnkától, és megérkezett a második kazetta, ugyanúgy ingyen és bérmentve. Beteg barátónk nagyon örült. A betegek nagyra értékelik az emberséget. De egyszer ennek is vége.

HENTES Engem nem tart itt semmi. Az éj, az életet élőké, a féktelen kérőké, a leleményes hazatérőké. Gyere, hengerítsük a sziklát a bevehetetlen sátor elé. Szuper! Három bomba, ugyanazzal a technikával. Szóval az egyik egy klagenfurti kétnyelvű iskola előtt, aztán az önöké, kedves elhunyt urak, aztán volt még egy másnap, amelyik annak a szemetesnek, a neve most nem jut eszembe, letépett egy darabkát a kezéből. (*Mutat valamit*) Nem próbálnák meg még egyszer? Hátha legközelebb lejön egészben! Amennyiben az urak, akik ezt csinálták, véletlenül itt vannak a teremben, akkor arra kérem őket, fáradjanak ide hozzánk a színpadra, és magyarázzák el itteni közönségünknek és a tévénezőknek, hogyan és miért állították elő ezeket a dobozkat, táblákat, gipszlapocskákat, továbbá a feliratokat és a távkapcsolót. Köszönöm, most már látom, miért. Kedves nézőink, ne lepjék el a képernyőjüket, és ne kezdjenek el mászkálni rajta, mint a legyek. Semmi értelme! A szóban forgó tárgy itt van a kezemben, már mutatom is a kamerának, hogy önök is jól lássák. Nyugodtan maradjanak ülve!

Egyes emberek valósággal önmaguk fölé nőnek. Bámulatos, hogy mire képesek. Akár nagy, akár kis dolgokban. Előfordult már, hogy valaki teljesen egyedül húzott ki egy kisgyereket egy traktor alól. Vagy hogy valaki pusztán a szag alapján azonosítani tudta a különböző színű ceruzákat. (*Főlakaszt a mennyezetre egy ficánkoló horgolt csomagot*) A kínok megszüntetése akár gyógyító beavatkozás is lehet! Az emberek megölése akár házilagosan is elvégezhető! Már bizonyosra vehető halál esetén a halálokok felcserélése nem emberölési cselekmény jogi értelemben, annyi történik mindössze, hogy az addig visszavonhatatlannak tekintett halálokot megváltoztatjuk. Ez esetben az emberölés gyógyító beavatkozásként szolgál. (*Botjával megüti a csomagot, az hirtelen megáll*) A beteg beleegyezése mint olyan általában föl sem merül, tekintve, hogy a gyógyító beavatkozás tárgya az esetek nem csekély részében éppen nincs tudatánál. (*Még egyszer megüti, dühösebben, a csomagból vér kezd folyni*) Személy szerint az a véleményem, hogy egyszer legyen vége már! Miért ne mindjárt most?

Taps a színpadon kívülről

Örüljenek, hogy már túl vannak rajta, kedves halott urak. Amúgy a szomszédban, a boltban, a vendéglőben, a fodrásznál szinte senki sem ejtett önökről egyetlen jó szót sem. Kicsit gondolkodnom kell, ki lenne az, akinek jobban örülnék. Azt hiszem, bárki másnak. Tényleg. Mondjuk, az nem kéne, hogy meg is haljon. Gyerekeknek például mindenképpen jobban örülnék. Őket nem is kéne feltétlenül megölni. Vagy haljanak meg inkább mégis? Önök mit gondolnak? Kérdezzék meg a híres rákbeteg kislányt, Olivíát! Igen, kérdezze csak meg, Margit asszony! Most, amikor megoperálták végre. Hogy mi mit szenvedtünk mind velük együtt! Még ma is rosszul vagyok tőle.

Egyrészt: a gyerekekről mindenki olyan szeretettel beszél, még az ölbeli magzatokról is. Valósággal felragyognak az arcok, ha ezekről a csöppségekről esik szó, ők senkit sem zavarnak, kivéve, amikor a ház előtt futballoznak, és közben olyan fülsiketítő hangon visítanak, hogy ripityára törnek az ablakok. Igen, ripityára, jóformán maguktól, föl se kell gyújtani előtte a házat.

NŐIVEVŐ (*mindenütt horgolt zsebeket varr magára*) Másfelől nem igaz, hogy a magzat és az idegen, amit önök képviselnek, tisztelt halott urak, egy és ugyanaz volna, csak azért, mert mindkettő keveset ért a szóból. Nálunk az idegen olyan ember, akit mesterségesen gyermekorban tartunk! Miért nem önök tisztelik meg egymást azzal, hogy odafigyelnek egymásra? Miért nem önök ügyelnek arra, hogy képességeiket kibontakoztassák? Itt ez az embrió: ki tudja, mi lesz belőle egyszer? Hagyjunk neki időt. A magzat még eszméltre ébredhet. Önök már nem, kedves halott urak. Végző soron jobb lett volna, ha önök nincsenek is. Akkor árnyékot sem vetettek volna ránk, ráadásul pont akkor, amikor mi éppen ki akartunk feküdni a napra. Az idegen eddig mindig félrehúzódtott előlünk, jogos. Most meg odafekszik elénk az útra – tisztelt elhalálozottak, miért? Egy kettős VW Golf szeretne továbbhaladni, de alig fér el önöktől. És ha már így nekifeküdtek, mért nem a másik irányt lőtték be? Nem látták a táblát? Romák, vissza Indiába!

MÁSIKNŐIVEVŐ (*ugyanúgy, tessék szépen folyamatosan kézimunkázni, nem abbahagyni!*) Állandóan az az érzésem, hogy a halál egy darabon beékelődik a tudatunkba, de csak úgy, mint az asztal sarka, amibe folyton beleütközünk, mert nem tudjuk megszokni, hogy ott van, ugyanakkor arra, hogy mi is van azon az asztalon, nem vagyunk kíváncsiak. Sőt, látni sem akarjuk. Pedig hát hever ott egy s más. Így aztán a halál továbbra is elmozdíthatatlanul ott van a világon belül mint tárgy, mint a világban előforduló eset. És amíg vannak szakemberek, akik időt és fáradságot nem kímélve, akár házilagosan is elő tudják állítani, addig nem szükséges, hogy mi magunk serénykedjünk ilyesmiben. Ezt a mesterséget szerencsére nem fenyegeti kihalás. Akadnak még hozzáértő művelői. Itt hever valami. Másutt halmok. Hegyek. Borzasztó! Tényleg. De miért veszi annyira a szívére? Hát muszáj önnek mások szerencsétlenségébe belepusztulnia? Rajtuk ez már nem segít! Mielőtt ledöntené a lábáról bármiféle érzés, mielőtt maga alá gyűrné bármiféle hatalom (ne hagyja!), gondoljon arra ön – Akárki! (*Hangosan szólítja*) Akárki! Hogy akárki nem mehet el Salzburgba meghalni! (*Fuldoklik, kiköp valami horgolt dolgot, tüzetesen megnézi, megtapogatja, aztán hátrahajítja*) Idegenek, figyelem! Még ha éppen úton vannak, akkor is. A halál itt marad nekünk, miközben önök biztosan el fognak húzni innen. Erről gondoskodunk! Na, remélhetőleg legalább egy idegen hallgat most bennünket! Igen, hall minket. Nézzék, éppen képeslapot vesz magának, meg egy pólót. De egyszer ennek is legyen vége!

A bebábozódott nő a magára horgolt gúzzsal harcol. Az alábbi szöveget kérem először rendesen mondani, aztán, ahogy eddig is, ellenirányban

Amikor a szövetségi elnök úr hivatalos látogatáson Izraelben járt, azt tette, amit vártak tőle. Töredelmesen bocsánatot kért azért, hogy az osztrákok közreműködtek a hitleri rendszernek a zsidókkal szemben elkövetett rémtetteiben. Részben helyes volt, amit tett, részben nem. Helyes, hiszen Ausztriában legalább annyi náci volt, mint a birodalom anyaországi részében. Talán még több is. Annyiban nem volt helyes, amit a szövetségi elnök úr tett, amennyiben ő logikus módon a ma élő osztrákokat

képviseli, nekik azonban elsöprő többségükben már csak az életkoruknál fogva sem lehetett semmi közük Hitlerhez. Egyszer legyen már vége!

Az összkép eddigi egységes jellege kezd felbomlani, egyesek még egymáshoz horgolják magukat, mások egyre hevesebben próbálnak elszabadulni a szomszédjuktól

A NŐK EGYIKE Amit meg lehetne még próbálni, de úgyse fog sikerülni: feltenni, hogy a halál helye az élőben található, hátha ezzel a módszerrel megragadhatjuk azt a jelenséget, amikor már biztosak lehetünk a halálban, három kinarasznyival a talaj fölött: az összes homok halotti leplet, az összes „nem segít ez sem”-et, az összes pörgő nyelvű nevetőt – a maradék égen a tolongó csillagcsoport halálbüszkén veszi az akadályt. Felhők és ugatás! A tébolyon ülve a sűrűbe csörtet a farka! Na most aztán vissza hozzám hogyan találjak? Önmagamhoz vissza hogyan? Ha közben sorra betemetem az utat a többiekhez.

MÁSİK NŐ *(az előbbi nővel viaskodva)* Igen. Ilyen helyzetben csak egy kutya tudná megtalálni a másik emberhez vezető nyomot. Mivel éppen itt van velünk, Rex felügyelő úr, hadd kérdezzem meg: Melyik idő a valóságos? A történet vége nem folytatása a történet elejének. De ahhoz, hogy a mi számunkra a történet újrakezdődhessen, először végig kellett mennünk az elején. Sötét türelme a végnek? A vég, mármint azé a generációé, amelyiknek még csak azt sem engedték, hogy a földben rothadjon el, hanem egyszerűen eltűnt, közvetlen előzménye tehát az ígéretes kezdetnek, a mi akkor még meg sem fogant magzatainknak.

AZ ELŐBBI NŐ *(viaskodva)* Egyszer legyen már vége, tényleg. Tessék? Azt kiáltotta itt valaki, hogy gyilkosság? A hölgy ott az utolsó előtti sorban? Nem? Ön kifejezetten azt kiáltotta, hogy gyáva gyilkosság? Én viszont valami mást hallottam. Én iszonyatos gyilkosságot hallottam.

Itt elől pedig egy úr borzalmas gyilkosságot mondott. Általában azonban olyan kellemetes itt minálunk, hogy mi már fel sem akarunk támadni a halottainkból. Szinte csak tegnap volt, hogy láttuk az idő lényegét, a vállalandó tettekkel együtt, gyorsan ártalmatlanná is tettük, egyszer s mindenkorra. Persze ezzel dicső tetteink odavesztek mind egy szálig. Rex! Gyere csak ide! Kérsz egy szalámis zsömlét? *(Ujjáival csettint a hentesnek)*

A hentes csinál egy újabb szalámis zsömlét, behúzza egy kis horgolt zacskóba, és átnyújtja a nőnek

MÁSİK NŐ Rexica: a halál, akárcsak az idő, elzárkózott a gondolkodásunk elől. Keresd, Rexi! Keresd! Annyi eredményt azonban mégiscsak elértünk, hogy, mivel a halál nem létezik már (egészen egyszerűen azért, mert az esetek akkora sokaságában nem történt meg), nem létezik már az idő sem. De mivel akkor nem történt semmi, az az idő sem térhet vissza soha többé. Egyszer legyen már vége, nem? És ha mégis jön itt nekünk valaki, akkor: Rex, kapd el! Fogd meg! Jól van, Rex! Jó kutya!

Persze mielőtt a bankba indulnánk újabb hitelt felvenni, mint olyan osztrák nők és férfiak, akik még soha nem fizettek semmiért, simán elébe képzelhetjük magunkat az időnek, illetőleg elő is futárkodhatunk, az idő színpompás, szépséges előlobogóiként. Csak a salzburgi pályaudvaron százak és százak! Már csak az a kérdés, milyen ünnepi játékokat akarunk rendezni, ha egyáltalán. Ezután már nincs más dolgunk, mint kitartóan lengeni az igazság előtt, csattogva a feltámadó szélben. A körülmények

miatt az, aminek előidézői, akarom mondani, előzői volnánk, sajnos nem térhet vissza többé, de ne féljünk, az igazság meg fog állni végül. El fogjuk tudni csípni. Rex, ül a kutya!

MÁSIK VEVŐ (*horgolt gubójában a kötött társait cibálja, el van szánva rá, hogy elszakad tőlük, ezek pedig apránként bekapcsolódnak a litániájába. Eleinte rendszeren mondják, aztán ellenirányban, de ezúttal csoportok, nem egyes egyének beszélnek egymás ellen*) A kollektív felelősségre vonás századában élünk, cuncimókus. A hitleráj legalább beérte annyival, hogy csak az ugyanahhoz a generációhoz de genere de facto nem tartozókat torolgatta és törölgette kollektíve. Ezzel szemben ma, tervezett és szervezett hajsza égisze alatt, a kollektív bűnösség már a mi kicsi fiainkra és az icipici unokáinkra áramol és háramol, mi több, sőt: ötöd- meg hetedéziglen tovább. Mit akarnak a számon kérődzők, ütyü- pütyü? Hogy mi most már örökké büntibe' legyünk, amíg csak itt éldegélünk és halogatunk ebben az országban. Nem csak unokáink szórhatnak a buksijukra hamut és mamut és császármorzsit, hanem az utolsó kisosztrákiig bezárólag az egész nációjó, és ahányszor nem meakulpizunk, annyiszor állhatunk megint a vádlottak padjára banalizálásér, lópikuláér. Ezt kibírni, putyukám, képtelenség. Nézzünk körül: ki helyettesíthetne minket a pellengéren? A kutyafejű hunok esetleg? De hol van már az a népvándorlás, tyütyi, amikor ők dúltak-fúltak szép Európánkban? Azok az eb-adta huncsik! Nem lesz könnyű dolga az ügyésznek, mer' élő hunt lámpással se találni ma már. Akkor nyomozza ki a todomány: hová tűntek azok a huncut hunok! Há nem? Hunokáik se maradtak? Mind elhuntak? Tényleg, hol vannak? Hun?

EGY MÁSIK (*szintén cibálni-tépdetni kezdi a kötelekeit, a hirtelen beálló csöndben teljesen egyedül*) Ha ennyire kívánjuk a dolgot, ne komplikáljuk! Aki kivetkezik, az következik. De azért ne gyűjtsuk fel mindjárt a házat. Mindig nagy lángon égni! Kell egy kis pihenés néha. Vegyük lejjebb a lázat.

EGY NŐ (*gondosan magára próbálva a horgolást, nyugodtan*) Ez az. Más helyeken még el akarnak égetni pár embert, de közben a metanolt, amivel leöntik a házat, azt is meg akarják inni, lehetőleg még előtte. Ne bánja sose, akiben szeretet van, ha nevetéssé tette magát. Meztelen lábak bukkannak elő. Nők és gyerekek ugranak ki egy házból, de úgy, mintha a karosszék hirtelen elszállt volna alóluk. (*Valami horgolást gyömöszöl a horgolt zsebébe*) Felhők és ugatás. Kősisak-idő. A fájdalom fürtjei dúsabban omlanak földünk arca köré. Nem számít. Ha nem tudnánk – nem is látnánk!

EGY FÉRFI (*egy horgolt csomagot a szájába gyömöszölve, két falat között, levegőért kapkodva, nyeldekelve, a szavakat elfulladó hangon kipréselve, közben egy horgolt hálós üvegből pár kortyot hörpintve*) Még ellenzőt is kéne rendelnem magamnak, így olyan csupasz a látvány. El vagyok vakulva, mit csináljak! Meg egy spoilert is fölszerelhetnek. Biztos jól mutat. Aztán bevonom fóliával, és kiteszem a szobám falára, mint egy trófeát. Azért remélem, fogok tudni vezetni még! Elég nehéz a holmi, nekem is, meg a járgány se lesz könnyebb tőle. Régebben voltak napok, amikor majdnem kétszázszal mentem. Aztán volt olyan, hogy egy nap alatt közel tizennyolcezret kellett lezavarnom!

EGY MÁSIK NŐ (*a sorból, rögtön visszavarja a férfit ott, ahol az eloldozta magát*) Még egyre emlékszem: nézzék ott azt a dombot! Emberek csoportja bontakozik ki a hajnali szürkületből, kutyák hajtják őket. Csupa nő, fiatal, gyerek. Úgy látszik, még nem fogták fel, hogy halottak, ezért kiszálltak a sírból, és most a földet csipkedik le a szemfedőjükről hanyagul. Egyesek szerint már az is büntetendő, ha valaki többet tud a többieknél. Na de már itt is vannak az elhuntak az őket ugató kutyákkal együtt! Tényleg, hol vannak? Hun?

EGY FÉRFI (*horgolt stájer viseletben, kezében hosszú pásztorbot vagy vadászpuska*) Van itt valaki, aki nálam rendelte meg tettének okát? Mára sajnos kifogytunk az okokból. Ezt a menüpontot akkor most törölöm is az étlapról.

EGY MÁSIK VEVŐ Na, most végre vége a sok gonosz híresztelésnek is! Én úgyszólván todományos meggyőződéseimnek adok hangot, amikor gúnyosan azt mondom, tessék büntetni azt is, aki a német juhászt szereti, vagy odavan a tojásos nokedliért – állítólag ez volt H. kedvenc étele. Szóval ezek a fess szőke német juhászok most mind ide jönnek hozzánk. Akkor hát nézzék őket! Ne fordítsák el a tekintetüket! A lámpák fénye vakító, még a viharban is rémít. Egyéni halál esetében az elhunyt általában a helyén, a halála pedig ránk marad. De ebben a tömegben, ebben az irdatlan tömegben egyetlen egyén halála, egyetlenegy sem marad meg. Rex! Hol vagy? Rex! Ajaj, most neki van szüksége ránk! Már megint szüksége van ránk! Siessünk! (*Keletlenül, hanyagul darálva*) Most miért tűnt el a Rex? Egyszer már láttam ezt a filmet, és tudom, hogy a Rex felismert valakit, aki plüssállatokba szerelt be bombát. És tök egyedül hatástalanította, és amikor oda akar menni a táljához, akkor csekkolja a Rex, hogy ez nem az ő tálja. Na és akkor a házat hátára kapja egy hullám, és ez a szökőár nem más, mint a mi mindent elsőprő Rex-imádatunk.

EGY NŐ (*plüssállatot vesz elő, körbehorgolja, egy másik nőhöz nevetgélve, bizalmasan*) Az előbb itt volt egy férfi, az apja csontvázát kereste! Na, most aztán utazhat szépen Grazba! De a graziaknak még kell a csontváz tanulmányozás céljára.

Mindketten a hasukat fogják a nevetéstől, a mondat szájról szájra jár a sorban, félig suttogva adják tovább a horgolókat, egyre nagyobb derűtség közepette.

Az összehorgolt sor kezd felbomlani, a horgolás alatt az emberek meztelenek, rózsaszín a rózsaszínen, de leselkedésre ne ingereljen! A tévéképernyőn vagy a vetítővászonon egy német juhász feje jelenik meg dicsfényel övezve, és ott is marad végig – ez az egyetlen tárgy, ami nincs bevonva horgolással!

HENTES (*előjön a pultja mögül, és egy rúd behorgolt szalámival ráhúz a behorgolt sorra*) Önök megfosztották a halált az élőkre vonatkozó érvényességétől. Önök ugyanis magával a halállal bántak el, a halált változtatták érzéketlen semmiséggé. És azzal, hogy ennyi mindenkit megöltek, semmivé fokozva le a halált, az élők meghatározása is lehetlenné vált. Hiszen halál nélkül hogyan definiálható az élő? És ha a halál ki van iktatva belőle, ugyan mi értelme lehet még az életünknek? Ezzel az erővel akár a fogantatásunk is elmaradhatott volna! Jönnék! Jönnék a halomsírból a kutyafejűek! Jön Rex! Gyere! Bravó! (*Minden érdeklődés nélkül, darálva, egész szótagokat elnyelve, mintha újságból olvasna fel*) A felejtés háza penészzöld. Süvítő kapui előtt negyedekben kéklik a te lefejezett hegedősöd. Rex, gyere ide! Jó kutya!

A kígyózó sorban álló összehorgoltak egyre hevesebben dulakodnak egymással. Egyesek az előbbi nőhöz hasonlóan plüssállatokat vesznek elő, felhúzzák őket, horgolt hálót húznak rájuk, az állatok zümmögve mozgatják a lábaikat

EGY VEVŐ (*bemegy a pult mögé, hogy egy májkrémes zsömlét kenjen magának, aztán behúzza a zsömlét egy horgolt zacskóba*) Megölni őket könnyű volt, nagyobb nehézséget jelentett az égetés. Eleinte kifejezetten lassan ment. Az épület túloldalán rakott hatalmas máglyák akkora bűzt árasztottak, hogy a környéken négy kilométeres körzetben

mindenütt érezni lehetett a dögletes szagot. Éjszaka kilométerekről látszott, ahogy a máglyák vörösre festik az eget. Mindennek ellenére a kemencékben, az összesen 46 égetőben 24 óra alatt több mint 4700 holttestet sikerült elégetni. Kérdésünk: hol gyártották ezeket a kemencéket? Tisztelt hölgyek és urak, aki önök közül tudja a választ, kérem, hívjon minket!

EGY FÉRFI A KÖZÖNSÉG SORAIBÓL (*hasát fogja a nevetéstől*) Hát sehol egy nyárfa, sehol egy fűz, mely vigaszt hoz neked, és bánatot űz? Nem jár fönn a dombon s a völgyben alul a bimbózó vesszővel maga az Úr? S eltűröd, anya, hogy mint rég, honi tájjon, a versben a rím ma is németül fájjon?

HENTES (*a férjéhez, aki a közönség soraiból szólt, megint nyugodtan*) A végsőhöz nem juthatunk el, de elérésére azért törekedhetünk. És mi a legvégső? A halál, az abszolút rejtőzködés. Higgyenek nekem, én ebben eléggé otthonosan mozgok! Emberek tördelik a kezüket, nyújtogatják a magasba, késő bánat, ez a vonat elment, ezeket a lépcsőket sok millió láb taposta már, plusz, pillanat, utána kell még számolnom, igen, még nyolc, kvázi ráadásnak. Megy ez, mint a karikacsapás. Tudják, ha én felvágok egy turistaszalámit, és megmarad a csücske, azt odaadom ingyen is a Rexnek. Tessék kicsit összebb menni! Kábé akkorára, mint egy német juhász. Akkor talán önök is bekerülnek a tévébe.

Szóval, ha arra vágnak, hogy a képernyőn az önök kedves arcát csodáljuk, akkor ne legyenek ilyen nagyok. Amiatt pedig ne aggódjanak, hogy ma még egész nagyok tűnnek a saját szemükben.

Azon sem érdemes dühbe gurulniuk, hogy nem támadhatják meg mai sztárvendégünket ott az üveg mögött. Támadjanak meg valaki más! Vagy próbáljanak személyesen jelen lenni minden egyes háztartásban! Jelentkezhetnek önként, megvan hozzá a jogosultságuk. Utóvégre a képük már önöket megelőzően itt volt, csak akkor persze valaki másé volt: egy nemzetközi hírességé. Vagy az is lehet, hogy az a hülye kép most már soha többé nem bír megnyugodni, mert valaki odébb fordította az antennánkat. Kérem, álljanak föl azért, hogy meglegyen a saját képük! Vannak olyan ostobák, hogy ezt meg is teszik!

Igen, önök! Ki más? Már amennyiben szeretnének még beférni ebbe a képbe: ne ugráljanak fel rá, a készülék ajtajai maguktól záródnak. Kérjük, lépjenek hátrább! A szerelvény azonnal indul.

NŐIVEVŐ Vagy távol marad valamí, vagy megérkezik. Mi csak várunk és virrasztunk, ezt rajtunk kívül egyébként senki sem csinálja. Kezek és lábak lógtak ki a sírból, olyan rosszul lettek betakarva, és azt a vékony földréteget is átáztatta a vér. Létünk egyedülálló és elképzelhetetlen, de semmi esetre sem magától értetődő. Nem értem hát, miért igyekszik ennyi ember ilyen görcsösen máshol lenni, ahelyett, hogy örvendenének, hogy itt lehetnek minálunk. Az idén is, sokkal kevesebben jöttek. És most megint elment négy darab személy, hurrá!, és a végén persze nekünk kell állnunk a cechet! De hársfalombok zsongják, mi most se veszthetünk, hipp-hopp, mindenkit újra és mindent megnyerünk!

HENTES Margit asszony! Magáról majdnem elfeledkeztem. Kaparjon, és nyerjen! A szerelvény bal felén a sorsjegy nevét látja, a jobb felén van a kaparós felület. Na, kapiskálja már? Őszintén remélem. Játékunk nem csak szórakozást, hanem extra izgalmat is kínál. Erről a négy darabról sajna le kell mondania, az összes többi azonban a rendelkezésére fog állni a nagy zárósorsoláson. Szóval: összmennyiség mínusz négy. Ezek az emberek mind ott várokoznak az állomáson, jön is a vonat, de valahogy

mindig tele van. A játékhoz egy nyolc méter széles, harminc méter hosszú és belülről teljesen üres remíz is tartozik. Abba kell bemenniük, de onnan már nem jön ki senki. Nem akarja ezekkel az emberekkel, mondjuk, a szobáját fűteni?

Szóval oda kell bemenniük, de onnan már nem jönnek ki. Úristen, hát nem bedobott valaki valamit odafentről? Disznóság! A játékmezőmben már a harmadik százezres összeg is majdnem láthatóvá vált, vagyis százezer schillinget nyertem volna! Erre önök behajítanak nekem valamit! Egy pénzérmével kapartam, az a legjobb, és már éppen meg is láttam volna a számot, amikor önök ezt a disznóságot csinálták, és most nem látok az égadta világon semmit! Mitől olyan ködös a levegő? De nem ez a mérég, hanem hogy nem tudom elolvasni ezt a számot. Egyáltalán miért járnak még ezek a vonatok? Hiszen már le van aratva az emberiség. Egyáltalán mi a csodának indulnak még el? Már nem sok minden maradt, de nemrégiben leemeltünk négy darab személyt a saját személyi számlánkról. Most várjuk a szervek ajándékát, mert megint sikerült beszerveznünk valakit. Szeretném itt, ezen a helyen arra biztatni önöket, tisztelt halottak, hogy további felhasználásra engedjék át nekünk a szerveiket, valaki talán örülni fog még nekik. Kezdeményeztem továbbá, hogy elhalálozásuk után elsőként az önök otthonában tartsunk házkutatást, talán önök is örülnek ennek az apró figyelmességnek! Igen, így lesznek az utolsókból első. Kérem, nincs mit!

NŐIVEVŐ Most miért sírnak így a hozzátartozók? Tessenek csak nyugodtan körülnézni, ha azt hiszik, hogy erre okuk van! Megszoktuk már. Mióta itt lakunk, ez megy mindig. Minek még kérdezni is?

FÉRFI VEVŐ (*horgolva, okosan*) Összeolvasni se mindig szerencsés a számokat, de egymás fejére olvasni őket még kevésbé. Javaslom, hogy történelmi hasonlítás, számháború helyett mi csak számolgassunk szépen tovább egészen addig, amíg végül besöpörhetjük a bónuszt is, anélkül, hogy egyszer csak odaállna elénk valaki fenyegetően, valaminek a képviselőjében. Lehet, hogy már eddig is a mi képviselőtünkben járt el, nyílt lánggal, harminckét liter sörrel és egy égésgyorsítóval a kezében, csak mi nem vettük észre?

A hagyományörzés egyben felejtés is. Most végre valaki helyesen méri fel egykori nagyságunkat, és kissé megkésve bár, de véghez visz bennünket.

A következőkben a hentes fehér csontokat és koponyákat vesz elő, és betömködi őket a szőnyeg alá. Az egyik vevő próbálja feltartóztatni, kis csetepaté támad

AZ EGYIK VEVŐ Szeretném megemlíteni, kedves halott urak, hogy a mi szemünkben minden egyes ember egyedülálló és senkivel fel nem cserélhető. Miért? Mert őbenne közelít hozzánk a másfajta, a jövőbeni, bármiféle is. Elméletileg a következő vonat kellene érkeznie, de ha valamiért mégse jönne meg, akkor az utána következővel. Mindegy. A járatok egymást érik. Az osztrák vasút attért az ütemes menetrendre. Természetesen a megfelelő ütemérzők is szerepel kínálatunkban, önök sokféle színből, ízlésirányból választhatnak. Utasbarát menetrend! Robogjon velünk egy ütemre!

A kutyapásztor megint előhossa a botját, és laza ütésekkkel csaphodja a sor végét, közben a csomagolt szalámis szendvicset eszi

HENTES Teljesen téves azonban az a feltételezés, miszerint Ausztria anyánk nem tett semmit azokért a fiaikért és lányaiért, akiket az Anschluss után űztek el innen. Ezzel kapcsolatban tájékoztatásul néhány idézet egy eddig még közzé nem tett, eléggé szá-

raz hivatali németiséggel megírt, ám példás szorgalommal összeállított, majd felaprított jelentésből. *(Botjával a táblára mutat. – A juhászcutya képén világító írással az alábbi számok jelennek meg a táblán, de ezeket hangosan fel is olvassa)* Figyelem, minden igaz! 5004 külföldön élő osztrák kap nyugdíjat! 1993-ban nyugdíj és a háború áldozatait megillető járadék címén 1,6 milliárd schillinget utaltak át Ausztriából külföldre. Figyelem, minden igaz! Világszerte kb. 8 milliárd schillinget utaltak át kb. 30 000, származása miatt üldözött osztrák honfi és honleány, illetve házastársuk részére. Figyelem, minden igaz! Legyen már egyszer vége! Ausztria évtizedek óta fizeti a nyugdíjat a származásuk miatt üldözötteknek, az eddigi teljes összeg 200-300 milliárd schilling között mozog, de a kifizetések folytatódnak, és évről évre milliárdos nagyságrendet érnek el. Dr. Herbert Kroll, 1994. augusztus 10. Aktaszám: 96-Res/94.

Figyelem, minden igaz! Elnézést, még egy kérdés: Ki ez a dr. Kroll? Még soha nem hallottunk róla. Ha véletlenül nézi a műsort, kérjük, hívjon fel minket a stúdióban! És ha valaki netán ismerné dr. Krollt, kérjük, mondja meg neki, hogy hívjon fel minket még az adás ideje alatt. Köszönjük.

NŐI VEVŐ *(horgolás közben)* Én tulajdonképpen attól tartok, hogy a gondolkodásom integritása sérülne, ha megpróbálnék valami olyasmivel előállni, ami egyébként többé-kevésbé passzentes erkölcsi győzelmet jelentene a halál fölött – bár attól még mértéket nyugodtan vehetek róla. *(Egy plüssállatra rápróbál egy kis horgolt terítőt)* Így legalább egyszer az életben a racionalitás fog győzni. Szóval tudják, mit? Tiltsuk be egyszerűen a halált, és akkor nem fog többé fenyegetni minket! Tessék? Nem lehet? Ó, jaj! Nagy kár! Akkor viszont tiltsuk be a gondolkodást! Aztán tiltsuk be a kérdezést! Aztán tiltsuk be az autókat! Aztán a közlekedési lámpákat! Aztán tiltsuk meg, hogy a kutyák odakakáljanak az utcán, ahová csak akarnak. Csak az enyémmek legyen szabad, senki másénak! És akkor már, tudják, mit, önöket is betiltom! Egy fél kiló darált húst kérek szépen, és én ezt egyáltalán nem akartam! Én? Nem. Dehogy! Ha én ezt előre tudom, akkor, higgyék el, biztos nem akartam volna! Ha pedig mégis, akkor: bocsi, ki emlékszik erre ma már?! Most is megyek kivizsgálásra, kell az előgondozáshoz, aztán mehetek megint, jön az utógondozás. Mindig csak a gond.

MÁSÍK VEVŐ Micsoda eredeti ötlet! Betiltaná az igazságot, hogy ezen keresztül vezessen el hozzá. Figyeljék meg: a mi időnk egészen új, vagy olyan, mintha az lenne. Már szinte teljesen benőtt minket. Hogy manapság megint mi baja a gondolkodásnak? Állandóan meg van sértve. Egy biztos, senkit nem fog megfertőzni. Pillanat, most még gyorsan rögzítem ezt az igazságot.

Ketten együtt felpróbálják a kutyára a takarót

HENTES *(érdeklődve előrébb jön)* Teljesen igaz van. Legjobb, ha az ember fog egy jó éles kést, kiszedi szépen az igazságot a csontok közül, aztán meghinti sóval-borssal – mehet a serpenyőbe. *(A hentes, aki halálfejes zacskóba van csomagolva, ezután közszemlére tesz egy horgolt hálóval behúzott koponyát: „lehet egy kicsivel több?”)*

A női vevő bólint, és beleteszi a koponyát a horgolt szatyrába

NŐI VEVŐ *(hanyagul odavetve, közben félig-meddig hangtalanul a foga közt dünnögve, látszólag türelmetlenül)* Korunk a végső, a vaskorhoz ért el. Te vagy, aki az ezüstbe kapaszkodsz. A bíborlepkét siratod el éjjel. S a felhőért az állattal viaskodsz.

A hentes hirtelen ráhúz a plüssállatra, a női vevő a könyökével és a táskájával próbálja háritani az ütleget, ugyanakkor lázasan horgolja azt a kis terítőt. A hentes végül az ő fejére is ráhúz, és a nő elesik. A többiek továbbra is úgy állnak ott, mintha mi sem történt volna

(*A földön folytatja*) Ön azt hiszi, hogy ami egyszer már megszerveződött ezen a módon, az most néhány újabb nyisszantással vissza is nyeshető, egészen odáig, ahonnan valamikor kinőtt? Hogy ez a roppant tömeg nem egyszerűen lefaragható, hanem át is változtatható valami mássá? Valamiféle „mozgássá” például? Mozgássá?! Hogyhogy? Nem látom, hogy itt még bármi is mozogna. Á, akkor tehát az a mozgólás korábban lehetett, és én megint lekéstem róla. Itt nincs semmi mozgás, mocorgás. Nincs semmiféle mozgalom. Vagy mégis? (*Megvizsgálja a földön hempergő, rúgkapáló kutyát*) Ez volna a mozgalom? Kacag a vakbelem! Erre várok már ötven éve, és akkor ezzel tetszik jönni nekem? Állj! Elnézést, igaza van. Igen, most már látom, hogy a mozgalom éppen most kezd mozgásba lendülni. Nézzenek már ide, ilyen még nem láttak! Én e pillanatban egy mozgalom első farkcsapásainak közvetlen tanúja lehetek. Ez fantasztikus!

Például jól látom, hogy ahová a fark odacsapott, ott négy férfi fekszik a földön. Csillag alakban terültek el egy oszlop körül, olyanok, mintha aludnának. Kérem, engem ez nem zavar, de remélhetőleg a mozgalmat sem akadályozza. Mert az még nem szilárdult meg.

Először én is úgy teszek tehát, mintha aludnék. Sőt, még jobban is látok így, csukott szemmel. Ébren vagyok vagy álmodom? Vettem magamnak egy új tévét meg egy új cédejátszót, de enni is kell az embernek végső soron. Vajon megvan-e a lehetőség-feltétele annak, hogy más emberekké váljunk, most, amikor jóformán mindannyian a mesterséges valóságban élünk, ahol mindenki csak azt érzékeli, hogy a másik egyre arcátlanabban tolakszik előre, másfelől egyre könnyebb lesz hozzáférni bárkihez és nyakon csípni, főleg, ha ehhez a szervezeti háttér is biztosított, mondjuk, egy ilyen szemet gyönyörködtető mozgalom képében, amelyet úgyszólván ajándékba kaptunk ma itt, mindenfajta erőfeszítés nélkül?

TÖBB NŐI VEVŐ (*egymást összevissza horgolva, buzgón bólogatva*) Egy másodperc, valaki épp most nyújt ide nekem egy cetlit, s e pillanatban látom: éppen most ragadtak nyakon engem is! Juj! Amikor alszom, mindig van egy nagyon határozott érzésem, csak nem tudom, mi. Mintha valaki utánam nyúlna, határozottan ezt érzem. Jujjúj! Most valaki, azt hiszem, tényleg a markába ragadott! Ki lehet ez a ködös alak? A mozgalom? Nem is tudom, csak sejtem. (*Elesik*)

A hentes szemléltomást élvezi, amit csinál, és a botjával a többi vevőre is rácsap. Sorban zuhannak a földre, de nem drámaian, inkább játékosan

HENTES Na most akkor kipróbálhatják a szerencséjüket, ha merik. A nyereménykeretből ennyi meg ennyi még a rendelkezésükre áll. Csak éppen először le kell kaparniuk magukról engem.

De hát akárhol kezdenek el kaparni, mindenütt én bukkanok elő. Minőségi szakmunka. Tömeghús. Ugye, nem is kell nagyon kaparni, máris előbújok! Ha a pontos számra és a nyeremény nagyságára kíváncsiak, azt a hátoldalukon találják. Most ne forgolódjanak, jó? Inkább figyeljenek rám. Már úgy tartom magamat, hogy ha elő-

vesznek egy zsebtükröt, és belenéznek, pontosan a hátoldalukat fogják látni bennem. Akkor megtudják, mi az ábra, és azt is, hogy mennyit nyertek!

Ha még ezek után se hagyják abba a kapirgálást, akkor majd eljutnak oda, ahol ezek el vannak temetve mind. Én vagyok a Kincses Sziget! Nyerjenek még ma! Kaparjanak, ahogy bírnak! Talán egyszer le tudnak dörzsölni magukról!

Már előre látom: sokan gyengeségnek könyvelnék el, ha önök lemondának a nyereményükről. Hogy mi történe, ha mégis így tennének? Egy fokkal előrébb lennének. Nem mindegy persze, hogy az igazságnál megállnak-e majd, és ennyivel is beérik, vagy a felháborodás is beérik, és eljutnak a nyílt szembeszegülésig, illetve hogy amikor már teljesen lekaparva szelvényükről a nyeremény, látni fognak-e még bármit a hiányok felszínén. Ezen a síkon itt, vagy egy másikon. Tessék? Hogy a csillagokban meg van írva? Jó, de azért nem árt, ha az ablak is nyitva. És ha a szabadság keresésére adnák a fejüket, tegyék járhatóvá az utat, amely hozzá vezet. De nem ám úgy, hogy az összes akadályt kidobálom! Tessék megőrizni mindet! Részt vehet még a nagy zárósorsoláson! Nyugi, nyugi, a malom őröl. Mindjárt kezdhettek újra előlről: a sírás-rívást, a fogcsikorgatást, a vakreményt és a megátalkodást. Amit keresnek, úgysem lesz meg. Ezután is az szerepel csak az étlapon, amit már eddig is kínált ez a rejtelmes vadon. *(Mindent összesöpör. Színészeket, kézimunkát, plüssállatokat, horgolófonalat)*

Szerző ezúttal is idézetekkel élt (vissza). De nem árulja el, melyek ezek. Fejtsék meg önök! Nyereményre ne számítsanak!

FIGYELŐ

SZEMÉLY SZERINT

Rosmer János: *Hátsó ülés*
Kalligram, Pozsony, 2010. 92 oldal,
1900 Ft / 7 EUR

Rosmer János nagyszerű kötetének a vége felé kap helyet a HÁROM SEREGSZEMLE című költemény, amely a *Playgirl Magazine* egy-egy összeállításának a modelljeit veszi szemügyre (a *Playgirl* a közismert *Playboy* „női” párja, elsősorban heteroszexuális nőolvasók számára készül, de a *gay* olvasók között is igen népszerű). A versciklus második darabja ezzel a felsorolással zárul: „15 férfi, 15 (főként metélt) farok, 30 mellbimbó, 30 here, szem, 15 orr, száj, segg (30 farpofára bontva), mindössze 15 fűrdőnadrág, 1 kagyló, 1 jet ski, 1 kerékpár, 3 szőrfedezka, 1 fehér nyaklánc, 5 tetoválás.”

Ez a seregszemle talán nyilvánvalóbban – mert közvetlenebb, keresetlenebb gesztussal – vezet rá arra a kérdésre, amelyet a kötet fő kérdésének gondolok. Hiszen, ha úgy tetszik, éppenséggel ünnepelhetjük azért is Rosmer János könyvét, mert új tartományokat hódít meg a magyar nyelvű melegirodalom számára, a kendőzetlen testiségben megjelenő homoerotika tartományait. Az efféle politikai-emancipatórikus indíttatású főhajtás persze derék dolog, ám legfőképpen akkor az, ha az elismerését nyilvánító irodalombarátot elsősorban nem saját derekasságának az érzése tölti el, nem valamilyen semmire nem kötelező szabadelvű hübrisz. Hiszen ekkor könnyűszerrel kerülhetem ki a választ, hogy miért is tetszenek *nekem* Rosmer János versei; ehelyett csupán arról kell beszélnem, hogy *nekünk* miért tetszenek, tehát hogy a közösségi önismeret szempontjából miért tartjuk örvendetes dolognak, ha művészi témává lesz a társadalmi tér sokszínűsége. Ami nyilván nem csekélység – mégis, az efféle olvasat könnyen hagyhat maga után valamilyen hiányérzetet, valami üres, kitöltetlen helyet.

Személy szerint ugyancsak kevésnek találom a szimpla szembeállítását a „zavarba ejtő” testiiség (ad notam: pornográfia) és a nyelvi műgond,

a költői megformáltság között. Nem arról van ugyanis szó, hogy – mint azt a megjelent recenzíók egyike-másika sejteti – az esztétikai megformáltság felülírná, megemelné az „alantas” témát. Ez esetben megint csak nincs egyéb dolgunk, mint fejet hajtani a forma, a Rosmer-féle versmondattal, a valóban mesteri módon felépített háromsoros szabadvers-strófiák ereje előtt – ám ekkor ismét marad a zavart kérdés, hogy az olvasó, akinek mindez, úgymond, érdek nélkül tetszik, mihez is kezdjen a 15 (főként metélt) farokkal, 30 mellbimbóval, 30 herével stb.

Egyébként azt gyanítom, hogy a meleg olvasóközönségnek is nagyjából ugyanazt kell kezdenie velük, mint bármely más olvasónak. Mert hiszen a HÁTSÓ ÜLÉS versei nem pornográf versek, de ami ennél is fontosabb, nem asztalfiókversek (amelyek egy titok magáncélú „kibeszélésre” épülnének föl), és nem is szubkulturális szövegek (amelyek „befelé” beszélnének, egy adott közösséghez). Nem, Rosmer János versei ennél jóval tágasabb térbe kívánkoznak, ahogy azt már a nyitó darab, az *AL GRAN SOLE CARICO D'AMORE* felütése is nyilvánvalóvá teszi: „*Valami nagy ívű kollektívét, amikor az éles vágy / a tömegre irányul, s meghatározza a mozgását / az értelemnek, testben és testen kívül is.*” Majd pár sorral lejjebb: „*hogy maradéktalanul // kiadd a hangot, mely másokban rezonál. / Jelenleg a bőr szarvát figyelem, ahogy annyi összehányt test / közt megalkot engem mások számára is.*” Nos, ezek a „mások” alighanem mi volnánk, versolvasó fiúk-lányok.

*

Rosmer verseinek, bármily provokatívnak bizonyuljanak is, nem céljuk a provokáció, a polgárpukkasztás. Ugyanakkor nem áll szándékukban szublimálni sem a testi vágyat, valamiféle általános érvényű, közös összeméri nevezőre emelni. A vágy közege maga a test, és nem a test átesztétizált ideálja („*Az olaszoknál senki sem baszik természetesen*” – OLASZOK), a szexet pedig promiskuitás és erőszak jellemzi: „*Végül beme-részkedtiünk a sötét- / szobába, ahol gátlástalan buzík basznak és szopnak, idegen polipkarok rázzák / izzadt faszod, könyörgő seggcipők esdik csatakos kezed, /*

ahol telefröcskölt gumikra lépsz, / [...] / elveszik a pénztárcádat, vérbajt kapsz, miközben makkodra köpsz, ahol / az undor sose látott mértékét ismered meg, s ahonnan többé nem lehet fényre vergődni.” (EZ EGY MELEG BÁR.) Ugyanebben a versben mindazonáltal a transzvesztita szemé tiszta, „akár a vodka”, és ez a nagy erejű hasonlat, azt hiszem, jól tükrözi az egész kötet belső logikáját. A CSIGA BENNEM című vers hőse – a vers, amely az orgazmus dinamikájára épül, az egyébként rendkívül egyenletes és magas színvonalú kötetben belül is kiemelkedő – hasonlóképp „szégyentelen kéjsóvársággal, s egy csiga belső tisztaságával” adja meg magát a gyönyörnek. Ez a kettősség, úgy látom, végigvonul a kötet egészén.

Talán a „szégyentelen kéjsóvárság” és a „belső tisztaság” viszonya volna az, ami önkéntelenül is ráíródik a „zavarba ejtő” tartalom és a költői műgond fent említett egyszerűsítő szembeállítására. Ugyanakkor Rosmer költészete ennél bonyolultabb képlet, mert ezt a kétségkívül megjelenő, ám meglehetősen konvencionális feszültséget a legtöbb esetben iróniában oldja föl: „csillogot hordanék neki az égre vagy minden teketória / nélkül leszopnám itt, az IC vécéjében, sőt nyilvánosan is, ha hagyná” (EGY FIÚ [HENI], AKI KECSKEMÉTRE UTAZOTT); „az a pár szál nekem / Niszosz bíbor hajtincse, s tudom, kis köcsög, a kezemben vagy”. (AZ A PÁR SZŐRSZÁL, MELY OTT MARADT A GÉGÉN.) Mindez mégis több a pusztá távolságtartás gesztusánál, hiszen az irónia mögött jól hallhatóan megcsendül a keserűség hangja is, mint az utóbbi vers zárlatában: „bagzunk, ahogy egy üres műanyag flakon vág sziklának a tenger / szenvedélye újra meg újra, s olykor kivillan egy kopott, tarka márkanév”.

A kötet fő kérdése – számomra – az volna, hogy mihez kezdjek olvasóként a vágy személytelenségével, ezzel a ki-kivillanó, kopott, tarka márkanévvel. Vagy megfordítva a kérdést: ha testi tárgyként ennyi marad belőlünk, mihez kezdjek magammal mint olvasóval? Ha tényleg komolyan akarom venni azt a közhelyé koptatott igazságot, hogy az irodalom új, „idegen” tartományokat nyithat meg előttünk, akkor valamiképpen mégiscsak számot kellene adnom róla, hogy miféle személyesen érvényesíthető tapasztalattal gazdagított a HÁTSÓ ÜLÉS olvasása.

*

Első körben persze Erősről kellene beszélni: Rosmer János költészetének fő témája ennek az istennek a kontrollálatlan és kontrollálhatat-

lan túlhatalma. A tömegre irányuló vágy, mely meghatározza az értelem mozgását, testben és testen kívül is. A BRENT DUPUIS című vers elbeszélőjét például nem hagyja nyugodni a fotómodell tökéletessége, „mely beteggé tesz, dadogóssá, és folyton fölállítja a faszom” – olyan képeket igyekszik hát találni róla a neten, ahol ez a testi tökéletesség némiképp csorbát szenved: „talán akkor csitulnak bajaim, s a megoszlott figyelem vagy megszokás nem / izzaszt meg percenként, s hagy másra koncentrálni sorban állás / vagy sörözés közben, a piacon, a fogorvosnál vagy a temetőben”. A szarkasztikussá csavart zárlattól eltekintve is nyilvánvaló, hogy itt a testi vágy minden egyéb életviszonyt az uralma alá hajt. A HÁTSÓ ÜLÉS lapjain megjelenő Erősz természetesen kompromiszsumot sem ismer, és a nőket kirekeszti ebből a világból. „A nők / csak zavarják a kilátást, s ha fejük olykor egy szőrös mellkasra hull, // kiküldöd őket a konyhába” – olvashatjuk az AZ A SOK MESÉS FRANCIA című versben, de nem csak itt: a tengerpart főenyén birkózó kölykök férfias örömeig „nem hallatszik el a fürdőző lányok önfeledt kacagása” (BIRKÓZÓK), míg a QUEER KEN bájosan gonosz humora mindvégig a Barbie-babában megjelenő női sztereotípiák ellen irányul (kitalálható: a Ken-babában megjelenő férfisztereotípiák védelmében): „Kent akarom, aki baszik Barbie-ra, / aki feszes farmert visel és military pólót / [...] / ugyan, ki hallja meg, ha a hosszú combú üres, / műanyag nők hisztérikusan zokognak, / vagy ha kinyitják a kis, aranyozott gázcsapot?”

Mindez persze szerepjáték, ám egy nemi szerepekkel kapcsolatos gondolatkíséret érdekes belátásokra vezethet bennünket. Vegyünk szemügyre néhány Rosmer-verset – például a fotómodell (pontosabban: az őt ábrázoló erotikus képek!) iránti megszállottságot elbeszélő BRENT DUPUIS-t, vagy a Playgirl modelljeit katalógus-szerűen számba vevő-értékelő HÁROM SEREGSZEMLÉ-t, vagy az ANGYALSZAR-t, amely a nemi aktusra korlátozza a személyes kapcsolatot, s ami azon túl van, már nem egyéb kínos kötelességnél („Az utcán nem mutatkoznék vele. // Amíg kiment zuhanyozni, egy újságpapírba / csomagoltam a két elnyútt, szaros kotont, / és titokban azt reméltem, többé nem talál vissza”) – és próbáljuk meg elképzelni ugyanezeket a verseket heteroszexuális kontextusban. A könnyen megjósolható botrány hátterében egy jelentős kulturális különbség tárul föl: úgy tűnik, hogy kultúránkban a homoerotikus közegeben megszólaltathatóvá válik az a szublimálatlan testi vágy, amely éppenséggel a hetero-

szexuális közegben sem ismeretlen, csak éppen a megjelenítése (belátható okokból, a társadalmi nemi szerepek aszimmetriája miatt) kulturális-politikai elutasításba ütközik, és/vagy pornográfianak minősül. Úgy tűnik, hogy a homoerotikus irodalomban paradox módon – épp e közege rejtőzködésre ítélt mivolta, félig-meddig vagy teljesen tiltott jellege miatt – tágabb tartományokat járhat be a megjelenő Erősz, s ennélfogva itt az olvasó (bármely olvasó) tágabb rálátást nyerhet Erősz valódi hatalmára vagy, ha úgy tetszik, a valódi természetére.

*

Mindezen túl persze bőséggel helyet kap a kötetben a „hagyományos” szerelmi költészet is, amikor a vágy és/vagy a szerelem általános érvényű emberi állapotként jelenik meg, csak minderre épp, homoerotikus vonzalomról lévén szó, ráíródik a szégyen és a titok tapasztalata. Számos egészen kitűnő versről lehetne itt beszélni, de most kettőt említek példaként: a NE pazár záróképe egy egész élethelyzet színpadiasságának a metaforájává válik („*Nem tudom, hogy alakul, megnősülök, te meg ott állsz magadban. / Mint egy állatidomár, baszdmeg, akinek megdőglött a lova. / Balban kötél, jobban ostor. Kivilágított porond, ostoba zene*”), míg a TAMÁS olyan emlékvész, amely nem csak a halott szerető alakját idézi föl, de a szerelem kimondásának a tilalmát is („*Sosem hagyta, hogy mondjam is, hogy szeretem*”). Egyfelől a test színpadias kiszolgáltatása mögött ott a tilalom, a rejtőzködés mozzanata; másfelől a szerelemben mint a szavakon innen viszonyban sem csupán valamiféle „tisztaságot” őriz a nyelv nélkülség (amint az, mondjuk, egy heteroszexuális szerelem esetében minden további nélkül elképzelhető), hanem maga a tilalmas helyzet is szerepet játszik ebben a szavakon inneniségben. Kicsit távolabb lépve ettől a két konkrét verstől: ebben a világban egyrészt tehát a test látványként való felkínálásáról van szó, másrészt a szégyen és a titok kényszeréről – ez a kettősség pedig, ha jól látom, az olvasó pozícióját is meghatározza.

Hiszen a HÁTSÓ ÜLÉS olvasója folyamatosan szembesül mindkettővel. Ebből a szempontból különösen tanulságos a SZEMKÖZT MŰTEREM című vers, amely mintha az olvasót igyekezne figyelmeztetni a tekintetét fenyegető csapdára. A vers elbeszélője egy műteremlakásban dolgozó férfit figyel a szemközti ablakban: „*az az érzéled,*

hogy / úgy rendezte, hogy számítson a szemközt. // Ki ez a férfi? Az ettől-eddig híres? / És kellek-e neki ide szembe, / a hűvös teraszra, // ahogy iszom a tejet, ahogy eres kezét bámulom, / mely egy velejéig hamis / látványban kotorászik?”

A műalkotásnak mint hamis látványnak, hamis valóságnak a régi konvenciójára a kötet többi versének a fényében nyilvánvalóan ráíródik a meleg szubkultúrának mint a rejtőzködés, a titok terepének a befogadása. Mégis, ez a „*velejéig hamis látvány*” azért alighanem intés is az olvasónak: igenis, kellesz ennek az idegennek ide, szembe, hiszen a te tekinteted foglalja majd keretbe ezt a látványt – neked kell kezdened valamit vele. Mert a rejtőzködés éppúgy konstrukció (ha tetszik, *artefactum*), mint a magamutogatás, a személytelenség, és ennek a konstrukciónak te leszel a befogadója. Úgy gondolom, hogy Rosmer János költészetének az ereje nem az „alantas” téma és az érzékeny versbeszéd kettősségében és nem is a „szégyentelen kéjsóvárságon” áttetsző „belső tisztaság” némi-leg elkoptatott toposzában rejlik, hanem annak a belátásnak a végigvitelében, miszerint a „*velejéig hamis látvány*” szükségszerű velejárója a saját költői megszólalásának. Abban a belátásban, hogy a „*két elnyűtt, szaros koton*” ebben a beszédrendben elsősorban nem provokatív hatáskeltő eszköz: hogy az én kimondása ennek a világnak a díszletei között csakis e díszletekkel együtt lehet hiteles, hiszen ezek a díszletek – legyen szó a military pólóról, a szegecscs bőrruhákról vagy a sadomazo klub andráskerestjéről akár – nem pusztán külsőleg kellékei, hanem a konstituensei is ennek a világnak. Márpedig az olvasónak csakis akkor nyílik lehetősége e díszletek mögé pillantani, ha nem kerülnek lebontásra – ha a testi vágy elementáris közvetlenségét és a meleg szubkultúra testi rítusait nem takarja óvón valamiféle szemérmes költőiség leple.

Mindehhez, mondanom sem kell, e belátáson kívül természetesen más is szükségeltetik, költői tehetség, megbízható ízlés és arányérzék.

*

Rosmer János rejtőzködő szerző, nem mutatkozik a nyilvánosság előtt, azt sem lehet tudni, hogy a kötet fülén látható kép valóban az ő portréja-e. Az életrajziségi kérdését persze csupán valamiféle – az ő ízlésétől láthatóan távol álló – pletykaéhség indokolná, ha nem állna ott a kötet végén az utolsó két vers, az AMIKOR ELKÜLD-

TED ÉS A HOGY MI VOLT KÖZTE S KÖZTEM, NEM. Ezekben a versekben egy nagybeteg ember beszél: „Amikor elküldted ezeket a verseket, [...] // nem sejtetted akkor, hogy lassan vége, / hogy befejeződsz a nagy egészben, mint ez a fal, ott a mütön túl, / mint egy borda véres szála ismét megnyitott mellkasodban.” Vagy maga a kötet zárata: „A felejtés híve vagyok, a kitanult / testekből csak ez-az kell, csak ez-az marad ügyis, minden // erőfeszítés ellenére egy-egy szerv épülhet csak belém, / leginkább a tudó, érdekes módon mások tüdeje, / az egészszel, bár igyekszem, nem tudok mit kezdeni.”

Nem tudom, mit gondoljak. Van egy páratlan verseskötetünk, van élet, van irodalom.

Keresztesi József

Ő VOLT THIENEMANN

Thienemann Tivadar: Az Utókor címére.

Hátrahagyott életrajzi feljegyzések

Dávidházi Péter elő- és Koncz Lajos utószavával

Pro Pannonia Kiadó, Pécs. 184 oldal, 2300 Ft

„Hogy magamról beszámoljak: lehetetlen elmondani életrajzomat.” Ezzel a mondattal kezdődik Thienemann Tivadar első önéletrajzi feljegyzése, melyben azokat a helyzeteket, pillanatokat vette számba, amikor csak „egy hajszálon múltott az élete”, s e háttér előtt bontakozik ki aztán a most közreadott szövegekből egy történesekben, kapcsolatokban kivételesen gazdag élet: ha nem is a teljes élet, de egy teljes élet. Noha a váltás és az emigráció külső eseményekben minden valószínűség szerint szegényesebb, hosszú időszakára csak ritkán és érintőlegesen tér ki életrajzi feljegyzéseiben (az olvasó csak Dávidházi Péter előszavából tudhatja, hogy a magyarországi karrierjét otthagyni kényszerült, nyelvet, szaktudományt váltó tudós egy kis College némettanáraként „egykor elkezdett munkáját minden addigimál tágabb vizsgálati fókusszal az ismeretlenségben is folytatta”), és az életpálya fényes pillanatokban – akadémiai tagság, Corvin-lánc stb. – bővelkedő első fele is csak fokozatosan ölt formát, és töredezetten jelenik meg, Thienemann egy olyan ember hangján beszél, aki öntudatosá tette az egész életét, meg tudta valósítani magát. Ez még csak nem is a vezérmotívuma életrajzainak

(minden hivalkodás, önelégültség és fensőbb-ségérzés nélkül beszél magáról): azok egyszerűen ebben a hangnemben íródtak. Talán ezért is szólhatnak még most is nagyot egy szemérmesebb – vagy szemforgatóbb – kultúrában.

A most közreadott életrajzi feljegyzések érdekesen példázzák, hogyan írhat valaki önéletrajzot az önmaga létével, megismerhetőségével, közölhetőségével kapcsolatos gyanúval számot vetve, ugyanakkor elkerülve az öngazolás, a magára vonatkozó igazság kisajátításának veszélyét is. Bár a második lehetőség Thienemann számára – aki belső parancsnak engedelmeskedett, bízott önmagában, és végig megőrizte magányos függetlenségét – nagyobb kísértést jelentett, az autenticitást aláásó gyanúról inkább csak tudott (a „gyanú filozófusait” bizonyíthatóan olvasta, sőt sokat forgatta); ezt jelzi, hogy autobiográfiáit nem terhelte meg a megírásra vonatkozó reflexiókkal. Joggal írhatta Dávidházi Péter: „Őszintesége valóban radikális, de nem eltökélten és magára kényszerítetten az, hanem a saját természetévé váltan, kérészetlenül, sőt olyan magától értetődő fesztelenséggel, hogy abban a pszichológus szakmai beidegződése személyes igényre vallóan, nagyvonalú lelki eleganciával működik.” (8.)

A kötet HÁTRAHAGYOTT ÉLETRAJZI FELJEGYZÉSEK alcímmel jelent meg. Ezt akár úgy is lehet érteni, mintha elszórt, nem nyilvánosság elé szánt, nem „irodalmi” szövegeket, „forgácsokat”, „talált tárgyakat” adna közre a kiadó. Bár az ilyen dokumentumok státusa korántsem egyértelmű, hagyományosan úgy prezentálják őket, mintha nem művek lennének, hanem „maguk az élet», amiket nem kell megfejteni, mert értelmük magától értetődő, természetes”. A kötetben hátrahagyott feljegyzések címen valóban különböző (sőt olykor egyszerre több különböző) céllal, illetve más-más apropóból készült, néha nehezen behatárolható műfajú vegyes íráskaptak helyet. A gyűjtemény törzsét alkotó szövegeket viszont minden valószínűség szerint a kiadás reményében írta Thienemann. Valószínűleg gondolt rá, hogy egyszer talán valaki összegyűjti és kiadja a most közölt szövegeket: erre vall a bostoni hagyatékban külön lapon fennmaradt AZ UTÓKOR CÍMÉRE cím is. Hogy a leendő gyűjtemény, ha nem is összefüggő korpuszként, de összetartozó szövegek soraként képzelte el, azt jelzi talán, hogy van, amit bevallottan azért nem ír le újra, mert „máshol” – értsd: egy korábbi szövegében – már kifejtette (118., ill. 57–58., 109.). (Elképzelhető lett volna egy olyan kötet kiadá-

sa is, amely csak az ilyen, keresztivatkozásokkal „szentesített” szövegeket tartalmazza.) Más kérdés, hogy Thienemann az önéletrajz műfaját kétségkívül közelíteni próbálta a „hátrahagyott feljegyzések” státusához. Írásait a tudni akarás lehetőségeivel, illetve lehetetlenségével kapcsolatos mély belátás jellemzi: abban a meggyőződésben írta önéletrajzi feljegyzéseit, hogy az én – ha egyáltalán – az elvétésekben, következtetésegekben nyilatkozhat meg.

Önéletrajzi jellegű írásaiban Thienemann vagy a „free association” módszeréhez folyamodott – a Harvard Körben tartott előadásban, de sokkal később a MARGITSZIGETI NAPLÓ-ban is: „*leírom gondolataimat, összevisszaságban, ahogy épp eszembe jutnak*” (115.), „*Ha elég sokáig beszél az ember, előbb-utóbb magáról kezd beszélni*” (19.) –, vagy szisztematikusan analizálta magát – mint például a SZELLEMTÖRTÉNETI ÖNISMERET-ben (bár az analízis nem igazán a szemünk láttára zajlik, Thienemann inkább csak leírja annak eredményét, vagy annak eredményeként ír önmagáról). Mindkét elszánás kicsit fából vaskarika, de ugyanaz a szándék vezeti az önéletrajzíró: a szabad ötletekben kiadja, kiszolgáltatja, a SZELLEMTÖRTÉNETI ÖNISMERET-ben teljesen átvilágítja, transzparenssé teszi magát. Sőt tulajdonképpen a harmadik csoportot alkotó inkább arcképcsarnokszerű önéletrajzi írásokban is ugyanez a szándék tapintható ki, ehhez a formához is a felismerés vagy meggyőződés vezethette el Thienemannt, hogy közvetlenül csak másról, másokról szólva vallhat magáról.

A mostani gyűjteményben inkább életrajzként, mint önéletrajzként vannak prezentálva a szövegek. Thienemannt belső szükség hajtotta – szerette volna, ha túléli, amit ír; saját maga megfogalmazásának a vágyán kívül közlési vágy is munkált benne, melybe más motívumok is keveredtek, például (ritkábban) az öngizolás, illetve (gyakrabban) az általa tisztelt személyeknek való igazságszolgáltatás szándéka. A közreadás módjában viszont inkább a dokumentálni, illetve felfedni, megmutatni, talán még rehabilitálni is vágyó, a szerzőéhez képest külső akarat érvényesült. A szerkesztés e sajátosságai mellett és azzal szemben is fel lehet sorakoztatni érveket.

A kötet szerkesztése sajátos személyes logikát követ, egyben érthető módon a könnyebb olvashatóság, jobb áttekinthetőség szempontját érvényesíti. Thienemann önéletrajzi jellegű ír-

sait barátja, dr. Koncz Lajos rendezte sajtó alá, aki a bostoni éveken a házi orvos szerepét is ellátta az idős tudóstanárral mellett. Koncz Lajos nagyon fontos szerepet játszott a bostoni magyar emigráció megszervezésében és az emigráció történetének feltárásában. Szerkesztésében már számos kötet jelent meg; külön is kiemelném a „NEM SEMMISÜLT MEG...” címűt, amely dr. Bakay Éva kiváló neuropszichológusnak állít emléket (Bostoni Magyar Intézet, 2007). Az UTÓKOR CÍMÉRE utószavában Koncz Lajos röviden összefoglalja kapcsolatuk történetét. Mielőtt összeismerkedtek, még csak nem is hallott Thienemannról, s ahogy az évek során elmélyült a kapcsolatuk, elsősorban tőle magától kapott képet a múltjáról. MENJ, VÁNDOR című könyvében Dávidházi Péter idézte Koncz Lajos egyik hozzá írott levelét, amelyből kiderül, Thienemann az emigrációban legszívesebben Magyarországról beszélt fiatalabb barátainak, főleg „*a magyarországi irodalomtörténeti, filozófiai műltről szeretett beszélni*”. Végrendeletében Thienemann Konczra hagyta a dolgozósorozatában található „*könyveket, kéziratokat és az írógépet*”. Joggal érezhette úgy Koncz Lajos, hogy a dobozokban talált kéziratok kiadásával tartozik Thienemann emlékének. A kötet egészen érezhető, milyen lehetett közlőről ismerni Thienemannt, mennyire más az értelme, értéke, jelentősége sok mindennek, ha valaki személyesen is ismerhette őt, s nem „csak” a műveit olvasta. Mintha a kötet írásaiban az elsőül választott (időben is legkorábbi) Harvard körös beszéd folytatódna, melyre Koncz Lajos kezdeményezésére került sor annak idején, s amelyet példaszerűsége (címe: „...NEM LELÉ HONJÁT A HAZÁBAN”) és a formából is fakadó elevensége (nagyon érdekes szöveg, a maga asszociatív ugrásaival, kifáradásaival) emel a kötet elejére: az önéletrajzi feljegyzések többsége ugyanis azt a képzetet kelti, mintha (bármily paradox) Thienemann magának diktált volna; mindenesetre olyan szövegekről van szó, melyeket szinte a szerző hangját hallva, dikcióját érzékelve olvashatunk.

Más szempont is befolyásolhatta a szerkesztést. A most közölt önéletrajzi vázlatoknak köszönhetően végre képet kapunk a pálya elejéről. Thienemann életének első ötvenöt évéből, emigrálásáig, alig maradt fenn személyes dokumentum (saját elmondása szerint – legalábbis az egyik verzióban – egy kofferrel lépte át a határt, amikor eldöntötte, hogy végleg elhagyja az or-

szágot), levelei, előadásai, vázlatai stb. elvesztek. Akkori személyéről nem nagyon tudhatunk semmit első kézből. Így – még ha kritikával is kezelendő, amit ír – az is felértékelődik, amit most „utolsó kézből” tudhatunk meg róla.

Harmadikként az olvashatóság szempontját kell említeni. Koncz Lajos szinte hagiografikus tisztelettel fordul Thienemann felé, szeretett volna mindent megosztani az olvasókkal, mindent integrálni a kötetbe. Másrészt – érzékelve a szövegek sorának, illetve az egyes szövegeknek a töredezettségét – érthető módon szerette volna, ha az olvasó minél előbb megismerkedik az élet tényeivel, összefüggő folyamatában az étellel, főleg, mert – mint már említettem – elsősorban az akkori időszakról szóló, a személyes beszélgetéseiket visszaidéző, mintegy azok sorát folytató híradásnak tekintette a kötetet. Leleménye folytán egy „*többé-kevésbé összefüggő, egyes motívumait több változatban is lepergető önéletrajz bontakozik ki az olvasók előtt*”. (6.) Az élet időrendjének érdekében egy ponton szükségesnek látta megbontani a szövegek időrendjét – így viszont a szerkesztés némileg háttérbe szorította a szerző motivációját, ezáltal pedig maguk a szövegek mint megnyilatkozások veszítettek személyességükből.

Számomra a szerkesztésben is kitapintható rehabilitáló szándék a legproblematikusabb. Nem azért, mintha a filológiai hűség kárára érvényesülne: a hagyatékban kétségkívül az arcképcsarnok jellegű szövegből van a legtöbb, ezek a leghosszabbak is. Leggyakrabban ebbe a formába torkolltak Thienemann önéletrajz-kísérletei, és a ránk maradt utolsó szövegek is ezt a mintát követik. Szemben például a Lukács-archívumnak írt levéllel vagy Thienemann-nak unokahúga látogatásáról készített privát feljegyzésével, ezeket az írásokat nem csak az hitelesíti, hogy a nagy tudós, Thienemann hagyta hátra őket: magukból a szövegekből derül ki, hogy szerzőjük valaki volt a világban (más kérdés, hogy ezek a feljegyzések ugyanúgy bővelkednek intim részletekben, csak ez esetben Thienemann nem magáról, hanem azokról oszt meg velünk intimitásokat, akikkel „élete összeszövődött”; éppen, mert kivételesen mély, szoros kötelékekről volt szó). Az ilyen típusú szövegek akár arra is alkalmasak lehetnének, hogy Thienemann *ismét* elfoglalhassa méltó helyét a magyar kultúrában. Utószavában Koncz Lajos – száműzött herceghez hasonlítva Thienemannt

(151.) – hangot is adott ennek a reménynek. A gondot ott látom, hogy a most közölt önéletrajzi feljegyzéseknek éppen ez a típusa a legproblematikusabb, s talán ezeknek az írásoknak a középpontba állításával (azaz inkább középpontban hagyásával) tesszük a legkevésbé jó szolgálatot Thienemann „ügyének”.

A kötet a már említett időben első Harvard körös előadással (1981. 11. 8.) kezdődik, amely a „...NEM LELÉ HONJÁT A HAZÁBAN” címet kapta. Ezt követi a BAD HALL-I NAPLÓ (1983. 07.). A SZELLEMTÖRTÉNETI ÖNISMERET (1983. 11. 24.) az első szöveg, amelyben Thienemann valóban a bölcsőtől követi végig élete alakulását, a teljesség igényével (noha az írások többségéhez hasonlóan ez is megszakad). Ez a szöveg leginkább a curriculum vitae műfajába sorolható. Ezt követi a MARGITSZIGETI NAPLÓ (1984. 05.), majd a SOKAT BESZÉLNEK MANAPSÁG... (1984. 05. 10.) kezdetű írás, végül ugyanarról a napról egy rövid életrajzi feljegyzés (amely lényegében a feleségéről szól). A FÜGGELÉK-be került az ÉLETRAJZI BESZÁMOLÓ (1982. 12. 26.), amely pedig időben a második, valamint az 1983. 06. 23-án a Lukács-archívumnak írt rövid levél, amely kicsit kilóg a kötetből (noha kapcsolódik a MARGITSZIGETI NAPLÓ-hoz, melyben Thienemann már elemezte Lukács gondolati pályáját).

A Harvard Körben tartott előadás szigorúan véve nem életrajzi feljegyzés, mégis joggal került a kötetbe, sőt a kötet elejére. Thienemann érezhetően nagyon örült ennek a felkérésnek. Először arról beszél, hogy a magyar emigránstudat határozza meg egész életét; majd ugrik egyet, és megvallja, hogy tulajdonképpen már hazájában is előkelő idegenként élt, „külföldit játszott”, majd újabb hirtelen váltással sorolni kezdi a példákat, hogy az emigrációban mindenki megváltozik, kifordul magából: híres embereket említ, Rákóczi, Kossuthot, Gobineau-t. Mire azonban eljuthatna magáig (a várakozást mindenesetre sikerül felkeltenie), érezhetően elfárad, és először hangzik el az önéletrajzi feljegyzésekben később is felbukkanó „*Már eleget beszéltem magamról*” mondat. A beszédet gyorsan lezárja Zilahy Lajos egyik jelképesnek érzett versével. A szöveg dadog – de ez talán inkább csak a fizikai fáradtságnak tudható be: Thienemann írásban nyilván és láthatólag jobban tudott gazdálkodni az erejével. A példaként felhozott személyekkel ellentétben Thienemann minden jel szerint megőrizte az integritását.

Thienemannt nem fűtötte harag elhagyott hazája ellen, önéletrajzi feljegyzéseiben legfeljebb egyes személyekről ír megvetően – végül is akiről szót ejt, mind árnyak már –; rossz érzés is mintha leginkább azért lett volna benne, hogy hálátlannak tűnhet hazájával szemben. Ha az emigrálásáról kérdezték, legtöbbször azt a választ adta, hogy a kommunisták, illetve a kitelepítés elől ment el (ezenkívül családi oka is volt távozásának – holland nevelt fia már Hollandiában tartózkodott, ott képzelte el a karrierjét), de, ahogy mondja, ez csak féligazság volt: úgy érezte, otthon már mindent elért, más irányt keresett gondolatainak, tovább akart menni, nem akart megrekedni. Döntése helyességében (vagy legalábbis elkerülhetetlenségében) csak megerősítette, hogy mint a beszédben megidézett Schlemel Péternek, az ördög a lelkét kérte volna cserébe az árnyékáért, azért, hogy hazamehessen.

A fél évvel később született első ÉLETRAJZI FELJEGYZÉS – amely tehát a keletkezés időrendjét megbontva, a kötet végére, a függelékebe került – látszólag nem erről szól, valójában ebben is megújulási képességének titkos rúgóiról, a megrekedés halálos voltáról vall Thienemann. Ez az ÉLETRAJZI FELJEGYZÉS alighanem egy levél, melyet karácsony második napján írt (bár a megszólítás lemaradt). Siet vele (ez nem csak a szöveg megmunkáltságán látszik, mondja is), igyekszik gyorsan befejezni, illetve addig írja, míg felesége haza nem ér. Mintha titokban írná, mintha rejtegetni való volna: talán mert ez a szöveg számvetési, aki írja, felkészült a halálra. Az ÉLETRAJZI FELJEGYZÉS-t az értelmesen leélt élet bizonyossága – és a mindenkit túlélő aggastyán elégtételérzése hatja át. Ebben az életrajzi beszámolóban Thienemann azokat a kritikus pontokat veszi sorba, amikor egy hajszálon múltott az élete: első világháborús sebesülés, második világháború (gestapós üldözés, NKVD-fogság), emigrálás, amerikai kórház. Azonban a szöveg néha észrevétlenül más irányt vesz, és Thienemann már olyan pillanatokról ír, amikor holtpontra jutott az élete. A leghalálosabb fenyegetésnek a megrekedést, a szélárnyékba kerülést érezte. Többször is eltűzelve maga alól a hajót, csak hogy kikerüljön ebből a bénító állapotból. Néha pedig csak – maga alkotta kifejezéssel – az „élet mechanikája” segített. Például akkor is, amikor már eldöntötte, hogy Hollandiából Amerikába akar emigrálni: „*Hadd mondjak el egy*

humoros történetet. Temérdek levelet írtam, és mindig valami negatív válasz jött. A helyzet Hollandiában kezdett reménytelen lenni. Volt Amsterdamban egy idős javasasszony, mondtam, ezt megkérdezem soromról. Verám tiltakozott, mikor úgyszincs pénzünk, ilyen marhaságra mért költünk. Ronda, csúnya, szagos asszony volt. Kérte fényképemet. A képet nézte, nem engem, sokáig. Végre megszólalt: »Egy hét múlva meghívást kap Amerikába. Ott nem fog sok pénzt keresni, de boldog lesz.« – Telt a hét, utolsó nap is megjött a posta – semmi, semmi hír. Jó Verám mondta, most beláthatod, hogy mit ér a javasasszonyod. Este öt óraker express levél érkezett, hogy jöjjenek a Gordon College-ba, Bostonba tanítani németet. Ez pedig úgy történt, hogy írtam fűnek-fának, és valamelyik »Teacher Agency« délen, a többi agencykkel karöltve csinált egy összesítő listát, kb. száz nevet, kik szeretnének Amerikába jönni, és ezt a listát küldték széjjel college-eknek. Dean Goddard a Gordon College-ból találmorra kipécézett egy nevet a sok közül – német név, jó lesz némettanárnak. Később bevallotta nekem, ha tudta volna, hogy »over-educated« vagyok, nem hívott volna meg, a college-nek nincsenek nagy igényei a tudományokat illetően, csak jó, hívó keresztény tanárokat keresnek.” (147.)

Jó fél évvel később született első hosszabb önéletrajzi kísérletében, a BAD HALL-I NAPLÓ-ban Thienemann ugyanott folytatja, ahol az ÉLETRAJZI FELJEGYZÉS-ben abbahagyta, mintegy újra felveszi annak az írásnak a fonálát. Az első bejegyzés apropóját az adja, hogy Thienemann a gyógykezelések szüneteiben a SÖTÉTSÉG DÉLBE-N-t olvasgatja. Feltörnek benne az emlékek, és ugyanazokat a veszélyes helyzeteket veszi sorra, melyekről az ÉLETRAJZI FELJEGYZÉS-ben már szót ejtett. Az első bejegyzés a „*minél nagyobb a veszély, annál nagyobb az élniakarás*” mondattal zárul. Csak a harmadik naptól vált Thienemann, meglehetősen hirtelenséggel, és ettől kezdve írásának vezérfonala a magyar szellemi élet vezéralakjainak bemutatása lesz, azoknak az elősorolása, akik „*életével összeszövődtek*”. Ez a forma marad uralkodó egészen a SZELLEMTÖRTÉNETI ÖNISMERET-ig, amelyben inkább magáról ír, de már összeszedetten, a curriculum vitae-k mintáját követve. Fél évvel később megint egy inkább arcképcsarnokra emlékeztető szöveg következett, és legutolsó írásában is kortársai között helyezte el magát. Ez a SOKAT BESZÉLNEK MANAPSÁG... kezdetű töredék abból a szempontból is érdekes, hogy az idős tudós mentális állapota, tudatműködése és munkamódszere is megmutatkozik benne

igaz is; de Thienemann mintha nem elégedett volna meg azzal, hogy szemléletes *szellemi* formát talált, amellyel önmaga és mások számára bizonyíthatta senki mással fel nem cserélhető voltát. Ami szellemi embernél ritka, életében és önéletrajzi feljegyzéseiben tisztán artikulálódik egyfajta szociáldarwinista meggyőződés. Thienemann nagyon gyakran él biológiai metaforákkal és párhuzamokkal – kiválasztódás, termékenység/terméketlenség, túlélés, átörökítés –, ami megtévesztő is lehet, ugyanis a tisztán racionális embert, aki a nyereség maximalizálására tör, inkább csak segédegyenesként használta sorsa alakításához és önéletrajza megírásához. Jelképes apróság: fontosnak tartja megemlíteni, hogy az egyetem külön íróasztalt készítettett a számára (neki a legimpozánsabbat), de azt is, hogy soha egy sort ott nem írt (22.). Hogy életvezetésének ez a sajátossága ennyire kidomborodik a feljegyzésekben, azzal is magyarázható, hogy az önéletrajz is írja az önéletrajzíró; könnyen belátható, hogy így lehet különösebb komplikációk nélkül megírni egy olyan életet, amelynek egy szubsztanciális én áll a középpontjában, főleg, ha az önéletrajzíró egyszerűsített kortársainak, generációjának közös sorsát is be akarja mutatni.

Még ha eszébe sem jut takargatni, amit a többség inkább tagadna (például, hogy kezdettől Petz Gedeon székére tör, kitörölhetetlen betűkkel íróasztalára írta, professzora hogyan haladt előre tudományos pályáján), és bár amint elérte, amit akart, mindig hátra is lép, ez még nem teszi rokonszenvesé; annál inkább az ebben a küzdelemben kiélesedett tekintet, amely minden iránt közönyösnek látja és mutatja az életet, és felismeri a minden létezőben jelen lévő szenvedést. Bár az is lehet, hogy ebben is csak egyfajta automatizmus működik: az „*élni akarás*” mellett meg kell jelennie annak, amin úrrá kellett lennie, pontosabban, amin neki, aki jó csillogzat alatt született, sikerült úrrá lennie, sok más embernek viszont nem.

Az önéletrajzok egyik legemlékezetesebb részlete a Gragger Róbertről írott pár sor, aki fiatalon meghalt agytumorban, aki – milyen jellemző Thienemannra a megfogalmazás! – „*felémésztette magát*”: halálos ágyához egy tizenhatodik századi feszületet kért a Nemzeti Múzeumból, amit nagyon szeretett, egyik szeretője a telefonfülkében elajult, amikor megtudta a hírt (39.). Igaz, ez a részlet talán a teljes termé-

szetességgel odabiggyesztett zárósorok miatt is olyan „felejthetetlen”: „*Temetésére kiutaztam. A temetés után Becker lakásába invitált egy italtra.*”

Mégsem volna egészen méltányos ezzel lezárni az ismertetést – főleg, mert Thienemann ismerete a céltalanság boldogságát is, csak ez önéletrajzi feljegyzéseiben alig tematizálódik (ami nagy kár). Szerb Antal írta, hogy száz éven át aszerint értékelték az embert, mennyire sikerült Goethére hasonlítani. Thienemann esetében, hogy úgy mondjam, a *hasonlóság* nem megítélés kérdése. Babits híres mondatán kicsit igazítva: Aki igazán önmaga tudott lenni, az Goethével testvér.

Jegyzetek

1. Erről I. Z. Varga Zoltán: BABITS *BESZÉLGETŐFÜZETEI* ÉS AZ ÖNÉLETRAJZI TÉR. In: „NEM HASZNÁL SEMMI CSAK RÖVID IDŐRE”. A *Szépliteraturai Ajándék* különszáma, Pécs–Szeged, 2000. 9–10.
2. Az OSZKK-ban található anyagban ugyanez a cím egy sárga mappán olvasható (FOND 152). Sajnos az anyag rendezetlen, de nem *teljesen*, ezért lehetetlen megállapítani, eredetileg mely szöveg(ek) lapult(ak) benne. Amikor Thienemann a hetvenes évektől haza-hazajárt, hagyott letétben személyes dokumentumokat a Széchényi Könyvtárban, s köztük voltak a most közölt életrajzkezdemények is (többségük fénymásolat).
3. Dávidházi Péter: MENJ, VÁNDOR – SWIFT SÍRFELIRATA ÉS A HAGYOMÁNYRÉTEGZŐDÉS. Pro Pannonia, Pécs, 2009. 164.
4. Szép egybeesés, hogy a Pannónia könyvek IRODALMI MUNK FORRÁSAI elnevezésű sorozatának – egyébként annak idején itt jelent meg a *Minerva* repertóriuma is – egy írógép a logója: az írógép mint szimbólum Zilahy Lajos versére utalva szerepel a Harvard Körben tartott előadás végén, melyből az is kiderül, hogy Thienemann az emigrációba is magával vitte kedves írógépét.
5. A kötetből sajnos nem derül ki, hogy ezt a címetémát Thienemann választotta-e, vagy Koncz Lajos.
6. Fura módon mástól sem: a kevés forrás egyike Szentkuthy Miklós *FÁJDALMAK ÉS TITKOK JÁTÉKA* című könyve, melyben az 1931-es nemzetközi irodalomtörténeti kongresszus kapcsán ír Thienemannról, illetve Darvas Iván visszaemlékezése egy orosz nyelv-könyv kapcsán néhány éve a *Népszabadság*ban.
7. Akkori *gondolkodását* ezekből a szövegekből biztosan nem lehet egyértelműen rekonstruálni, inkább

Thienemann időskori gondolkodásáról, illetve tudatműködéséről alkothatunk képet. Pedig erre nagy szükség volna, hiszen Thienemann viszonylag kevés számú publikációt jegyzett (melyek egy része ráadásul korábbi műveiből készített kollázs, zanza vagy palimpszeszt), és ezeknek az ambivalens megfogalmazásokban, sőt önellentmondásokban bővelkedő szövegeknek az értelmezése komoly kihívást jelent. Egy példa: „*De volt ismeretlen, kiadatlan, értékes anyag is. A kiadatlan anyagból most különösen egy részletre emlékszem. Goethének egy szinte jelentéktelennek látszó pár szavas levélkéje Frau von Steinhez. A levélke kiadatlan volt, rövidsége miatt úgy látszik elkerülte a szakértők figyelmét. Pedig ez a pár soros írás rendkívül fontos dokumentum. Goethe Karlsbadból küldte Frau von Steinnek, aki plátói szerelme volt. Ez a levélke szakítás volt. Goethe titokban, senkinek sem szólva, incognito Karlsbadból megszökött Olaszországba. Italienische Reise. Mégis hogy adta tudtul szökését Frau von Steinnek? Hűvösen, mondhatnám szívtelenül. Azt írta e pár sorban, hogy elmegy (nem mondta, hová) »damit ich der Erde näher komme von der wir genommen sind« [hogy közelebb kerüljek a földhöz, amelyből vétettünk]. – Ez magyarul azt jelenti, hogy elege volt a weimari rokokó udvartartás ceremóniás életéből, aminek szükségszerűen részese volt – és természetes, ősi, »down to earth«, normális életforma után vágódik. Mai pszichológiai belátásom szerint ez azt jelenti, hogy a plátói szellemi kapcsolat után normális, egészséges, szexuális partnert keres, mert Frau von Stein, krónikus méhgyulladásával, ennek nem volt nevezhető. Weimari Frau von Stein nem titkolta fölháborodását.*” (95.) Thienemann BRIEFE AUS DER GOETHEZEIT című tanulmányában (*Ungarische Rundschau*, 1913. 823–858.) idézte a levelet, de a hozzá fűzött rövid kommentárjában semmi ilyesmire nem utalt. Persze elképzelhető, hogy ekkor még jobban ügyelt arra, hogy betartsa a határokat, főleg, hogy az egyetemi előrelépést is szolgáló filológiai dolgozatról van szó (hogy magánéletében nem volt prúd, ami megint csak visszaemlékezéseiből tudható, az ebből a szempontból nem mérvadó). Ilyesfajta példát hoz Havasréti József is: A „POÉTIKAI KÖZVETÍTÉS” KONTEXTUSAI THIENEMANN TIVADAR ÉS MARÓT KÁROLY ÍRÁSÁIBAN. *Helikon*, 2008/2–3. 146–147. Megítélésem szerint sok mindenre inkább a tudományos pályán általa elindított fiatalok az ő bábáskodásával született műveiből (például Lengyel Béla a főleg Halász Előd könyveiből) következtethetünk.

8. Az önéletrajzi feljegyzések tanúsága szerint ez esetleg már korábban foglalkoztathatta. Gagger Róbert kapcsán írta: „Emlékszem, egyszer azt kérdeztem tőle: Itt Berlinben már mindent elértél. Mit fogsz még csinálni? Azt válaszolta: Amerikába megyek. Megszervezem az amerikai magyarságot és az amerikai magyar kultúrát és tudományt.” (39.)

9. Thienemann e kijelentését szövegkörnyezetéből kiragadva teszi szóvá Miskolczi Ambrus: SZELLEM ÉS NEMZET. Napvilág Kiadó, 2001. 71.

10. Ezt a mozzanatot Dávidházi Péter is kiemeli (8.): „*Vajon manapság [...] hányan volnának hajlandók ilyesmit akár csak maguknak bevallani, nemhogy papírra vetni.*” Én érzek némi keresettség, túlzást a történet előadásában. Máshol azzal indokolja törekvése helyességét, hogy Petz Gedeon természetén epigon volt – jellemző módon fontosnak tartja megemlíteni, hogy impotens volt –, mások elől foglalta el a helyet, akik méltók lettek volna ehhez a pozícióhoz. (89.)

Balogh Tamás

„UTÓPIA NYELVE EZ, VAGY HA NEM, HÁT NAGYON ÚGY HANGZIK”

François Rabelais: *Pantagruel*

Gulyás Adrienn fordítása

Osiris, Diákkönyvtár, 2010. 240 oldal, 980 Ft

Egy új Rabelais-fordításról nem beszélhetünk anélkül, hogy ne „sajnálkozzunk” azon, hogy Rabelais milyen sokáig (talán mind a mai napig) nem vált részévé a magyar olvasó világirodalmi tájékozódásának.

François Rabelais „mindenevő”, bölcs óriásokról szóló öt könyve, ez a satirikus humanista enciklopédia, különös és mulatságos lovagregény-paródia természetesen számos fordítási nehézséget felvet. De hát a Shakespeare- és Dante-fordítások is szolgálnak nehézségekkel – igaz, másféllel –, ám ezek a fordítások mégiscsak a magyar irodalmi emlékezet részei lettek. Vajon akkor Rabelais miért maradt nálunk mindvégig kicsit idegen? Miért nem sikerült nekünk, magyar olvasóknak érintkezési pontot találnunk ezzel a művel?

Pedig Rabelais „meghonosításával” próbálkoztak már ófrancia irodalomban jártas professzorok (Süpek Ottó), alanyi költők is (Faludy György), nagy reményű, a műfordításba épp csak belekóstoló fiatal fordítók (Kemény Katalin) is. A nagy étvágú óriások kalandjaiból született már színpadi mű (Thália Színház), tündérmese-átírat (Komor András), átköltés, filológiaiag hű, archaizáló vagy éppen modern nyelven megszólaló fordítás. Megjelentek belőle részletek, és megjelent – mégpedig többször, többféle megközelítésben – a teljes mű is. Most Gulyás Ad-

rienn tollából végre napvilágot látott egy minden tekintetben lendületes, jól olvasható, karakteres, emellett filológiaiilag is gondos fordítás.

A nem lebecsülhető fordítási nehézségeken túl vajon mi lehet(ett) az oka a mű „idegenségének”? Miért nem akartuk Rabelais-t *korábban* megérteni?

Maga a sok-sok nyelvet, sok-sok kifejezőmódot ütköztető Rabelais-mű is számtalanszor utal a megértés, a fordítás és a közvetítés problémájára. A Panurge felbukkanását bemutató jelenetet a megértés és egyáltalán a fordítás „tükrének” is tekinthetjük. Panurge egyszer csak megjelenik Párizsban Pantagruel és kísérete előtt, és arra a hétköznapi, franciául elhangzó kérdésre, hogy mi járhatban van, germánul, spanyol-mór keveréknél, baszkul, görögül, hollandul, héberül, dánul is megfelel. A hétköznapi kérdésre egy hétköznapi válasszal: éhes, egy falat kenyeret szeretne. Pantagruel és barátai egy szavát sem értik, és még azt is csak több-kevesebb sikerrel találgatják, hogy éppen melyik nyelven beszél. Ám végül is eloszlik a mulatságos félreértés: Panurge megszólal Pantagruel anyanyelvén.

„– Az ég szerelmére, barátom, nem beszél franciául? – mondta Pantagruel.

– De igen, uram – válaszolta a jóember –, Istennek hála! Francia az anyanyelvem, és számomra ez a legtermészetesebb nyelv, mert Francia-hon virágoskertjében, Touraine-ben születtem és cseperedtem...”

A soknyelvű csodálény, a fantasztikus Panurge csak egy nagyon mindennapi dolgot kér: „Könyörgök, hozasson enmi!” A csillapíthatatlan éhségű óriások világában ez a leghétköznapiabb kérdés. Összetartozunk, cimborá! Olyan vagyok, mint te – ezt sugallja Panurge válasza. Az idegenség ellenállhatatlan varázsa nem feledtetheti el a közöset.

Persze a móka után Panurge, a csodálatos kaméleon már nem is számít köznapi kéregetőnek. A meghökkennt Pantagruel biztosítja is, hogy ezentúl „elválaszthatatlanok leszünk, mint Aineiász és Akhátész”.

Ez a kis jelenet a több száz éves művek közvetítésének nehézségeit is példázza. Az idegenség csak az ismerőssel, a megszokottal együtt lehet hatásos és szeretetre méltó. Ám mi, az ezredfordulón élő, nem Rabelais-n szocializálódott olvasók hogyan ismerjük rá ebben a „nyársforgató enciklopédiában” (Németh László kifejezése)

az ilyen *pofolegyszerű*, a mi világunkra vonatkozó összefüggésekre? Ugyan mit kérhetne *mitőlünk*, a mai magyar olvasóktól Panurge? Hiszen ez a világ nem a mi világunk. Hol van már az az avított lovagregényvilág, az a humanista könyvmolykultúra és az a késő középkori egyházas vaskalaposság, amit Rabelais (és különösen leg-ravaszabb, legkőrmönfontabb hőse, Panurge) lelkesen parodizál? Meglehet, *követni* tudjuk Rabelais utalásait – ebben nagyon sokat segítenek a fordító kiváló jegyzetei –, de *saját tapasztalatunkként felismerni* már nemigen. Ki szeret úgy nevetni, hogy a fél szemével minduntalan a lapalji jegyzeteket kell pásztáznia?

És talán nem is csak a szokásos kulturális nehézségekkel kell számolnunk. A nyugati magaskultúrára *felnező*, azt feltétel nélkül csodáló vagy azt zsigerből *elutasító*, tehát mindig is *vagy-vagy*ban gondolkodó magyar olvasónak talán nehéz elfogadnia egy olyan művet, amely arisztokratikus és populáris kulturális jelenségek örökös egymásba játszását, vidám egymás mellett élését hirdeti. Én úgy vélem, végső soron ez lehetett az oka Rabelais mind ez idáig tartó „idegenségének”. Mi nem szoktunk hozzá az *is-ishez*, mint Rabelais vidám, a népi és udvari örömeiket egyaránt kedvelő óriásai.

Nem mintha a mi kultúránk nem szolgálna elég szatírára méltó jelenséggel. Hiszen a *mi* posztmodern tudományosságunk, médiavircsaftunk, irodalmunk, nyelvhasználatunk is van olyan mulatságos, mint ez a feledésre ítélt, késő középkori, kora humanista, arisztokratikus vagy populáris kultúra. Ez lehetne az a „falat kenyér”, amit *közös tapasztalatként* ismerhetnénk fel a beszélgetés végén. Ám a magyar műfordítás-hagyomány nem nevezne szabályos fordításnak azt, ahol a szerző nyíltan „aktualizálna”, ha celebecskékkel helyettesítené be az Artúr-lovagokat, ha a humanista tudorok álarcában mai megmondóembereket pécézne ki, vagy ha nyíltan utalna a kelet-közép-európai kulturális miliőre.

De a *tilos* és a *szabad* között nincs éles választóvonal. Egy műfordítás (minthogy a műfordítás szükségszerűen *hortárs* alkotás is) mindig a *saját valóságunkra* vonatkozik – mert olvasás közben úgyis arra vonatkoztatjuk, mást nemigen tehetünk. A műfordító áttetszővé teheti saját szövegét, megkönnyítheti – ha akarja – az olvasó termékeny „félreértését” akkor is, ha nem halmozza a neologizmusokat, akkor is, ha nem ak-

tualizálgat lépten-nyomon, ha nem „költ bele” a szövegbe, ha nem csinál Pantagruelből vagy Panurge-ból egy XXI. század elején tébláboló egyetemistát. Az ilyen áthallásokon is múlik, hogy egy fordításból eleven kortárs mű lesz-e vagy pedig csak egy cím, egy tétel a világirodalom olvasmányjegyzékében.

Nézzük csak a „jelek háborúját”, Panurge és az angol professzor híres vitáját! Egy angol tudós érkezik ugyanis Párizsba, hogy megmérkőzhessen Pantagruellel, aki amúgy nemcsak kíváncsiságot, hanem *olthatatlan* érzéki vágyat is kelt mindenkiben. Születésekor már a bábák is így kiáltanak fel: „*annyt iszunk majd, amennyit nem szégyellünk*”, de a felnőtt Pantagruel is ilyen csodálatot vált ki a tudomány képviselőiből – a pusztá méreteivel. „*Ha a tudás és a bölcsesség tapintható és emberi szemmel látható alakot öltene, mindenki rajongva imádná*”, kiált fel az angol, mikor először megpillantja Pantagruelt.

És a Navarrai Kollégium dísztermében sajátos tudományos paradigmaváltás tanúi leszünk. A megismerés lázában vagy inkább szomjában élő angol „jelháborúra” (jelbeszéddel lefolytatott tudományos disputára) hívja ki a „csodálatos” Pantagruelt, vagy ha őt nem is, akkor legalább Panurge-öt. Ezt a csatát Panurge meg is nyeri: az angol tudós nyilvánosan elfingja, öszszeszarja magát, és a performance végén – a „szaktudósok” zajos tetszésnyilvánítása közben – ő maga jelenti be ellenfele, Panurge győzelmét. Sőt arra is kész, hogy tanulmányban örökítse meg a viadal emlékét: „...*írásba fogom foglalni minden állításunkat és végkövetkeztetésünket, nehogy valaki azt higgye, zagyvaság volt az egész...*”

Ezt a tudományos viadalt igen sokféleképpen interpretálhatjuk. A tudományos semmitmondásra Panurge a legteljesebb *semmit mondással* válaszol: szó szerint „megfingatja” ellenfelét. A jelenet egyfajta sajátos angol–francia nemzeti párbaj is, amelynek a koreográfiájában nem nehéz észrevenni a hetvenkétő ördög megtréfálásáról szóló népmeséket is. (A párizsiak úgy beszélnek az angoloról, hogy az „*maga a vauvert-i ördög*”). Nemigen tudjuk, hogy mit jelentenek Panurge jelei a vita során (kitátja a száját, fújtat, miközben nyilvánosan húzogatja azt a bizonyos többszínű szalagokkal díszített „*tríszmegisztozi gatyapócé*”), ám talán okkal vélhetjük úgy, ez a sok trágárság az angol szexuális gatlásaira, netán a homoszexualitására utal. (A nyilvánosan „be-

szarotott”, azaz „megkönnyebbült” angol hálálkodása is mintha ezt erősítené.)

Ez a roppant trágár és mulatságos jelenet a fordításban is roppant trágár és mulatságos. A tudományos ellenfelek, a párbajhősök „*embelesen finganak*”, „*ecetet pisálnak*” és bűzlenek, mint akik „*bakot nyúztak*”. Semmi finomkodás, semmi eufemizmus. Ennyi alpáriság mellett különösen jól érvényesül az angol tudós fennkölt halandzsája, tekintélyelvű tudományos utalásai, SZENTÍRÁS-idézetei, ünnepélyes fogadkozásai, (látszólagos) önbizalomtól duzzadó körmondati. A fordítónak „emberes” humora van, nem tagadhatjuk.

A *szorbonacchusok* gyülekezete, a mindenféle blöffnek hajbókoló, a mindenféle újdonságtól magát összeszaró (mi több, „*boldogan összeszaró*”) tudományos világ rajza állhatna legközelebb egy kelet-közép-európai értelmiségi mindennapos élettapasztalataihoz. De a fordító mintha tudatosan kerülne minden gunyoros áthallást. Lehet, hogy bizonyos fordítói felfogás szerint dicséretes – „*nem adja meg magát az olcsó hatáskeltésnek*” –, de én úgy gondolom, az ilyen önmegtartóztató szigorból is megárt a sok. Egy-két áthallás igazán „emelne” az angol tudós szónoklatán.

Gulyás Adrienn a latin idézeteket természetesen ebben a párbeszédben is meghagyja, és lábjegyzetben közli a fordításukat. Ez kétségkívül így pontos. No de a lábjegyzetek bogarászása közben elvész az egymástól különböző nyelvi regiszterek brutális szembesítése! Véleményem szerint bocsánatos bűn lenne legalább a SZENTÍRÁS-idézeteket lefordítani, és a latin eredetit csak lábjegyzetben megadni. Nemcsak azért, mert a mai olvasó jóval távolabb áll attól a latin (egyházi vagy humanista) műveltségtől, mint Rabelais kortársai, hanem mert a XVI. századi franciáknak, Rabelais szereplőinek nem is állhatott a rendelkezésükre elterjedt anyanyelvi SZENTÍRÁS.

Ugyanez vonatkozik a francia szólásokra vagy közmondásokra. A jelenetben kulcsfontosságú, a „tudományos párbajt” népi kontextusba helyező vauvert-i ördögre való utalás semmit nem mond a magyar olvasóknak. A kifejezés a mai francia olvasóknak nem teljesen ismeretlen, hiszen a mai francia nyelvben még él az *au diable Vauvert*-fordulat. Mi, magyar olvasók viszont szegényebbek lettünk egy jó szójátékkal vagy

fordulattal. Érdeemes-e hát ilyen esetekben is megmakacsolni magunkat, lábjegyzetekben magyarzkodni, nem volna-e jobb egy szójátékot kreálni vagy egy magyar mondásra hivatkozni?

Bármilyen ízesek is a fordító leleményes, a népi ponyvák szikráit idéző fordulatai, ez a hang nem könnyíti meg, hogy Rabelais világában a sajátunkra ismerjünk. A mai magyar nyelvben ugyanis a népiesség, a tájszavak ma már nem okvetlenül ellenkultúrát jelentenek. Egy-két finom utalás a *mi* intellektuális hablatyolásunkra, a *mi* vesszőparipáinkra, a *mi* diskurzusainkra milyen üdítő lenne! Ám azért találunk a későbbi fejezetekben néhány ilyen finom utalást. Például mikor a végszóban az elbeszélő a murcitoló öszszezavart *agyregisztrerei* miatt sopánkodik.

Faludy nem vállalta a „szabályos fordítás” igáját, nem tartotta meg Rabelais tájnyelvi fordulatait, ámde az ő átköltése mégis szárazabb és élettelenebb és, ami a fő, mérhetetlenül *egyhangúbb*, mint Gulyás Adrienn filológiaiilag is pontos fordítása. Ez nem is meglepő: hiszen nincs annál *sikamlósabb*, mint a populáris és arisztokratikus kultúra, tájnyelv és választékos udvari nyelv, magas tudomány és evés-ivás, „szarománia” vidám egymásba játszása. A fiatal műfordító, még túlzott szigora ellenére is, sokkal több spektrumát idézi meg a mai magyar nyelvnek – és ezzel együtt természetesen a korabeli francia műveltségnek is –, mint Faludy.

És mennyi-mennyi fordítói leleményre bukkanunk a felsorolásokban! Egy-egy ilyen *pantagrueli* felsoroláshuhatagban szinte a magyar nyelv minden regiszterét felismerhetjük! Gulyás Adrienn, a fordító nemcsak érzékelteti, hanem egyenesen megeleveníti azt a nyelvi-kulturális habzsolhatnékot, ami a rabelais-i felsorolásokat élteti. Episztemon túlvilágról szóló beszámolójában: „*A dán Ogier kardműves volt, / Tigranész király tetőfedő, / restauráló Galien pocokhajhász, / Aymon négy fia foghúzó / Callixtus pápa pinafodrász...*” vagy „*Traianus békapecér volt, / Antonius lakáj, / Commodus borostyánfaragó, / Pertimax diópuoló, / Lucullus pecsenyesütő, / Justinianus ószeres, / Hektór kukta, / Akhilleusz kévekető, / Kambüszész öszszvérhajcsár, / Artaxerész potyaleső...*” Nem volt még olyan Rabelais-fordítás a magyar irodalomban, amelyik ennyiféle hangot szólaltatott volna meg, mint Gulyás Adrienn Rabelais-ja.

Hogyan sikerülhetett mindez? A műfordítók képmutató pillanataikban gyakran beszélnek

úgy magukról, mint a világirodalom napszámosságairól, a magyar irodalom alázatos, szerény katonáiról, akik minden invenciót a forrásszövegnek tulajdonítva gondosan elhárítanak maguktól minden költői dicsőséget. Ám egy *ekkora* vállalkozásnál – és úgy hírlík, Gulyás Adrienn nemcsak a PANTAGRUEL-t, hanem Rabelais másik négy könyvét is lefordítja – ilyen felvetésnek még a gondolata is neveléses volna.

A Rabelais-filológia megismerése önmagában is egész embert kívánó feladat, a Rabelais-fordítás, különösen a jó, az ennyire ihletett fordítás pedig megköveteli, hogy a fordító – egy, a molekuláris gasztronómiában jártas mesterzakács módjára – öszszetevőkre, ízekre, molekulákra bontsa a magyar nyelvet, hogy a magyar nyelvi hagyományt újraalkotva úgy *tehessen, mint-ha* a *mi* nyelvben programozott műveltségünknek is része lenne a lovagregény-irodalom, a latin humanista kultúra. Ez pedig mindenképpen költői invenciót és költői bátorságot kívánó feladat. Azt is mondhatnánk, *férfimunka*.

Gulyás Adrienn, akárcsak a „teljes mű” első magyar fordítója, Kemény Katalin, fiatal nőként vágott bele a Rabelais-fordításba. (Ezek után meg is kérdezhetnénk: van-e olyasmi, mint *női irodalmi ízlés*?) A Kemény-fordítást illető kritikák, így Komor András 1937-es, a *Nyugatban* megjelent, meglehetősen vállveregető bírálata is, igencsak leereszkedő módon utalnak a fordító korára és nemére, mi több, „*lányos szemérmességére*”... De azért az ilyen, ma már komikus sztereotípiákon túl is felvetődhet az olvasóban a kérdés, vajon milyen *személyes* invenciók készítenek arra egy fordítót – akár fiatal, akár öreg, akár nő, akár férfi –, hogy éveket áldozzon Rabelais-ra az életéből? Talán a nyugati egyetemeken szerzett tapasztalatai, az ott tapasztalt – a mienknél jóval könnyedebb, jóval kevésbé görccsös – kulturális relativizmus inspirálta? Hiszen a fordító nem légüres térben, nem elefántcsonttoronyban, nem a forrásszöveggel „összezárva” dolgozik. Bármilyen sokat gondoljunk a fordítói invencióról, azért nem kizárólagosan ezen múlik egy fordítás sikere. Egy jó fordításnak, a magyarul is *eleven* Rabelais-nak ugyanúgy szólnia kell a XVI., ahogy a XXI. századról.

Vajon miért 2010-ben jött el a magyar irodalomban a szatirikus öszszegzés ideje? Talán ezekre a kérdésekre nem is lehet most még válaszolni.

De bármik legyenek is az okok, csak azt kívánhatjuk, hogy a fordító lendülete Gargantua és Pantagruel legutolsó kalandjáig kitartson.

Bánki Éva

ESZTÉTIKA ÉS POLITIKA EGYÜTTÁLLÁSAI

Szécsényi Endre: *Szépség és szabadság. Eszmetörténeti tanulmányok*
L'Harmattan, 2009. 216 oldal, 2200 Ft

Határozott programot sejtet Szécsényi Endre esztéta, eszmetörténész tanulmánykötete. A szépség és a szabadság fogalma kerül egymás mellé a könyv címlapján, nyilván nem véletlenül. A szerző ugyanis épp egy olyan politikai-esztétikai hagyomány bemutatására vállalkozik, mely e két fogalmat állítja középpontjába, s melynek érvényességéről ő maga is mind a mai napig, úgy tűnik, meg van győződve. Épp e meggyőződése teszi írásait is meggyőzővé. És ebben az értelemben tekinthető a kötet egyszerre történeti rekonstrukciónak és programírásnak.

Szécsényi programja persze nem lepi meg azt, aki ismeri a középgenerációhoz tartozó, az ELTE Művészetelméleti és Médiakutatási Intézetében dolgozó kutató tanár életművét. Már doktori disszertációja, mely az Osiris Kiadó DOKTORI MESTERMUNKÁK sorozatában jelent meg 2000-ben, alcíme szerint is arra vállalkozott, hogy a XVIII. századi Anglia esztétikai politikáját bemutassa. Ebben a kötetben is Hume és Burke állt az ifjú szerző érdeklődése középpontjában. Később Lord Shaftesbury egyik kulcstanulmányát adta ki és látta el nagyon használható, de megint programatikusan utószóval (SENSUS COMMUNIS. ÉSSZÉ A SZELLEMEK ÉS A JÓ KEDÉLY SZABADSÁGÁRÓL). Közben e recenzió szerzőjével társszerkesztésben a hazai felvilágosodáskutatók legjellemzőbb munkáit tette közzé az angol nyelvű olvasótábor számára. Végül, de nem utolsósorban, a recenziált kötetel szintén szoros összefüggésben, a sajnálatosan korán elhunyt kolléga, Kisbali László tanulmányköteteit rendezte sajtó alá. Előkészületben van továbbá egy kötet Bartha-Kovács Katalinnal, mint szerkesztő-

társsal a tudom-is-én-micsoda felvilágosodás kori fogalma körül kialakult diskurzusról.

A Kisbali-tanulmánykötetet és Szécsényi saját válogatását azonban nem csak a tematikus hasonlóság vagy a megjelenés ideje köti össze. Szécsényi épp elhunyt kollégája emlékének ajánlja ugyanis eszmetörténeti tanulmánykötetét. Két okból is tanulságos ez az ajánlás. Egyrészt azért, mert Kisbalihoz tanítványi viszony fűzi Szécsényit: „Kisbali László a tanárom volt a pécsi egyetemen a múlt század nyolcvanas éveinek második felében, tehát kevés híján huszonöt éven át tartott az ismeretségünk itt, a Hold alatti világban. Akkor a harmincas éveinek az elején járt. Tanított nekünk szociológiát (Durkheimtől az etnometodológusokig), esztétikatörténetet (Graciántól Gadamerig), művelődéstörténetet (a reneszánsz hermetizmustól a szabadkőműveséig) és még sok egyebet...” Szécsényi mondatai a Kisbali halálakor írt nekrológiájából valók, nem csoda, ha hangja elérzékenyül: „Mintha valójában mi lettünk volna inkább az életműve, ez a sokféle indíttatású, tehetségű, érzékenységű és lelkialkatú ember, bölcseszek és képzőművészek. Mindnyájan megfértünk a szívében, bármennyire mások voltunk is, bármennyire máshogy váltottuk is be – vagy éppen nem – a hozzánk fűzött reményeket. Sokunk és sokszor ült a Visegrádi utcai lakás nagy foltjében, jó volt ott lenni: Laci, Ica, a gyerekek, olykor a Nagymama. Mindig kapott az ember valamit: könyvet, biztatást, ötletet, feladatot és ebédet is, ha úgy adódott.” Talán furcsállja az olvasó, hogy e személyes hangú sorokat miért idézem ilyen részletesen. Pedig jó oka van annak. Egyrészt, mert Szécsényi bizonyos szempontból mintha Kisbali félbemaradt életművét írná tovább, tanítványa mesterét. Másrészt pedig azért, mert Kisbali, aki ott bábáskodott a *Beszélő* környékén annak születésekor, a félbemaradt magyar liberalizmus egyik háttéralakja volt, s örökre annak beteljesületlen ígérete maradt. Szécsényi Endre kötetét tehát talán nem teljesen félreértés e felől a hagyomány felől is olvasni, még ha a szerző explicit módon ebbe az irányba – szintén jó okkal – csak nagyon óvatosan mutat is. A kötet előszavában ilyesmiket olvasunk az összeválogatott tanulmányokról: „*bízom abban, hogy a nyájas és jóindulatú Olvasó fel tud majd fedezni bennünk néhány közös szót*”. Ugyanebben az előszóban még néhány kolléga neve is előkerül: Harkányi András, Kisbali László, Radnóti Sándor és Wesely Anna. Ezek a nevek, melyek az ELTE-hez és főként annak Esztétika Tanszékéhez kötőd-

nek, főleg Kisbali nevével kiegészülve, elég jól behatárolják Szécsényi intellektuális kontextusát. Ennél több eszméletörténeti beágyazásra talán számunkra nincs is szükség, elvégre a szövegek végül is jótállnak magukért. Egymás után olvasva pedig minden további háttér felvázolása nélkül is körülrajzolnak egy határozott világlátást, amely nemcsak ízlésről, műveltségéről és modorról, de egy nagyon is rokonszenves esztétikai politikai programról is szól. Az alábbiakban a tanulmányokat – összesen öt írás lapul a karcsú kötetben – egyenként veszem röviden szemügyre.

Az angol Anna-kor mint filozófiai alap

Szécsényi tanulmánykötetének látványos, film-szerű nyitójelentében Virginia Woolf Orlandójával hajózhatunk be az Anna-kor, vagyis a XVII–XVIII. század fordulójának aranykori Angliájába. Ez a tanulmány maga is azt a célt szolgálja a kötetben, hogy a kiindulópontot, Szécsényi programjának alapját jelentő filozófiát, így elsősorban Lord Shaftesbury és Addison gondolkodásmódját bemutassa.

Mivel azonban e korszak még a kora modernitáshoz tartozik, szemléletmódja alapvetően eltér a miénktől, ezért Szécsényi először is hősei filozófiafogalmát kénytelen rekonstruálni számunkra. E szerzők egy olyan klasszikus hagyományra tekintenek vissza, melynek Szókratész, Xenophón, Cicero, Epiktétosz, Marcus Aurelius vagy – e nagy elődök nyomán – számos későbbi humanista a tagja. Számukra a filozófia nem „életidegen tudóskodás”, hanem – mint Szécsényi idézi –: „Filozofálni, a szó igaz jelentésében nem más, mint egy fokkal magasabbra emelni a jólneveltséget. Hiszen a nevelés akkor végzi el a feladatát, ha megtanít arra, hogy mi az illendő a társaságban és mi a szép a művészetekben, a filozófia végső célja pedig, hogy megtanuljuk, mi a helyes a társadalomban és mi a szép a természetben, illetve a világ rendjében.” (Shaftesbury: SENSUS COMMUNIS.) Vagyis, az antik római és a reneszánsz hagyományok megfelelően, egy leszűkített tárgykörű filozófiafogalommal dolgoznak e kor gondolkodói, mely szerint a filozófia a jó nevelés iskolájának továbbvitele, mely a társaságtól a társadalomig vezet el, a művészetek révén pedig a természet rendjébe vezet be a bölcseléri tanulmányaikat folytatókat.

Ez a nevelési ideál persze nem áll távol az udvari ember reneszánsz koncepciójától, ameny-

nyben Shaftesbury ideálja a jó társasági ember ideálja. Ennek sajátja, hogy nemcsak helyesen gondolkodik, hanem helyesen beszél és viselkedik is, és persze helyesen ítél. Mindehhez viszont igencsak kifinomult ízlésre lesz szüksége. A gyakorlati filozófia kulcsfogalma ezért lesz az ízlés ebben a humanista hagyományban. Szécsényi e dolgozatban egy posztumusz, a *Weekly Register*-ben közölt Shaftesbury-írás részletével igyekszik érzékeltetni az ízlés fogalmának igencsak szélesre tárt használati területét: „A jó ízlés nem korlátozódik az irodalomra, hanem kiterjed a festészetre és a szobrászatra, átfogja az udvariasság és a jó modor egész világát, valamint szabályozza az életet, és megszabja az elmélet és a spekuláció irányát is.” Ez az ízlésfogalom tehát eleve magasra emeli a művészetek iránti érzékenység elvárható mércéjét, hisz „az úriember és a filozófus karakterét a szépcérek és az illendő, a helyes és a szeretetre méltó iránti ízlés tökéletesíti” (SENSUS COMMUNIS).

Shaftesbury antikizáló filozófiafogalma, valamint a reneszánsz udvari ember koncepciója alapján kialakított társasági ember fogalma esztétikai fókuszra tesz szert az ízlés, vagyis a szépcérek középpontba állítása révén. De ez fordítva is igaz: a lord koncepciójában a szépcérek csiszolásához politikai érdek fűződik. Mégpedig azért, mert éppen a szép előítéletektől mentes megítélésében tapasztalhatja az úriember filozófus önnön szabadságát. Hisz egy ilyen megítélés előfeltétele a döntés szabadsága. Nem is annyira az akaratszabadság filozófiai fogalma értelmében vagy a szabadságjogok nem sokkal később divatba jövő diskurzusa értelmében, hanem mindezt „a gondolkodás, a mindent kérdőre vonás, a kritika szabadságaként” kell érteni. Vagyis itt, mondhatni, a kantianus „*Sapere aude!*” programját előlegezi meg Szécsényi Shaftesburyje. Amihez viszont az is hozzátartozik, hogy a kanti program maga is a Shaftesbury által is kedvelt Horatius vonatkozó tanmeséjét értelmezi tovább.

De hogy a történeti hűségben ne essék csorba, a szerző nem sok időt veszteget e kritikai szabadságfogalomra, nemes egyszerűséggel utalva arra, hogy Shaftesbury szabadságkategóriáját „más szavakkal: a jó kedély és a szellem szabadságaként” kell értelmezni, ahol viszont a szellem nem a klasszikus német filozófia *Geist* fogalma. Sokkal mozgékonyabb szellemesség- (*wit*-) fogalom ez, melyben az elmeél és az humor élc szorosan összekapcsolódik. Hisz a humor maga is a kritika

eszköze Shaftesburynél, mely megóv a szélsőséges kilengésektől, és biztosítja, hogy bent maradjunk „*a jó ízléssel jellemezhető kulturális közösség határain belül*”. Itt már a jó lord lelkes népszerűsítőjét, a morálfilozófus Francis Hutchesont is idézi Szécsényi, aki szemben Hobbes kissé durvább viccelméletével egy együtt érző, tapintatos humorfogalommal operál. A két humorfogalmat Szécsényi a következőképp szembeállítja: „*A kinevetés hiú, öntelt és önző szenvedélye helyett az együtt nevetés közösséget teremtő pozitív érzelme lett a fontos.*” Ez a társias humor ugyanakkor episztemológiai értékkel is bír, hiszen a benne érvényesülő mérce nem relatív, tehát nem a közösség alkotása, „*nem konszenzuálisan jön létre, hanem a világ rendjébe ágyazott*”.

Persze nem valamifajta tudományos igazságra vezet rá bennünket a felszabadult derű. Inkább a morális igazság felé terelgethet a maga módján: „*nem logikai vagy tudományos igazságokról van szó. Az élcélődés és a nevetés által feltárt igazság elsősorban egzisztenciális, a szépséggel és jóssággal melyben összefüggő igazság, az egésszel való összeillés (decorum) igazsága*”.

A decorum fogalma pedig arról árulkodik, hogy itt megint egyfajta antikizáló beszédmódhoz kapcsolódik Shaftesbury. Ugyanezt a szálát tisztítja le gondosan Szécsényi, amikor a római sztoikus hagyományra utal vissza, a *sensus communis*, a mérték tartó kiegyensúlyozottság, a mások iránti tisztelet, a gyengéd érzület, a tapintat, a józanság és hasonló fogalmak összeillesztése révén. E koncepció egyik kulcseleme lesz Shaftesburynél, hogy a (köznap) értelem és a mindenkitől elvárható figyelmesség, kifinomult érzés is összekapcsolódik, s a jólneveltség ízlése a másik iránti figyelem, a másokra való ráhangolódás követelményét is felállítja az egyénnel szemben.

Ez az összefüggés megint Kantra is hat, még ha Kant tovább is lép ezen a humanista örökséget őrző terminológián. Szécsényi meggyőzően mutatja meg, mennyiben támaszkodik a königsbergi bölcselelő nagy hírű brit elődjére, és mennyiben alakítja át a tőle örökölt fogalmi mátrixot. Egyfelől „*mintha a szabad és vidám társalgás XVIII. századi szelleméből valami átkerülne a szépség tapasztalatának kanti leírásába*”. Természetesen az ítélet szabadsága ez az elem, amely azonban Kantnál már minden didaktikus, moralizáló célképzettől is megszabadul, s pusztán a formák

keltette gyönyörre kérdez rá. Másfelől „*a szellem és a jó kedély szabadsága – eleveniségével, derűjével és igazságra hangoltságával – az elméleti erőink »szabad játékává« transzformálódik Kantnál*”. Ha jól odafigyelünk erre a tanulmányzárlatra, Szécsényi hangjában mintha a Gadamer Kant-kritikájában megszólaló sajnálkozás, egyfajta értékvesztés indirekt bejelentése is érződne. E sőhaj értelme annak belátása, hogy Kant zsenije egy finom egyensúlyban tartott szerkezetet mégiscsak lerombol – persze az esztétikai megújítása, autonómiája érdekében.

Aphrodité és Erósz – a francia ellenpont

Ezt a fejezetet is stílszerűen egy regényutalás nyitja. Most Milan Kundera *LASSUSÁG* című művére utal a szerző, mint amelyik kulcsszerepet játszott abban, hogy Denon báró egykori frívól meséje, a *POINT DE LENDEMAIN* (szó szerint: nincsen holnap, magyar fordításának címe: CSAK MÍG MEG NEM VIRRAD) ismét divatba jött. Az utalást egy Danto-idézzel fejeli meg Szécsényi: az amerikai művészetkritikus és filozófus Fragonardnak, a nagy túlélőnek, a korszak egyik legjelentősebb festőjének sorsához hasonlítja Vivant-Denon állampolgár életútját (akit közben ismeretlen okból, de hibásan azonosít Fragonard patrónusával, Saint-Non abbéval). Danto beszámol róla, hogy Denon „*a Napóleon Múzeumnak, a modern múzeum prototípusának a főigazgatója lett. Vivant-Denon volt az első jelentős kurátor és művészi vállalkozó, félig kalóz, félig művész...*” (A REMEKMŰVEK ÉS A MŰZEUM). Danto joggal, bár pontatlanul utal Fragonard-ra: amit ő a festészetben, azt próbálja megjeleníteni Denon a meséjében: a szerelem művészei ők, mégpedig az érzéki-erotikus, rokokó szerelmi játékok mesterei. Egy másik művészeti ágból, a zenéből is keres párhuzamot Szécsényi: „*e mese sokkal inkább a Così fan tutte csillámló fényeihez, mint a Don Giovanni démoni sötétiségéhez áll közel*”.

Nagyon beszédes, hogy épp a mese műfaját választja a gálans francia szerző történetéhez. Azt a műfajt, amelyet korábban La Fontaine emelt magas színvonalra, s maga is persze kellő iróniával művelt, de amelyet már az ifj. Crébillon, a libertinus vagy erotikus irodalom „klaszszikusa” „léhának” nevezett. Denon tolla nyomán olyan mese kerekedik, amelyből, szemben előző hősünk, Shaftesbury szíporkáival, semmiféle tanulság, morál ki nem hámozható. A sze-

relem itt sem platóni, sem Rousseau-féle, szentimentális vonatkozásokkal nem bír, hisz az értéktelített szerelem „szenvédelye tönkreteszi és megrontja az érzéki szerelem gyönyörét”. Ha mégis előzményeket keresünk e hangfekvésre, akkor leginkább Lucretius juthat eszünkbe Szécsényi szerint. Ám ezt az antik irodalmi örökséget sem veszi túl komolyan ez a szövegtípus. A rokokó elvárásainak megfelelően az egyenes beszéd helyét átveszi a szerepjáték, az álca: titoktartás övez minden nő-férfi közt kibontakozó viszonyt, és minden csak a pillanatnyi gyönyörserzésről szól.

A morális lefoszlása a szerelemről e szövegben másfelől az érzéki-esztétikai felértékelését jelenti – s így közvetve ez is a modern művészetfogalomhoz vezet. Szécsényi története tehát ott folytatódik, ahol az előző fejezet Kanttal megszakadt: az autonóm esztétikai szféra létrejötte foglalkoztatja, csak épp mindez francia környezetben, a frivol szerelem hazájában autentikusabb, mint a puritán szellemű kantiánus Köniigsbergben.

Szépség és szabadság újfajta együttállását regisztrálja az eszmetörténész. Persze nem a közügyekbe való beavatkozás szabadsága nyílik meg a kritikai ítélőerő ilyenén félresiklása révén. „A morális nagyság helyét átveszi a gyönyör csak itt és most megélhető teljessége – a szabadság nem az erényes tettben, hanem az élmény korlátlanosságában mutatkozik meg.” Ez a gyönyör nem közösségi, de nem is szerelmi. Ugyanis épp „a személyiség az, ami elvész vagy legalábbis eltűnik” a gyönyör hajszolásának pillanatnyi mámorában. A pillanat itt egy egész élet helyébe lép, „valami egyszerre megélhető érzéki totalitást” kínál. Nem valamilyen misztikus tapasztalat ez, hanem kiismerhetetlen hatásmechanizmus, amelyet az elevenség, a kellem, a báj indít el befogadójában, s amit még nem esztétikai élvezetnek, hanem egyszerűen csak tudom-is-én-micsodának (*je-ne-sais-quoi*-nak) neveznek a kortárs francia teoretikusok. A báj rokokó minősége ugyanis fogalmilag is szembekerül a szépséggel. Ez utóbbi épp tökéletessége folytán nem ragad magával, sőt inkább elutasít – az érdeknélküliség túlolaldalán a részvétlenség fogalma áll. A báj viszont eleve és mindig kész az interakcióra csodálójával, mesterien játszik vele, és ezzel elbűvöli, uralma alá hajtja és kizsákmányolja, „magához vonz, de elérhetetlen marad” (CSAK MÍG MEG NEM VIRRAD). Nem pusztá szexualitást ez, hanem erős

működik itt, s a vele szemben kialakított viszony fordul át esztétikaiba a korszak végére. Ahogy Szécsényi fogalmaz, „ez a gyönyör már nem pusztán testi, hanem esztétikai”. S ahogy Kunderát idézi: „Minden meg van rendezve, minden csinált, mesterséges, minden csak színjáték... minden művészet; jelen esetben a csigázás művészete” (Kundera: LASSUSÁG).

A testi gyönyörök csigázása fokozható – ám ekkor az esztétikai minőség átschap a fenséges kategóriájába. Hisz a szabadság megtapasztalása minden társadalmi korlát áthágására vezeti a gyönyört hajszolót, a morális szempont kiiktatása Sade márki eltorzult kéjvágyáig mutat előre, a kifinomult apró játékok a testi élmény végső határáig sodródnak, amit csak a fenséges ijesztő perspektívája képes megragadni.

A fenséges pokla ebben az éjszakai világban nincs is messze a fenséges isteni minőségétől. Ez az isteni minőség Venusé vagy Aphroditéé, s éppen úgy szemben áll a kereszténység testi gyönyörökkel kapcsolatos tabujával, ahogy Sade szadizmusa az erőszak keresztény tilalmával. Szécsényi explicit módon kimondja, hogy a gyönyör korabeli művészei kiszolgálják, „a határozott igényt az európai keresztény civilizációban kialakult normáktól eltérő értékredek bemutatására a szerelem, szabadság és szépség témájában” – ami látszólag párhuzamos a csatorna túlpártján kialakult kombinációval szépség és szabadság nem vallásos együttállása vonatkozásában. Am Szécsényi nagyon finoman és visszafogottan azt is jelzi, hogy – szemben az angol példával – a francia libertinus irodalomban „felsejlik egy olyan állapot, amelyben az emberi törvények és szokások, a hagyományos kapcsolatok és érzelmek érvényüket veszítik. Nem is járunk már olyan messze a sillingi várkastélytól”.

Azt is hozzáfűzi azonban, hogy az erkölcsi tabukat döntőgető írások mintegy válaszként születnek a szentimentális szerelmes regények diavatjára, azok valamifajta kritikáját adják. Az érzelmes-intim viszonyokat váltja fel a személytelen, álruhás gyönyörhajszolás karneválja. Ám amikor ez az erotikus vágykergetés túllendül egy határon, már nem pusztán a fenséges felé mutat, hanem egyúttal el is veszíti minden erotikus jellegét. A test eszközként szolgál, a személy érdektelenné válik, s így pusztán az embergép üres automatizmusa marad csak. Szécsényi Endre Barthes-ra és Octavio Pazra utalva szögezi le, hogy mindenfajta közvetítettség, lepel és tá-

volságtartás szétfoszlásával, „*Sade márki világa az általunk használt értelemben nem »erotikus«, mi több, »már nem is esztétikai«*”.

A keresztény szexuális tabukat döngető liberálisok így átestek a ló túloldalára. Szécsényi Endre az arisztotelianus középutat szem előtt tartva, Giuseppe Tomasi di Lampedusa regényével, A PÁRDUC-cal mutatja meg, hogy mennyiben hasonló túlzás a dogmatikus aszkézis és a szadista örömhajszolás is. Az egyik „*eloldódás a testitől a szellemi és a mennyei kedvéért*”, a másik „*eloldódás minden hagyományos kötiöttségtől, amely a testit, a testtel kapcsolatosat tiltotta*”. Álláspontja szerint e véletek egyformán „*kívül vannak a szépség esztétikáján*”.

Nyelv-, vallás- és művészetfilozófia:

Berkeley és Burke

Miután ily módon szembesítette egymással szépség és szabadság XVIII. századi brit és francia együttállásait, Szécsényi következő tanulmánya egy újabb nézőpontból fésüli át az esztétika születésének forrásvidékét. Ha a franciák eltűntek s ily módon tették kritika tárgyává az ízlésesztétika Shaftesbury-féle modelljét, mely, ne feledjük, Szécsényinél természetesen vezet – és épp a szabadság révén – az autonóm szépség fogalmáig, akkor Berkeley más szempontból, ha tetszik, retrográd irányból kritizálja Shaftesburyt. A szabadgondolkodók legnagyobb ellenfeleként számon tartott püspök nézőpontjából már „*a »szabadgondolkodó«, deista barátokkal gyakran keverhető Lord Shaftesbury »elegáns« modorával és »esztétikai« morálfilozófiájával*” is veszélyesnek tűnt. Ezért Alciphron alakja „*elsősorban annak a Lord Shaftesburynek a karikatúrája, akinek elegáns filozófiai beszédmódja, az ízlés és a sensus communis fogalmával jellemezhető kifinomult konverzációs filozófiája*” divatot teremtett, s Berkeley épp e divattal kényszerül szembefordulni a hit védelmében: „*vajon nem tűnik-e minden tekintetben ateizmusnak vagy bármiféle vallás felforgatásának, ha a kötelesség helyébe az ízlést vezetik be?*” (Berkeley: A LÁTÁS ELMÉLETÉNEK VÉDELME ÉS MAGYARÁZATA.) Ám feltűnő ellenkezése dacára maga Berkeley is láthatóan sokat tanul Shaftesburytól, például ami a szavak jelentőségét, retorikai hatásmechanizmusát illeti.

Szécsényi Berkeley nyelvelméletét szorosan a látással kapcsolatos nézeteihez kapcsolja, mintegy egymást kiegészítő két szintként. Szerinte

a püspök elméletének első szintjét természetes teológiája képviseli, „*amely a látás tapasztalatának isteni nyelvként bemutatásával képes beláthatóvá tenni Isten létezését és attribútumait*”. Erre a szintre épül a tanítás második szintje, amely szerint a kinyilatkoztatás misztériumát a láthatatlanról szóló szavak közvetítik, mégpedig épp érzelmi telítettségükkel. Kép és szó, látható és láthatatlan így egymásra épül, de egymással szembe is feszül Berkeley elméletében. Míg a vizuális információ a világhoz kötődik, ez lesz a rendezett, szép kép forrása, addig a szó emotív töltete már isteni eredetű, az ész meghaladó titokról ad hírt – vagyis a fenséges hangja.

Szécsényi Berkeley elképzeléseit az ifjú Edmund Burke egy nemzedékkel később keletkezett műve, a FILOZÓFIAI VIZSGÁLÓDÁSOK nyelvfilozófiájával veti össze. Ahogy Berkeley kétszintes elméletében, itt is egymással szembeállítva jelenik meg a szép és a fenséges. „*A fenséges és szép lényegesen eltérő természetű ideák, egyikük a fájdalom, másikuk az örömmön alapul.*” (Burke: FILOZÓFIAI VIZSGÁLÓDÁSOK.) Ahogy Berkeleynél, itt is egy retorikai belátás érvényesül: a szép kevésbé ragad magával, mint a rettenetes. A világosan látható kép lehet szép, de nem mozgósít: „*a leírással ugyanakkor erősebb indulatokat (emotion) tudok keltetni*” (uo.). Így aztán kép és szó vitájában Burke is a szónak adja a primátust, ezzel pedig képzőművészet és irodalom vitájában is az utóbbi mellé áll. Ahogy Szécsényi magyarázza: „*az irodalmi ábrázolás eleve több hatása nem a látottak komplexebb, gazdagabb bemutatásában keresendő, hanem expliciten a homályban, a bizonytalanságban és a kép eltűnésében, ha tetszik, a fogalmi tisztázatlanságban.*”

Az ily módon felvázolt sémához képest (amit azzal pontosít Szécsényi, hogy „*Burke sehol sem mondja, hogy a szóbeli ábrázoláshoz csak a fenséges, a vizuálisához csak a szép tartozna*”) a FILOZÓFIAI VIZSGÁLÓDÁSOK ötödik fejezetében elmozdulókat regisztrál az eszmétörténész. Az új elem szerinte az, hogy a szavak hatása nem pusztán zsi-geri reakció kiváltása az individuumban, hanem ezek Burke szerint valamifajta közös tudásra apellálnak. Szécsényi ezt így fogalmazza meg: „*a szavak a használatukból, a hozzájuk kapcsolódó társadalmi gyakorlatból és habitusokból, asszociációkból merítik érzéseinkre gyakorolt hatalmukat*”. Ugyanebbe az irányba hat szerinte, hogy a szavak esetében nem a képzelőerő, hanem az együttérzés vagy szimpátia megmozgatását érzékeli

– ez utóbbiak ugyanis társias közös érzéket feltételeznek.

Mindez Berkeleyhez hasonlítva a teológiai kontextus elhagyását és egy primeren esztétikai beszédmód, de legalábbis egy esztétikai-retorikai elmélet kialakítását jelenti Burke-nél Szécsényi szerint. Arra is utal a dolgozat, hogy Burke későbbi – primeren politikai filozófiai – szövegeiben a fenséges és a szép éles elválasztása oldódik, amit megelőlegez az, hogy a fenséges konstruktív, „a közös kultúrát építő és fenntartó” funkciója már a FILOZÓFIAI VIZSGÁLÓDÁSOK ötödik, nyelvfilozófiai fejezetében is kezd kidomborodni.

A Berkeleyt Burke-vel összehasonlító elemzés konklúziója hasonlatos az első tanulmány végkicsengéséhez: ahogy ott Shaftesbury és Addison, itt Burke kerül abba a szerepbe, hogy az esztétikai gondolkodás előkészítőjeként tekintünk rá – aki itt is, akárcsak az első dolgozatban Shaftesbury, végül is Kant előtt nyitja meg a teret. Amíg pedig Shaftesbury ellenpontozására a második tanulmányban a francia libertinus irodalom különböző árnyalatainak képviselői szerepeltek, addig a két ír elméletének háteréről szintén két francia, Diderot és Rousseau nyelvelméletét vázolja, igaz, csak igen elnagyoltan, a szerző.

Két további epizód: Macmurray és Arendt

A kötet utolsó harmadában két, a fenti szövegekhez csak lazábban kapcsolódó írás olvasható, amelyek azonban jól beleilleszkednek a cím által megnyitott tágasabb horizontba. A két tanulmány ugyanakkor egymással is beszélget, hisz két kortárs, XX. századi elméletíróról van szó. Először egy, a szerző által is bevallottan itthon kevésbé ismert XX. századi skót gondolkodóval, John Macmurrayvel foglalkozik, majd egy annál népszerűbb, zsidó származású, Amerikába emigrált német gondolkodó, Hannah Arendt vonatkozó elképzeléseit mutatja be.

John Macmurray azért lehet izgalmas Szécsényi számára, mert szabadság és szépség ötvözésének sajátos megoldását találja nála. Úgy véli, e filozófiát akkor tudjuk helyesen értelmezni, ha a brit XVIII. század felől érkezett impulzusokat és a huszadik századi perszonalizmus együttállását látjuk benne. Az első világháború utáni kiábrándultság és irányvesztés idején alakult ki e filozófus gondolkodásmódja, vagyis az

a tapasztalata indította el saját álláspontjának kidolgozására, hogy az európai civilizáció értékeit megrendülmi látta. Hivatásának e hagyomány rekonstrukcióját tekintette, s Szécsényi szerint ebből a célkitűzéséből vezethető le, hogy gondolkodása sajátos ötvözet lett egy a cselekvés primátusából kiinduló, gyakorlati vagy morálfilozófiának és a „személyest középpontba állító vallásfilozófiának”. Ez a gyakorlati filozófia ugyan a szervesen és a szerves természeti világ tanulmányozására, a természettudományokra és a művészetekre épült, ám alapvetően mégiscsak vallási hangoltságú, „művei helyenként inkább filozófikus hangvételű prédikációknak tűnnek, semmint »szakfilozófiának«”.

A cselekvésalapú, gyakorlati orientáltságú, prédikációra emlékeztető hangvételű filozófia valóban európai hagyományokat idéz fel, az antikvitástól a kereszténységig. A hagyományra fordított kiemelt figyelem – amit Szécsényi semmi esetre sem nevezne konzervatív beállítódásnak, inkább szabadságfilozófiaként értelmez – irányítja Macmurray filozófiáját a szépség felé: „a modern élet legrosszabb vonása, hogy nem tud hinni a szépségben”. Ami azért különösen problémás a skót filozófus szerint, mert, „az erkölcsös életvezetés – szép életvezetés” (Macmurray: FREEDOM IN THE MODERN WORLD). Ebből pedig az következik, hogy ha a szépség mint irány eltűnik az ember szeme elől, akkor szükség szerint erkölcsileg is irányt fog téveszteni az egyén.

Macmurray szépre irányuló cselekvésközpontú filozófiája ráadásul visszautasítja tény és érték kantianus elválasztását is. Bár e distinkció feloldása inkább a természetjogi gondolkodásra utal vissza, de bátor és szép értelmezés, ahogy ennek kapcsán Szécsényi Addison képzelőerő-fogalmát és Hume ízlésfogalmát idézi fel eszmetörténeti háttérként. Ez utóbbinál ugyanis az ízlés „nyújtja a szépség és a csúfság, a vétek és az erény érzését... ízlés alkotja a boldogságot és nyomorúságot, és ekként a cselekvés indítékává válik...” (Hume: TANULMÁNY AZ ERKÖLCS ALAPELVEIRŐL.)

Macmurray szépségfogalma tehát nem Kant autonóm szépsége, hanem nagyon is gyakorlatias következményekkel bíró szépség. „Szépségen inkább valami olyasmit ért, ami talán a XVIII. századi moralista elődei felfogásához áll a legközelebb, tehát ami a gyakorlattól, a hétköznapokban megélt emberi élettől és annak moráljától elválaszthatatlan.” Szécsényi természetesen örömmel csap le

a Shaftesburyánus nyelvezet fellelt hagyatékára, olyan kifejezésekre, mint a modor, csiszoltság, jólneveltség. Ráadásul behozza e terminológiába még a barátság fogalmát is, annak közösség-építő, ennyiben politikai értelmében is. Macmurraynál a barátság nem kötöttséget jelent, hanem épp valamifajta szabadságot, eredendő társiasságot, az „*intenzív személyes viszonyok hálóját*”. Ez a meglehetősen sokszínű és a szerző pályafutása alatt is módosuló barátságfogalom beépíti magába a katolikus egyház társadalmi tanítását éppúgy, mint a vallásos érintettségű personalista filozófia témáit is, ahogy az Scheler, Gabriel Marcel és Bergvajev elképzeléseiben testet ölt. De persze felséjlik benne Arisztotelész és Cicero öröksége. Vagyis Macmurray filozófiájában ismét összefut az arisztotelianus és a keresztény örökség, ahogy a keresztény humanizmusban és a XVIII. században történt: „*Macmurray intenzív személyes viszonyai is csak úgy tölthetik be a nekik szánt szerepet, ha odaértjük mögéjük a – széles értelemben vett – humanizmus tradícióját...*”

Ez az a pont, ahol Szécsényi először regisztrálja, hogy Arendt és Macmurray álláspontja szignifikánsan el fog térni. A különbséget meghatározhatjuk úgy is, hogy Arendtnél a barátság fogalmába nem fér bele a *caritas* és együttérzés keresztény hátországa. De másfelől úgy is fel-foghatjuk, hogy a XVIII. század örökségét ítélik meg eltérő módon. Szécsényi ugyanis hangsúlyozza, hogy az az érzés- vagy *sentiment*-fogalom, amely bizonyos fokig ellágyítja (Arendt spártai elképzeléséhez képest) a barátság fogalmát Macmurraynál, nem a rousseau-ista szentimentalizmus hagyatéka, hanem sokkal inkább a skót felvilágosodás, Hutcheson, Hume és Smith szimpátiatanáé. Ami viszont összekapcsolódik mind a cicerói humanista hagyománnyal, mind pedig a skótoktól sokat tanult burke-iánus szabadság-elvű konzervativizmussal. Szécsényi ugyan nem konzervativizmusként emlegeti e szálát, de utal Burke-re, aki az állam törvényei mellett a polgárok összetartozását biztosító lágyabb kapcsolóelemeket is hangsúlyozza: „*A személyes szabadság, a legelevenebb (emberi) érzés és a legfontosabb (emberi) érdek, [...] inkább az életmódok összeállításából [system of manners] és az élet szokásaiból ébred, mintsem az állam törvényeiből.*” (Burke: REGICIDE PEACE.)

Ugyanezt a szálát emlegeti egy másik helyen is Szécsényi, szintén nem konzervativizmusként

persze: Macmurray „*egy írásában úgy érzi, a sensus communis gyakorlati-politikai-kulturális jelentőséggel bíró közös nevezőjét mégis helyettesítenie kell valamivel, olyankor a közösségi ünnepek és rítusok nélkülözhetetlenségére hívja fel a figyelmet, mivel azokban megpillantható a barátság, a személyes valódi tapasztalatának örökkévaló ideálja*”. Ez az ünnepfogalom viszont, főleg, ha mellé vesszük a Szécsényi által ugyancsak felemlgetett játék fogalmát is, egészen szembeötölő párhuzamosságot mutat azzal a Gadamer által kidolgozott hagyománnyal, ami bizony már egyfajta konzervativizmust is megalapoz. Gadamerrel ez a kultúr- vagy „*Bildung*”-filozófia emlékezetes módon olyan humanista vezérfogalmakon alapul, mint amilyen a képzés, a *sensus communis*, az ítéleőr és az ízlés.

Gadamer persze éppúgy Heidegger-tanítvány volt, mint Arendt. Ez utóbbinak Heideggerhez való kötődését és a modernizmussal kapcsolatos minden szkepszist Szécsényi is hangsúlyozza. Ám miközben maga is az antik filozófiai hagyományra és azon belül is a barátság fogalmára utal vissza, Arendt Gadamerrel és Macmurray álláspontjával is vitatkozik a XVIII. század megítélése kérdésében. Pontosabban, Szécsényi értelmezésében, kihagy egy fontos kapcsolódási pontot, érvet, amellyel saját álláspontját tudná megerősíteni. Szécsényi olvasatában Arendt nem tesz különbséget a francia XVIII. század romlottsága, de legalábbis amoralitása és a Shaftesbury-féle morális szép hagyománya között. Pedig cselekvéseméletének a virtuozításra utaló szálát igen szépen egészítette volna ki a *virtuoso* korabeli fogalomkörének beidézése. „*Arendt nem utal a virtuozítás azon fogalmára, amely éppen a XVIII. század elejének korai esztétikai diskurzusában merül fel, s amely erősen kötődik az ízlés, a jó társaság, a jó modor, a csiszoltság és a konverzáció témáihoz.*” Ami annál is érthetlenebb, mert ez a hagyomány is antik arisztotelianus és ciceróiánus eredetű elemekben gazdag. Szécsényi arra is jó érzékkel tapint rá, hogy Arendt azért nem fogékony e nyelvhasználatra, mert számára a társadalmiság (s így közvetve a kultúrafogalom is) eltávolít a politikai közösségi értelemben használt, cselekvésalapú modelljétől. „*Arendtet azonban itt szemmel láthatóan nem érdeklí az öröm megosztása vagy a »többiek nevében érzés«, tehát a szociabilitás, amely éppen az ízlésben mint sensus communisban nyilvánul meg. A közös érzék számára inkább csak az arisztotelianus phronészisz új kiadása.*”

A dolog pikantériáját az adja, hogy tudjuk, Gadamer elemzésében a kora modern ízlésfogalomban ott van még a morális, tehát az arisztotelészi értelemben vett politikai fogalma is. Arendt erről nem tud vagy nem vesz tudomást. Szécsényi ráadásul azt is kimutatja, hogy Kantnál fordul meg a dolog, hisz épp ő az, aki kigyomlálja az ízlés fogalmából ezt a gyakorlati-morális összetevőt. Szécsényi értelmezésében azonban a felvilágosodás atyja maga is megjedti újítása radikalitásától. Eppen ezért Az ÍTÉLŐERŐ KRITIKÁJÁ-ban a „41. paragrafustól kezdődően Kant nekilát visszaaggnatni az ízlésre a hagyományosan hozzákapcsolódó társadalmi, civilizációs és morális tartalmakat”.

Összefoglalás

Szécsényi ezzel végére ért saját programjának. Konzekvens módon felépített egy olyan politikai és kultúrfilozófiát, amelynek két kulcsszava a szépség és a szabadság. Pontosabban egy ilyen paradigma történetileg felépített és lehetséges változatait vizsgálta meg három XVIII. századi és két XX. századi esettanulmány keretei között. Kimutatta, hogy mennyiben konzekvens a Shaftesbury–Addison által képviselt morális esztétika, s végigkövette annak útját a XVIII. században, Hutchesonon, Hume-on és Smithen, valamint Edmund Burke-ön át, Kantig. Vele kapcsolatban megállapítja, hogy a program kiteljesül, és ezzel sok tekintetben be is fejezi pályafutását, átadva helyét az esztétikai autonóm fogalmának.

Másfelől megmutatja azt is, hogy mennyiben vezet ettől gyökeresen eltérő irányba mind a francia libertinusok irodalma és gondolkodásmódja, mind pedig a vallási fanatizmus erotikától idegenkedő aszketizmusa. Arra is utal továbbá, hogy a XVIII. századi ízléskurzus hátterében folytatódik kép és szó legalább a reformációig visszavezethető (hermeneutikai) vitája. Végül két XX. századi gondolkodó példáján mutatja meg, mi az, ami e nagy hagyományból – akár a főárammal szemben is – átörököltető, és hogy mennyiben tartozik hozzá a szépség és a szabadság ma lehetséges diskurzusaihoz az antikvítás mellett épp ez a XVIII. századi hagyomány.

Szécsényi Endre tehát két szempontból is fontos előmunkákat végzett konzekvens önálló filozófia megalkotása irányába. Egyrészt Gada-

merhez hasonlóan, de a XVIII. századi brit diskurzust alaposabban rekonstruálva rámutatott arra, hogy az autonóm esztétikai kanti elve milyen értelemben szegényítette el az ízlés ma is vélelmezhetően fontos kategóriáját, s ezzel felvetette azt a kérdést, hogy a posztmodern művészetelméletben lehet-e valamit kezdeni ezzel az ízléskurzussal. Másrészt azt tette világossá, hogy legalábbis potenciálisan lehetőség van olyan esztétizáló liberalizmus kidolgozására, mely nem anakronisztikus, csak éppen képes okulni saját hagyománytörténetéből, azaz eny nyiben konzervatív beállítódású. A kérdés mármost az, hogy az esztétikai alapo zás után elindul-e Szécsényi akár az esztétikai, akár a politikai filozófiai elmélet részletesebb kidolgozása irányába.

Horkay Hörcher Ferenc

MIKÉPP LEHETSÉGES POLITIKAI ESZTÉTIKA?

Jacques Rancière: *Esztétika és politika*
Jancsó Júlia fordítása. Slavoj Žižek utószavával
(*Elmegyakorlat. Műcsarnok-könyvek 03.*)
Műcsarnok Nonprofit Kft., 2009. 61 oldal,
ár feltüntetése nélkül

Jacques Rancière harmincoldalas írása – amelyet Slavoj Žižeknek a mű angol kiadásához írt tizenkét oldalas utószava egészít ki (e puha fedeles füzetért nem kevesebb, mint 1400 Ft-ot fizettem a bölcsészkar i jegyzetboltban) – eredetileg 2000-ben jelent meg LE PARTAGE DU SENSIBLE: ESTHÉTIQUE ET POLITIQUE címen. A szerző előszavából kiderül, hogy ez a mű – valójában egy kvázi interjú, amelyben öt átfogó kérdésre válaszol – az 1995-ös LA MÉSENTENTE: POLITIQUE ET PHILOSOPHIE-jének továbbgondolásából született, amely már maga is „*egyfajta politikai esztétikának*” (7.) tekinthető. Az idén (2010) hetvenéves szerző, akivel a magyar közönség áprilisban találkozhatott is a Műcsarnokban, Louis Althusser tanítványa volt, de a hetvenes évek elején látványosan szakított mesterével; 1969-től 2002-es nyugdíjba vonulásáig a Paris VIII (Saint-Denis) egyetemen tanított filozófiát. A bo-

rító szerint ma „befolyása Ernesto Laclauéhoz, Jean-Luc Nancyéhoz vagy Alan Badiou-éhoz mérhető”. A Michel Foucault, Jacques Derrida, Jean-François Lyotard névsor ígéretesebb lenne, igaz, ők már nem élnek, de fogadjuk el – ez volna a szerzői nagyság vélelme –, hogy jelentős gondolkodó művét tartjuk a kezünkben. Mindenesetre elismertsége és tekintélyes hosszúságú (csak 1974 és 2003 között tizenhatsz, többnyire azért nem vaskos könyvet számláló) publikációs listája ellenére ez az első önálló kötete magyarul. S itt azonnal szóvá kell tennem, hogy éppen ezért nagyon hiányzik egy előszó, amely bemutatná a szerzőt és életművét a magyar közönségnek. Ezt az elmaradt felvezetést nem pótolhatja semmilyen későbbi kritika vagy kommentár – a jelen recenzió sem vállalja ezt a feladatot.

A szöveg, terjedelméből is sejthetően, kissé broszúrszerű, következképp néha inkább ki nyilatkoztató, mint érvelő, hivatkozásokat gyakorlatilag nem tartalmaz, egyes gondolatmenetei meglehetősen – az elnagyoltság határáig – nagy ívűek. Nem kellemes olvasmány – legalábbis annak, aki világosan szeretné érteni, miről és miért éppen arról van szó. Kicsit irritáló az is, hogy előfeltételezi, a szerző másutt kifejtett tételei közismertek; bizonyára nem véletlen, hogy a kiadvány az eredeti mű méretéhez képest hosszú – bár a magyar fordítás elképesztő pongyolaságai miatt *használatatlan*¹ – utószót is tartalmaz (terminusmagyarázatokkal a függelékében), az angol kiadás pedig ez elé még egy további interjút is beilleszt: úgy tűnik, a szerkesztők számára is nyilvánvaló volt, hogy a címadó szöveg² nem áll meg magában. Én sem tehetek mást, mint hogy felhasználom Rancière egyéb írásait vagy bőségben fellelhető interjút az értelmezéshez; persze csak annyit, amennyi az ESZTÉTIKA ÉS POLITIKA-ban felvetett és érdekesnek tűnő témához egy recenzió keretein belül kívánatos lehet. Amivel ugyanakkor legkevésbé nem szeretném azt a látszatot kelteni, hogy e sokkötetes, szerteágazó tematikájú és rohamléptekkel bővülő életmű kimerítő feldolgozását tudhatnám magam mögött. Mindenesetre azt máris nyugodtan leszögezhetem, hogy a szöveg feltétlenül további olvasásra sarkall.

Estztika és politika összefüggése mindig izgalmas lehet, de tovább fokozhatja az olvasó kíváncsiságát, ha azt látja, hogy az „esztétika”

egy kortárs elméleti műben nem valami idejélmúlt beszédmódként merül fel – amelynek egykori hírnevét már alaposan megtépázta a hermeneutika, a fenomenológiai vagy analitikus filozófiai szókészletet használó művészet-elmélet, esetleg a kultúra- vagy a médiatudomány előretörése –, hanem egy értelmesen használható és mással nem helyettesíthető szempontként, amely ráadásul érvényes következtetések levonására is alkalmas napjaink művészetének és társadalmának megértéséhez. Úgy is fogalmazhatnánk: olyan benyomása támadhat az olvasónak, hogy Rancière gondolkodásában éppen a politikaival (és azon keresztül a társadalmival) való inherens összekapcsoltsága „mentené meg” az esztétikát a mának. Bár kétségtelen, ilyen „megmentési” szándéknak nincs szövegszerű nyoma.

Mit ért Rancière a címben szereplő két szón? Erre nem egyszerű válaszolni. Egyrészt azt írja, az esztétikát „*kanti értelemben kell érteniünk – persze Foucault újraértelmezésében – mint az érzékélésünknek adódó meghatározó a priori formák rendszerét. Az idők és terek, a látható és a láthatatlan, a beszéd és a zaj határvonalainak kijelölése ez*”. (10.) Ha Kant, akkor ez a meghatározás nyilvánvalóan A TISZTA ÉSZ KRITIKÁJÁ-ban található „*transzcendentális esztétikára*” megy vissza, s nem a harmadik KRITIKA-ban kifejtett, *par excellence* kanti esztétikára; a Foucault-ra történő hivatkozás homályos marad.³ Másrészt, szűkebb értelemben, az esztétika a művészeteknek csak a modernitásban, tehát a romantika előretörésével kialakult „*esztétikai rendszerét* [régime]” jelenti, amelyben „*a művészethez kötődő dolgok azzal határozhatók meg, hogy az érzékelhető egy sajátos rendszeréhez tartoznak. Ebben a megszokott kapcsolataitól megfosztott érzékelhetőségben egyfajta heterogén hatóerő lakozik, egy önmagától elidegenedett gondolat hatóereje: termék, amely mégsem az, nem-tudássá átalakult tudás, pátoszba átment logosz, a szándékoltalan szándéka stb.*”. (19.) Az első meghatározásban az esztétika inkább egy transzcendentális kategória, a másodikban pedig történeti, hiszen az „*esztétikai rezsim*” csak a történelem egy meghatározott pontján jelenik meg, miután az „*esztétikai forradalom*”⁴ folyamánként felváltotta a reprezentáció klasszikus rendszerét. Rancière másutt és itt is a művészet három rendszerét különbözteti meg. A képek etikai rendszerében a művészet nem autonóm, a művek az

igazság vagy a közösség éthoszára tett hatásuk felől kérdőre vonhatók. A poétikai vagy reprezentációs rendszerben a művek a mimetikus elv alapján válnak láthatóvá és megítélhetővé, de ez nem azt jelenti, hogy a mimézis volna a művészeti eljárás;⁵ a műfajok szigorú hierarchiája, a kifejezés tárgyához illősege (*decorum*), festészet és irodalom egymással való megfeleltethetősége stb. jellemzi ezt a rendszert. Az esztétikai rezsimból eltűnik ez a normativitás és hierarchia, a művészeti ágak, a műfajok, az ábrázolt témák teljes egyenlőséget élveznek; a műalkotások az érzékelhető egy kitüntetett létmódjához kapcsolódnak, ezért autonómak, ugyanakkor az étellel való keveredésük folytán heteronómak is; az immár egyes számban szereplő művészet funkciója az érzékelhetetlen (gondolat, idea, érzelem) érzéki formában való megjelenítése lesz (vö. 16–20.): az esztétikai rezsim „*a gondolkodásnak az érzéki anyagban való immanenciáját vallja*”. (36.)⁶

Az a gondolat, hogy a XVIII. században, a művészetek klasszicista rendszere mellett megjelenik valami új, valami precedens nélküli (modern) „rezsim” (tapasztalat, érzékenység, perspektíva), azaz az esztétikai, amely az autonóm műalkotás és az alkotó zseni koncepciói mentén szerveződő beszédmódban éri el kiteljesedett formáját, nagyon sokan és sokféleképpen leírták már Ernst Cassirertől M. H. Abramsig, hogy csak két nevesebb régi kézikönyvszerzőt említsek. Ettől még természetesen Rancière átírhatja ezt a saját teoretikus érdeklődéséhez illeszkedő nyelvre, kérdés, mit nyerünk, ha őt követjük. Úgy tűnik, ennek – legalábbis első körben – a legfőbb hozadéka a művészetek esztétikai rendszerével összekuszált (művészeti) modernség, pontosabban a „*zavaras*” modernségértelmezések, majd az ún. „posztmodern” kritikája (vö. 20–25.), ami kétségkívül nem szellemtelen. Ugyanakkor e fejtegetések vázlatosak és meglehetősen elnagyoltak, fogódzóként mindössze néhány nevet kínálnak (Vicóól Lyotard-ig), hivatkozásokat viszont egyáltalán nem – ez nagyon megnehezít bármilyen érdemi kritikai reflexiót.⁷ Mindenesetre az esztétika transzcendentális és történeti nézőpontjának viszonya ettől nem lesz világosabb. Erre a problémára csak az angol kiadás kísérő interjújában találjuk a következőt: „*a megközelítem kicsit hasonló Foucault-éhoz: megtartja az elvet a kanti transzcendentá-*

lisból, amely az igazság dogmája helyébe a lehetőség-feltételek keresését helyezi. Ugyanakkor ezek az előfeltételek nem általában a gondolkodáséi, hanem inkább olyan előfeltételek, amelyek a gondolkodás valamely különös rendszerében, a kifejezés valamely rendszerében immanensek”.⁸

Harmadrészt – s talán leggyakrabban – az „esztétikai kifejezés” „*a művészet azonosítására és a művészetről való gondolkodásra szolgáló sajátos rendszer*” (8.) jelent, még lazábban úgy fogalmaznánk: általában a „művészetekkel kapcsolatos” (viszonyulást, megkülönböztetést, befogadást stb.). Sőt praktikusán tovább is szűkíthetjük: Rancière elsősorban irodalmi (Balzac, Mallarmé, Flaubert) és filmes példákon keresztül demonstrálja az esztétikai szempontot, ahogy több más művében is.⁹ Ez kétségkívül bevett értelmezése a szónak, még ha éppen a modern esztétikai észlelés kialakulásáról nem vesz is tudomást, amely elég jól elvont természeti alakzatokkal és látványokkal (még Az ÍTÉLŐERŐ KRITIKÁJÁ-ban is mezei virágok vagy kagylóhéjak, ill. a csillagos ég a szép és a fenséges *esztétikai* tapasztalatának paradigmatis példái), vagy ha mégis művekről volt szó, akkor is a természettapasztalat felől értelmezte azokat. Azt gondolom, amit modern értelemben „esztétikainak” nevezhetünk, nagyjából száz évvel korábban kezdett formálódni, mint ahogy Rancière állítja, s az első etapjában, a XVII. század közepétől a XVIII. század első harmadáig alapvetően teológiai, társadalmi-erkölcsi, filozófiai antropológiai vagy éppen a természet kutatásával foglalkozó vizsgálódásokból nő ki: nem a művészetelmélet volt az elsődleges területe. A Rancière által kedvelt „*esztétikai forradalom*” éppen azért válik majd lehetségessé, mert az észlelés rendjében valóban jelentős változások következtek be: ám azokat nem műalkotások generálták, azaz nem művek vagy azok megalkotási módjának hatására vagy mintájára osztották fel máshogy az érzékelhető világot. Inkább bizonyos szociokulturális gyakorlatok játszották a főszerepet, amelyek előbb-utóbb bevonták a művészettapasztalatot is a hatókörükbe. A francia forradalom nagy „esztétikai” kritikusának, Edmund Burke-nek a gondolkodását egyáltalán nem lehetne Rancière kategóriáival jellemezni, pedig ha van „politikus esztéta”, akkor ő biztosan az. Szerzőnk egyetlen oda-vetett mondatot ejt a Schiller előtti bő száz évről, amelytől egyből el is határolja magát és érdek-

lődését: „Az esztétika szó ez esetben [ti. a művészetek esztétikájának rendszerében] *nem a művészetkedvelők érzékenységéről, ízléséről és gyönyörűségéről szóló teóriára utal.*” (19.) Ezt tehát átalpoztuk.¹⁰

A kvázi definíciók ellenére a szóhasználat képlekeny marad; a transzcendentális, a történeti vagy a konkrét művekkel kapcsolatos kontextusban felmerülő „esztétikák” nehezen illeszthetők össze. Talán a következő általános jellemzés adhatnánk: az esztétikai egy attitűd vagy perspektíva, amely valahogy átpoetizálja a dolgokat, a kifejezésük hogyanja és a bennük lévő új kezdi érdekelni, következésképp megrendíti a megszokottat. Ennek személyes jelentőségéről Rancière így beszél: „*van egy állandó esztétikai mag mindenben, amit csinálok, még ha irodalomról csak egy bizonyos pillanatban kezdtem is explicit beszélni [...]. Később merültek fel azok az igények, hogy olyasmiről is beszéljek, amihez nem értek igazán. Az addigi munkáim alapján bizonyos emberek azt gondolták, volna mondandóm a kortárs művészetekről, példának okáért. Nem tudtam sokat erről, de meg akartam felelni a kihívásnak, mert az egy lehetőség volt arra, hogy valami újat tanuljak, s megtanuljam, hogyan beszéljek arról.*”¹¹ Mindez erősen emlékeztet arra, amit a felvilágosodásban a kritikán értettek (erre még röviden visszatérek).

Rancière számára a politika nem a köznapi értelemben merül fel, szerencsére, tehát nem a politikatudomány tárgyát, nem professzionális pártpolitikát és/vagy gazdaság- és szociálpolitikát stb. jelent. Azokhoz kapcsolódik, akik határozott különbséget tesznek a politika és a politikai (vagy németesen: a politikum) között. Nagyon különböző szerzők érintettek ebben: Carl Schmitt, Hannah Arendt, Eric Voegelin vagy éppen olyan „politikai posztmarxisták”, mint Alain Badiou vagy Chantal Mouffe; utóbbi kettőt azért említtem, mert Rancière kapcsán leggyakrabban őket szokás szóba hozni. Az agniztikus pluralizmus hirdetőjeként nevet szerző Mouffe asszony azt írja, hogy Heidegger ontikus-ontológiai distinkciója mentén gondolható el a politika és a politikai különbsége; s utóbbinak is két típusa van: Hannah Arendté, aki szerint a politikai a szabadság és a nyilvános gondolkodás szférája, valamint másoké (közéjük sorolja magát is, s ideérthetjük Rancière-t is),¹² akik szerint a politikai a konfliktus és az antagonizmus tere. A politikai konstitutív eleme az emberi társadalmaknak; ezzel szemben po-

litikán azok a praxisok és intézmények értendők, amelyek segítségével rendet lehet teremteni, meg lehet szervezni az emberek együttélését a politikai által fenntartott, ezért meghaladhatatlan konfliktusok közepette is.¹³ A politikai tehát a kibékíthetetlen érték- és érdekkonfliktusok közötti állandó küzdelem (*agón*) területe, ahol a „mi” folyamatosan harcol az „ők”-kel (Schmitt barát-ellenség felosztása köszön itt viszsza), így azok, akik a politikában a konszenzus (amely a közös állásponttal nem harmonizáló nézőpontokat szükségképp mindig elnyomja) elérését tartják központi fontosságúnak – Jürgen Habermastól Richard Rortyig –, valójában depolitizálják a közteret; ennek gyakorlati megvalósulása hozza létre korunk „*posztpolitikai*” állapotát.¹⁴ A politika tehát helyesen inkább a disszenzus tere – hogy Rancière egyik alapfogalmához érjünk.

Az ESZTÉTIKA ÉS POLITIKA-ban a politikairól nem találunk bővebb jellemzést, hiszen Rancière azt már részletesen megírta például a MÉSENTENTEBAN;¹⁵ legfeljebb ilyen mondatokat: „*A politika a láthatóról szól, és arról, ami a láthatóról mondható, azokról, akik rendelkeznek a látás kompetenciájával és a kimondás jogával, a terek birtoklásáról és az idő lehetőségeiről.*” (10.) Ami így kissé enigmatikus. Rancière-nek sok és egyáltalán nem érdektelen mondandója van a politikairól. Most csak egyetlen megközelítést veszek szemügyre, amely, úgy vélem, kitüntetett a jelen írásban. Amikor szerzőnket Hannah Arendttel való szellemi kapcsolatáról faggatják, úgy nyilatkozik, hogy jelentős része annak, amit a politikairól írt, A FORRADALOM című könyv egyik helyéhez kapcsolódik, mintegy annak kritikájaként és kibontásaként vehető. Arendt ott John Adams szavait idézi hosszan: „*A szegény ember lelkiismerete tiszta, mégis szegyeilli magát... Úgy érzi, nem vetődik rá mások tekintete, mindig sötétben bolyong. Az emberiség nem vesz róla tudomást. [...] Nem róják meg, nem ítélik el, nem vetnek a szemére semmit, csak nem látják...*” Arendt ezt úgy kommentálja, hogy Adams felismerte „*a szegények politikailag nyomasztó helyzetét*”, ti. hogy „*a szegénység átka nem a szükség, hanem a sötétség*”. Mivel ez a tudás nem volt kommunikálható, az Egyesült Államok gazdagodni kezdő szegényei „*feladták a hírnév és a kiválóság iránti szenvedélyt, amely csak a nyilvánosság napfényében bontakozhat ki*”, s beérték az anyagi javak felhalmozásával.¹⁶ Rancière problémája ezzel az, hogy

Adams pozíciója és a szegényeké végzetesen elválik Arendtnél: a fényben álló Adams a politikai élet részese, a sötétségben maradt szegények pedig nem. Utóbbiak ráadásul nem is képesek felismerni, hogy láthatatlanok, így a láthatóság igénye sem merül fel számukra. Ezzel szemben saját kutatásai azt mutatják, a szegények és a munkások legelső (politikai) követelése mindig az, hogy láthatóvá váljanak, azaz hogy megjelenhessenek a politikai terében. Tehát, folytatja, „ahogy én értem, a politika pontosan akkor kezdődik, amikor azok, akik nem tehettek meg valamit, megmutatják, hogy valójában megtehetik”.¹⁷ Kilépnek vagy kitörnek a köztérre, ahol „a szavak és dolgok kapcsolatáról szóló perlekedés” (34.) folyik, s újra akarják osztani az érzékelhetőt, hogy immár folyamatosan látszassanak és szóhoz juthassanak. A *policia* racionális rendjét intézményeiben, eljárásaiban és normáiban fenntartó politika mindig nagyon is látható, a politikai akkor történik meg, amikor ezt a láthatót zavarják meg, zökkennek ki, hogy újakonfigurálhassák azt.

Ha esztétika és politika kölcsönviszonyának kérdése felmerül, akkor Rancière számára kézenfekvő viszonyítási pont az ugyancsak marxista Walter Benjamin, még ha megkülönbözteti is saját pozícióját: „A politika mélyén van tehát egyfajta »esztétika«, amelynek semmi köze a politika »tömegek korára« jellemző »esztétizálásához«, amiről Benjamin beszél.” (10.) A híres 1936-os REPRODUKÁLHATÓSÁG-tanulmány¹⁸ utószaváról van szó: „A tömegeknek joguk van a tulajdonviszonyok megváltoztatásához; a fasizmus ezek megőrzése mellett kívánja megadni a megnyilvánulás lehetőségét. A fasizmus következetesen a politikai élet esztétizálásához vezet. [...] A politika esztétizálására irányuló összes fáradozás egy pontban csúcsosodik ki. Ez az egyetlen pont a háború.”¹⁹ Benjamin a gigantikus ünnepi felvonulásokban, a nagygyűlésekben, a sportrendezvényekben és – legisztább formájában (Marinetti nyomán) – a háborúban látja azokat az esztétikai megnyilvánulásokat, amelyeket a fasiszta állam, illetve propaganda a valódi politikai célok és törekvések helyett kínál a tömegeknek. Az esztétikai élvezet, eufória, lelkesültség mintegy elvezeti, eltereli a tömegek politikai impulzusait, hogy azok ne a valódi célokra irányuljanak. A fasizmus – folytatja Benjamin – „a háborútól várja a technika átforgalmazását érzéki észlelés művészi

kiegészítését. Ez nyilvánvalóan a *tökélyre vitt l'art pour l'art*. Az emberiség [...] [o]ly mértékben elidegenedett önmagától, hogy saját pusztulását páratlan esztétikai élvezetként éli meg. Így áll a helyzet a politika fasiszta esztétizálásával. A kommunizmus erre a művészet politikizálásával válaszol.”²⁰

Ezzel szemben Rancière úgy véli, Benjamin „talán megfeledkezik arról a réges-régi kapcsolatról, amely az állampolgárok egyesített akarata és a test felszabadult, ujjongó mozgása között létesült”. (15.) Súlyosabb kritika az, amellyel teljesen egyet lehet érteni, hogy esztétika és politika viszonyát nem a (propaganda révén manipulált) reprezentáció és a valódi társadalmi érdekek és célok különbségével érdemes meghatározni. Rancière másutt arról beszél, hogy saját gondolkodásában esztétika és politika kapcsolata az írás és a politika viszonyának vizsgálatából nőtt ki, utóbbi tanulságait maradéktalanul fel tudja használni: „az írás politikája [...] valami teljesen más, mint a reprezentáció kérdése, amellyel a politikát és az esztétikát általában össze szokás kapcsolni”. Nem az érdekli, hogy például egy regényíró hogyan mutatja be a nőket, a munkásokat stb., milyen típusú elfogultságokat lehet nála azonosítani az egyes társadalmi kategóriák ábrázolásában, hanem az, hogyan vágja szét, osztja újra az egyetemesen elfogadottat, s hogyan hoz létre „egyenlőséget” irodalmi vagy művészeti értelemben egy olyan szinten, amely más, mint ahol azt politikailag tárgyalni volt szokás. Tehát a saját eszközeivel az irodalom és a művészet is bevezeti a „disszenzust”, amely más módon a politikai cselekvés ügye.²¹ Rancière-nél tehát nem egymás reprezentációiként merül fel politika és esztétika, hanem két szféraként, hol az egyikben, hol a másikban zajlanak tétmeccsek: „A művészet válságát vagy a művészetnek a nyelv általi végzetes és fondorlatos kisajátítását, a spektakulum²² általánossá válását vagy a kép halálát leleplező beszédmódok elszaporodása világosan jelzi, hogy ma az esztétika területén folyik az a csata, amelyik tegnap az emancipáció ígéreteiért, illetve a történelem illúzióiért és illúziótlanításáért folyt.” (7.) A „kritikai gondolkodás hagyománya”²³ hol itt, hol ott üti fel a fejét. Akkor az esztétika a politikai szublimációja lenne? Vagy fordítva? Vagy arról lenne szó, hogy „egy srófra járnak”, s hol egyiknek, hol másiknak kedvez a „Zeitgeist”? Nyilván nem korszerű a „korszellemről” beszélni, de akkor mi lehet az, ami egyikben is, másikban is testet ölt? Úgy gondolom,

itt megint a fogalmi tisztázatlanságok okoznak gondot. Ugyanis az esztétika mint a „kritikai gondolkodás hagyományának” terepe és Rancière szűkebb, irodalmi és művészeti példákra alapozott esztétikafogalma nem illeszkedik egymáshoz evidens módon. „A művészeti ágak sosem adnak egyebet a hatalom vagy az emancipáció gépezeteinek, mint amit adni tudnak, más szóval csak annyit, amennyi közös bennük: testhelyzeteket és testmozgásokat, a szó működését, a látható és a láthatatlan újraelosztását. A művészetek kivívott autonómiája vagy alárendeltsége ugyanezen az alapon nyugszik.” (15.) Kétségtelen, ezzel elkerülhető mind bármiféle „korszellem” feltételezése, mind a termelési erők marxi örökségének árnyéka: e hierarchikus struktúrák helyébe egy mellérendelő és kölcsönviszonyra építő magyarázat kerül. A testhelyzetek, a szó működése, a látható és a láthatatlan elosztása volna az a – Foucault értelmében vett – transzcendentális, amely mind az esztétika, mind a politika előfeltétele. Fikció és történelem problémáján elmélkedve Rancière arról ír, hogy a politikai és az irodalmi szövegek egyaránt intenzíven hatnak a valóságra, „kirajzolják a láthatóság térképeit, a látható és kimondható közötti pályákat”, meghatározzák „a test érzékelhető intenzitásainak, észleleteinek és képességeinek változatait. Ily módon hatalmukba kerítenek minden emberi lényt”. Az ember mint „politikus állat”, egyúttal „irodalmi állat” is, mert a „szavak hatalma” révén hagyja „eltéríteni magát” a megszokott, rutinná vált pályáitól, „természetes céljától”, tehát hagyja, hogy a szavak „megzavarják”. Ugyanebben a kontextusban olvassuk azonban ezt is: „A politika, a művészet, akárcsak a tudományok, »fikciót« építenek, azaz jelek és képek anyagi újrendezését hajtják végre, kapcsolatot teremtenek a között, amit látunk, és amit mondunk, amit teszünk, és amit tehetünk.” (33.) Ebből a szövegrészből úgy tűnik, egyrészt, hogy a tudományok, a tudás formái is – ugyanolyan súlylal, mint eddig a politika és a művészet – beléphetnek abba a játékba, amely a körülöttünk lévő érzékelhető világ újrendezésével foglalkozik; másrészt, hogy a „szavak hatalma” központi jelentőségre tesz szert ebben a „kizökkentésben”. De mi vajon az összefüggés politika, művészetek és a tudásformák között? S vajon a retorika vagy bármilyen klaszszikus poétika, azaz a művészetek korábbi rezsimjei, nem ismerték-e eléggé a szavak hatalmát?

Nem tudom mindazokat a témákat és kísérleteket felvillantani sem, amelyeket Rancière az ESZTÉTIKA ÉS POLITIKÁ-ban e két fogalom szétválaszthatatlanságának demonstrálására felorakoztat. Meghaladna minden ésszerű terjedelmet. Egyetlen helyre és az erre vonatkozó – úgy gondolom, általánosítható – kritikára szorítkozom. Rancière Platónra hivatkozva azt állítja, hogy esztétika és politika kölcsönviszonyának három nagy formája lehetséges: az írott szöveg, a színház és a kar (szerinte Platón „pontos fogalmi meghatározással szolgált róluk”, de hogy pontosan hol, azt nem tudjuk meg).²⁴ Csak az elsőre hoz beszédes példákat – időben sokkal későbből. Ezek közül is kiemelkedik a XIX. századi *Arts and Crafts* mozgalom, Flaubert „mindent közömbösen egyenlővé tevő eljárása” (11.) és Malevics „antireprezentatív »tisztasága«” mint a „tisztá művészet és az alkalmazott művészet” összefonódása (13.). „A regényszöveg győzelmevel a színpadi jelenet fölött, a képek és jelek egyenlősítő összefonódásával a festészeti vagy tipográfiai felülelen, a kézműves mesterségeknek a magas művészet rangjára emelésével, valamint azzal az új igénnyel, hogy a művészetet bevigyék a mindennapok díszítésébe, az érzékelhető tapasztalat egész, módszeres szétválasztása tűnik el.” (13–14.) Ez az egyenlősítő esztétikai felosztásmód, a benne rejlő „formális» forradalmi eltvél” egyúttal politikai jelentőségű is: a „közös tapasztalat politikai újraelosztásának elve”. (14.) Rancière leginkább a XIX. század utolsó harmada és a XX. század legeleje művészeti gyakorlatának és politikai törekvéseinek elemzésében van otthon, leggyakrabban ide tér vissza. S amikor általában „esztétikai politikáról” beszél, akkor is mintha mindig ezek az évtizedek és ezek az alkotók lebegnének a szeme előtt. Amit idéztem, kétségkívül érdekes, akár részletesebb történeti vizsgálódás kiindulópontja is lehetne, ugyanakkor nem könnyű átlátni, hogy a viktoriánus *Arts and Crafts* filantróp-emancipatórikus ideológiája és, mondjuk, Flaubert regényírói stílusa vagy Schönberg dodekafóniája (ez utóbbi példát másutt említ) hogyan is hozható össze: nem az ötlet, a tetszetős és nagyvonalú párhuzam szintjén, hanem módszertanilag. Vajon milyen típusú – milyen szövegekre, milyen kimutatható hatásmechanizmusokra stb. alapozó – kifejtés lehetne meggyőző? Nem tudom, amivel nem azt akarom állítani, hogy nem volna lehetséges. Ugyanakkor az a sejtésem, hogy az esetleg ki-

mutatható és demonstrálható kölcsönös összefüggések nagyon is ehhez a korszakhoz kötéseknek mutatkoznak, így extrapolációjuk, tehát általában a politika és az esztétika inherens kapcsolataként való bemutatásuk sok kételyt ébresztene. Más szavakkal: nem világos, hogy egy akár plauzibilis történeti elemzésből hogyan és milyen transzcendentális összefüggések lennének kibonthatók. Az „érzékkelhető felosztásának” formulája? Azért ez soványa eredmény lenne. Rancière álláspontja történetileg feltételezettebbnek tűnik, mint ahogy azt sugallja.

Befejezőként: leginkább elhibázottnak azt tartom, hogy Rancière bőséges munkásságából éppen az ÉSZTÉTIKA ÉS POLITIKA jelent meg elsőként magyarul. Csak az esztétika témáját is tárgyaló könyvei között tallózva, akár az 1995-ös MÉSENTENTE: POLITIQUE ET PHILOSOPHIE (esetleg együtt az itt recenzeált rövid folytatásával), akár a 2001-es L'INCONSCIENT ESTHÉTIQUE, amely nagyrészt Freuddal és Lacannal foglalkozik, akár a 2004-es MALAISE DANS L'ESTHÉTIQUE, amely Badiou-t és Lyotard-t is részletesen kommentálja, sokkal jobb választás lett volna. Ezek kétségkívül valamivel hosszabbak, de a mindössze 150 oldal körüli terjedelmük nem lehetett volna akadály. Igaz, a szerzőt a magyar olvasóközönségnek bemutató elő- vagy utószó mindenképpen szükséges lett volna. Pusztán e könyvecske alapján Rancière egy magát sokfelé szétszóró, kissé felszínes, nagyot mondani szerető divatértelmiséginek tűnik, aki, mivel meglehetősen sokat ló, néhány találatlaltal is büszkélkedhet – az is lehet, hogy ezt a mérsékeltlen hízelgő jellemzést a nagyobb művei elmélyült tanulmányozása után sem lehetne érdemben módosítani, de ennek a kérdésnek az eldöntésére nem vállalkozom. Az ÉSZTÉTIKA ÉS POLITIKÁ-ról a borítón azt olvassuk még, hogy „a kortárs képzőművészeti gyakorlat praktikus eszköze, afféle »művészetideológia« lett”. Készséggel elhiszem, hogy vannak művészek, akiknek a számára felszabadító erejük vagy inspirálóak lehetnek az itt elővezetett gondolatok,²⁵ ám ha csak egyszerű műkedvelők vagyunk, akkor a főszöveg hiányérzetet és kétséget, a magyar kiadás pongyolaságai pedig bosszúságot hagynak maguk után.

Jegyzetek

1. A következő példa nem kirívó, a mondatok zöme ilyen: „Az ókori Görögországban megjelent egy csoport, és a polis nevében a jogait követelte – a kezdetektől fogva (azaz Platon Köztársaság című művétől), a liberális politikai gondolatok jelenlegi feléledéséig. A »politikai filozófia« megkísérli felszámolni a politikában rejlő destabilizációs lehetőségeket, nem ismeri el, és/vagy szabályozza azokat...” (41.) Az angol szöveg nyersfordítása helyesírási hibák nélkül: „...megjelent valami az ókori Görögországban polis néven a saját jogait követelve, és a »politikai filozófia« – már a kezdetektől fogva (azaz Platon Állama óta) a liberális politikai gondolkodás mai újjáéledéséig – arra tesz kísérletet, hogy felfüggeszse a politikaiban lévő destabilizáló potenciált, s valamilyen formában eltagadja és/vagy szabályozza azt...” Csak két példát hozok értelemszavó terminológiai hibákra. A fordításban a „police”-ből mindenütt „rendőrség” vagy „rendőr” lesz, ahelyett, hogy „polícia” lenne, amely „az állam racionális tevékenységének tervét, azokat természetét definiálja; meghatározza emellett a követendő célok természetét és az igénybe vehető eszközök általános formáit”, ahogy Foucault-nál olvassuk (vö. OMNES ET SINGULATIM: A „POLITIKAI ÉSZ” KRITIKÁJA FELÉ. In: A MODERNÉG POLITIKAFILOZÓFIAI DILEMMÁI, A FELVILÁGOSODÁSON INNEN ÉS TÚL. Szerk. és ford. Szokolczay Árpád. MTA Szociológiai Kutató Intézet, 1991. 43–85., 68.), de maga Rancière is a hatalom szerveződésének, elosztási és legitimáló eljárásainak rendszerét érti rajta (vö. DISAGREEMENT: POLITICS AND PHILOSOPHY. Trl. Julie Rose. The University of Minnesota Press, Minneapolis, 1999. 28.). Még zavaróbb, hogy a „the political” végig – mint a fenti példában is – „politika” lesz (rosszabb esetben „politikai eszme”), holott a két terminus megkülönböztetése nagyon fontos (l. erről lentebb). Az utószóíró meg is mondja, mit érthetünk „the political” alatt, csak ez a fordítót inkább megzavarja: „A politikai eszme (az igazságszolgáltatás közege, ahol a kirekesztettek tiltakozhatnak az őket ért jogtalanságok ellen)...” (42.) – ez így részben értelmetlen, részben félrevezető; helyett: „A politikai (a perlekedés tere, amelyben a kirekesztettek tiltakozhatnak az ellenük elkövetett rosszal / igazságtalansággal szemben)...” – tehát a politikai az a köztér (és semmiképp nem eszme), ahol az ellentétes, egymással vetélkedő érdekek és érzeltek megjelenhetnek: vitakozhatnak és megküzdelhetnek egymással, vö. „Én nem fogom be pörös számat” stb. (tehát egyáltalán nem az igazságszolgáltatásról van szó).

2. Ennek a francia eredetiből készült és lektorált magyar fordítása – éles ellentétben az utószóval – megbízható és jól olvasható; bár olvasószerkesztője ennek sem volt.

3. Jegyzetet itt sem, másutt sem találunk. Pedig nem triviális, miről beszél a szerző. Hol is értelmezi Foucault a kantit transzcendentális esztétikát? Biztos vá-

laszom nincs. Rancière talán a „*történeti a priori*” elemzésére gondolhat, bár ott Kant nevét nem olvashatjuk. Vö. Michel Foucault: A TUDÁS ARCHEOLÓGIÁJA. Ford. Perczel István. Atlantisz, 2001. 163. skk. L. még: Gilles Deleuze: FOUCAULT. Trl. Seán Hand. University of Minnesota Press, Minneapolis, London, 1988. 60. skk.

4. L. még: Jacques Rancière: THE AESTHETIC REVOLUTION AND ITS OUTCOMES. *New Left Review*, 14. (2002.) 3–4. 133–151. Az elemzés kiindulópontja Friedrich Schiller LEVELEK AZ EMBER ESZTÉTIKAI NEVELÉSÉRŐL című műve.

5. Ahogy másutt – számomra legalábbis világosabban – írja: „A poétikai rendszerben mindig van aiszthészis, izlés vagy gyönyör, amely a végső bizonyítékát szolgáltatja annak, hogy a hasonlóságot sikeresen elérték. És ez a bizonyíték azért végső, mert amit igazol, az nem az, hogy a mű hasonlít a modelljére, hanem az, hogy az alkotás képességei és az érzékelés képességei jól alkalmazkodnak egymáshoz, hogy egy tőről fakadnak.” Jacques Rancière: WHAT AESTHETICS CAN MEAN? In: Peter Osborne (ed.): FROM AN AESTHETIC POINT OF VIEW: PHILOSOPHY, ART AND THE SENSES. Serpent’s Tail, London, 2000. 21.

6. „A művészet esztétikai rendszere [azonosítani próbálja] [...] a tiszta érzelmi jelenlétet és gondolat láthatatlanságát [...], hogy az érzéket az érzelmi amaz anyagtalanságává változtassa, ami a gondolat anyagúsága.” Uo. 25.

7. Eltekintenek itt Rancière álláspontjának pontos rekonstruálásától, inkább Bagi Zsolt rövid összegzését idézem recenziójából: „Az esztétikai művészet [...] kezdettől egyfajta autonómiát mutatott [...] és az élettel való keveredést, minthogy az új, az érzékiség alapján létrejövő életet definiálta. Ez [...] kezdettől fogva egyfajta eldöntetlenséget vitt az esztétikai programba. A kortárs művészet nem új, posztmodern problémákat vet fel, hanem ezen erendő problémák tudatosítója, amely több eltérő választ szül.” *BUKSZ – Budapesti Könyvszemle*, 22. (2010.) 2. 155–156.

8. Jacques Rancière: INTERVIEW FOR THE ENGLISH EDITION: THE JANUS-FACE OF POLITICAL ART: JACQUES RANCIÈRE IN INTERVIEW WITH GABRIEL ROCKHILL. In: uő: THE POLITICS OF AESTHETICS. THE DISTRIBUTION OF THE SENSIBLE. Continuum, London, New York, 2004. 47–66., 50.

9. Mindamellert szerzőnk másutt foglalkozik pl. a művészi képpel és státusának korunkban lejátszódo változásaival is, vö. Jacques Rancière: THE FUTURE OF THE IMAGE. Trl. Gregory Elliot. Verso, London, 2007.

10. Nagyon messze vezetne e könyvecske gondolatmenetétől, ezért csak utalok rá, hogy a formálódó modern esztétikai valóban szétválaszthatatlanul összekapcsolódik politikai és társadalmi kérdésekkel: a XVII. század utolsó harmadától (sőt még a XIX. században is, Matthew Arnoldnál és másoknál) követhető nyomon ennek a viszonynak az alakulása a modern individuumban fogalmának megszületésétől a jó társaság koncepciójáig, a lelki-szellemi kifino-

multság igényének a társadalmi felemelkedéssel és az emancipációval való összefüggéséig stb.

11. Jacques Rancière: POLITICS AND AESTHETICS: AN INTERVIEW [with Peter Hallward]. Trl. Forbes Morlock. *Angelaki. Journal of the Theoretical Humanities*, 8. (2003.) 2. 191–211., 204.

12. Žižek így fogalmaz az utószóban (mivel a magyar fordítás itt sem segít, inkább az eredetiből idézem): „amit a Politikai összes új francia (vagy francia orientációjú) elmélete – Balibartól Rancière-en és Badiou-n keresztül Laclau-ig és Mouffe-ig – megcéloz, az – hagyományos filozófiai terminusokban kifejezve – a gazdaság (az anyagi termelés gazdasága) szférájának lefokozása egy »ontikus« szférára, amelyet megfosztottak az »ontologikus« méltóságtól”. Slavoj Žižek: THE LESSON OF RANCIÈRE. In: Rancière: THE POLITICS OF AESTHETICS, 67–79., 75. Imént említett interjújában Rancière arról beszél, hogy a politikáról való gondolkodásban Badiou-éhoz nagyon hasonló állásponton van, hiszen a politikát (azaz itt: a politikait) mindketten „elhatárolják az államigazgatási gyakorlattól, a hatalom kérdésétől és a politikai filozófia hagyományától”. Rancière: POLITICS AND AESTHETICS: AN INTERVIEW, 209.

13. Chantal Mouffe: ON THE POLITICAL. Routledge, London, New York, 2005. 9.

14. Fogadjuk el most ezt az alapvetést, nincs módom itt kitérni arra, hogy például Arendt felfogásában a polisz tere, a *par excellence* politikai szféra a pluralizmus helye, amely nagyon is kompetitív, hiszen ott a polgárok nemes versengése folyik, hogy a kiválóságait nyilvánosan megmutathassák; ahogy arra sincs, hogy szemügyre vegyem az antagonizmusra vagy agonitásra hivatkozó (legalább J. Burckhardtig vagy Nietzscheig visszamenő) egyéb hagyományok lehetséges tanulságait.

15. S persze másutt is, például Jacques Rancière: ON THE SHORES OF POLITICS. Trl. Liz Heron. Verso, London, New York, 2007.

16. Hannah Arendt: A FORRADALOM. Ford. Pap Mária. Európa, 1991. 89–91.

17. Rancière: POLITICS AND AESTHETICS: AN INTERVIEW, 202.

18. Amelynek Rancière amúgy az alapkoncepcióját is tévesnek tartja (vö. 26–27.).

19. Walter Benjamin: A MŰALKOTÁS A TECHNIKAI REPRODUKÁLHATÓSÁG KORÁBAN. Ford. Kurucz Andrea, átdolg. Mélyi József. http://www.aura.c3.hu/walter_benjamin.html

20. Uo.

21. Rancière: POLITICS AND AESTHETICS: AN INTERVIEW, 204.

22. Nincs módom itt részletesen kitérni Guy Debordra, aki Rancière számára nyilvánvalóan fontosabb szerző Benjaminsnál esztétika és politika kérdésében, bár név szerint nem említi ebben a művében. Debord híres, 1967-es főművében vezeti be a spektákulum fogalmát a tömegtársadalom kritikájának elemzésére; mind-

járt az első lapon ez áll: „Minden, amit az ember valaha közvetlenül megélt, reprezentációvá foszlott. A képek, elszakadván az élet valamennyi aspektusától, közös áramlásban olvadnak össze, amelyből az élet valamikori egysége többé nem állítható helyre.” Guy Debord: A SPEKTÁKULUM TÁRSADALMA. Ford. Erhardt Miklós. Balassi, BAE Tartós-hullám, 2006. 9. A spektakulum mint a valóságot elfedő és a valódi viszonyok helyébe állított hamis reprezentációgyűttes, hasonló funkciót tölt be, mint Benjaminnál a politika esztétizálása: itt nem a fasiszta, hanem a fejlett kapitalista rendszer lehetetleníti el a tömegben magányossá váló egyén számára valódi politikai érdekeinek felismerését.

23. Rancière szeme előtt talán Debord nem éppen decens „kritikai elmélete” lebeghet, amelynek követel-

ményként állított botrányos stílusa „a különböző felfogások közötti rögzült kapcsolatok kifordításában és a korábbi kritikai erőfeszítések kizökkentésében [détournement] mutatkozik meg”. Uo. 129.

24. Az olvasó ismét találgatni kénytelen (hacsak nem Platón-szakértő): az írott szövegre vonatkozó állítások forrása a PHAIDROSZ-ban (275–276.), a színpaddal kapcsolatos értelmezések az ÁLLAM X. könyvében, a karra vonatkozóké talán a TÖRVÉNYEK II. könyvében keresendő.

25. Vö. pl. Erhardt Miklós: ELKÖTELEZETTSÉG ÉS AUTONÓMIA. LEHETŐSÉGNAPLÓ A SZITUACIONISTÁKTÓL JACQUES RANCIÈRE-IG. DLA-értekezés. Magyar Képzőművészeti Egyetem, 2009.

Szécsényi Endre

ZSÁMBOKI MÁRIA

1945–2010

A ház, ahol a múlt század hetvenes éveiben Marit megismertem, és ahol oly gyönyörű fiatalon barátokká lettünk, már nem áll. S hogy nem áll, annak nem örültünk felhőtlenül. Mert bár csúf volt, úgy mondtuk akkor: „elizélt” az a Vörösmarty téri üvegpalota, mi ott a Magvető kilencedik emeleti szűk celláiban, abban az „aczélos”, szamizdatos-betiltásos-aláírós korban, minden köz- és magánbajunk ellenére is boldogok voltunk. A helyünkön voltunk. Azt csináltuk, amit a legjobban szerettünk: olvastunk. Irodalommal foglalkoztunk. Tíz éven át ültünk Marival egy szobában. Olvastuk szakmányban a kéziratokat, írtuk a hatalmas írógépen sok példányban a lektori véleményeket, a fülszövegeket, a visszaküldő leveleket, és eközben cellánk szürke papírfalát ott támasztotta a kortárs írók színe-java, az ifjú és a már nem olyan ifjú titánok, a mai magyar irodalom legjobbjai. Marihoz jöttek. Hozták a kézírataikat, hivatalosan vagy csak szívességből olvasásra, vagy jöttek csak úgy, egy kávéra, beszélgetésre, egy cigire vagy flörtölni kicsit. Zsámboki Marihoz jöttek, akinél jobb kezekben nem lehetett tehetséges író kézírata. Ízig-vérig szerkesztő volt, ahogyan ízig-vérig volt minden: nő, anya, kolléga, barát. Szenvedélyes volt, színes, sugárzóan okos, szellemes. Jelenség, aki minden kórusból kiragyogott. Csipkelődő nyelvétől tarthatott az, aki rászolgált a bírálatra. Nyitott volt minden újdonságra és kísérletre, nem csupán követni, de inspirálni is tudta a legmerészebb írói szárnyalásokat. De lecsapott mindenre, ami hamis volt és üres, és nem ismert pardont egyetlen stílus baklövés, hibásan használt vonatkozó névmás vagy megengedő is esetében sem. Maximalista volt ebben is, mint mindenben, amibe belefogott. És nagyon tudott figyelni másokra, érzékenyen ráhangolódni a másik emberre.

Nem volt véletlen hát a tolongás Mari asztala körül a Magvető szerkesztőségében. Így amikor a nyolcvanas évek közepén elhatározta, hogy irodalmi szalont nyit a Gellérthegy utcai lakás összes termében, az már eleve sikerre volt ítélve. Pedig hogy izgult az első alkalom előtt, amikor kentük százsámra a zsíros kenyereket a konyhában. Elfogy ez egyáltalán? Az elkövetkező évek során soha-soha nem tudtunk annyi kenyeret kenni, hogy elég lett volna a sok éhes írószájnak. Mari szalonja akkor a legkiválóbb magyar írók első helyen számon tartott fóruma volt. Ahol megjelenni, felolvasni rangot jelentett a leendő Nobel-, Kossuth- és mindenféle más díjasnak ugyanúgy, mint az egészen pályakezdőknek. Élőknek és azóta meghaltaknak.

Aztán a változó idő szétsodort családot, szalont, Magvetőt, újra kellett építkezni. Vagy hát ez így nem is igaz teljesen, hiszen Mari mindig, folyamatosan építkezett, építette önmagát. Rengeteget tanult, diplomás pszichológusok lesték a szavát, keresték a társaságát, irigyelték és tanultak tőle. Mindent tudni akart önmagáról, az emberről, mint az univerzum részéről, az ésszel és érzékekkel tapasztalható világról és arról is, ami azon túl van. A miszti-

kumról, a varázslatról, az élet megfajthatatlannak tartott nagy titkairól. Mintha ez a különös, kozmikus erő áradt volna a lényéből, még a betegséggel vívott harc legnehezebb stádiumaiban is.

Pedig hát nagyon is földi volt ő, nagyon is emberi. Aki csodálatosan tudott másokkal törődni, aki remekül főzött, aki százsámra csomagolta és gyönyörűen a karácsonyi ajándékait, aki fantasztikus születésnapokat varázsolta a szeretteinek. Aki úgy tudott figyelni és hallgatni, ahogyan senki más. És ahogy teltek az évek, egyre mélyebb, egyre áthatóbb és bölcsőbb lett ez a figyelem és ez a hallgatás. A lélek nem lehetett nagyobb biztonságban, mint nála. Nem ítélezett, sosem mondta, hogy ezt vagy azt kell tenned. Csak kérdezett és hallgatott. Értettem a hallgatásait is. Hogy a véletlen erre a harminc évre egymás mellé sodort bennünket, a legjobb dolog volt, ami történhetett velem.

S neki mi volt a legjobb? A gyerekei. Semmit sem ért volna az egész, ha ők nincsenek, mondta, amikor már csak ennyit tudott egy lélegzetre kimondani. Aztán persze Párizs. Meg Mozart. A DON GIOVANNI. A STÍLUSGYAKORLATOK 1984-ben vagy '85-ben a Katonában. Ahogy fuldokoltunk a nevetéstől. Szigliget, a Rókarántó. A sámándob. A nyári séták az Erzsébet hídon, az üldögélés az Olimpia presszó teraszán. A Rác-fürdő, ahol ájulásig aerobikoztunk. És hát Bulcsú – unokája –, az utolsó évek nagy ajándéka.

Művek? Ez a ragyogó stilszta, aki egy életre eljegyezte magát az irodalommal, a szöveggel, fájdalmasan kevés írást hagyott maga után. Élete utolsó éveinek másik ajándéka, amit maga adott magának, néhány csodálatosan szép novella. Vékony kis kötetbe kötve ez lett volna a születésnap ajándék. Megvannak szerencsére a naplófüzetek s még néhány felvett neveken írt kötet. Ez lenne az életmű? Nem. Ahogyan Mari fáradhatatlanul építette önmagát, ahogyan az évek alatt elhagyott, levetett magáról minden sallangot, ahogyan lecsiszolta az éleket, ahogyan azt a heveny skarlátszínt lassan mélybördővé nemesítette, ahogyan eljutott a megértés és a bölcsesség esszenciájáig – ez az életmű. Mari *maga* az életmű, élő, eleven, semmilyen polcra föl nem rakható, nem ott őrizendő.

Drága Mari! Gyakran eszembe jut egy régi emlék a nyolcvanas évekből, a szalonos idők sorsfordító, lázas napjaiból. Ültünk, mint annyiszor, a kishobában, szívtuk egymás után a cigarettákat, beszélgettünk férjekről, gyerekekről, pasikról, elmúlt meg születőben lévő szerelmekről és persze az irodalomról. Józsefatliláztunk, ez nemzedékünk számára akkor még természetes napi időtöltés volt. Te éppen azt próbálgattad, hogyan mozdul el egy vers jelentése, ha megváltoztatjuk benne a központosítást, ha kicseréljük az írásjeleket. Akkoriban József Attila-verseket mondtál magnóra, saját használatra, sajátos értelmezésben, új hangsúlyokat próbálgatva. Bekapcsoltad a magnót, és ezt hallottam: „*Talán eltűnök hirtelen? / Akár az erdőben a vadnyom? / Elpazaroltam mindenem, / Amiről számot kéne adnom?*” Most is a fülemben cseng cigarettától rekedt, mély, meleg hangod. Csak kíváncsiság volt benne, se fájdalom, se félelem. Mert bátran éltél mindig, és bátran is haltál meg. Nem, Mari, nem tűnsz el, amíg mi itt vagyunk. És nem pazaroltál el semmit. Szétoztottad közöttünk. Vigyázunk rá.

Ferencz Zsuzsa

A folyóirat a Nemzeti Kulturális Alap,
a Nyílt Társadalom Intézet Alapítvány (OSI) és a MOL
támogatásával jelenik meg

nka
Nemzeti Kulturális Alap

